

OSIYO XALQARO
UNIVERSITETI

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal

2025, №1

EDITION 1

<https://scientificjournal.uz/>

Osiyo Xalqaro
Universiteti

“OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI”

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2025-yil, 1-son

Jurnal 2024-yildan chiqa boshlangan

“KAMOLOT” nashriyoti

BUXORO – 2025

Muassis: OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 04-
aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Bosh muharrir:

Elov Ziyodullo Sattorovich, Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent.

Jamoatchilik kengashi raisi:

Dexkanov Suxrob Sobirovich, Osiyo xalqaro universiteti rektori

Mas'ul kotib:

Sattorov Mirshod Erkinovich

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 2 oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz tillarida
nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 200100, O'zbekiston Respublikasi,

Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy,

E-mail: sjkamolot@gmail.com

Jurnal sayti: <https://scientificjournal.uz/>

ISSN
ISSN-3030-3796

1936

Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir.

TAHRIR HAY'ATI – РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

DEKCANOV S.S.	Osiyo xalqaro universiteti rektori
ABDULLAYEVA B.S.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
MAKSIMENKO S.D.	Psixologiya fanlari doktori, professor (Ukraina)
AKRAMOVA F.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
QODIROV U.D.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
ABDULLAYEVA D.U.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
URAZBAYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
KARSHIYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
JABBOROV X.X.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
GANJIYEV F.F.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
CHUDAKOVA V.P.	Psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina)
OLIMOV L.Y.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor (O'zbekiston)
BAFAYEV M.M.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
SATTOROV M.E.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (O'zbekiston)
YANAKIYEVA YE.K.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Bolgariya)
ROMM T.A.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)
HAMROYEV A.R.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
JO'RAYEV X.O.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
OLIMOV T.H.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
KOZUBSOV I.N.	Pedagogika fanlari doktori, dotsent (Ukraina)
DAVRONOVA Sh.F.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
KAMILOVA U.K.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
IBODULLAYEV Z.R.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
SALIMOV Sh.T.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
IXTIYAROVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BABADJANOV A.X.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
YUSUPBEKOV A.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
YUSUPALIYEVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BERNATSKIY G.G.	Yuridik fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)
KARIMOV B.Sh.	Sotsiologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
MUSTAFA SAID ARSLON.	Filologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
O'RAYEVA D.S.	Filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QILICHEV B.E.	Filologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
RO'ZIYEVA M.Y.	Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
TILEUKULOV G.S.	Tarix fanlari doktori, dotsent (Qozog'iston)
VOHIDOV Sh.X.	Tarix fanlari doktori, professor (Tojikiston)
HAYITOV Sh.A.	Tarix fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
TO'RAYEV H.H.	Tarix fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QILICHOV O.A.	Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
ERGASHEV J.Y.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
ABDURAHMONOV M.A.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
NAVRUZZODA B.N.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
MAHMUDOV N.M.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BO'TABOYEV M.T.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QODIROV A.A.	Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
URAYEV G.A.	Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi)

Mundarija

**13.00.04-JISMONIY TARBIYA VA SPORT MASHG'ULOTLARI
NAZARIYASI VA METODIKASI**

1	Андреев Виталий Владимирович, Андреев Владимир Витальевич, Сытник Галина Владимировна. Стремление к борьбе как ключевой элемент формирования волевых качеств спортсменов	6

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

2	Sharipova Sadaf Latipovna. Muzey faoliyatini rivojlantirish uchun marketingning o'rni va roli	12
3	Якубов Абдуллох Бахтиярович. Макроэкономика содружества независимых государств и показатели внутреннего валового продукта в современности	18

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

4	Komilov Nodirbek Boqijonovich. Tibbiy ta'limda tibbiyot tarixi fanini o'qitishning hozirgi yo'nalishlari va ularning tahlili	24
5	Ikramov Amirbek Aminovich. Oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	30
6	Ahmədov Olimjon Shodmonovich. Turkiston jadidlarning ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirishdagi o'rni.	42
7	Rashidov Xurshid Karimovich. Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali sog'lomlashtirish.	52
8	Olimov Temir Hasanovich. Talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda fan va ijod, metod va metodologiya tushunchalarining o'rni	59
9	Ramazonova Salomat Saidovna. Yuqori sinf o'quvchilarida "tarbiya" darslarining samaradorligini oshirish omillari	69
10	Djabbarova Feruza A'zamovna. O'qituvchining shaxsiy psixologik sifatleri: ijtimoiy tajriba, empatiya va madaniy ong.	73
11	Sodiqova Nigora To'rayevna. Iqtisodiyot fanlarini o'qitishda umumdidaktik va xususiy predmetli o'qitish metodlarini o'zaro aloqadorligi	80
12	Hamroyeva Sanobar Hasan qizi. Oliy tibbiyot ta'lim muassasalarining ingliz tilidagi amaliy mashg'ulotlarida qo'llaniladigan tibbiy-texnik vositalar va yangi tibbiy texnologiyalarning tasnifi	88
13	Tolipova Marjona Muxtorjon qizi. Educational significance of foreign children's literature for primary class students	96
14	Bakayeva Rayxon Izatovna. O'quvchilarda kognitiv yondashuv asosida funksional savodxonlik komponenti-kreativ fikrlashni rivojlantirish yo'llari	101
15	Iydiyev Rustam Dilmurodovich. Sportchining funksional holatini diagnostik tekshirish usullari	109

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI

16	Ulug'ova Shahlola Musliddinovna. Ishbilarmon ayollarning ikkilamchi kasbiy faoliyatga moslashuvi muammolari	116
17	Yusupova Zulfizar Sharipovna. Boshlangich sinf o'quvchilari bilan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etish jarayonida psixologik holatlarning namoyon bo'lishi	122
18	Mamatov O'tkir Baxtiyorovich. Talaba shaxsida bilish faoliyatining psixologik muammolari	130
19	Султанова Амина Анваровна., Бобокулова Муштари. Стоит ли замалчивать о проблемах суицида в узбекистане?	136

20	To'htaxo'jayeve Maxliyoxon Omonullaxon qizi. Talabalarining o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishida o'quv motivatsiyasini aniqlashning zarurati va o'ziga xos jihatlari	142
21	Xatamova Gulbahor Abdumo'min qizi. Kursantlarning kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik psixologik xususiyatlari	148
22	Razzoqova Shaxnoza Jo'rayevna. Talabalarining o'quv faoliyatiga moslashishiga ta'sir qiluvchi omillar tahlili	154
23	Karimjonov Otabek Abdug'affor o'g'li. kursantlar boshqaruv va tashkilotchilik faoliyatida psixologik omillarning ta'siri va o'rni	159
24	Elov Ziyodullo Sattorovich., Boymurodov Maftunbek Ilyos o'g'li. Stress shaxsda ijtimoiy-psixologik muammo sifatida	164
25	Ismatova Dilafruz Tuymurodovna. Oilada ota-ona farzand munosabatlarning o'ziga xos ijtimoiy psixologik xususiyatlari	170
26	Nurmetova Shohista Erkinboyevna. Etnopsixologik omillarning qizlarni oilaviy hayotga tayyorlashdagi o'rni	176
27	Abduraxmanov Abdurasul. Oliy ta'lim muassasalarida talaba va o'qtuvchi munosabatlarining psixologik ko'rinishlarini o'rganishning bugungi kundagi ahamiyati	180
28	Boqiyev Rustamjon Xamza o'g'li. O'smir o'z joniga qasd qilishining gender xususiyatlari	184
29	Zaripova Latofat Bahriddin qizi. O'smirlarda salbiy xulq-atvor ko'rinishlarining namoyon bo'lishi va uni oldini olish	189
30	Kaxxorova Saida Adizovna. Ko'p bolali oilalarda sibling munosabatlarning o'rni	195
31	Ag'amurodov Sarvar Istamovich. Talabalarda ijodiy-innovatsion faoliyat ko'nikmalarini takomillashtirishning pedagogik - psixologik xususiyatlari	202
32	Jo'rayeva Shaxnoza Davron qizi. Pedagogik faoliyat tizimida psixologik himoya mexanizmlari	209
33	Qurbonova Mavjuda Muhiddin qizi. O'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlashda ta'lim muhitining roli	217
34	Tursunova Mohinur Bahodir qizi., Ismatova Dilafruz Tuymurodovna. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kreativlik xususiyatlarni shakllantirishning nazariy asoslari	224
35	Erkayeva Dilfuza., Ismatova Dilafruz Tuymurodovna. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi shaxsining ijtimoiy psixologik xususiyatlari	228
36	Abdullayeva Dilnoza Azimovna. Katta maktabgacha yoshidagi bolalarda tajovuzkor hatti-xarakatlarining psixologik va pedagogik xususiyatlari	233
37	Muxamedova Muhayyo Karimovna. Talabalarda ekologik ong shakllanishining nazariy asoslari	240
38	Исломова Фазила Амруллаевна. Психологический подход к воспитанию физических качеств	245
39	Abdullayev Amrullo Nassulloyevich. Talabalarining kasbiy muloqoti jarayonini tadbiq qilishning psixologik metodlari sharhi. (Harbiy ta'lim fakulteti talabalari misolida).	270
40	Nurullayeva Aziza Ravshan qizi. Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati va o'rni	257

СТРЕМЛЕНИЕ К БОРЬБЕ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ СПОРТСМЕНОВ

АНДРЕЕВ ВИТАЛИЙ ВЛАДИМИРОВИЧ,
кандидат психологических наук, доцент кафедры
психологии им. А.Ц. Пуни
Национальный государственный университет
физической культуры, спорта и здоровья имени П.Ф.
Лесгафта, Санкт-Петербург, Россия

АНДРЕЕВ ВЛАДИМИР ВИТАЛЬЕВИЧ,
кандидат психологических наук, доцент кафедры
психологии им. А.Ц. Пуни
Национальный государственный университет
физической культуры, спорта и здоровья имени П.Ф.
Лесгафта, Санкт-Петербург, Россия

СЫТНИК ГАЛИНА ВЛАДИМИРОВНА,
кандидат психологических наук, доцент кафедры
физического воспитания и основ военной
подготовки
Санкт-Петербургский государственный университет
ветеринарной медицины, г. Санкт-Петербург,
Россия

Аннотация

В статье рассматривается концепция мотивационного потенциала спортсмена-борца (МПСБ) как ключевого элемента, определяющего успех в спортивной деятельности. На основе эмпирических данных, собранных от спортсменов различной квалификации и игровой специализации выделены четыре ключевых лексико-семантических поля, раскрывающих характеристики мотивационного потенциала.

Определены структурно-динамические аспекты мотивационного потенциала, включая совокупность мотивов, желаний и целей, а также их влияние на физическую подготовленность и готовность к соревнованиям.

В работе также акцентируется внимание на личностных качествах спортсмена и способности к самомотивации, подчеркивающих самодетерминационную сущность мотивации. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию взаимосвязи между мотивацией и волевыми качествами спортсменов, в том числе в контексте разработки эффективных программ психологической подготовки.

Ключевые слова: мотивационный потенциал, борьба, волевые качества, самомотивация, психологическая подготовка, спортивная деятельность, структура мотивации

THE DESIRE TO FIGHT AS A KEY ELEMENT IN THE FORMATION OF STRONG-WILLED QUALITIES OF ATHLETES

ANDREEV VITALY VLADIMIROVICH,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology named after A.C. Puni
National State University of Physical Culture, Sports and Health named after P.F. Lesgaft, St. Petersburg, Russia
E-mail: vitalv2507@yandex.ru

ANDREEV VLADIMIR VITALIEVICH

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology named after A.C. Puni
National State University of Physical Culture, Sports and Health named after P.F. Lesgaft, St. Petersburg, Russia
E-mail: aww-17@yandex.ru

SYTNIK GALINA VLADIMIROVNA,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Education and Fundamentals of Military Training
St. Petersburg State University of Veterinary Medicine, St. Petersburg, Russia
E-mail: galya2828@mail.ru

Abstract. The article discusses the concept of the motivational potential of a wrestler athlete (MPSB) as a key element determining success in sports activities. Based on empirical data collected from athletes of various qualifications and game specialization, four key lexical and semantic fields are identified that reveal the characteristics of motivational potential.

The structural and dynamic aspects of motivational potential are determined, including a set of motives, desires and goals, as well as their impact on physical fitness and readiness for competitions.

The work also focuses on the personal qualities of an athlete and the ability to self-motivate, emphasizing the self-determinative essence of motivation. The results of the study contribute to a deeper understanding of the relationship between motivation and strong-willed qualities of athletes, including in the context of developing effective psychological training programs.

Keywords: motivational potential, wrestling, strong-willed qualities, self-motivation, psychological training, sports activity, motivation structure.

Введение.

Теоретическим и практическим аспектам спортивной мотивации и воли посвящены исследования отечественных и зарубежных психологов: В.В. Андреев [1, 2, 8], Г.Д. Горбунов [3], Е.П. Ильин [4], J. Kozielski [5], Ю.Ю. Палайма [6], Р.А. Пилюн [7], и др. Сложная структура спортивной мотивации обусловлена пониманием противоречивого сочетания негативной и позитивной мотивации, особенно усиливающееся во время соревнования. Следовательно, на практике негативные и позитивные мотивационные параметры психики спортсмена могут

преобразовываться в главный мотивационный фактор – стремление к борьбе (СКБ), который и определит его успех на соревновании. Позитивную стратегию мотивационного противоборства мы рассматриваем как специфическую характеристику спортсмена, заключающуюся в способности переносить, сублимировать, трансгрессировать и преобразовывать данное мотивационное противостояние в стремление к борьбе и конечном итоге в спортивный результат и личностное развитие волевых качеств спортсмена.

Спортивный мотив переходит в действие только в том случае, если удовлетворяющий ее объект отделен от спортсмена каким-либо барьером, ограничением, препятствием, а, следовательно, напряжением, потенциалом и в таком случае потенциал (интенсивность, разность потенциалов) будет играть фундаментальную роль в реализации любой деятельности и в формировании мотивации личности спортсмена, в частности в стремление к борьбе.

В нашем исследовании мотивационный потенциал отражается в свойствах личности спортсмена, сопровождается усилением необходимых стратегиях поведения и в тех мотивах, на которые влияет мотивационный потенциал спортсмена-борца, то есть в усилении таких характеристик личности спортсмена, как «самооценка», «самоуважение», самоизменение» и «позитивная самомотивация» и «стремление к борьбе».

Кроме того, ранее в наших исследованиях было замечено, что за тридцать минут до старта психическое состояние спортсмена имеет свою динамику. Отмечена динамика субъективного переживания готовности к соревнованию, зафиксировано изменение степени удовлетворенности собой, динамика уверенности в себе и уровня тревожности у спортсменов, то есть данные показатели психики спортсмена то увеличиваются, то уменьшаются с определенной динамикой вплоть до момента начала выступления, когда формируется готовность к борьбе.

Известно, Я. Козелецки (польский психолог) пришел к выводу, что «человек имеет фундаментальную потребность, которая называется потребностью собственной ценности (need of self-esteem), имеет мотив усиления собственной ценности (motivo of maintain self-esteem), желание самовозвышения (ego aggrandizing), уважение к себе (self-regard) или стремление к позитивному представлению о своей личности» [5], которые связаны с активностью таких свойств личности спортсмена, как самоуважение, позитивная самомотивация, самоизменение и самооценка.

Отмеченные свойства личности с нашей точки зрения коррелируют с мотивационным потенциалом спортсмена-борца (МПСБ),

интенсифицируются и превращаются в стремление к борьбе. Отмечена высокая активность показателя «самоуважения», что означает, что такой спортсмен уверен в себе, независим, способен преодолевать трудности, проявляет интерес к самому себе, не думает о своих недостатках, полагается на свои способности, не расстраивается при неудачах, не оправдывается, всегда чувствует в себе силы поступать так, как считает нужным и руководствуется в жизни собственными желаниями и стремлением к борьбе. Иначе говоря, качество «самоуважения» спортсмена связано как минимум с такими мотивами как мотив усиления собственной ценности, стремление к позитивному представлению о своей личности», с потребностью в собственной ценности, с уважением к себе (self-regard), со стремлением к борьбе;

В структуре личности спортсмена доминирующие позиции занимает и «позитивная самомотивация» спортсмена, которая заключается в том, что спортсмен говорит сам себе, что он справится, преодолеет, нужно не сдаваться, не падать духом, не смиряться, бороться и побеждать. Данное качество связано с мотивом усиления собственной ценности и со стремлением к борьбе и отражается в позитивном представлении о своей личности.

Процессуальная характеристика спортивного мотива перед соревнованием имеет свою противоречивую динамику. Психическое состояние спортсмена включает противоречивые мысли, чувства, мотивы, желания о негативном и позитивном результате, возникает перебор мыслей о победе и провале, желание победы или избегания поражения, сопоставление мыслей противоположного характера, мысли о не нужности, о негативных последствиях, о провале, поражение, о не успехе, мысль о выигрыше, мысль о приоритетах, решение об отказе, об ответственности, отрицание ответственности, динамика самооценки, мысль-самоуничижение, мысль о себе, об одиночестве, стоять на своем, уход в себя, негативная оценка себя.

Возникает чувство ненужности, чувство одиночества, обиды и стыда, чувство несправедливости, ощущение неуверенности в себе, чувство растерянности, ущербности;

чувства гордости, чувство совершенства, чувство защищенности, чувствовала себя сильнее, чувства переполняли меня, прилив сил, эйфория, чувствовала в себе новые силы и новые возможности, чувство не реальной концентрации, радость, положительные эмоции и т. д. [1, с 101-103].

МПСБ подчеркивает динамические процессы возникновения, усиления и ослабления, возникновение противоположно направленных мотивов, борьбы мотивов, выход мотивов за границы существующих мотивов, стремление к борьбе и т.д. [1]. Вместе с тем, физические, психические, социальные и духовные ограничения связаны с их преодолением и отражаются в спортивных потребностях, мотивах и ценностях и в стремление к борьбе.

Во-первых, барьеры и препятствия формируют мотивацию по преодолению, во-вторых, ограничения и препятствия усиливают уже существующую мотивацию, направленную на выполнение деятельности, в-третьих, возникают, формируются и усиливаются мотивы (антимотивы), направленные на прекращение деятельности, что в свою очередь активизирует борьбу мотивов и стремление к борьбе.

В психологической структуре личности спортсмена подчеркивается связь МПСБ с проникновением в субъективный мир человека и ассоциируется с механизмом самоактуализации, доминирует мотивационная составляющая с фиксацией на позитивных факторах достижений и побед [1, с. 211–212]. Естественно возникают вопросы, связанные с раскрытием содержания понятия МПСБ, его структурно-динамических аспектов, функций и особенностей.

Цель и задачи исследования заключаются в разработке программы развития волевых качеств спортсменов хоккеистов старшего переходного возраста 14 - 15 лет. В соответствии с поставленной целью и предложенной гипотезой исследования были намечены следующие задачи: проанализировать основные теоретические подходы к изучению данной проблемы по материалам современной отечественной и зарубежной литературы, выявить зависимость развития волевых качеств хоккеистов старшего переходного возраста 14 - 15 лет от особенностей мотивационной сферы

хоккеистов, в частности, от «стремления к борьбе», и разработать программу развития позитивных аспектов мотивационной сферы хоккеистов подросткового возраста.

Методы и методики исследования. Для решения поставленных задач и проверки гипотезы использовался комплекс взаимодополняющих методов исследования: теоретический анализ и обобщение литературных источников по проблеме исследования, констатирующий, формирующий эксперименты, контент-анализ, феноменологический и психосемантический анализ, методы качественного и количественного анализа полученных данных. Кроме того, в ходе экспериментального исследования по теме работы будут применяться различные виды опроса: авторская опросная методика-анкета: «Борьба как психологический феномен в жизни и спорте», экспресс-диагностика «Стремление к борьбе», психологические тесты и методики изучения личности: тест на жизнестойкость Леонтьева Д.А, Рассказовой Е.И., тест самоуправления Ю. Куля и Фурмана А., самооценка волевых качеств спортсменов Стамбуловой Н.Б., опросник «Преодоление трудных жизненных ситуаций» (ПТЖС) - русскоязычная версия немецкого опросника SVF120 В. Янке и Г. Эрдманна, опросник SACS – «Стратегии преодоления стрессовых ситуаций» (С. Хобфолл, 1994), методика Д.А. Леонтьева – «Тест смысловых ориентаций (СЖО)»,

Исследовательская работа проводилась на базе СШОР г. Санкт-Петербурга с группой хоккеистов. В исследовании приняли участие хоккеисты 14-15 лет 1 разряда хоккейной команды в количестве 25 человек.

По результатам проведенного исследования была разработана программа психологической подготовки хоккеистов по развитию навыков волевого поведения в экстремальных спортивных ситуациях при высоком стремлении к борьбе. Данная программа будет создана на основе полученных эмпирических данных и анализа литературных источников.

Результаты исследования и их обсуждение. В результате анализа всего объема исследуемой выборки эмпирические данные

были сгруппированы и проанализированы. Рассмотрим репрезентативность выявленных лексико-семантических полей в высказываниях спортсменов различных специализаций. В ходе анализа были выделены следующие четыре лексико-семантических поля, репрезентирующие понятие мотивационный потенциал спортсмена как фактор, формирующий стремление к борьбе в структуре всей выборки.

Лексико-семантическое поле I: «Мотивационный потенциал как готовность к борьбе: структурно-динамический аспект»: (42,3 %) из всего массива эмпирических данных включает: мотивационный потенциал как мотивацию, желание, цель (27,8%), мотивационный потенциал как пик, установка, уровень, степень, сила, заряд мотивации (11,3%), мотивационный потенциал как уровень готовности к борьбе (3,1%).

Лексико-семантическое поле II: «Мотивационный потенциал в структуре личности и деятельности»: (22,7%) из всего массива эмпирических данных включает: мотивационный потенциал как совокупность личностных качеств спортсмена как борца (11,3%) и мотивационный потенциал как показатель спортивной деятельности спортсмена (11,3%).

Лексико-семантическое поле III: «Мотивационный потенциал спортсмена-борца как самомотивация»: (21,6%) включает: мотивационный потенциал как мотивацию самого себя (13,4%) и мотивационный потенциал как сила духа спортсмена-борца (8,2%).

Лексико-семантическое поле IV: «Мотивационный потенциал как способность к борьбе»: (21,6%) из всего массива эмпирических данных включает: мотивационный потенциал как показатель способностей и возможностей (9,3%), мотивационный потенциал как предел способностей (4,1%).

В результате проведенного феноменологического анализа понятия МПСБ было получено следующее определение, опирающееся на ответы спортсменов различных специализаций и уровня спортивного мастерства: «Мотивационный потенциал спортсмена-борца (МПСБ) – это основа спортивной деятельности, которая включает структурно-динамический

аспект (42,3%): совокупность мотивов, желаний, целей (27,8%); потенциал (заряд, степень, сила, уровень, пик) (11,3%), характеризует уровень готовности к работе, к физическим нагрузкам, к соревнованиям (3,2%); находится в структуре личности и деятельности спортсмена (22,7%) и рассматривается как совокупность личностных качеств (11,3%) и показатель спортивной деятельности (11,3%), подчеркивает самодетерминирующую сущность МПСБ (21,6%), то есть мотивацию борьбы с самим собой (13,4%) и сила духа спортсмена (8,2%) и как способность к борьбе (13,4%): способностей и возможностей (9,3%) и предел способностей (4,1%).

Выводы. Мотивационный потенциал спортсмена-борца (МПСБ) – это основа спортивной деятельности, которая включает совокупность мотивов, желаний, целей, имеющих определенный потенциал борьбы (заряд, степень, сила, уровень, пик). Он характеризует готовность спортсмена к борьбе, к физическим нагрузкам и соревнованиям, а также касается личности и деятельности спортсмена. МПСБ подчеркивает его самодетерминационную сущность, отражая намерение и стремление преодолевать трудности как в спортивной, так и в личной жизни.

Таким образом, мотивационный потенциал является ключевым фактором, который влияет на развитие волевых качеств спортсмена. Высокий уровень мотивационного потенциала способствует формированию стойкости, целеустремленности и уверенности в своих способностях, что необходимо для достижения высоких спортивных результатов. Важно отметить, что он также может служить основой для разработки целенаправленных программ психологической подготовки, которые будут способствовать повышению мотивации и улучшению волевых качеств хоккеистов.

Таким образом, понимание и развитие мотивационного потенциала спортсмена-борца открывает новые горизонты в области спортивной психологии и подготовки спортсменов, позволяя более эффективно организовывать тренировочный процесс и достигать поставленных спортивных целей.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Андреев, В. В. Психологические особенности преодоления критических ситуаций в спортивной деятельности : специальность 13.00.04 "Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры" : диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук / В. В. Андреев. – Санкт-Петербург, 2019. – 304 с.
2. Андреев, В. В. Ретроспективный анализ феномена преодоления в мотивационной структуре личности спортсмена / В. В. Андреев, В. В. Андреев, Г. В. Сытник // Спорт, Человек, Здоровье : Материалы XI Международного Конгресса, Санкт-Петербург, 26–28 апреля 2023 года / Под редакцией С.И. Петрова. – Санкт-Петербург: ПОЛИТЕХ-ПРЕСС, 2023. – С. 246-248.
3. Горбунов, Г. Д. Психопедагогика спорта : учебное пособие для среднего профессионального образования / Г. Д. Горбунов. — 6-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2024. — 269 с.
4. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы /Е.П. Ильин – СПб : Питер, 2011. – 508 с.
5. Kozielski, J. Koncepcja transgresyjna czlowieka / J. Kozielski. – PWN, Warszawa; 1987. – 411 p.
6. Палайма, Ю.Ю. Мотивы спортивной деятельности / Ю.Ю. Палайма // Теория и практика физической культуры. – 1966. – No 8. – С. 25-28.
7. Пилюн, Р.А. Мотивация спортивной деятельности / Р.А. Пилюн – М.: Физкультура и спорт, 1984. – 216 с.
8. Психология преодоления в спорте / В. В. Андреев, В. В. Андреев, Г. В. Сытник, С. М. Ашкинази. – Москва : Общество с ограниченной ответственностью "Сам Полиграфист", 2022. – 304 с.

MUZEY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH UCHUN MARKETINGNING O'RNI VA ROLI

Sharipova Sadaf Latipovna

Buxoro davlat universiteti

San'atshunoslik va Pedagogika fakulteti

4-bosqich talabasi, Buxoro shahri

Annotatsiya

KIRISH: Mazkur maqolada muzey faoliyatini samarali tashkil etish uchun marketing tadqiqotlari, tahlillar hamda strategiyalar talil qilingan. Shuningdek, muzeyning maqsad va vazifalarini keng jamoatchilikka etkazish usullari, tashrif buyuruvchilarni jalb qilish va ularning qiziqishini oshirish uchun amalga oshiriladigan strategik faoliyatlar haqida ma'lumotlar berilgan. Intuitiv marketing, maqsadli auditoriyani shakllantirish, SWOT, SMART tahlillaridan foydalanish hamda Tate Britaniya galleriyasi haqida so'z yuritilgan.

MAQSAD: Muzey faoliyatini rivojlantirish uchun marketingning o'rni va imkoniyatlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: SWOT tahlili uchun mustahkam boshlang'ich nuqtani hisoblanadi. Biroq, ular sezilarli darajada to'ldirish mumkin va kerak. Ushbu mashqni vizual ravishda, ya'ni interaktiv doska va boshqa jihozlar hamda butun tashkilot bilan jamoaviy muhitda bajarish lozim topiladi. Boshqa bo'limlar hamda xodimlar tashkilotning SWOT tahlili bo'yicha turli xil fikrlarga ega bo'lishi mumkin va har bir kishining fikri inobatga olgan holda bajarish lozim, ayniqsa tashkilot tahlili kontekstida bu juda muhim jarayon hisoblanadi. Shuningdek, marketing faoliyatini yaxshi munosabatda bo'lmaydigan xodimlarni jalb qilishning ajoyib usuli, ularning fikrini so'rash orqali ular ko'pincha marketing muzey uchun nima qila olishini ochiqroq qabul qilishadi.

XULOSA: Marketing strategiyangizni qanday amalga oshirishni hal qilish - bu keng qamrovli raqamli marketing strategiyangizni yaratishning yakuniy bosqichi. Raqamli texnologiyaga o'tishdan oldin, maqsadli auditoriya, strategiyalar va maqsadlarga mos keladigan platformalarga vaqt va pul sarflamoq oqilona yo'l hisoblanadi. Ushbu bosqichda marketing strategiyasini bir nechta ijtimoiy media kanallari va elektron pochta marketingi kabi boshqa marketing usullariga xos bo'lgan bir nechta kichik strategiyalarga bo'lish mumkin. Lekin, bu turdagi marketing usullari yirik tashkilotlarga ushbu batafsil amalga oshirish rejalarini yaratishga vaqt sarflash maqul yo'l sifatida ko'riladi, chunki bu ko'p vaqt talab qilishi mumkin va kichik tashkilotlar uchun osongina murakkab va ahamiyatsiz bo'lib qolishi mumkin.

Kalit so'zlar: muzey marketingi, Intuitiv marketing, SWOT, SMART, maqsadli auditoriya

МЕСТО И РОЛЬ МАРКЕТИНГА В РАЗВИТИИ МУЗЕЙНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Шарипова Садаф Латиповна

Бухарский государственный университет

Факультет искусств и педагогики

Студентка 4 курса, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье представлены маркетинговые исследования, анализ и стратегии эффективной организационной музейной деятельности. Также представлена информация о методах доведения целей и задач музея до широкой публики, а также стратегических мероприятиях по привлечению посетителей и повышению их интереса. Обсуждались интуитивный маркетинг, формирование целевой аудитории, использование SWOT, SMART-анализа и Британской галереи Тейт.

ЦЕЛЬ: проанализировать роль и возможности маркетинга для развития музейной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Хорошая отправная точка для SWOT-анализа. Однако их можно и нужно существенно дополнить. Это упражнение следует выполнять визуально, то есть в командной среде с интерактивной доской и другим оборудованием и всей организацией. Другие отделы и сотрудники могут иметь разные мнения о SWOT-анализе организации, и мнение каждого должно быть принято во внимание, особенно в контексте анализа организации, который является очень важным процессом. Это также отличный способ привлечь сотрудников, которые плохо реагируют на маркетинг, и, спрашивая их мнение, они часто становятся более восприимчивыми к тому, что маркетинг может сделать для музея.

ВЫВОД: Решение о том, как реализовать свою маркетинговую стратегию, является последним шагом в создании комплексной стратегии цифрового маркетинга. Прежде чем переходить на цифровые технологии, разумно потратить время и деньги на платформы, которые соответствуют вашей целевой аудитории, стратегиям и целям. На этом этапе маркетинговую стратегию можно разделить на несколько подстратегий, аналогичных другим методам маркетинга, таким как использование нескольких каналов в социальных сетях и маркетинг по электронной почте. Однако для крупных организаций эти типы маркетинговых методов рассматриваются как хороший способ потратить время на создание подробных планов реализации, поскольку это может занять много времени и может легко стать сложным и неактуальным для небольших организаций.

Ключевые слова: музейный маркетинг, Интуитивный маркетинг, SWOT, SMART, целевая аудитория.

THE PLACE AND ROLE OF MARKETING FOR THE DEVELOPMENT OF MUSEUM ACTIVITY

Sharipova Sadaf Latipovna

Bukhara State University

Faculty of Arts and Pedagogy, 4th year student, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article presents marketing research, analysis and strategies for effective organization of museum activities. Also, information is provided on methods of communicating the museum's goals and objectives to the general public, and strategic activities to attract visitors and increase their interest. Intuitive marketing, target audience formation, use of SWOT, SMART analysis and Tate British Gallery were discussed.

AIM: Analysis of the role and possibilities of marketing for the development of museum activities.

MATERIALS AND METHODS: It is a solid starting point for a SWOT analysis. However, they can and should be significantly supplemented. This exercise should be done visually, that is, in a team environment with an interactive board and other equipment and the whole organization. Other departments and employees may have different opinions about the organization's SWOT analysis, and everyone's opinion should be taken into account, especially in the context of an organization analysis, which is a very important process. It's also a great way to engage staff who don't react well to marketing, and by asking their opinion, they often become more receptive to what marketing can do for the museum.

CONCLUSION: Deciding how to implement your marketing strategy is the final step in creating your comprehensive digital marketing strategy. Before going digital, it's wise to spend time and money on platforms that match your target audience, strategies, and goals. At this stage, the marketing strategy can be divided into several sub-strategies similar to other marketing methods such as multiple social media channels and email marketing. However, these types of marketing methods are seen as a good way for large organizations to spend time creating these detailed implementation plans, as this can be time-consuming and can easily become complex and irrelevant for smaller organizations.

Keywords: museum marketing, Intuitive marketing, SWOT, SMART, target audience

Muzey marketingi haqida fikr yuritadigan bo'lsak, bu muzeyning maqsad va vazifalarini keng jamoatchilikka etkazish, tashrif buyuruvchilarni jalb qilish va ularning qiziqishini oshirish uchun amalga oshiriladigan strategik faoliyatlar majmuasidir. Bu jarayon muzeyning o'ziga xosligini, eksponatlarini va xizmatlarini ta'kidlash orqali amalga oshiriladi. Marketing strategiyalari muzeyning onlayn va oflayn platformalarida amalga oshiriladi, shu jumladan ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar, reklama kampaniyalari va tadbirlar. Muzey sohasida marketingni qo'llashdan maqsad - muzeyning brendini mustahkamlash, tashrif buyuruvchilar sonini oshirish va ularning tajribasini yaxshilashdan iboratdir. Muzeylarda biror bir marketing rejalarini ham amaliyotini bajarishdan oldin, muzeyning mavjud ijtimoiy holatini o'rganishni taqozo etadi. Shuning uchun ham har qanday keng qamrovli raqamli marketing rejasini ishlab chiqishning birinchi bosqichi muzeyning introspektiv, ya'ni tashrif buyuruvchilarning fikrlar, his-tuyg'ulari va motivatsiyalarining ichki tahlil qilish va o'rganishdir.

Muzey marketing rejasining kontekstida, bu muzeyning o'z faoliyatini, kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilishni anglatadi, bu esa marketing strategiyalarini yaxshiroq tushunish va yaxshilashga yordam beradi. Asosan, bu o'z-o'zini tahlil qilish va baholash haqida hamda tahliliy qarashdir. Bunda esa raqamli marketing muzey faoliyati haqidagi barcha muhim ma'lumotlarni to'plash, asosan, muzey qaysi ijtimoiy media

kanallarida faol, obunachilar soni, eng yaxshi ishlaydigan kontent, like bosishlar, veb-sayt yo'naltiruvchilari va pullik media. Shuningdek, marketolog doimo tahlil qilip bormog'i lozim, bu bilan nima ishlayotganini va nima ishlaymayotganini aniqlash uchun ajoyib vosita bo'lishi mumkin. Bunday ma'lumotlarni tahlilashda asosan SWOT tahlili asosida shakllantiriladi. SWOT tahlili deganda - bu tashkilot yoki loyiha kuchli va zaif tomonlarini, imkoniyatlarini va tahdidlarini aniqlash uchun ishlatiladigan qaror qabul qilish texnikasi. SWOT tahlili tashkilotning strategik holatini baholaydi va qaror qabul qilish jarayonlarining dastlabki bosqichlarida qo'llaniladi. SWOT tahlili natijalari odatda matritsa shaklida taqdim etiladi.

Bu tahlil usuli tashkilotning ichki kuchli tomonlari va tashqi imkoniyatlari o'rtasidagi strategik moslikni aniqlashga yordam beradi. misol uchun, Kuchli tomonlariga sizning tashkilotingiz nimani yaxshi bajarmoqda? Qaysi dasturlar eng muhim? Tashrif buyuruvchilar/patronlardan qanday qimmatli fikr-mulohazalar oldingiz? Zaif tomonlariga keladigan bo'lsak, sizning tashkilotingizning qaysi jihati eng zaif? Raqobatchilaringiz sizning tashkilotingiz uchun qanday zaifliklarni aniqlashi mumkin? Imkoniyatlariga esa sizning tashkilotingizning qaysi sohalari eng katta potensialga ega? Kelajakda nimani yaxshiroq yoki ko'proq samarali bajarishni xohlaysiz? Qayerda o'sish uchun joy bor? Qaysi auditoriyalar ko'p jalb etib bo'ladi? Sizning tashkilotingiz qaysi jamoalar bilan ishlashni xohlaydi? Tahdidlarga sizning

tashkilotingiz uchun haqiqiy tahdidlar qanday? Ichki jihatdan, noto'g'ri jarayonlar yoki samarasiz amaliyotlar bormi? Tashqi jihatdan, kuchli raqobatchilar bormi? Sizning tashkilotingizning barqarorligiga moliyaviy tahdid bormi? Uzoq muddatli ahamiyatli yoki shung bog'liq haqida xavotir bormi?

Ushbu savollar so'rovnoma o'tkazayotgan muzeyda SWOT tahlili uchun mustahkam boshlang'ich nuqtani hisoblanadi. Biroq, ular sezilarli darajada to'ldirish mumkin va kerak. Ushbu mashqni vizual ravishda, ya'ni interaktiv doska va boshqa jihozlar hamda butun tashkilot bilan jamoaviy muhitda bajarish lozim topiladi. Boshqa bo'limlar hamda xodimlar tashkilotning SWOT tahlili bo'yicha turli xil fikrlarga ega bo'lishi mumkin va har bir kishining fikri inobatga olgan holda bajarish lozim, ayniqsa tashkilot tahlili kontekstida bu juda muhim jarayon hisoblanadi. Shuningdek, marketing faoliyatini yaxshi munosabatda bo'lmaydigan xodimlarni jalb qilishning ajoyib usuli, ularning fikrini so'rash orqali ular ko'pincha marketing muzey uchun nima qila olishini ochiqroq qabul qilishadi.

Muzey faoliyatini samarali tashkil etish uchun oqilona marketing maqsadlarini aniqlab olish zarur. Belgilangan maqsadlar muzey faoliyatini qanday marketing turini amalga oshirish kerakligi haqida yo'l-yo'riq beradi va realistlik kutishlar va natijalarni belgilashga yordam beradi. bu borada esa muzeyning marketing bo'yicha asosiy maqsadi nimalardan iborat ekanligini aniqlab olish zarur. Marketing maqsadlar barcha marketing harakatlaringizning ortida turgan aniq va o'lchanadigan ko'rsatkichdir. Barcha kampaniyalar va marketing harakatlar ushbu maqsadlarga bog'liq bo'lishi kerak. Agar shunday bo'lmasa, tashkilotning vaqt, pul sarflamoqda va ko'r-ko'rona harakat qilayotgan hisoblanadi. Shuning uchun ham Marketing maqsadlari muzeyining asosiy faoliyati qanday qo'llab-quvvatlanayotganiga asoslanishi kerak. Masalan, Tate'ning birlamchi vazifa etib, "oltinchi asrdan to hozirgi kungacha bo'lgan Britaniya san'atidan va xalqaro zamonaviy hamda hozirgi san'atdan jamoatchilikning zavqlanishini va tushunishini oshirish"dir. Tate 1897-yilda ommaga eshiklarini ochganida, faqat bitta joyda kichik Britaniya san'ati kolleksiyasini namoyish qilgan edi. Bugungi kunda bizda to'rtta asosiy joy

va 1500-yildan hozirgi kungacha bo'lgan Britaniya san'ati va xalqaro zamonaviy va hozirgi san'atning milliy kolleksiyasi mavjud bo'lib, bu deyarli 70,000 san'at asarlarini o'z ichiga oladi. Shuning uchun ham o'z qo'ygan vazifasini bajarish uchun, Tate'ning barcha ishlari, ular namoyish qiladigan ishlardan tortib You Tube ga qo'ygan narsalargacha, ushbu maqsadini amalga oshirishga yordam berish uchun qilingan.

Bu holatdatda marketologlar SWOT tahlili asosida ochiqilanadi va marketing maqsadlarini kuchli, shuningdek, imkoniyatlar bo'limlariga muvofiqlashtiriladi, shu bilan birga muzeyda mavjud bo'lgan zaifliklar va tahdidlarni ham esdan chiqarmaslik kerak, chunki bu qism asosiy aspekt hisoblanadi. Bu biznes maqsadlarni belgilashda marketing shaxsi yoki bo'limi vazifasi emas, boshqa bo'limlar bilan hamkorlik qilish esa va tashkilotning ushbu biznes maqsadlariga muvofiqligini ta'minlaydi. Keyingi bosqichda esa, biznes maqsadlari qanday amalga oshirilishidan marketing maqsadlarini aniqlashtirib, uni shakllantirishimiz mumkin. Muzey marketingini rivojlantirish maqsadida, brend xabardorligini oshirish, yangi tashrif buyuruvchilarni jalb qilish, xalqaro auditoriyani kengaytirish, moliyalashtirishni ta'minlash, yosh auditoriyani jalb qilish, ta'lim dasturlarini kengaytirish, foydali hamkorliklarni kengaytirish kabi muhim talablar asosida ishlaydi. Marketing maqsadlarini biznes maqsadlariga erishishda veb-sayt trafikini oshirish, onlayn va jismoniy auditoriyani diversifikatsiya qilish, xalqaro ijtimoiy media kuzatuvchilari va veb-sayt foydalanuvchilari sonini oshirish, tashkilotning aniq qiymatini ko'rsatish, PR va ijtimoiy media interaktsiyalari orqali sektor profilini oshirish. Bu taklif hamda maqsadlarning realistik va erishish mumkin ekanligiga ishonch hosil qilishda SMART tahlili orqali echim topishimiz mumkin. SMART tahlili deyilganda quyidagilarni anglatadi, ya'ni specific (Aniq): Maqsadlar aniq va aniq bo'lishi kerak, kim, nima, qayerda, qachon va nima uchun savollariga javob berishi kerak. Measurable (O'lchanadigan): Maqsadlar o'lchanadigan bo'lishi kerak, shunda siz o'z yutuqlaringizni kuzatishingiz va ularga erishganingizni bilishingiz mumkin. Achievable (Erishish mumkin bo'lgan):

Maqsadlar realistik va erishish mumkin bo'lishi kerak, sizda mavjud bo'lgan resurslar va

cheklovlarni hisobga olgan holda. Relevant (Moslilik): Maqsadlar umumiy maqsadlaringizga mos kelishi va boshqa maqsadlar bilan muvofiqlashtirilgan bo'lishi kerak. Time-bound (Vaqt bilan cheklangan): Maqsadlar aniq vaqt jadvali yoki muddatga ega bo'lishi kerak, bu SMART tahlili orqali marketing maqsadlariga erishish uchun diqqatli va maqsadga yo'naltirilgan holda ushlab turadi. Maqsadlaringizni SMART testidan o'tkazish orqali, siz ularni yaxshi aniqlangan va amalga oshiriladigan qilib belgilaysiz, bu esa ularga erishish ehtimolini oshiradi.

Samarali marketingning yana bir ajralmas qismi sifatida maqsadli auditoriyani shakllantirish hisoblanadi. Auditoriya bilan odamlar sifatida gaplashish, ularning fikrlarini qadrlash va ular bilan muloqot qilishni va davom ettirishni ustuvor qilish muhimdir. Ularni faqat bozor, marketingning dasturlarini va tadbirlarning marketing qilayotgan ma'lum bir demografik guruh sifatida ko'rish, haqiqiy va sodiq izdoshlarga olib keladigan doimiy munosabatlarni qurmaydi. Muzey faoliyatida marketingning asosiy vazifalardan biri potensial hamda mavjud auditoriyani shakllantirish va jalb qilishdan iborat. Auditoriyani vizual baholashda eng ko'p jalb qilmoqchi bo'lgan auditoriyaning jismoniy profilini yaratish foydali bo'lishi mumkin. Hozirgi tashrif buyuruvchilar yoki kelajakdagi umidvor tashrif buyuruvchilarning asosiy xususiyatlarini aniqlash auditoriyaningizni aniqlashda yordam beradi va intuitiv marketing uchun muhimdir. Intuitiv marketing - bu iste'molchilarning ong osti haydovchilari va motivatsiyalarini tushunishga asoslangan marketing yondashuvi. An'anaviy marketingdan farqli o'laroq, intuitiv marketing iste'molchilarni o'zlarining mavjud motivatsiyalari va maqsadlariga moslashish orqali ta'sir qilishga intiladi. Intuitiv marketingning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Iste'molchilarning mavjud motivatsiyalari va maqsadlariga moslashish.

2. Iste'molchilarning ong osti assotsiatsiyalarini kuchaytirish.

3. Ishonch va tanishlikni oshirish.

4. Iste'molchilarning tabiiy intilishlari va identifikatsiya ehtiyojlariga moslashish.

Bu yondashuv iste'molchilarni hurmat qilish, ularning e'tiborini qozonish va uzoq muddatli

munosabatlarni qurishga qaratilgan. Muhim aniqlovchi omillar (bu ham so'rovnomalar uchun asosiy toifalar!) quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Yosh – bu holatda yosh toifalaridan foydalanish eng yaxshisidir. Odatda bo'linadigan yosh toifalari:

- 18 yoshgacha

- 18-24 yosh

- 25-34 yosh

- 35-44 yosh

- 45-54 yosh

- 55 yoshdan katta

Marketing strategiyalarini yosh guruhlariga bo'yicha tahlil qilishning bir necha sabablari bor.

1. Turli ehtiyojlar va qiziqishlar: Har bir yosh guruhi o'ziga xos ehtiyojlar, qiziqishlar va xatti-harakatlarga ega. Masalan, 18-24 yoshdagi yoshlar texnologiyaga ko'proq qiziqishi mumkin, 25-34 yoshdagi yoshlar esa kariyeralarini rivojlantirishga e'tibor qaratishi mumkin.

2. Turli xarid qilish odatlari: Har bir yosh guruhi turli xarid qilish odatlariga ega. Masalan, yoshlar onlayn xarid qilishga ko'proq moyil bo'lishi mumkin, katta yoshdagilar esa an'anaviy do'konlarda xarid qilishni afzal ko'rish mumkin.

3. Turli marketing kanallari: Har bir yosh guruhi turli marketing kanallarini afzal ko'radi. Masalan, yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda ko'proq vaqt o'tkazishi mumkin, katta yoshdagilar esa televizor yoki radio orqali ma'lumot olishni afzal ko'rish mumkin.

4. Turli daromad darajalari: Har bir yosh guruhi turli daromad darajalariga ega. Masalan, 25-34 yoshdagi yoshlar odatda ko'proq daromadga ega bo'lishi mumkin, bu esa ularning xarid qilish qobiliyatiga ta'sir qiladi.

5. Turli hayot bosqichlari: Har bir yosh guruhi turli hayot bosqichlarida bo'ladi. Masalan, 18-24 yoshdagi yoshlar odatda talaba bo'lishi mumkin, 25-34 yoshdagi yoshlar esa oila qurish va uy-joy sotib olish kabi hayotiy qarorlar qabul qilish bosqichida bo'lishi mumkin.

Bu tahlillar marketing strategiyalarini yanada samarali qilish va maqsadli auditoriyaga moslashish uchun muhimdir.

Marketing strategiyangizni qanday amalga oshirishni hal qilish - bu keng qamrovli raqamli marketing strategiyangizni yaratishning yakuniy bosqichi. Raqamli texnologiyaga o'tishdan oldin, maqsadli auditoriya, strategiyalar va maqsadlarga

mos keladigan platformalarga vaqt va pul sarflamoq oqilona yo'l hisoblanadi. Ushbu bosqichda marketing strategiyasini bir nechta ijtimoiy media kanallari va elektron pochta marketingi kabi boshqa marketing usullariga xos bo'lgan bir nechta kichik strategiyalarga bo'lish

mumkin. Lekin bu turdagi marketing usullari yirik tashkilotlarga ushbu batafsil amalga oshirish rejalarini yaratishga vaqt sarflash maqul yo'l sifatida ko'riladi, chunki bu ko'p vaqt talab qilishi mumkin va kichik tashkilotlar uchun osongina murakkab va ahamiyatsiz bo'lib qolishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Makusheva O. N., Tumanova E. A. madaniyat muassasalari marketingining xususiyatlari / / yosh olim. - 2018. - № 46. 376-378-betlar.
2. Yo'ldosheva M. B. O'zbekistonda muzey menejmenti va uni takomillashtirish xususiyatlari. ORIENTAL ART AND CULTURE ISSN 2181-063X SCIENTIFIC METHODOICAL JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 1 / MARCH 2022. 254-261-betlar
3. Yuldasheva M. B. Oilaning bo'sh vaqtini rivojlantirishda ijtimoiy-madaniy marketing. Fergu ilmiy gazetasi. 188-193-betlar "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal /
4. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.
5. Rajabov, T. I., & Boltaev, B. H. (2022, October). Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 39-43).
6. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(21), 21-31.
7. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 139-145.
8. Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий мусика фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.
9. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.
10. Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне "тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).
11. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)),

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sharipova Sadaf Latipovna

Buxoro davlat universiteti

San'atshunoslik va Pedagogika fakulteti 4-bosqich talabasi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

sadafsharipova3@gmail.com

МАКРОЭКОНОМИКА СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ И ПОКАЗАТЕЛИ ВНУТРЕННЕГО ВАЛОВОГО ПРОДУКТА В СОВРЕМЕННОСТИ

Якубов Абдуллох Бахтиярович

Студент Азиатского международного университета, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассмотрены основные понятия макроэкономики и история её развития в странах Содружество независимых Государств. Описываются экономические факторы, а также современные макроэкономические теории. Особое внимание уделено роли макроэкономики в формировании государственной экономической политики, бизнес-циклам и теориям экономического роста, а также внутреннего валового продукта.

ЦЕЛЬ: Анализ экономического роста: Понимание факторов, способствующих увеличению валового внутреннего продукта (ВВП) и улучшению жизненного уровня. Изучение циклов деловой активности: Исследование причин и последствий экономических циклов, таких как периоды роста и рецессии. Понимание инфляции: Анализ причин инфляции и её влияние на экономику и население. Исследование безработицы: Оценка уровня безработицы и её воздействие на экономическую стабильность. Оценка роли государственной политики: Анализ фискальной и монетарной политики, их влияние на экономику. Экономические отношения: Изучение влияния внешнеэкономических факторов и глобализации на национальные экономики. Социальная политика: Исследование влияния экономических процессов на социальные аспекты, такие как неравенство и уровень жизни.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ: Изучение макроэкономики является ключевым для понимания сложных взаимодействий в экономике в Содружество Независимых Государств, что позволяет выявлять закономерности и разрабатывать эффективные стратегии управления. Это знание помогает предсказывать экономические тенденции, оценивать влияние государственной политики и принимать обоснованные решения как на уровне государства, так и на уровне бизнеса. В итоге, макроэкономика способствует созданию более стабильной и процветающей экономики, улучшая качество жизни населения. И основная роль, сравнение экономики государств

Ключевые слова: Макроэкономика, Внутреннего Валового Продукта (ВВП), Содружество Независимых Государств (СНГ), бизнес-циклы, экономический рост, экономическая политика, экономическая теория, новая классическая теория, государственное регулирование. Макроэкономика Содружества Независимых Государств и показатели Внутреннего валового продукта в современности. Макроэкономика Содружества Независимых Государств (СНГ) и показатели Внутреннего Валового Продукта (ВВП) в современности. Введение:

MACROECONOMICS OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES AND INDICATORS OF GROSS DOMESTIC PRODUCT IN THE PRESENT DAY

Yakubov Abdullokh Bakhtiyarovich

Student of Asian International University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the key concepts of macroeconomics and the history of its development in the Commonwealth of Independent States. It describes the economic factors as well as contemporary macroeconomic theories. Special attention is given to the role of macroeconomics in shaping state economic policy, business cycles, and theories of economic growth, as well as Gross Domestic Product (GDP)

GOAL: Analysis of Economic Growth: Understanding the factors that contribute to the increase of Gross Domestic Product (GDP) and the improvement of living standards. Study of Business Cycles: Investigating the causes and consequences of economic cycles, such as periods of growth and recession. Understanding Inflation: Analyzing the causes of inflation and its impact on the economy and population. Study of Unemployment: Assessing the unemployment rate and its effect on economic stability. Evaluation of the Role of Government Policy: Analyzing fiscal and monetary policies and their impact on the economy. Economic Relations: Studying the influence of external economic factors and globalization on national economies. Social Policy: Investigating the impact of economic processes on social aspects such as inequality and living standards.

CONCLUSIONS: The study of macroeconomics is crucial for understanding the complex interactions within the economies of the Commonwealth of Independent States, allowing for the identification of patterns and the development of effective management strategies. This knowledge helps forecast economic trends, assess the impact of government policies, and make informed decisions at both the state and business levels. Ultimately, macroeconomics contributes to the creation of a more stable and prosperous economy, improving the quality of life for the population. The main role lies in comparing the economies of different states.

Keywords: Macroeconomics, Gross Domestic Product (GDP), Commonwealth of Independent States (CIS), business cycles, economic growth, economic policy, economic theory, new classical theory, government regulation.

Macroeconomics of the Commonwealth of Independent States and indicators of Gross Domestic Product in the present day. Macroeconomics of the Commonwealth of Independent States (CIS) and indicators of Gross Domestic Product (GDP) in the present day.

Содружество Независимых Государств (СНГ) объединяет страны, ранее входившие в состав СССР, с целью экономического, политического и культурного сотрудничества. Макроэкономическое развитие этих государств существенно влияет на их позиции на мировой

арене. Ключевым индикатором экономического состояния является валовой внутренний продукт (ВВП), отражающий производственный потенциал и уровень жизни населения.

Динамика ВВП стран СНГ. По итогам 2023 года совокупный ВВП стран СНГ увеличился на 3,8%, что значительно выше роста в странах Европейского союза, составившего менее 0,5%. В первом полугодии 2024 года средний рост ВВП в странах СНГ составил 4,7% по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года. Экономические показатели отдельных стран СНГ.

Страна ВВП, млрд долларов (2023) ВВП на душу населения, тыс. долларов (2023)

Россия	2002	13,81
Казахстан	261,42	13,13
Узбекистан	90,89	2,49
Азербайджан	72,36	7,15
Беларусь	71,86	7,82
Армения	24,21	7,83
Молдавия	16,54	6,65
Киргизия	13,99	1,97
Таджикистан	12,06	1,19

Структура экономики стран СНГ. Экономика стран СНГ разнообразны и могут быть классифицированы следующим образом: Экономика, ориентированные на энергоресурсы: Россия, Казахстан, Азербайджан. Эти страны существенно зависят от экспорта нефти и газа. Диверсифицированные экономики: Беларусь и Армения. Здесь развиты промышленность, сельское хозяйство и технологии. Аграрные и транзитные экономики: Узбекистан, Киргизия, Таджикистан. В этих странах преобладают сельское хозяйство и денежные переводы от трудовых мигрантов.

Макроэкономика является социальной наукой. Поэтому экономические явления не поддаются точным предсказаниям; за макроэкономическими агентами можно лишь наблюдать и делать прогнозы на этих наблюдениях. Экономическая модель является упрощенной формой для изучения экономики в целом. Многие экономические модели имеют серьезные недостатки и не учитывают многие важные факторы. Анализируется экономика с помощью графиков, таблиц, схем, математических функций. При этом, изучению подлежат макроэкономические переменные, которые могут быть или экзогенными, то есть происходящими вне экономической модели, или эндогенными, которые формируются внутри самой модели. Все макроэкономические параметры могут рассматриваться как за определенный период времени, так и быть характеризованы на определенный момент. Таким образом, все переменные в макроэкономике делятся на две группы: Потоки — переменные, рассматривающийся за определенный период времени, например, за год. К потокам можно отнести такие параметры, как инвестиции, состояние государственного бюджета (профицит или дефицит), экспорт и импорт, валовой внутренний продукт. Запасы — показатели, определяющие количество на данный момент времени. К запасам можно отнести размеры богатств, количество безработных, государственный долг. Анализ макроэкономических показателей делится на две группы: позитивный анализ и нормативный.

Первый определяет и объясняет поведение экономики, является базой для экономических прогнозов на будущее. Нормативный анализ показывает, что нужно делать и какие экономические преобразования должны быть исполнены. Как правило, нормативный анализ является политическим подходом к исследованию экономики в целом. Макроэкономические исследования проходят в режиме «ceteris paribus» («при прочих равных условиях»), то есть при рассмотрении одной переменной другие в данный момент не меняются. При любой экономической системе можно выделить циклические колебания: подъёмы и спады в экономике, вызванные шоками совокупного спроса и совокупного предложения и называемые бизнес-циклами, экономическими или деловыми циклами. Фазами бизнес-циклов являются подъём, «пик», рецессия или спад и «дно», то есть кризис. Наиболее

Основные вызовы и перспективы макроэкономики СНГ. Зависимость от сырьевых ресурсов: Страны, ориентированные на экспорт энергоресурсов, подвержены рискам, связанным с колебаниями мировых цен на нефть и газ. Интерпационные процессы: Усиление экономического сотрудничества в рамках СНГ требует улучшения инфраструктуры и устранения торговых барьеров. Демографические факторы: Рост населения в некоторых странах и снижение трудоспособного населения в других создают дисбалансы на рынке труда. Цифровизация и инновации: Внедрение новых технологий является ключевым фактором для повышения конкурентоспособности экономик СНГ.

Основным показателем состояния экономики является валовой внутренний продукт (ВВП), который отражает производственный потенциал и уровень жизни населения. Ниже представлена интегрированная информация о макроэкономических показателях стран СНГ, включая количественные и процентные факторы.

1. Россия
• Доля в ВВП СНГ: около 75%.
• ВВП (2023): \$2002 млрд.
• ВВП на душу населения: \$13,81 тыс.
• Темп роста ВВП: 4,7% (2024).
• Основные отрасли: Энергетика, тяжёлая промышленность, IT, сельское хозяйство.
• Особенности: Зависимость от экспорта энергоресурсов и внешних условий
2. Казахстан
• Доля в ВВП СНГ: около 6%.
• ВВП (2023): \$261,42 млрд.
• ВВП на душу населения: \$13,13 тыс.
• Темп роста ВВП: 3,5% (2023).
• Основные отрасли: Добыча нефти, транспортный транзит, сельское хозяйство.
• Особенности: Стратегическое расположение и активная цифровизация.
3. Беларусь
• Доля в ВВП СНГ: около 4%.
• ВВП (2023): \$71,86 млрд.
• ВВП на душу населения: \$7,82 тыс.
• Темп роста ВВП: 3,1% (2023).
• Основные отрасли: Машиностроение, сельское хозяйство, калийные удобрения.
• Особенности: Высокая зависимость от торговли с Россией.
4. Узбекистан
• Доля в ВВП СНГ: около 2%
• ВВП (2023): \$90,89 млрд.
• ВВП на душу населения: \$2,49 тыс.
• Темп роста ВВП: 5,9% (2023).
• Основные отрасли: Хлопок, золото, текстиль, природный газ.
• Особенности: Быстрая диверсификация экономики, значительное демографическое давление.
5. Азербайджан
• Доля в ВВП СНГ: около 2%.
• ВВП (2023): \$72,36 млрд.
• ВВП на душу населения: \$7,15 тыс.
• Темп роста ВВП: 4,8% (2023).
• Основные отрасли: Нефтегазовая промышленность, сельское хозяйство
• Особенности: Проекты газового экспорта в Европу.
6. Армения
• Доля в ВВП СНГ: менее 1%.
• ВВП (2023): \$24,21 млрд.
• ВВП на душу населения: \$7,83 тыс.
• Темп роста ВВП: 8,7% (2023).
• Основные отрасли: IT, сельское хозяйство, горнодобывающая промышленность
• Особенности: Развитие высокотехнологичных секторов, сотрудничество с ЕАЭС.

7. Кыргызстан
• Доля в ВВП СНГ: менее 1%.
• ВВП (2023): \$13,99 млрд.
• ВВП на душу населения: \$1,97 тыс.
• Темп роста ВВП: 4,0% (2023).
• Основные отрасли: Золото, сельское хозяйство, туризм
• Особенности: Высокая зависимость от трудовых мигрантов.

8. Таджикистан
• Доля в ВВП СНГ: менее 1%.
• ВВП (2023): \$12,06 млрд.
• ВВП на душу населения: \$1,19 тыс.
• Темп роста ВВП: 7,8% (2023)
• Основные отрасли: Гидроэнергетика, хлопок, цветные металлы.
• Особенности: Высокая зависимость от денежных переводов.

9. Молдова
• Доля в ВВП СНГ: менее 1%.
• ВВП (2023): \$16,54 млрд.
• ВВП на душу населения: \$6,65 тыс.
• Темп роста ВВП: 2,7% (2023).
• Основные отрасли: Сельское хозяйство, виноделие, текстиль.
• Особенности: Высокая зависимость от денежных переводов.

Общие показатели СНГ: Совокупный ВВП (2023): более \$2,7 трлн. Средний темп роста ВВП (2024): 4,7%. Эта информация объединяет данные о масштабах, темпах роста и особенностях каждой из стран СНГ, показывая их вклад в экономику региона.

Страны СНГ демонстрируют положительную динамику ВВП, однако перед ними стоят значительные вызовы, связанные с необходимостью диверсификации экономик, снижением зависимости от сырьевых ресурсов и усилением интернациональных процессов. Реализация стратегий, направленных на инновационное развитие и сотрудничество, позволит укрепить экономическую устойчивость и повысить уровень жизни населения в регионе.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Анализ результатов международных сопоставлений ВВП стран ... Около 75% совокупного объема ВВП участвовавших в сопоставлении стран СНГ приходится... Синьхуа.
2. Годовой рост совокупного ВВП стран СНГ ожидается на уровне ...
3. Годовой рост совокупного ВВП стран СНГ ожидается на уровне 4,7 проц. -- президент Р.... 5 фактов об экономике СНГ
4. Т-Ж. Два года подряд она была лидером по темпам роста ВВП среди всех стран СНГ: в 2022 году э...
5. Больше. rosstat.gov.ru.
6. Анализ результатов международных сопоставлений ВВП стран ... d aloclmedia.am.
7. Темпы роста ВВП в странах СНГ превышают среднемировые. • new.cisstat.org.
8. СНГ в цифрах - Статкомитет СНГ.
9. ASrussian.news.cn . Годовой рост совокупного ВВП стран СНГ. ru.wikipedia.org.
10. Список стран по ВВП (ППС) на душу населения – Википедия. ru.wikipedia.org.
11. Список стран по темпам роста ВВП -Википедия. ru.wikipedia.org.
12. Список стран по ВВП (ППС) – Википедия. cis.minsk.by. содружество независимых государств. cis.minsk.by.
13. Темпы роста ВВП - Исполнительный комитет СНГ. cis.minsk.by.
14. "СНГ - девять лет" (аналитический доклад). ruso.prensa-latina.cu/ ВВП стран СНГ вырастет на 4,7 процента в 2024 году - Новости

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Якубов Абдуллох Бахтиярович

Студент Азиатского международного университета,

Манзил: Узбекистон, 200100, Бухоро шаҳри

TIBBIY TA'LIMDA TIBBIYOT TARIXI FANINI O'QITISHNING HOZIRGI YO'NALISHLARI VA ULARNING TAHLILI.

Komilov Nodirbek Boqijonovich

*Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti*

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada tibbiyot tarixi fanining zamonaviy tendensiyalari haqida fikr yuritilib, jahon olimlarining ushbu fan doirasida olib borgan tadqiqotlari haqida ma'lumot berilgan.

MAQSAD: Tibbiyot ta'limini o'qitishning zamonaviy xususiyatlarini rivojlantirish va talabalarda qiziqish shakllantirish

MATERIALAR VA METODLAR: Shifokorlar va tarixchilar uzoq vaqtdan beri tibbiyot ta'limida tibbiyot tarixining rolini aniqlash uchun muntazam baxs qilib kelmoqdalar. Klassik davrlardan beri shifokorlar va tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari tibbiyot tarixiga pragmatik bilim va kasbiy ilhom olish manbayi sifatida qarashgan. Masalan, Rene Layennek Gippokratning tibbiyot amaliyoti haqidagi ta'limotlaridan ilhom olib, 1804-yili tibbiyot tarixi bo'yicha doktorlik dissertatsiyasini himoya qiladi

XULOSA: Tibbiyot tarixi fan bo'lajak shifokorlarning eksklyuziv kompetensiyalari bo'lgan – tolerantlik, kommunikativ, kognitiv, konvergentlik kompetensiyalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan va tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rganishi lozim bo'lgan fan sohasidir.

Kalit so'zlar: tibbiy ta'lim, kompetensiya, tendensiya, metodika, tibbiy deontologiya, tibbiy amaliyot, ijtimoiy prinsip, gumanitar fanlar, empirik tadqiqot, didaktik imkoniyat.

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ В МЕДИЦИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ И ИХ АНАЛИЗ.

Комилов Нодирбек Бокижонович

*Доктор педагогических наук (DSc), доцент
Ферганский медицинский институт общественного здравоохранения*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются современные тенденции в истории медицины и представлена информация об исследованиях, проводимых мировыми учеными в этой области.

ЦЕЛЬ: Развивать современные особенности медицинского образования и формировать интерес у студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Врачи и историки давно дискутируют о роли истории медицины в медицинском образовании. С классических времен врачи и студенты высших медицинских учреждений обращались к истории медицины как к источнику прагматических знаний

и профессионального вдохновения. Например, Рене Лейеннек защитил докторскую диссертацию по истории медицины в 1804-году, вдохновленный учением Гиппократов о медицинской практике.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: История медицины – область науки, играющая важную роль в формировании толерантных, коммуникативных, когнитивных и конвергентных компетенций, которые являются исключительными компетенциями будущих врачей и должны изучаться студентами медицинских вузов.

Ключевые слова: медицинское образование, компетентность, направление, методология, медицинская деонтология, медицинская практика, социальный принцип, гуманитарные науки, эмпирические исследования, дидактические возможности.

CURRENT DIRECTIONS OF TEACHING HISTORY OF MEDICINE IN MEDICAL EDUCATION AND THEIR ANALYSIS

Komilov Nodirbek Boqijonovich

*Doctor of pedagogical sciences (DSc), associate professor
Fergana public health medical Institute*

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the modern trends in the history of medicine and provides information on the research conducted by world scientists in this field.

GOAL: To develop modern features of medical education and to create interest among students

MATERIALS AND METHODS: Physicians and historians have long debated the role of medical history in medical education. Since classical times, doctors and students of higher medical institutions have looked to the history of medicine as a source of pragmatic knowledge and professional inspiration. For example, René Leyennec defended his doctoral thesis on the history of medicine in 1804, inspired by Hippocrates' teachings on medical practice.

CONCLUSION: History of medicine is a field of science that plays an important role in the formation of tolerance, communicative, cognitive, and convergence competencies that are the exclusive competencies of future doctors and must be studied by students of medical institutions of higher education.

Key words: Medical education, competence, trend, methodology, medical deontology, medical practice, social principle, humanitarian sciences, empirical research, didactic opportunity.

Tibbiyot tarixi – insoniyatning tibbiyot sohasida asrlar davomida shakllangan, rivojlangan va bizgacha etib kelgan kashfiyotlari, olimlarning ta'limotlari, davolash metodikalarini o'rgatuvchi va ular to'g'risida xulosa chiqarish va kelajakda ular haqida fikr bildirish, faraz qilishga yordam beruvchi fandir.

Tibbiyot tarixi fani asrlar davomida tibbiy ta'lim muassasalarida bo'lajak shifokorlarga dastur sifatida o'qitilib kelinmoqda. Sababi har bir shifokor o'zi mehnat qilayotgan sohaning tarixini mukammal bilishi va bu sohada muvafaqqiyatli ish olib borishi lozimdir. Eng muhimi, bu jarayon tibbiy deontologiyaning ajralmas qismi hisoblanadi.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, Tibbiyot tarixi fani dastlab Yevropa va AQShda tibbiyot oliy ta'lim muassasalari uchun fan sifatida kiritilgan va bu jarayon ijobiy natijalarga olib kelgan edi. Keyinchalik bu fan, hatto magistratura bosqichida ham o'qitilishi lozimligi belgilangan edi.

Ushbu fanni o'qitish, uning asosiy yo'nalishlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etishi barobarida bo'lajak shifokorlarda eksklyuziv kompetensiyalarni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Shifokorlar va tarixchilar uzoq vaqtdan beri tibbiyot ta'limida tibbiyot tarixining rolini aniqlash uchun muntazam baxs qilib kelmoqdalar. Klassik davrlardan beri shifokorlar va tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari tibbiyot tarixiga pragmatik bilim va kasbiy ilhom olish manbayi sifatida qarashgan. Masalan, Rene Layennec Gippokratning tibbiyot amaliyoti haqidagi ta'limotlaridan ilhom olib, 1804 yili tibbiyot tarixi bo'yicha doktorlik dissertatsiyasini himoya qiladi [1].

XVIII-asrda tibbiyot tarixining qadr-qimmati haqida yangicha fikrlar paydo bo'la boshladi. Nemis tibbiyot maktabi tibbiyot tarixini o'rganishni tibbiy bilimlar rivojini tushunishning bir usuli sifatida ko'rganlar, ya'ni amaliyotchi shifokorlar o'tmishda qanday usullar orqali insonlarni davolashgan va qanday sabab shifokorlar salbiy natijalarga erishishgan [2].

Keyinchalik olimlar tibbiyot tarixini tarixning muhim qismi sifatida o'rgana boshladilar. Misol uchun, nemis olimi Kurt Shprengel o'zining besh jildli "Tibbiyotning pragmatik tarixi haqida ocherk (1792-1803)" asarida tibbiyot tarixining asosiy jihatlarini tasvirlab beradi. Uning fikricha tibbiyot tarixi quyidagi ijobiy xususiyatlarga ega:

1. Tibbiyot tarixi - shifokor ongi-tafakkuri rivojlanishining asosiy bo'lagi;
2. Tibbiyot tarixi - tibbiy bilimlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradigan kuch;
3. Tibbiyot tarixi – shifokorda fuqarolik burchi va mas'uliyatini tarbiyaladigan vosita;
4. Tibbiyot tarixi – bo'lajak shifokorlarni intellektual kamtarlik va bag'rikenglikka o'rgatish usuli

[3].

XIX-asr davomida tarixchilar o'tmishga murojaat qilish orqali qimmatli saboqlarni olishga harakat qilishdi. Keyingi o'n yilliklar davomida nemis olimlari bu dalillarni takrorladilar va takomillashtirdilar, ya'ni tarixni takabburlikka qarshi vosita sifatida taklif qilish, tibbiyot tarixi va tarixiy patologiyani o'rganish orqali shifokorlarga kasallikning etiologiyasini tushunishlariga yordam berish. Bu borada tibbiyot tarixi - qimmatli gnoseologik vosita ekanligini ta'kidladilar.

Shunga o'xshash dalillar Fransiya, Angliya va Amerika Qo'shma Shtatlarida paydo bo'lgan. Masalan, Tomas Djefferson o'zining shaxsiy shifokori Robli Dungalsonni Virjiniya universitetida tibbiyot va uning tarixidan dars berish uchun yollagan, chunki "talaba ilm-fanning oldingi taraqqiyotidan nimanidir o'rganishi kerak" degan tushuncha bo'lgan. Demak, tibbiyot tarixi fani barcha davrlarda tibbiyotning asosiy tarmog'i hisoblangan va uni o'rganish muhim bo'lgan [4].

Tibbiyot tarixiga ijobiy munosabat tufayli 1929 yilda AQShda "Tibbiyot tarixi instituti" tashkil etiladi. Uning birinchi prezidenti bo'lgan YE.Kordell institutning ochilish marosimida quyidagi fikrlarni ta'kidlaydi: "Tibbiyot tarixi nimani va qanday tekshirishni o'rgatadi. Dunyoqarashni kengaytiradi va fikrni mustahkamlaydi. Eng muhimi, tibbiyot tarixi – e'tibordan chetda qolgan kashfiyotlarni ochish mumkin bo'lgan boy kondir". Bu kabi fikrlar tibbiyotning asosiy qismi bo'lgan ushbu fan ahamiyatini yanada oshishiga olib kelgan.

1960-yillarda AQShda 19 ta universitetlarda tibbiyot tarixi kafedralari faoliyati yo'lga qo'yildi. Bundan tashqari, Kauntvey tibbiyot tarixi kutubxonasi, Osler tibbiyot tarixi kutubxonasi, Yaledagi tibbiyot kutubxonalari faoliyati rivojlantirildi.

1970-yilda Kanzas universiteti tibbiyot tarixi va falsafasi kafedrasi mudiri Robert Xadson tibbiyot tarixidan dars beradigan o'qituvchilarni tanqid qilib, fanda Misr yoki Mesopotamiya tibbiyot yutuqlariga haddan ziyod e'tibor berishning salbiy oqibatlari haqida fikr yuritib, o'qituvchilar ko'proq mamlakat tibbiyot tarixi va uning yutuqlariga e'tibor qaratishi lozimligini ta'kidlaydi. Natijada sal keyinroq AQSH tibbiyot tarixi kafedrasi tashkil etiladi [5].

XXI-asrda tibbiyot tarixini o'rganish o'zining ahamiyatini yo'qotmadi, balki bo'lajak shifokor o'rganishi lozim bo'lgan soha sifatida tan olindi. AQShning Pensilvaniya universiteti professori S.Lederer va boshqalar o'zlarining ilmiy tadqiqotida bakalavr bosqichida tahsil olayotgan talabalarga "Tibbiyot tarixi" fanini o'qitish ularda konvergentlik (biror bir muammo bo'yicha qat'iy fikrga moyillik) xususiyatini rivojlantirishi haqida fikr bildirishgan.

AQShning Xarvard universiteti professori David Djons va boshqalar tibbiyot tarixini tibbiy bilim, fikrlash va amaliyotning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rsatadilar. Ushbu fan kasallikning sabablari (masalan, vaqt o'tishi bilan kasallikdagi o'zgarishlarni hisobga olish uchun zarur bo'lgan reduksion mexanizmlar), samaradorlik tabiati (masalan, shifokorlar nima uchun ularning davolashlari samarali deb o'ylashi va ularning davolash usullari o'tmishda qanday bo'lganligi va kelajakda qanday bo'lishi) haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi va tahlil qilish imkonini beradi. Bularning barchasi shifokorlar anatomiya yoki patofiziologiyani samarali diagnostika uchun o'rganishlari kerak bo'lganidek, tibbiyot tarixini ham oldingi o'ringa olib chiqadi.

Buyuk Biritaniyaning York universiteti professori N.Metkalf va Y.Styuartlar o'zlarining tadqiqotlarida tibbiyot tarixini o'qitish talabalarida o'z kasbiga hurmat hissini uyg'otish barobarida ularda kasb deontologiyasni shakllantirishga yordam berishini ta'kidlashgan [6].

Italiyaning Parma universiteti professori Emmanuyel Armosida va boshqa olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda Parma va Boloniya universitetlarida tahsil olayotgan 1 hamda 4-bosqich talabalarida o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari tahlili keltirilgan. O'tkazilgan tahlillarga ko'ra, talabalar tibbiyot tarixi fanini tarixiy-gneseologik nuqtayi – nazardan o'rganilganligini keltirilgan, ya'ni 80% talabalar sillabusda keltirilgan mavzularni shaxsiy ustuvorlik (meni) nuqtayi-nazaridan o'rgangan. Bu esa bo'lajak shifokorlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasini erta shakllanishiga olib kelganligi ta'kidlangan.

AQShning Shimoli-g'arbiy universiteti (Northwestern university) professori Djeys Shedlok va boshqalar tomonidan olib borilgan ishlar natijasida Tibbiyot tarixini o'qitish talabalarida ijtimoiy, madaniy va axloqiy prinsiplarni shakllantirishda muhim rol o'ynaganligi keltirilgan.

AQShning G'arbiy Virjiniya universiteti professorlari Lindsey Kent va Piter Vordlar tomonidan e'lon qilingan tadqiqotda Tibbiyot tarixi fanini o'qitish kelajakda talabalarning nafaqat ijtimoiy kompetensiyalarini, balki klinik kompetensiyalarini ham rivojlantirishda muhim ekanligini ta'kidlashadi. Talabalar ushbu kursni o'rganish davomida egallagan barcha bilimlari, jumladan, tibbiyotning rivojlanish bosqichlari, olimlarning hayot yo'li, albatta, klinik fanlarni o'rganish davomida ham ma'lumotlarni qidirish, ularni tahlil qilish hamda xulosa qilishda yordam berishi ko'rsatilgan [7].

Kaliforniya universiteti professori M.Gazzaniga Italiya universitetlarida Tibbiyot tarixi fanining o'qitilishini o'quv reja bo'yicha tahlil qilgan. 97 ta universitetda o'tkazilgan tahlillar natijasiga ko'ra, 78 ta universitetda ushbu kurs majburiy fanlar blokiga kiritilgani, 19 tasida esa elektiv kurs sifatida kiritilganini ta'kidlaydi va tibbiyot tarixi talaba o'qishi shart bo'lgan fan sifatida ta'kidlanib, bo'lajak shifokorlar faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishini aytib o'tadi.

Germaniyaning Rur universiteti professorlari tibbiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga Bioetika va Tibbiyot tarixi fanlarini o'rgatish ularning ekskluziv kompetensiyalaridan biri bo'lgan tolerantlik hissini rivojlantirishda muhim ekanligini ta'kidlanadi. Olimlar tomonidan o'tkazilgan empirik tadqiqotlarda talabalarning bu boradagi fikri o'rganilganligi ilmiy ishning qimmatini oshirgan.

Germaniyaning Xerdeke universiteti professori Torsten Langer boshchiligidagi olimlar guruhi tibbiy ta'limda bo'lajak shifokorlarni tayyorlashda tibbiyot tarixi fanini o'rganish muhimligini ta'kidlab, dars davomida Scratch metodi (talaba o'zi xohlagan metod bilan o'rganishini boshqalar bilan o'rtoqlashish) orqali talabalar axloqiy va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish mumkinligini ta'kidlaydi va talabaning "men"ini shakllantiradi. 1,2 va 5-bosqich talabalarida o'tkazilgan so'rovnomalar natijalariga ko'ra, talabalar tibbiyot tarixi fanida kontent-analizdan ko'p foydalanishgani aytilgan [8].

Tibbiy ta'limda tibbiy tarixini o'qitish nafaqat talabalar uchun ilmiy bilimlar bazasini yaratadi, balki ular uchun tibbiyot sohasining rivojlanish jarayonini tushunishga yordam beradi[9]. Tibbiy tarix fani, o'zining ilmiy, axloqiy va madaniy jihatlari bilan, talabalarning tibbiyotga nisbatan nafaqat nazariy, balki amaliy yondoshuvini ham shakllantiradi. Hozirgi kunda tibbiy ta'limda tibbiy tarixini o'qitishning bir qancha zamonaviy yo'nalishlari mavjud. Ularni quyida tahlil qilamiz.

1. Tibbiyot tarixini interaktiv va zamonaviy metodlar asosida o'qitish. Tibbiy tarixni o'qitishda an'anaviy usullar o'rniga interaktiv va zamonaviy pedagogik texnologiyalar qo'llanilmoqda. Bunga quyidagilar kiradi:

Multimediali resurslar va vizual materiallar: Talabalar uchun taqdimotlar, video va animatsiyalar orqali tarixiy tadqiqotlar va amaliyotlarni ko'rsatish. Bu usul talabalar uchun tarixiy jarayonlarni aniqroq va tushunarliroq qilishga yordam beradi.

Simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar: Tibbiy tarixni o'rganishda turli virtual simulyatsiyalar orqali qadimiy tibbiy usullarni amalda qo'llash yoki tarixiy jarayonlarni o'rganish mumkin. Masalan, qadimgi shifokorlarning tibbiy amaliyotlari yoki o'rta asrlar davridagi davolash usullari simulyatsiya qilinishi mumkin.

2. Tibbiyot tarixini tibbiy axloq va kasbiy mas'uliyat bilan bog'lash. Bugungi kunda tibbiy tarixini o'qitishda axloqiy, kasbiy va ijtimoiy mas'uliyatga katta e'tibor qaratilmoqda. Tibbiyotning tarixiy rivojini

o'rganish orqali talabalar shifokorlik kasbining axloqiy tomonlarini, shuningdek, insonparvarlik va kasbiy mas'uliyatni tushunishlari kerak.

Gipokrat axloqning tarixiy rivoji: Tibbiyot tarixida o'rganilgan axloqiy me'yorlar va kasbiy etikaga oid qadriyatlar talabalar uchun muhim. Gipokratning andini o'rganish orqali talabalar shifokorlik kasbining axloqiy asoslarini o'zlashtiradilar.

3. Tibbiy tarixni interdisiplinar yondashuv asosida o'qitish. Tibbiy tarix fani hozirgi kunda faqat tibbiya fanlari bilan cheklanib qolmay, balki turli sohalar bilan birlashtirilgan holda o'rganilmoqda. Bu interdisiplinar yondashuv, talabalarga ko'proq turli fanlar va sohalaridagi bilimlarni birlashtirishga yordam beradi.

Tibbiy tarix va san'at, madaniyat aloqasi: Tibbiy tarixni san'at, adabiyot, falsafa va madaniyat bilan birlashtirib o'qitish, talabalar uchun yanada kengroq dunyoqarashni shakllantiradi. Masalan, qadimiy davrlarda tibbiyotning san'at bilan qanday bog'langanligi yoki shifokorlarning tasviriy san'atdagi tasvirlari orqali talabalarga tibbiy tarixni o'rganishda yangi ko'rinishlar ochiladi.

4. Tibbiy tarixni zamonaviy ilmiy yutuqlar va innovatsiyalar bilan bog'lash. Tibbiy tarixni o'qitishda zamonaviy tibbiy yutuqlar va ilmiy tadqiqotlar bilan bog'lash, talabalar uchun muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv talabalarga zamonaviy tibbiyotning tarixiy ildizlarini tushunishga yordam beradi va ular uchun ilg'or texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishning ilmiy asoslarini o'rgatadi.

Tibbiy texnologiyalar va innovatsiyalar: Tibbiy tarixni zamonaviy tibbiy texnologiyalar va ilmiy yangiliklar bilan bog'lab o'rganish, talabalar uchun tibbiyotning kelajagi haqida kengroq tasavvur yaratadi. Misol uchun, genetik injiniring va biotexnologiyalarning tibbiyotdagi o'rni, tarixiy rivojlanish jarayonlari orqali tushuntirilishi mumkin.

5. Tibbiy tarixni sog'liqni saqlash tizimining globallasuvi bilan bog'lash. Zamonaviy tibbiyotda sog'liqni saqlash tizimining globallasuvi va xalqaro hamkorlikning roli o'rganilmoqda. Tibbiy tarixni o'qitishda global muammolar, pandemiyalar, xalqaro sog'liqni saqlash tashabbuslari va tibbiy yordamning tarixi haqida talabalarni xabardor qilish zarur.

Xalqaro tibbiy hamkorlik va pandemiyalar: Talabalar, tibbiy tarixni o'rganish orqali, global tibbiyot tizimining rivojini va xalqlar o'rtasidagi tibbiy hamkorlikning ahamiyatini tushunadilar. Misol uchun, "COVID-19" pandemiyasi va uning tarixiy davolash strategiyalaridagi yutuqlarni o'rganish.

6. Tibbiy tarixni ilmiy tadqiqotlar asosida o'rganish. Bugungi kunda tibbiy tarixni o'qitishning yana bir muhim yo'nalishi ilmiy tadqiqotlar asosida bo'lib, talabalar tarixiy tadqiqotlar olib borish va mustaqil izlanishlar qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu yondashuv talabalar uchun tibbiy tarixni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish, tarixiy manbalarni tahlil qilish va ularni zamonaviy tibbiyotda qo'llashga yordam beradi [10].

Tarixiy tadqiqot metodologiyasi: Talabalar tarixiy manbalar, asarlar va arxiv hujjatlarini tahlil qilish orqali ilmiy tadqiqotlar olib borishadi, bu ularning tibbiy tarixga bo'lgan yondashuvini chuqurlashtiradi.

Tibbiy ta'limda tibbiya tarixini o'qitishning hozirgi yo'nalishlari talabalarni nafaqat tibbiyot tarixini o'rganishga, balki uning zamonaviy tibbiyotga va jamiyatga ta'sirini tushunishga yo'naltiradi. Interaktiv yondashuv, kasbiy axloq, zamonaviy ilmiy yutuqlar va global tibbiy hamkorlikni o'rgatish talabalarni ilmiy va amaliy jihatdan tayyorlashga xizmat qiladi. Bu usullar orqali talabalar nafaqat tibbiy bilimlarni o'zlashtiradilar, balki ular tibbiyotning tarixiy ildizlari va kelajagi o'rtasidagi bog'liqlikni anglaydilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Tibbiyot tarixi fan bo'lajak shifokorlarning eksklyuziv kompetensiyalari bo'lgan – tolerantlik, kommunikativ, kognitiv, konvergentlik kompetensiyalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan va tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rganishi lozim bo'lgan fan sohasidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Jones, David S., Jeremy A. Greene, Jacalyn Duffin, and John Harley Warner. Making the Case for History in Medical Education // Journal of the History of Medicine and Allied Sciences. № 4 (November 13): doi:10.1093/jhmas/jru026. – P.623–652.

2. Metcalfe NH, Stuart E. A short history of providing medical history within the British medical

undergraduate curriculum. // MedHumanities. 2014 Jun, 40(1):31-7. doi: 10.1136/medhum-2013-010418. Epub 2013 Nov 13. PMID: 24227875. – P. 114-135.

3. Armocida E, Nicoli Aldini N, Bussolati O. How do students approach the study of the History of Medicine? Some considerations after the final exams at the first ear and fourth ear. // Acta Biomed. 2021 May 12, 92(2): e2021167. doi: 10.23750/abm.v92i2.11306. PMID: 33988137. – P 123-159.

4. Caramiciu J, Arcella D, Desai MS. History of medicine in medical school curricula // Anesth.History, 2015. № 1(4). doi: 10.1016/j.janh.2015.02.010. – P. 38

5. Joy RJT, Morris LE, Schroeder ME, Warner ME. The history of the development of the history of medicine and its teaching in the United States.- Illinois: Wood Library-Museum of Anesthesiology, 2004. – P.7.

6. Kushner HI, Leighton LS. Humanities in the Twenty-First Century. - London: Palgrave Macmillan, 2013. –P. 111.

7. Barsu C. History of Medicine between tradition and modernism // Clujul Medical. 2017, № 90(2).doi: 10.15386/cjmed-794. – P. 243.

8. Lederer SE, More ES, Howell JD. Medical history in the undergraduate medical curriculum. // Academic medicine, 1995 Sep; 70(9):770-6. PMID: 7669153.

9. N.Komilov. Didactic opportunities of teaching history of medicine to foreign students studying in higher medical educational institutions // Академические исследования в современной науке. Том 2, № 19.-С.119-122.

10. N. Komilov. Teaching history of medicine to foreign students is vital factor of pedagogy // World of Scientific news in Science. № 3/2. 2024. -P.51-55

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Komilov Nodirbek Boqijonovich

Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Farg'ona shahri

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA JISMONIV TARBIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIV PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Ikramov Amirbek Aminovich

Osiyo xalqaro universiteti

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya darslarini tashkillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi jismoniy tarbiya fanining sifat va samaradorligini oshirishga yordam berishi ko'rsatilgan. Shaxsiy va interfaol yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va mobil platformalardan samarali foydalanish orqali talabalarining o'quv jarayonidagi ishtirokini faollashtirish va ularni jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatish yo'llari ko'rsatilgan.

Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya darslarini tashkillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Bugungi kunda jismoniy tarbiya fani faqatgina jismoniy rivojlanishga emas, balki talabalarining aqliy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Maqolada ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, virtual trenajyorlar, onlayn platformalar va interaktiv metodlarni qo'llash orqali talabalarining qiziqishini oshirish va ularning ishtiroki faolligini ta'minlash yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar jismoniy tarbiya darslarida individual yondashuv, harakatlarni to'g'ri bajarish bo'yicha shaxsiy monitoring o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Maqolada jismoniy tarbiya darslarida yuqori natijalarga erishish uchun innovatsion metodlardan samarali foydalanish usullari va bu texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishda uchraydigan muammolar tahlil qilingan.

MAQSAD: Oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya darslarini tashkillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ta'lim texnologiyalari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi, innovatsion metodlar, individual yondashuv, interaktiv metodlar darajani farqlash texnologiyasi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, jamoaviy o'yinlar, rolli o'yinlar va simulyatsiyalar, muloqot va bahs-munozara metodlari.

XULOSA. Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni kengroq qo'llash, darslarning interaktivligini va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bu tavsiyalar orqali talabalarining jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatiladi, ularning sog'lom turmush tarziga bo'lgan qiziqishi oshadi. Kelajakda jismoniy tarbiya fanini yanada takomillashtirish yo'nalishlari orqali ta'lim jarayonini yanada samarali va innovatsion qilish mumkin.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, oliy ta'lim, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion metodlar, individual yondashuv, interfaol metodlar, onlayn platformalar.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Икрамов Амирбек Аминович

Азиатский международный университет

Проректор по научной работе и инновациям,

Доктор философских наук (PhD) педагогических наук, доцент

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье анализируются возможности использования современных педагогических технологий при организации занятий по физическому воспитанию в высших учебных заведениях. Показано, что внедрение современных педагогических технологий способствует повышению качества и эффективности науки физического воспитания. Через эффективное использование личностного и интерактивного подходов, информационно-коммуникационных технологий и мобильных платформ показаны способы активизации участия студентов в образовательном процессе и положительного влияния на их физическое, духовное и социальное развитие.

В данной статье анализируются возможности эффективного использования современных педагогических технологий при организации занятий по физическому воспитанию в системе высшего образования. Сегодня наука о физическом воспитании служит не только физическому развитию, но и умственному, социальному и духовному развитию учащихся. В статье показаны пути повышения интереса студентов и обеспечения их активного участия путем использования информационно-коммуникационных технологий, виртуальных тренажеров, онлайн-платформ и интерактивных методов в образовательном процессе. При этом современные педагогические технологии создают возможность индивидуального подхода к урокам физической культуры, личного контроля за правильностью выполнения действий. В статье анализируются методы эффективного использования инновационных методов для достижения высоких результатов на занятиях по физическому воспитанию и проблемы, возникающие при реализации этих технологий.

ЦЕЛЬ: проанализировать возможности эффективного использования современных педагогических технологий при организации занятий по физическому воспитанию в системе высшего образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Образовательные технологии, личностно-ориентированные образовательные технологии, инновационные методы, индивидуальный подход, интерактивные методы, технология дифференциации уровней, информационно-коммуникационные технологии, командные игры, ролевые игры и симуляции, общение и дебаты – дискуссионные методы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Более широкое использование современных педагогических технологий на занятиях по физическому воспитанию способствует повышению интерактивности и эффективности занятий. Благодаря этим рекомендациям будет значительно затронуто физическое, духовное и социальное развитие студентов, повысится их интерес к здоровому образу жизни. В будущем можно сделать образовательный процесс более эффективным и инновационным за счет дальнейшего совершенствования науки физического воспитания.

Ключевые слова: физическое воспитание, высшее образование, современные педагогические технологии, информационно-коммуникационные технологии, инновационные методы, индивидуальный подход, интерактивные методы, онлайн-платформы.

OPPORTUNITIES FOR THE USE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF PHYSICAL EDUCATION CLASSES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Ikramov Amirbek Aminovich

Asian International University

Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovations,

Doctor of philosophy (PhD) in pedagogical sciences, associate professor

Annotation.

INTRODUCTION: The article analyzes the possibilities of using modern pedagogical technologies in the organization of physical education classes in higher education institutions. It has been shown that the introduction of modern pedagogical technologies helps to improve the quality and efficiency of the science of physical education. Through the effective use of personal and interactive approaches, information and communication technologies and mobile platforms, ways to activate students' participation in the educational process and positively influence their physical, spiritual and social development are shown.

This article analyzes the possibilities of effective use of modern pedagogical technologies in the organization of physical education classes in the higher education system. Today, the science of physical education serves not only physical development, but also mental, social and spiritual development of students. The article shows ways to increase the interest of students and ensure their active participation by using information and communication technologies, virtual simulators, online platforms and interactive methods in the educational process. At the same time, modern pedagogical technologies create an opportunity for an individual approach to physical education lessons, personal monitoring of the correct execution of actions. The article analyzes the methods of effective use of innovative methods to achieve high results in physical education classes and the problems encountered in the implementation of these technologies.

GOAL: To analyze the possibilities of effective use of modern pedagogical technologies in the organization of physical education classes in the higher education system.

MATERIALS AND METHODS: Educational technologies, person-oriented educational technology, innovative methods, individual approach, interactive methods, level differentiation technology, information and communication technologies, team games, role-playing games and simulations, communication and debate. - discussion methods.

CONCLUSION: Wider use of modern pedagogical technologies in physical education classes helps to increase the interactivity and efficiency of classes. Through these recommendations, the physical, spiritual and social development of students will be greatly affected, and their interest in a healthy lifestyle will increase. In the future, it is possible to make the educational process more effective and innovative by further improving the science of physical education.

Keywords: physical education, higher education, modern pedagogical technologies, information and communication technologies, innovative methods, individual approach, interactive methods, online platforms.

Oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya fanining ahamiyati juda katta, chunki u talabalarning jismoniy va ma'naviy rivojlanishi, ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Jismoniy tarbiya nafaqat tanaga, balki ong va ruhga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy dunyoda stress va faoliyat yuki ko'payganligi sababli,

talabalarning jismoniy va ma'naviy barqarorligini saqlab qolishda jismoniy tarbiya fanining ahamiyati yanada oshmoqda. Jismoniy tarbiya darslari, avvalo, talabalarning jismoniy sog'lig'ini saqlashga yordam beradi. Jismoniy faollik yurak-qon tomir tizimi, nafas olish a'zolari va mushak tizimining normal ishlashini ta'minlaydi. Jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanish immunitetni kuchaytiradi,

suyak va mushaklarni mustahkamlaydi. Shuningdek, u orqali suyak-bog'im tizimi ham mustahkamlanib, insonning jismoniy faoliyati orqali faol harakat qilish qobiliyati oshadi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarining ko'pchiligi auditoriyalarda o'tiradigan

darslar tufayli jismoniy faollikka kam vaqt ajratsa, jismoniy tarbiya darslari ularga bu muammoni hal etish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, jismoniy faollik talabalarni har tomonlama rivojlanishiga imkon yaratadi:

Ma'naviy rivojlanish va ijtimoiy qobiliyatlarni rivojlantirish

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish

Hayotiy ko'nikmalar va ruhiy barqarorlik

Akademik va ijtimoiy samaradorlikka ta'siri

Talabalarining qiziqishini uyg'otish

Interaktiv o'quv muhitini yaratish

O'quv samaradorligini oshirish

Masofaviy ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish

Ma'naviy rivojlanish va ijtimoiy qobiliyatlarni rivojlantirish

Jismoniy tarbiya nafaqat jismoniy rivojlanish, balki ma'naviy rivojlanishga ham ta'sir ko'rsatadi. Jamoaviy o'yinlar va mashg'ulotlar orqali talabalar bir-birlari bilan samarali aloqalar o'rnatish, jamoaviy ishlarga tayyorlanish va hamkorlik qilishni o'rganadilar. Jismoniy tarbiya darslari ularda mas'uliyat va intizomni shakllantiradi, sabr-toqatni rivojlantiradi. Jamoaviy sport turlari talabalarga jamoa a'zosi bo'lish va bir maqsad sari harakat qilish ko'nikmalarini beradi, bu ularning ijtimoiy qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish

Jismoniy tarbiya darslari orqali talabalarda sog'lom turmush tarziga amal qilishga bo'lgan qiziqish uyg'onishi mumkin. Jismoniy tarbiya faoliyati, ularning kundalik turmush tarzida sog'lom odatlarni shakllantirishga yordam beradi. Jismoniy mashqlar va to'g'ri ovqatlanish orqali sog'lom turmush tarziga amal qilish imkoniyati ortib boradi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni jismoniy mashqlarning afzalliklari va ularning sog'liq uchun foydasi haqida xabardor qilish o'ta muhim. Bu bilim va ko'nikmalar talabalarga ularning butun hayoti davomida yordam berishi mumkin.

Hayotiy ko'nikmalar va ruhiy barqarorlik

Jismoniy tarbiya darslari orqali talabalar hayotiy ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Jismoniy mashqlar va sport faoliyati, ayniqsa, stress va ruhiy bosimni kamaytirishga yordam beradi. Ularning ruhiy barqarorligi oshadi, stressni boshqarish qobiliyati shakllanadi. Stress va rivojlanish bosqichlarini muvaffaqiyatli engib o'tish, kuchli faoliyat talab qiladigan ta'lim jarayonlarida ko'plab talabalar uchun muhim ahamiyatga ega.

Akademik va ijtimoiy samaradorlikka ta'siri

Jismoniy tarbiya darslari talabalarining akademik samaradorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlarga ko'ra, jismoniy faollik yoki sport bilan muntazam shug'ullanish yodlash qobiliyatini, diqqatni va e'tiborni oshiradi, bu esa talabalarining darslardagi samaradorligini yaxshilaydi. Shuningdek, jismoniy faollik ularda o'zlariga ishonch tuyg'usini uyg'otadi, bu esa talabalarining ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. Jismoniy tarbiya darslarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash zarurati bugungi kun talablariga muvofiqligi va ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan muhim

masalalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar jismoniy tarbiya darslarini qiziqarli, interaktiv va talabalar uchun ko'proq jozibador qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, bugungi kun talablari nafaqat jismoniy mashqlarni o'rgatishni, balki o'quvchilarda ijtimoiy va intellektual ko'nikmalarni shakllantirishni ham nazarda tutadi.

Talabalarining qiziqishini uyg'otish

Talabalarining zamonaviy texnologiyalarga bo'lgan qiziqishi ortib borayotganligi hozirgi ta'lim jarayonida muhim omil hisoblanadi. Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali darslar interaktiv bo'lib, talabalarining qiziqishini oshirish mumkin. Masalan, virtual reallik va simulyatsiyalardan foydalanish jismoniy mashqlarni amalda bajarish hissini berib, talabalarining jismoniy tarbiyaga qiziqishini kuchaytiradi. Hozirgi talabalar gadjetlar va internetdan foydalanishga o'rganganligi tufayli, ular uchun bu texnologiyalar bilan bog'liq mashg'ulotlar juda qiziqarli va foydali bo'ladi.

Interaktiv o'quv muhitini yaratish

Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi interaktiv o'quv muhitini yaratishga yordam beradi. Zamonaviy dasturiy ta'minot va mobil ilovalar orqali talabalar o'quv jarayonida faol ishtirok etishi, jismoniy mashqlarni bajarishda o'z natijalarini kuzatishi va tahlil qilishi mumkin. Masalan, fitnes ilovalari yoki aqlli soatlar orqali talabalar o'z yurak urishi, bosib o'tilgan masofa va sarflangan kaloriyalar miqdorini kuzatib borishlari mumkin. Bu texnologiyalar talabalarga o'z-o'zini baholash va natijalarini yaxshilash yo'nalishida faoliyat yuritish imkonini beradi.

O'quv samaradorligini oshirish

Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o'quv samaradorligini oshirishga yordam beradi. Masalan, talabalarining harakatlari va texnikasini tahlil qilish uchun video tahlil texnologiyalaridan foydalanish mumkin. Bu talabalarga o'z xatolarini tushunish va ularni to'g'rilash uchun imkoniyat yaratadi. Shuningdek, talabalarining mashqlarni bajarish samaradorligini oshirishda vizual va audio qo'llab-quvvatlash vositalari ham muhim rol o'ynaydi. Jismoniy mashqlarni bajarish paytida talabalarga to'g'ri yo'nalish va tavsiyalar berish orqali o'quv jarayonining natijalari yaxshilanadi.

Masofaviy ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, ular masofaviy ta'lim uchun ham keng imkoniyatlar yaratadi. Bugungi kunning globallashtirish sharoitida, ayniqsa pandemiya sharoitida, talabalarga uy sharoitida mashg'ulotlarni o'tkazish imkonini berish muhim hisoblanadi. Onlayn platformalar va video darslar orqali jismoniy tarbiya darslari o'tkazilishi mumkin. Bu esa nafaqat mashg'ulotlarni uzluksiz davom ettirishga yordam beradi, balki talabalarga uyda mustaqil ravishda mashg'ulotlar o'tkazish imkonini ham beradi.

Talabalarining shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashish

Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash talabalarining shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi. Masalan, shaxsiy rivojlanish uchun mo'ljallangan ilovalar talabalarga kundalik mashg'ulotlarini rejalashtirish, o'z maqsadlarini belgilash va natijalarni baholashda yordam beradi. Bu kabi imkoniyatlar talabalarga mashg'ulotlarni o'zlariga qulay vaqtda bajarish va natijalarini yaxshilash uchun reja tuzish imkonini yaratadi. Talabalar shaxsiy natijalarini kuzatib borish orqali motivatsiyaga ega bo'ladilar va ularning darslardagi faoliyati ham yaxshilanadi.

Kasbga yo'naltirish va kelajakdagi imkoniyatlar

Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish talabalarga kelajakdagi kasb yo'nalishlarini aniqlashda ham yordam beradi. Masalan, sport trenerligi, fitnes bo'yicha maslahatchi, jismoniy faollik monitoringi kabi sohalarga qiziqish uyg'otadi. Texnologiyalar talabalarga mazkur sohalaridagi yangi imkoniyatlarni ochib beradi va ularning kasbiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash talabalarga jismoniy, ma'naviy va intellektual rivojlanishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar darslarni qiziqarli, interaktiv va foydali qilib beradi. Bu esa talabalarining ta'lim jarayonidagi samaradorligini oshiradi, ularga zamonaviy hayotga moslashish, o'zlarining faol va sog'lom turmush tarzini yaratish imkoniyatini beradi. Shu sababli, jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri

hisoblanadi. Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish dars jarayonini faol va samarali qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu texnologiyalar darslarni ko'rsatma va amaliy jihatdan kuchaytirishga, talabalarning qiziqishini oshirishga hamda o'quv jarayonining interaktivligini ta'minlashga yordam beradi. Quyidagi bandlarda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy turlari va ularning jismoniy tarbiya darslaridagi ahamiyati haqida to'liq ma'lumot beriladi:

1. Interaktiv metodlar

Interaktiv metodlar ta'lim jarayonida o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida faol muloqotni ta'minlaydi. Jismoniy tarbiya darslarida interaktiv metodlardan foydalanish talabalarning mashg'ulotlarda faol ishtirok etishlarini ta'minlaydi. Bunda talabalar nafaqat kuzatuvchi sifatida qolmaydilar, balki mashqlarni bevosita bajarishda, jamoaviy o'yinlar va muloqotlarda ishtirok etadilar. Interaktiv metodlarning asosiy turlari va ularning afzalliklari quyida bayon qilingan:

№	Interaktiv metodlarning asosiy turlari	Ularning afzalliklari
1.	Jamoaviy o'yinlar	Jismoniy tarbiya darslarida jamoaviy o'yinlarning qo'llanilishi talabalar o'rtasida hamkorlikni, o'zaro yordam berishni va mas'uliyatni rivojlantiradi. Masalan, voleybol, futbol, basketbol kabi o'yinlar jamoaviy ishlarni tashkil qilish, taktika va strategiyani rivojlantirishga yordam beradi. Shu orqali talabalar jamoada faoliyat yuritish, bir maqsad sari harakat qilish va jamoaviy muvaffaqiyatga erishish ko'nikmalarini shakllantiradilar.
2.	Rolli o'yinlar va simulyatsiyalar	Rolli o'yinlar va simulyatsiyalar dars jarayonini qiziqarli va interfaol qilib beradi. Masalan, sport simulyatsiyalari yordamida talabalar murakkab harakatlarni bajarish yoki muayyan sport o'yinida ishtirok etish hissini tuyishadi. Simulyatsiyalar orqali talabalarning harakatlari haqida tezkor mulohaza olishlari va xatolarini to'g'rilashlari mumkin.
3.	Muloqot va bahs-munozaralar	Interaktiv muloqotlar va bahs-munozaralar jismoniy tarbiya darslarini qiziqarli va yodda qolarli qiladi. Talabalar o'rtasida turli mavzularda fikr almashish, jismoniy mashqlar yoki sportning turli tomonlarini muhokama qilish orqali ularda sport va sog'lom turmush tarzi haqida ko'proq bilim shakllanadi. Muloqotli o'quv muhiti, talabalarni faol tinglovchi va samarali fikrlovchi sifatida rivojlantiradi.

Interaktiv metodlar talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini oshiradi, shuningdek, jismoniy mashqlar va sport haqidagi bilimlarini yanada mustahkamlaydi. Bu metodlar orqali talabalar jismoniy tarbiya darslarida faol va qiziqish bilan ishtirok etadilar.

2. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)dan foydalanish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta'lim jarayonini sifatli va samarali qilishda muhim rol o'ynaydi. Jismoniy tarbiya darslarida

AKT vositalaridan foydalanish talabalarga o'z natijalarini kuzatish, o'qituvchiga talabalarning faoliyatini baholash va ularning shaxsiy rivojlanishini kuzatish imkonini beradi. AKTdan foydalanishning jismoniy tarbiyadagi asosiy afzalliklari quyida keltirilgan:

• Video tahlil:

• Jismoniy mashqlarni bajarishda videoga olish va tahlil qilish texnika va harakatlarni yaxshilash uchun juda samarali vositadir. Talabalar o'z harakatlarini video orqali ko'rib, xatolarini to'g'rilashlari mumkin. Masalan, videoga olish va tahlil qilish orqali yugurish texnikasi, otish yoki sakrash kabi harakatlar to'g'ri bajarilganini kuzatish imkonini paydo bo'ladi.

Onlayn o'quv platformalari:

• AKT orqali onlayn o'quv platformalardan foydalanish jismoniy tarbiya darslarini masofaviy o'tish yoki o'quv jarayonini interaktiv qilish imkonini beradi. Masalan, talabalarga mashg'ulot videolari, trenajyorlar va vebinarlar orqali o'zlariga kerakli bilimlarni mustaqil o'zlashtirish imkonini yaratiladi. Bu talabalarga uzluksiz ta'lim olish imkonini taqdim etadi.

Fitnes ilovalari va gadjetlar:

• Bugungi kunda turli xil fitnes ilovalari va aqlli soatlar jismoniy mashg'ulotlarni kuzatish va baholash imkonini beradi. Talabalar yurak urishi, sarflangan kaloriyalari, bosib o'tilgan masofa kabi ko'rsatkichlarni real vaqtda kuzatishlari mumkin. Bu ilovalar orqali talabalar o'z natijalarini tahlil qilib, o'qituvchi bilan mulohaza almashish imkoniga ega bo'ladilar.

AKT vositalari jismoniy tarbiya darslarini tashkil etishda va mashg'ulotlarni o'tkazishda qulaylik yaratadi, shuningdek, talabalarining o'quv jarayonida faol ishtirok etishlarini ta'minlaydi. Bunda ular o'z natijalarini mustaqil ravishda kuzatish, shaxsiy rivojlanishni baholash va tahlil qilish imkoniga ega bo'ladilar.

3. Mobil va onlayn platformalar orqali mashg'ulotlarni tashkil qilish

Bugungi kunda mobil va onlayn platformalar jismoniy tarbiya darslarida mashg'ulotlarni tashkil

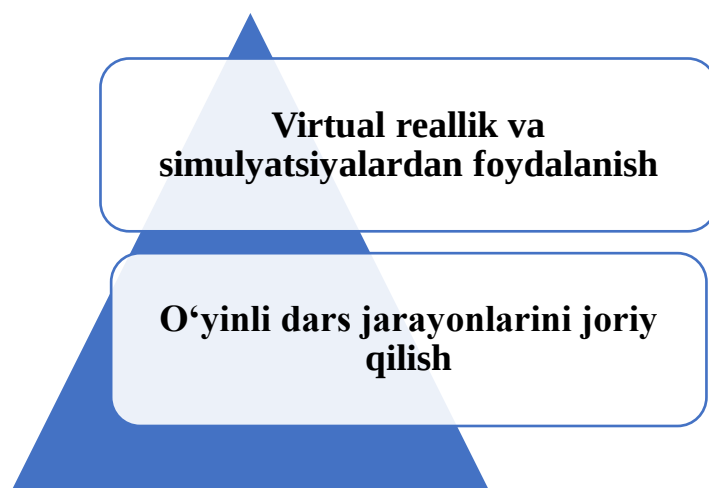
etishda keng qo'llanilmoqda. Bu platformalar talabalarga uzluksiz ta'lim olish, har bir dars jarayonida faol ishtirok etish va mashg'ulotlarni masofaviy o'tkazish imkoniyatini beradi. Mobil va onlayn platformalarning asosiy turlari va afzalliklari quyida keltirilgan:

№	Mobil va onlayn platformalarning asosiy turlari	Ularning afzalliklari
1.	Mobil ilovalar orqali mashg'ulotlar	Jismoniy tarbiya darslarida talabalarga mobil ilovalar orqali mustaqil mashg'ulotlarni bajarish imkonini yaratiladi. Masalan, fitnes ilovalar yordamida talabalar o'z kundalik mashg'ulotlarini belgilashlari va rejalashtirishlari mumkin. Bu ilovalar orqali har bir mashq natijalarini kuzatib borish, maqsadlarga erishish uchun qo'shimcha yo'l-yo'riqlar olish mumkin.
2.	Onlayn darslar va vebinarlar	Jismoniy tarbiya darslarini onlayn platformada o'tkazish talabalarga masofadan mashg'ulotlarda ishtirok etish imkonini beradi. Masalan, videokonferensiya platformalari orqali talabalar mashg'ulotlarda ishtirok etadilar va o'qituvchidan tavsiyalar oladilar. Onlayn darslar talabalarga faol va interaktiv o'quv muhitini taqdim etadi.
3.	Onlayn baholash tizimlari	Mobil va onlayn platformalar orqali talabalarning mashg'ulotlardagi samaradorligini baholash mumkin. Bu tizimlar orqali o'qituvchi talabalarning natijalarini tezkor tahlil qiladi, bu esa har bir talabaga individual yordam berish imkonini yaratadi. Masalan, mobil ilovalar orqali talabalar yurak urishi, bosib o'tilgan masofa yoki vaqt ko'rsatkichlarini kiritishi va o'qituvchi ularni tezkorlik bilan tahlil qilishi mumkin.

Mobil va onlayn platformalar jismoniy tarbiya darslarida talabalarga mustaqil mashg'ulotlarni tashkil qilish, o'z natijalarini baholash va kuzatish imkonini beradi. Bu platforma orqali o'quv jarayonining interaktivligi va samaradorligi oshadi, talabalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki yanada yuqori bo'ladi. Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning turlari faol, samarali va interaktiv o'quv muhitini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Interaktiv metodlar talabalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishga, AKT vositalari o'quv jarayonini individualizatsiya qilishga yordam beradi.

Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash usullari talabalarning jismoniy rivojlanishi va ta'lim samaradorligini oshirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu texnologiyalar darslarning o'quv jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni joriy qilishga yordam beradi, shuningdek, talabalarga jismoniy mashqlarni interaktiv, masofaviy va innovatsion tarzda o'zlashtirish imkonini beradi. Quyida jismoniy

tarbiya darslarida zamonaviy texnologiyalarni qo'llashning asosiy usullari to'liq yoritib beriladi:

Virtual reallik va simulyatsiyalardan foydalanish

Jismoniy tarbiya darslarida virtual reallik (VR) va simulyatsiyalardan foydalanish mashg'ulotlarning interaktivligini, jonliligini oshiradi va talabalarga real hayot sharoitlariga yaqin holatlarni yaratish imkonini beradi. Bu texnologiyalar orqali talabalarga sport maydonlari, mashg'ulotlar yoki hatto jismoniy ko'nikmalarni real vaqtda simulyatsiya qilish imkoniyati taqdim etiladi. Virtual reallik va simulyatsiyalarning afzalliklari quyida keltirilgan:

Harakatlar va texnika

simulyatsiyalari: VR vositalari orqali talabalar sport mashg'ulotlarini yoki harakatlarni simulyatsiya qilib ko'rishlari mumkin. Masalan, sakrash, yugurish, otish kabi harakatlarni virtual reallikda simulyatsiya qilish ularga harakatlarni to'g'ri bajarishni o'rganish imkonini beradi. Bu simulyatsiyalar orqali talabalar real hayotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ko'nikmalarni tezda o'zlashtiradilar.

 Interaktiv sport o'yinlari: Virtual reallik orqali talabalar jamoaviy sport o'yinlarida ishtirok etishlari mumkin. Bu orqali talabalar sport harakatlarini, taktika va strategiyalarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Virtual reallikda jamoaviy o'yinlar, masalan, futbol yoki basketbol kabi o'yinlarda qatnashish, talabalarga jamoa bo'lib harakat qilish, o'zaro yordam berish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Muhitni o'zgartirish va

simulyatsiyalar: VR vositalari yordamida talabalar turli muhitda mashqlarni bajarishlari mumkin. Masalan, tog'larda yugurish, o'rmonda mashq qilish yoki suvdagi harakatlarni simulyatsiya qilish orqali talabalarning mashg'ulotlardagi qiziqishi va faoliyati

oshadi. Bu simulyatsiyalar talabalarga yangi va qiziqarli sharoitlarda o'z ko'nikmalarini sinovdan o'tkazish imkonini beradi.

Virtual reallik va simulyatsiyalar talabalarning jismoniy mashg'ulotlardagi tajribalarini jonlantiradi, interaktiv dars muhitini yaratadi va ularni yangi holatlarda sinovdan o'tkazish imkoniyati bilan ta'minlaydi.

2. O'yinli dars jarayonlarini joriy qilish

O'yinli dars jarayonlari jismoniy tarbiya darslarini qiziqarli, faol va interaktiv qilishda muhim vosita hisoblanadi. O'yinli darslar talabalarning qiziqishini uyg'otishga, o'zaro hamkorlikni oshirishga va jismoniy mashqlardan zavq olishga yordam beradi. O'yinli dars jarayonlarini joriy qilishning asosiy usullari quyida bayon qilingan:

• **Gamifikatsiya elementlarini joriy qilish:**

Jismoniy tarbiya darslarida gamifikatsiya elementlarini qo'llash talabalarni rag'batlantirishga yordam beradi. Masalan, talabalarga mashqlarni bajarganliklari uchun virtual mukofotlar berish, ochkolar to'plash yoki reytingda yuqori o'rinlarni egallash imkoniyatini yaratish mumkin. Bu turdagi elementlar darslarni yanada qiziqarli va motivatsiyalashtiruvchi qiladi.

• **Turli xil sport o'yinlari orqali**

mashg'ulotlar: Jismoniy tarbiya darslarida turli sport o'yinlarini joriy qilish talabalarga ko'nikmalarni rivojlantirish va jamoaviy harakat qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, futbol, voleybol, basketbol kabi o'yinlar orqali talabalar jismoniy harakatlarini amalga oshiradi va jamoaviy ishlarni amalga oshirishni o'rganadilar. Bu o'yinlar orqali talabalar nafaqat

jismoniy rivojlanadi, balki ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradilar.

• **Mashg'ulotlarni qiziqarli o'yinlar shaklida tashkil qilish:** Jismoniy tarbiya darslarida mashqlarni qiziqarli o'yinlarga aylantirish talabalarning qiziqishini va darslardagi faolligini oshiradi. Masalan, sakrash, yugurish yoki otish kabi mashqlarni o'yinlar orqali bajarish talabalarga rag'bat beradi va ularga sog'lom turmush tarzi haqida ko'proq bilim olish imkonini beradi. Shu bilan birga,

o'yinlar orqali talabalar jismoniy harakatlardan zavq oladilar va ularning mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqishi yanada orttiriladi.

O'yinli dars jarayonlari jismoniy tarbiya darslarini faol, qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Bu jarayonlar orqali talabalar nafaqat jismoniy mashqlardan zavq olishadi, balki ularning o'zaro aloqalari mustahkamlanadi va jamoaviy harakat qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan kengroq foydalanish bo'yicha tavsiyalar

№	Interaktiv o'quv muhitini yaratish	Jismoniy tarbiya darslarida talabalar faol va qiziqish bilan ishtirok etishlari uchun interaktiv o'quv muhitini yaratish juda muhim. Interaktiv o'yinlar, rolli o'yinlar va simulyatsiyalar kabi metodlar talabalarning mashg'ulotlardagi ishtiroki va qiziqishini oshiradi. Har bir mashq jarayonida talabalarga turli qiyinchilik darajasidagi vazifalarni berish va ularni gamifikatsiya orqali muvaffaqiyatga intilishlari uchun rag'batlantirish tavsiya etiladi. Bu orqali talabalarning jismoniy mashqlarga bo'lgan qiziqishi ortadi, shuningdek, ular o'z natijalarini yaxshilashga harakat qiladilar.
	Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish	Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) jismoniy tarbiya darslarida bilim va ko'nikmalarni samarali tarzda o'zlashtirishga yordam beradi. Masalan, videolar orqali mashqlarni bajarish texnikasini o'rganish, talabalarning harakatlarini tahlil qilish va shaxsiy rivojlanishni baholash imkonini yaratadi. Darslarda fitnes ilovalar va aqlli gadjetlardan foydalanish orqali talabalarning yurak urishi, kaloriya sarfi va bosib o'tilgan masofa kabi ko'rsatkichlarini kuzatib borish mumkin. Shuningdek, onlayn platformalar va virtual mashg'ulotlardan foydalanish orqali masofadan turib mashg'ulotlarni tashkil qilish ham tavsiya etiladi.
	Mobil va onlayn platformalarni rivojlantirish	Jismoniy tarbiya darslarida mobil va onlayn platformalarni rivojlantirish, talabalarning mashg'ulotlarda muntazam ravishda qatnashishini ta'minlaydi. Mobil ilovalar yordamida talabalar kundalik mashg'ulotlarni rejalashtirish, o'quv jarayonidagi o'z natijalarini baholash va tahlil qilish imkoniga ega bo'ladilar. Mobil platformalar orqali ularga turli xil mashqlar va fitnes rejalarini tanlash imkonini yaratish ham tavsiya etiladi. Bu platforma talabalarning mustaqil o'quv jarayonidagi faolligi va natijalarini yaxshilashga yordam beradi.
	Virtual reallik va simulyatsiyalarni kengroq qo'llash	Jismoniy tarbiya darslarida virtual reallik va simulyatsiyalardan foydalanish talabalarning mashg'ulotlarga qiziqishini oshiradi, shuningdek, ularni yangi muhitda sinovdan o'tkazish imkonini beradi. Masalan, virtual reallikdagi simulyatsiya orqali talabalar turli sport turlarini sinovdan o'tkazishlari, harakatlarni real vaqtda bajarishlari mumkin. Bu simulyatsiyalar orqali talabalar sport harakatlarini o'rganib, ularni mukammallashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Shuningdek, talabalarga turli sharoitlarda mashqlarni

		bajarish imkonini berish ham ularni jismoniy mashg'ulotlarga qiziqtiradi.
	O'yinli dars jarayonlarini joriy qilish	O'yinli dars jarayonlari talabalarning faol ishtirokini ta'minlash va ularni rag'batlantirish uchun qulay vosita hisoblanadi. Jismoniy tarbiya darslarida o'yinli mashg'ulotlardan foydalanish talabalarning qiziqishini uyg'otadi va ularni jismoniy mashqlarga jalb qiladi. Turli xil sport o'yinlari, gamifikatsiya elementlari va virtual mukofotlar orqali talabalarning mashg'ulotlarda faol ishtirok etishini ta'minlash tavsiya etiladi. Bu usul talabalarning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi
	Mashg'ulotlarni individuallashtirish	Jismoniy tarbiya darslarida har bir talabaning jismoniy imkoniyatlari va rivojlanish darajasini inobatga olish lozim. Bunda har bir talabaga mos mashqlar va rivojlanish rejalarini ishlab chiqish orqali individual yondashuv qo'llash tavsiya etiladi. Masalan, fitnes ilovalari yordamida talabalarning mashqlarni bajarish texnikasini baholash va ularga to'g'rilash kiritish mumkin. Bu usul talabalarning o'quv jarayoniga faol ishtirok etishlarini ta'minlab, ularning natijalarini yaxshilashga yordam beradi.

Kelajakda jismoniy tarbiya fanini yanada takomillashtirish yo'nalishlari

1. Ta'lim texnologiyalarini innovatsion rivojlantirish: Jismoniy tarbiya fanini yanada takomillashtirish uchun innovatsion ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yangi texnologiyalar va gadgetlar orqali talabalarga yangi mashg'ulotlarni o'rganish, ko'nikmalarni yanada mustahkamlash va o'quv jarayonini interaktiv qilish imkoni yaratiladi. Bugungi kunda virtual reallik, sun'iy intellekt, axborot texnologiyalarining rivojlanishi jismoniy tarbiya darslarini takomillashtirishga katta hissa qo'shmoqda. Kelajakda ushbu texnologiyalarning kengroq joriy etilishi ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

2. Sun'iy intellektdan foydalanish: Jismoniy tarbiya darslarida sun'iy intellekt (AI) texnologiyasidan foydalanish kelajakda muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Masalan, AI yordamida talabalarning harakatlari, yugurish yoki otish texnikasini tahlil qilish va ularga individual tavsiyalar berish mumkin. AI talabalarga ularning jismoniy imkoniyatlariga qarab, mos mashqlar va rivojlanish yo'nalishlarini taklif etish imkonini beradi. Bu texnologiya talabalarning individual rivojlanishini kuzatish va ularning natijalarini yaxshilashga yordam beradi.

3. Jismoniy tarbiya fanini masofaviy ta'limda kengroq qo'llash: Pandemiya davrida masofaviy ta'limning ahamiyati yanada ortib,

jismoniy tarbiya darslarida ham onlayn mashg'ulotlarni joriy etish zaruriyati paydo bo'ldi. Kelajakda masofaviy ta'lim texnologiyalarini jismoniy tarbiya darslarida kengroq qo'llash orqali har qanday sharoitda mashg'ulotlarni uzluksiz davom ettirish mumkin. Onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali talabalarga masofaviy mashg'ulotlar o'tkazish imkonini yaratish, ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

4. Talabalarni sog'lom turmush tarziga yo'naltirish: Jismoniy tarbiya fanini yanada takomillashtirishda talabalarni sog'lom turmush tarziga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Bunda sog'lom turmush tarzi haqidagi ma'lumotlarni tarqatish, sog'lom ovqatlanish, kundalik jismoniy mashqlar va ruxiy salomatlik haqida tushunchalar berish talabalarning jismoniy va ruhiy holatini yaxshilaydi. Kelajakda jismoniy tarbiya darslarida sog'lom turmush tarzi mavzulariga alohida e'tibor qaratish, sog'lomlikning ahamiyatini yoritish tavsiya etiladi.

5. Jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirish: Jismoniy tarbiya fanini rivojlantirishda jamoaviy ish ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Jamoaviy sport o'yinlari va guruhli mashg'ulotlar orqali talabalar o'zaro hamkorlik, jamoada ishlash va mas'uliyatni his qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Shu bois, kelajakda jismoniy tarbiya darslarida jamoaviy mashg'ulotlarga

ko'proq e'tibor berish, o'quv jarayonida talabalar o'rtasida o'zaro hamkorlikni oshirish tavsiya etiladi.

6. Zamonaviy sport uskunalaridan

foydalanish: Jismoniy tarbiya fanini yanada takomillashtirish uchun zamonaviy sport uskunalarini joriy etish kerak. Yangi sport trenajyorlari, aqlli uskunalar va ko'chma simulyatsiya uskunalar talabalarning jismoniy ko'nikmalarini yanada takomillashtirishga yordam beradi. Zamonaviy sport uskunalaridan foydalanish orqali talabalar mashqlarni samarali va qiziqarli tarzda bajarishlari mumkin bo'ladi.

Xulosa. Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash usullari ta'lim jarayonini samarali, interaktiv va qiziqarli qilishga yordam beradi. Masofaviy ta'lim platformalari orqali mashg'ulotlar o'tkazish, virtual reallik va simulyatsiyalardan foydalanish,

shuningdek, o'yinli dars jarayonlarini joriy qilish talabalarning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu texnologiyalar orqali talabalar jismoniy mashqlarni nafaqat samarali o'zlashtiradilar, balki ularga qiziqish va motivatsiya bilan yondashishlari ta'minlanadi. Jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash nafaqat o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi, balki talabalarning jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Bu texnologiyalar darslarda interaktivlikni oshirish, talabalarga shaxsiy ko'nikmalarni rivojlantirish, ularni sog'lom turmush tarziga qiziqtirishda muhim omillar hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalarni jismoniy tarbiya darslarida kengroq qo'llash bo'yicha tavsiyalar va kelajakda jismoniy tarbiya fanini yanada takomillashtirish yo'nalishlari quyida batafsil yoritib beriladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Chaytsev V.G., Pronina C.V. Maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiyaning yangi texnologiyalari. Amaliy qo'llanma. - M., 2007. Darslik. (Чайцев В.Г., Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 3(3), March, 2023 1035.
2. Ikramov A. A. FORMATION OF STUDENTS'MOTIVATIONAL AND VALUE ATTITUDE TO PHYSICAL CULTURE //THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD. – 2024. – T. 3. – №. 2. – C. 94-99.
3. Aminovich I. A. THE USE OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION OF PHYSICAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS //Gospodarka i Innowacje. – 2024. – T. 44. – C. 57-62.
4. Ikramov A. A., ISMAILOV H. N. O. WAYS TO INCREASE THE INTELLECTUAL INTEREST OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE SPORT OF ATHLETICS //THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука. – 2022. – №. 4. – C. 560-564.
5. Aminovich I. A. Research Activities in the Modern Educational Environment. – 2023.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ikramov Amirbek Aminovich

Osiyo xalqaro universiteti

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

TURKISTON JADIDLARNING TA'LIM-TARBIYA TIZIMINI RIVOJLANTITRISHDAGI O'RNI.

Ahmadov Olimjon Shodmonovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, p.f.f.d (PhD) dotsent

Annotasiya.

KIRISH: Ushbu maqolada Markaziy Osiyo jadidchilik harakati vakillarining Ijtimoiy-siyosiy, madaniy- maishiy mavqeini yanada yuksaltish uchun Turkiston o'lkasida savodsizlikni tugatish uchun say harakatlaridan ularning yangi darslik adabiyotlarning yaratilishi ekanligi ochib berilgan.

MAQSAD: Ayni vaqtda ta'lim - inson faolligini belgilaydigan muhim bir tarmoqqa aylanmoqda. jadidchilik harakati vakillarining Ijtimoiy-siyosiy, madaniy- maishiy mavqeini yanada yuksaltish bilan bog'liq holda ta'lim nazariyasini qayta yaratish, ya'ni fanning jamiyat ishlab chiqarish kuchiga aylanishini ta'minlash, amaliy ko'rsatkichlarni rivojlantirish orqali ta'lim samaradorligiga erishish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Pedagogik texnologiyalarni ta'lim –tarbiya jarayoniga qo'llash - ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati; jadidchilik harakati vakillarining Ijtimoiy-siyosiy, madaniy- maishiy mavqeini yanada yuksaltish orqali ta'lim –tarbiya jarayoniga qo'llashning -kasb faoliyatida yangi turlarini yarata olish qobiliyatiga alohida e'tibor berilishi zamonaviy ta'lim tarbiya tizimini tashkilqilishning asosi bo'lmoqda.

XULOSA: O'zbekiston taraqqiyotining bugungi davrida pedagogik texnologiyalarni ta'lim – tarbiya jarayoniga qo'llashning rivojiga doir turli xil yo'nalishlarda maqsadli manzilli ishlar amalga oshirilayotgan bo'lib, biz ushbu maqolada uning ayrim jihatlarini imkon darajasida yoritib berildi. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida urganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

Kalit so'zlar: jadid, yangi, Ikozu-n-noimin va elomu-l-johilin, Uyg'ongan tushlar va bilimdon johillar, Mirzo Sirodj Hakim, Tuhafi ahli Buxoro, Abdurauf Abdurahimov (1886-1938) edi, avvaliga Mijmar ("Brazyer"), keyin Fitrat ("Yaratuvchi", Rossiya, Turkiya, Erondagi inqilobiy o'zgarishlar davridagi o'ziga xos dasturi bo'lib, "eski" ("qadimchi") ziddiyatiga bag'ishlangan. va "yangi" ("Jadid"), Hind sayyohi (Buxoro, shunday) qissalari.

РОЛЬ ДЖАДИДОВ ТУРКЕСТАНА В РАЗВИТИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Ахмедов Олимжон Шодмонович

*Бухарский государственный педагогический институт,
доцент п.ф.д. (PhD) город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье раскрывается, что создание новой учебной литературы является одной из попыток ликвидации неграмотности в Туркестане с целью дальнейшего повышения общественно-политического, культурного и бытового статуса представителей среднеазиатского джадидистского движения.

ЦЕЛЬ: В то же время образование становится важной отраслью, определяющей деятельность человека. воссоздание теории образования в связи с дальнейшим повышением

общественно-политического, культурно-бытового статуса представителей джадхидского движения, т.е. обеспечение превращения науки в производительную силу общества, достижение образовательной эффективности через развитие практической индикаторы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Применение педагогических технологий в образовательном процессе - умение выполнять обычные и привычные задачи, связанные с этой деятельностью; Эффективное использование педагогических технологий – способность выполнять инновационные задачи, связанные с данной деятельностью; Особое внимание уделяется умению применять педагогические технологии в образовательном процессе и создавать новые виды профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В современный период развития Узбекистана проводятся целенаправленные работы по различным направлениям по развитию использования педагогических технологий в образовательном процессе, и в данной статье мы максимально подробно осветили некоторые ее аспекты. Изучение его как комплексного фундаментального исследования в будущем – одна из ближайших задач.

Ключевые слова: джадид, новый, Икодзу-н-ноймин ва элому-л-джохилин, Сны наяву и учёные невежественные люди, Мирзо Сиродж Хаким, Тухафи Бухары, Абдурауф Абдурахимов (1886-1938), первый Миджмар («Жаровня»).), затем Фитрат («Создатель», уникальная программа в период революционных перемен в России, Турции, Иране, «старом» («древний») и «новый» («Джадид»), рассказы индийского туриста (Бухара, т. е.).

THE ROLE OF THE JADIDS OF TURKESTAN IN THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SYSTEM

Akhmadov Olim Shodmonovich

Bukhoro davlat pedagogy institutes, Doctor of philosophy (PhD) associate professor of pedagogical sciences

Annotation.

INTRODUCTION: This article reveals that the creation of new educational literature is one of the attempts to eliminate illiteracy in Turkestan with the aim of further enhancing the socio-political, cultural and everyday status of representatives of the Central Asian Jadidist movement.

GOAL: At the same time, education becomes an important branch that determines human activity. recreation of the theory of education in connection with the further increase of the socio-political, cultural and everyday status of representatives of the Jadhid movement, i.e. ensuring the transformation of science into a productive force of society, achieving educational efficiency through the development of practical indicators.

MATERIALS AND METHODS: Application of pedagogical technologies in the educational process - the ability to perform ordinary and familiar tasks associated with this activity; Effective use of pedagogical technologies – the ability to perform innovative tasks related to this activity; Particular attention is paid to the ability to apply pedagogical technologies in the educational process and create new types of professional activity.

CONCLUSION: In the modern period of development of Uzbekistan, targeted work is being carried out in various areas to develop the use of pedagogical technologies in the educational process, and in this article we have covered some of its aspects in as much detail as possible. Studying it as a comprehensive fundamental research in the future is one of the immediate tasks.

Key words: Jadid, new, Ikodzu-n-noymin va elomu-l-johilin, Daydreams and learned ignorant people, Mirzo Sirodj Hakim, Tuhafi of Bukhara, Abdurauf Abdurakhimov (1886-1938), first Midjmar ("Brazier"), then Fitrat ("Creator", a unique program during the period of revolutionary changes in Russia, Turkey, Iran, "old" ("ancient") and "new" ("Jadid"), stories of an Indian tourist (Bukhara, i.e.).

Jadidlar adabiyot sohasida yangi mazmun berishga intildilar. 20-asr boshlarida jadid adabiyoti yomg'irdan keyingi kamalak kabi O'rta Osiyo ijtimoiy-madaniy hayotining barcha rang-barangligini, ko'rinishlarini o'zida aks ettirdi. Mintaqada sodir bo'lgan o'zgarishlar uning xalqlari adabiyoti rivojiga ta'sir qilmay qola olmadi. Markaziy Osiyo xalqlari yangi adabiyotining asoschilarining aksariyati jadidchilik harakati vakillari edi. Yangi adabiyotning paydo bo'lishi aynan mintaqada jadidchilikning keng tarqalishi bilan bog'liq edi. Tabiiyki, "yangi" ma'nosini anglatuvchi "jadid" so'zidan jadidchilik nomining o'zi ham 20-asr boshlari adabiyotini "yangi so'z san'ati" deb atashga yana bir asos bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy-siyosiy g'oyalar targ'ibotiga qaramay, jadidchilik namoyandalari ijodida, ayniqsa, publitsistik va badiiy ijodida tarbiyaviy ruh ustunlik qildi. Shu munosabat bilan jadid adabiyotining asosiy ijodiy usulini "ma'rifiy realizm" deb atash mumkin. Jadid adabiyoti undagi dunyoviy mazmunning namoyon bo'lishi, tarbiyaviy ruhning ustuvorligi, g'oyaviy pafosning kuchliligi bilan ajralib turadi.

20-asr boshlarida ma'rifatparvarlik ruhi butun O'rta Osiyo adabiyotini qamrab oldi. Ijtimoiy mavqeining pastligi, maktab va madrasalarda ta'lim tizimining tanazzulga uchrashi, xurofot, buzuqlik, adolatsizlik va xurofotning rivojlanishi va tarqalishi jadidlarga yangi kuch bag'ishlab, ijtimoiy tanqidni ular adabiyotining mazmun-mohiyatiga aylantirdi. O'rta Osiyo jadidchiligi namoyandalari va ularning hamfikrlari har xil taqiqlarga qaramay, jadidchilikning mafkuraviy platformasi haqida so'z yurituvchi bir qancha risola va kitoblar nashr ettirdilar.

1911-yilda Buxoro jadidlarining ilhomchisi Muhammad Ikromning Ikromcha (1847-1925) laqabli "Ikozu-n-noimin va elomu-l-johilin" ("Uyg'ongan tushlar va bilimdon johillar") nomli risolasi nashr etildi. Arab va tojik. Bu kitobning tarixi Buxoroda hukm surgan ijtimoiy muhitni tushunish uchun juda dalolat

beradi, bu erda har bir ozmi-ko'p yangi so'z amirlik poydevoriga zarba sifatida qabul qilingan va uning muallifi uchun kutilmaganda siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan. Domulla Ikromcha kitobiga to'rtta risola kiritilgan: ikkitasi arab tilida, ikkitasi fors tilida. Birinchi uchasi mazmunan mutlaqo begunoh edi, ammo oxirgisi "Satri niso" ("Ayollar pardasi") ruxsat etilmagan "fitna" sifatida qabul qilindi. Muallif bu risolada ayollardan burqani olib tashlashni aslo yoqlamagan, balki u o'ziga Buxoroda uchramagan erkinlik bergan: birinchidan, u o'z pozitsiyalarini Qur'on va Hadis bilan emas, balki mantiqiy, mantiqiy dalillar bilan asoslagan; ikkinchidan, u ayollarning faqat ma'naviy sabablarga ko'ra ro'mol kiyishi kerak, diniy sabablarga ko'ra umuman emas, deb hisoblagan.

Muhammad Ikrom kitobining chiqishi arab yozuvchisi Amin Rayhoniyning ayollar tengligi masalasini ko'targan asari nashr etilganiga to'g'ri keldi. Bu savol islomning barcha mamlakatlarida jamoatchilik fikrini tashvishga solgan va Ikromchining kitobi ham xuddi shunday ruhda talqin qilingan. Bu butun bo'ronga sabab bo'ldi, buni o'sha paytdagi politsiya hujjati tasdiqlaydi: "Yuz nusxada aytilgan risola tezda aholi orasida tarqaldi va bu safar Ikromcha tomonidan ilgari surilgan g'oya oddiy odamlarning ham, talabalarning ham katta xayrixohligini qozondi. ..." Satri niso" kun mavzusiga aylandi va hamma tomonidan sharhlendi"¹. Risola Islomga zid, muallifi esa islomdan qaytgan deb e'lon qilindi. Ruhoniylar "Ikromchining zararli faoliyatini bostirish uchun eng qat'iy choralar ko'rilishini" talab qildi.¹². M.Ikrom va Fayzulla Xo'jaevlar risolaga yuqori baho berdilar.³⁴

Afg'oniston, Ozarbayjon, Eron, Gruziya, Rossiya, Turkiya, Angliya, Germaniya, Vengriya, Fransiya, Shveytsariya kabi mamlakatlarni kezib chiqqan yana bir jadid adibi Mirzo Sirodj Hakim (1877-1914) bu mamlakatlar hayoti, diqqatga sazovor joylari bilan yaqindan tanishtirib, kitob yozgan. tojikcha "Tuhafi ahli Buxoro" ("Buxoroliklar uchun sovg'a") deb ataladi. Bu

¹O'zbekiston Respublikasi TsGL.- F.Z.-D. 467.- Ll.19-29.; D.116.L.67.

²Qarang: Braginskiy I.S. Jadidlar adabiy faoliyati nuqtai nazaridan O'rta Osiyo jadidchiligidan tabiati haqida SSSR

tarixi.- 1965.- 6-son; 35-36-betlar.

³Xodjaev F. K istori! Buxoroda inqilob, - Toshkent, 1926.- B. 17.

⁴Mirzo Sirojiddin. Tuhafi ahli Buxoro.- Kogon, 1913.- B. 22.

kitobni u 1911 yilda Yevropa va Sharq mamlakatlari safaridan Buxoroga kelganida yozgan va 1912 yilda Kogonda litografik usulda nashr etilgan. Ushbu kitobga 1912 yilda tatarlarning “Vakt” jurnali va Toshkentning “Turkiston vedomosti” gazetasi tomonidan taqriz qilingan.

“Tuhafi Ahli Bukhoro” kitobini sayohatga oid eslatma sifatida ta’riflash mumkin, chunki unda muallif nafaqat o’z hayoti haqida ma’lumot beradi, balki ko’plab xorijiy mamlakatlarga qilgan safarlarida olgan taassurotlari bilan o’rtoqlashadi. Mirzo Sirodj ko’plab mamlakatlar va xalqlar hayoti, kundalik hayoti, geografiyasi, tarixi va madaniyatining turli jabhalarini qiziqarli va tushunarli tarzda tasvirlab beradi. Kitob kuzatishlar, faktlar bilan to’la bo’lib, ko’plab voqealarni qamrab oladi. Muallifning o’zi ko’p sayohatlaridan maqsadni “...turli xalqlar hayotidagi ilm-fan, san’at va muvaffaqiyatlarni anglash, **5,4** har bir davlatning qudrati va qudratini anglashda ko’rgan.

Mirzo Sirodj yaxshi bilardiki, Buxoroda na ilg’or ilm-fan haqida etarli ma’lumotlar, na boshqa mamlakatlar xalqlari hayoti va urf-odatlar haqida etarli ma’lumotlar yo’q, bu erda o’zga mamlakatlarga borib, tushunib, tahlil qila oladiganlar juda kam. barcha qiziqarli va qimmatli, ular ko’rgan va eshitgan. U o’z kitobida faqat o’z ko’zi bilan ko’rganlarini qayd etib, faktlarni bayon qilgan. G’arb va Sharq mamlakatlarida Mirzo Sirojning e’tiborini birinchi navbatda tashrif buyurgan mamlakatlarning maktab va maorif masalalari tortdi.

Jadid adabiyoti tarixida o’z ijodi bilan uni misli ko’rilmagan yuksaklikka ko’targan adiblar bo’lgan. Ularning ijodi hozir ham O’rta Osiyo xalqlari adabiyoti taraqqiyotidagi muhim bosqich sanaladi. Ana shunday adiblardan biri Buxoro jadidchiligining atoqli namoyandasi Abdurauf Abdurahimov (1886-1938) edi, avvaliga Mijmar (“Brazyer”), keyin Fitrat (“Yaratuvchi”) taxallusi bilan.

Abdurauf Fitrat maktab ta’limini isloh qilish zarurligini, ilm-fanning jamiyat taraqqiyotidagi o’rnini birinchilardan bo’lib e’tirof etdi. 1909 yildan 1916 yilgacha bo’lgan davr

uchun. bir qancha risola va kitoblar nashr ettirdi, ularda amir va uning hokimiyatini tanqid qilish bilan birga jadidchilik harakatining g’oyaviy platformasi haqida so’z boradi. S.Ayniy ta’kidlaganidek, “Buxorodagi jadidchilik harakati tarixida Fitrat va uning asarlarining o’rni katta”¹.

A.Fitratning “Munozara” (“Munozara”), “Bayonoti sayohi hindi” (“Hind sayyohi hikoyalari”) va “Saiha” (“Qo’ng’iroq”) she’riy to’plami alohida ajralib turardi. Bu asarlarning barchasi Fitrat tomonidan Istanbulga hijrat qilgan paytda tojik tilida yozilgan va u erda nashr etilgan. O’sha davrda A.Fitratning bunday kitoblarining tarqatilishi juda katta voqea bo’lib, odamlarning e’tiborini tortdi, ma’rifatparvar ongni jiddiy o’ylashga majbur qildi. Bu kitoblar nafaqat Buxoroda, balki amirlikning boshqa shaharlarida – Qarshi, Shahrisabz, Kitobda ham tarqatilgan. Fayzulla Xo’jaevning ta’kidlashicha, “Har xil taqiqlarga qaramay, Fitrat kitoblari juda yaxshi tarqatilgan, jamiyatning barcha qatlamlarida katta qiziqish bilan o’qilgan, ular atrofida tortishuvlar bo’lgan”.^{5,6}

Fitratning birinchi asari 1909 yilda Istanbulda “Buxorolik mudarris bilan Hindistondagi evropalik o’rtasida yangi usul maktablari to’g’risidagi bahs”¹ tojik tilida nashr etilgan. Bu kitob Buxoro amirligida yashirincha tarqatilgan. Shu munosabat bilan S.Ayniy shunday yozadi: “Bu asar buxoroliklar mentalitetini hisobga olgan holda tushunarli va tushunarli tilda yozilgani uchun ularga kuchli ta’sir ko’rsatdi. Fitratning moddiy ahvoli unchalik yaxshi bo’lmas-da, bu asarini Istanbulda, o’z mablag’i hisobidan nashr ettirib, Buxoroga jo’natadi. Yo’lda kitoblarning bir qismi rus senzuralari qo’liga tushib, yo’q qilindi, saqlanib qolgan va Buxoroga etib kelgani yashirin tashkilot (“Bolalarni tarbiyalash”) a’zolari tomonidan Buxoro amirligining barcha hududlariga tarqatildi. Bu odamlar ilg’or edi. Bu tashkilot a’zolaridan biri Abdulqodir Maxdum (1918-yilda Toshkentda vafot etgan) shaxsan bir yuz ellik nusxani olib Shahrisabz, Kitob, Chirog’chi, Yakkabog’ga olib borib tarqatgan, mazmunini o’zi o’qib, qayta aytib

⁵Qarang: Ayniy S. Tarixi inkilobi Bukhoro.- Dushanbe: Adib, 1987.- B.101-103.

⁶Xo’jaev F. Tanlangan asarlar.- Toshkent: Fan, 1970.- T.1.- B.92.

bergan. savodsiz odamlar uchun kitob.”^{7 8}.

Fitrat “nizosi” nafaqat Buxoro aholisi, balki undan tashqarida ham mashhur bo’ldi. Xullas, bu kitob M.Behbudiy yordamida 1911-yilda Toshkentda rus tilida ⁹, 1913-yilda o’zbek tillarida nashr etilgan ¹⁰. Shuningdek, 1914 yilda urdubodiy

M.Urdubodiy tomonidan ozarbayjon tiliga tarjima va nashr etilgan.

Abdurauf Fitratning “Munozara” publitsistik asari Buxoro jadidlarining yangi tarixiy bosqich – Rossiya, Turkiya, Erondagi inqilobiy o’zgarishlar davridagi o’ziga xos dasturi bo’lib, “eski” (“qadimchi”) ziddiyatiga bag’ishlangan. va “yangi” (“Jadid”). Bu haqda kitobning muqaddimasida shunday deyiladi: “Buxorolik aziz vatandoshlarim, uzoq vaqtdan buyon yangi va eski maktablar borasidagi kelishmovchiliklar faqat ba’zilarning hiylanayranglaridan kelib chiqqanini yashirmasin. xalqiga sotqinlar, muqaddas vatanimizni erkalab, birlashgan xalqni ikkiga bo’lib, bir-biridan norozi. Shubhasiz, musulmonlarning bu musibatiga tilga olingan ixtiloflardan boshqa jiddiy sabab yo’q...”.

Ovro’poni Fitrat o’qimishli, donishmand, mudarrislar bilan bahslashuvchi, o’z qarashlarida kamchilik va xatolarini ko’rsatadigan ma’rifatli inson sifatida tasvirlaydi. Bu ikki shaxs o’rtasidagi tortishuv ta’lim haqida. uning islohotlari, Buxoroda fanlarni o’rganish va boshqa ko’plab masalalar. Yozuvchi evropalik og’zidan yangi zamon vakili, mudarris bilan janjallashayotgan odamning hukmi va xulosasini mohirona tasvirlab, feodalizmning bu zulmatidan qutulish yo’llarini ko’rsatadi. Mudarrisga kelsak, u ham Buxoro amirligidagi o’ziga o’xshab zamonning yangi ruhini idrok etmay, hamma yangilikka kar va soqov bo’lib qoldi. Yevropaning Buxorodagi maktab islohoti haqidagi hukmi juda ilg’or edi.

⁷Fitrat Buxoroi. Munozarai mudarrisi buxhoroi bo yak nafar farangi dar Hinduston dar borai makotibi jadida (Haqiqat natnjai tasodumi afkor ast). Tabi avval.- Istonbul: Matbaai islomiyai Hikmat, 1327 (1909).- 68 b.

⁸Aypi S. Tarixi inkilobi Bukhoro.- Dushanbe: Adib, 1987.- B. 102.

⁹Fitrat. Indshda buxorolik mudarris bilan yevropalik o’rtasidagi bahs! yangi usul maktablari haqida (“Fikr almashinuvining haqiqiy natijasi”) / Polkovnik Yagielloning fors tilidan tarjimasi.-Toshkent, 1911.- 56 b.

Fransuz tadqiqotchisi Helen Karre d’Enkaus Fitrat kitobining asosiy fikrlari: Buxoro misolida musulmon olamining ma’naviy va dunyoviy vayronagarchilik sabablarini o’rganish, o’qitish usullarini o’zgartirish muammosi, bilimga talabchanlik, deb to’g’ri hisoblaydi. , intellektning tanqidiga uchragan va hokazo.¹¹

“Spor” tufayli Abdurauf Fitrat nomi ancha mashhur bo’ldi. Ha, Gr. Andreev “Turkiston gazet”i” sahifalarida Buxorodagi g’oyaviy hayotga, xususan, Fitratning “Buxorolik mudarrislar bilan Hindistondagi evropalik o’rtasidagi yangi usul maktablari to’g’risidagi bahs” kitobiga batafsil to’xtalib o’tadi. Grga ko’ra. Andreev, "Munozara" muallifi o’z raqiblari uchun bir nechta bo’shliqlarni qoldirib, mavjud ta’lim tizimini tanqid qilishning juda muvaffaqiyatli taktikasini tanladi ¹².

A.Fitratning yana bir yirik asari 1910-yilda Istanbulda fors tilida nashr etilgan “Sayxa” (“Qichqiriq”) kitobidir. qo’shni Turkiston. Shakuriyning jadid maktabi shogirdi Vadud Mahmudiyning guvohlik berishicha, ularning ustozi Samarqandda bu kitobning 40-50 nusxasini yashirincha tarqatgan.

A. Fitrat adabiy faoliyatidagi navbatdagi muhim bosqichni uning uchinchi yirik asari “Bayonoti sayohi hind” (“Hind sayyohining hikoyalari”) yozuvchi 1912 yilda Istanbulda yozgan deb hisoblash mumkin.¹³ ¹⁴“Hikoyalar”ning umumiy ma’nosi quyidagicha: Buxoro jamiyatining “olim”, “hukmdor” va “yashovchilar”ga ijtimoiy bo’linishi mavjud; hamma narsa muqaddas emas, bu umuminsoniy ibodat - shariat Xudodan boshqa hech kimga ibodat qilmasligini talab qilishi kerak; qonun o’zgarishlarga duchor bo’lishi, adolat korruptsiyadan xoli bo’lishi kerak; xalq barqarorlik va birlikda bo’lishi kerak; madaniyatli

¹⁰Fitrat. Hindustonda bir Farangi ila buhorolik bir Mudarrisnng bir necha masalalar ham usul jadida xususida kilgan munozarasi / Xochi Muin Shukrullo tarjimasi.- Toshkent, 1331.

¹¹Fitrat. Hindistondagi buxorolik mudarris bilan yevropalik o’rtasida yangi usul maktablari haqida bahs, Toshkent, 1911.-

¹² Andreev Gr. “Buxoro” va “Turkiston gazet”i” dagi yangi oqimlar.— 1916.—12 oktabr.

¹³Qarang: Mahmudiy V. Muallim Abduqodir Shakuriy va Sadoi Sharq.- 1990. – No 8. – 23-bet.

¹⁴Abdurrauf (Fitrat). Bayonoti sayyohi Hindi, - Istonbul: Matbaai islomiyai Hikmat, 1330 (1912).- 128 b.

shifo islomga zid emas; aslida, shu jumladan shaxsiy, boshqalar uchun daxlsiz; kambag'allarga sudxo'rlik axloqsizlikdir; dunyoviy hayot diniy hayotdan farq qiladi va faol savdoga ruxsat berishi mumkin; savdoning gullab-yashnashi xalqning gullab-yashnashini ta'minlaydi va hokazo.

Fitrat sayyoh, eng avvalo, o'qitish usullari, ularning mazmun-mohiyati, o'qituvchilar bilimining pastligini tanqid qilib, o'qitish masalasiga jiddiy o'zgartirishlar kiritishni zudlik bilan talab qiladi. U tibbiyot kabi alohida davlat ixtisosliklarini yaratish tarafdori, Yevropaning boshqa davlatlaridan, jumladan, Rossiyadan tajribali o'qituvchilarni taklif etish, bir qancha yaxshi va vijdonli buxorolik yoshlarni Yevropaga savdo va biznes yo'nalishida o'qishga yuborish tarafdori. Sayohatchi 200 ta madrasa, 300 dan ortiq boshlang'ich maktab, xayriya maqsadlarida yaratilgan yirik kutubxonalar, Buxoroning haqli ravishda ilm-fan va maorif markazi hisoblanishini Buxoroning faxri deb biladi. Ammo, ushbu muassasalardagi moliyaviy ahvolni hisobga olib, bu magnatlarning shaxsiy daromad manbai ekanligini hisobga olsak, u bu masalada tub o'zgarishlarni talab qiladi. Muallifning fikricha, bunday xayriya ishlaridan tushgan foyda madrasalar va ularning kutubxonalari faoliyatini yaxshilashga yo'naltirilishi kerak.

Eslatib o'tamiz, 1913-yilda Samarqandda Mahmudxoji Behbudiy nashrida "Hind sayyohi (Buxoro, shunday) qissalari"¹⁵ rus tilida alohida kitob holida nashr etilgan. Ushbu nashrda "Abdur-Rauf" deb ko'rsatilgan muallifning ismi podshoh tsenzurasini chalg'itishi mumkin emas edi. Bu kitob Buxoroga tashrif buyurgan hind sayohatchisining hikoyasidir. Albatta, Fitratning o'zi ham buxoriylarning ko'rimsiz turmush va turmush tarzini tashqaridan ko'rgandek, sayohatchining og'zi bilan gapiradi.

Ma'lumki, jadidlar faoliyatida islomni isloh qilish muammosi birinchi o'rinda turgan bo'lib, ular islomning ilg'or rolidan foydalanib, ta'lim, iqtisodiyot, madaniyat va umuman,

ijtimoiy hayotning barcha sohalarini isloh qilish zarurligini tushuntirishga harakat qilganlar. hayot. A. Fitrat islom tarixiga oid maxsus asarlarini tojik tilida nashr ettiradi - "Mavludi Sharif yo xud miryoti xair-ul-bashar".¹⁵ ¹⁶, 1914-yilda Toshkentda nashr etilgan Muhammad payg'ambarga bag'ishlangan va ¹⁷1915-yilda Samarqandda nashr etilgan "Muxtasari tarixi islom" ("Islomning qisqacha tarixi"). 500 yildan 1465 yilgacha bo'lgan tarixiy voqealarni o'z ichiga olgan "Muxtasari tarixi islom" kitobida islom dinining paydo bo'lishi va tarqalishining eng muhim bosqichlari bayon etilgan, tarixining asosiy masalalari tahlil qilingan. Bu ocherk o'quvchini, eng avvalo, Umaviylar va Abbosiylar davridagi Arab xalifaligidagi voqealar bilan tanishtiradi. Kitobda o'tmish tasvirlangan bo'lsa-da, A. Fitrat nigohini ham bugunga, ham kelajakka qaratadi. Muallif islom dini va uning ta'limotini noto'g'ri talqin qilishga qarshi gapirar ekan, xalqni yuksak axloq va axloqqa amal qilgan holda hayotda to'g'ri yo'ldan borishga chaqiradi.

1915-yilda Rossiyada nashr etilgan "Rahbari najot"¹⁸ ("Ozodlik qo'llanmasi") hisoblanadi. Kitob nashr etilgan - va bu titul sahifasida ko'rsatilgan - Abduvohid Munzimga rahmat. Bu haqda Munzimning o'zi 1933 yilda o'zining "Tarjimai hol" asarida "A. Fitratning milliy-diniy ruhda yozilgan asarlari Buxoro amiri va ruhoniylarini qoralash bilan birga, uning nufuzini oshirib, menga yo'l ko'rsatuvchidek bo'ldi. Unga hurmat-ehtirom ko'rsatib, o'z mablag'imga uning "Rahbari najot"ini nashr ettirdim".¹⁸ ¹⁹

"Rahbari najot" kitobi Buxoro jadidlarining harakat dasturini g'oyaviy jihatdan asoslab berdi va Fitrat unda o'ta murakkab vazifa - islom dinini ilm-fan yutuqlari bilan uyg'unlashtirishni qo'ydi. Kitobda Fitrat bergan bilimlarning tasnifi qiziq. U buni eksperimental va nazariyga ajratadi. Birinchisi, o'z navbatida, diniy va dunyoviy bo'linadi. Din ilmi to'rt fandan iborat: Muhammad payg'ambarning urf-odatlar va hikmatlari haqida; hadislar va Qur'on tafsiri

¹⁵Abdurrauf (Fitrat). Hind sayyohining hikoyalari (Buxoro qanday bo'lsa) / Fors tilidan tarjimai A.N. Kondratyev.- Samarqand: Mahmud-xo'ja Behbudiy nashriyoti, 1913.- 98 b.

¹⁶Fitrat. Mavludi sharif yo xud miryoti Xayr-ul-bashar / Noshir: Muallim Mullo Abdulqodir Shakuriy.- Toshkent: Osiyo, 1333 (1914).- 37 b.

¹⁷Abdurrauf Fitrat. Muxtasari tarixi islom (Tabi avval) / Noshir:

Xoji Muin va sharikopash.- Samarqand: Matbaai Gozoruf, 1334 (1915).- 36 b.

¹⁸Abdurrauf Fitrat. Raxbari na Jot / Noshir Muizimi Buxori, - Petrograd: M-A bosmaxonasi. Maqsutova, 1915.-224 b.

¹⁹Munzim. Arxizol / Taxiylai X. Otaxonova // Adabiyotva san'at.-1988.- 6 oktabr.

bo'yicha; huquqshunoslik; ilohiyot. Dunyoviy fan o'n uchta fandan iborat: tilshunoslik, tarix, geografiya, shifo, arifmetika, geometriya, astronomiya, musiqa, optika, algebra, mexanika, falsafa va fizika.

Muallif barcha fanlarni, jumladan, tarixni ham tarixnavislik tahlili qilib, uni ibratli va ibratli fan deb atagan. U tarixni ikki qismga ajratdi: muqaddas tarix va ijtimoiy tarix. Birinchisi, din tarixi bo'lib, avliyolar, payg'ambarlar hayotini o'rganadi, ularning xulq-atvori va xatti-harakatlarini tushuntiradi. Ikkinchisi, ya'ni. jamiyat tarixi, Fitrat fikricha, dunyoning paydo bo'lishi, xalqlar va davlatlarning shakllanishi va rivojlanishi, xalqlarning ijtimoiy tuzilishi, siyosiy mavqeini o'rganadi. Fitrat o'z navbatida jamiyat tarixini uch qismga ajratdi: fan va adabiyot tarixi, tabiatshunoslik va siyosiy tarix.

Muallif fanlar bobini yakunlab, ularning jamiyat taraqqiyotidagi roli va ahamiyati haqida gapiradi. Abdurauf Fitrat quyidagi xulosaga keladi: fan o'rgatish shariatga zid emas va shunchaki hayotiydir; fanlar juda ko'p, biz faqat eng keraklisini o'rganishimiz kerak; johil baxtga erisha olmaydi; Har bir inson hech bo'lmaganda fanga qo'shilishga majbur, chunki inson hayoti uchun hamma narsani bilish etarli emas.

1916-yilda Boku shahrida Abdurauf Fitratning "Oila yo xud vazoifi xonadori" ("Oila yoki oila burchi haqida") kitobi nashr etilgan bo'lib, unda muallif oila hayotining asosiy vazifalarini tushunarli shaklda bayon qilib, uning rolini yuqori baholagan. shaxs shaxsini shakllantirish jarayonida oila. S.Ayniy bu kitobni birinchi marta keng kitobxonga tanishtirmoqda. "Oila" kitobi, deb yozadi u, "oilaviy hayot atrofidagi bahslarga bag'ishlangan. Bu asar Mirzo Abduvohid (Munzim -N.G.) yordami bilan fors tilida nashr etilgan"¹ A.Fitrat bu kitobida erta turmush qurishga qarshi. Shifokorlar fikriga tayanib, erta turmush qurish nafaqat qizlar, balki o'g'il bolalar uchun ham xavfli ekani haqida yozgan va o'g'il bolalarga 23 yoshdan, qizlarga esa 18 yoshdan erta turmush qurishni maslahat bergan.^{20 21}

O'rta Osiyodagi jadidchilik harakatining yirik namoyandasi tojik shoiri Saidahmadxo'ja

Siddiqiy Adjiy (1864-1927) edi. "Mirjoti Ibrat" ("Namunali ko'zgu", Tiflis, 1914; Samarqand, 1915) va "Anjumani arvoh" ("Ajodlar ruhlari yig'inlari", Tiflis, 1914) she'riy to'plamlari, "Ganjinai hikmat yo'" she'riy to'plamlarini nashr etgan. xud adabiyoti jadida" ("Hikmat xazinasi yoki jadid adabiyoti", Toshkent, 1915), "Ayn ul-adab" ("Ma'rifat mohiyati", Samarqand, 1915-1916) va boshqa she'riy asarlari. "Mirjoti Ibrat" she'rida Adji Ismoil Gasprinskiyning romantizm chizig'ini davom ettirib, Misrdagi pravoslav islomni Evropa texnologiyasi bilan uyg'unlashtirgan ma'lum bir shaharni tasvirlaydi.

Jadidchilik g'oyalari namoyandalardan biri tojik shoiri-pedagogi Toshxo'ja Asiriya Xo'jandiy (1864-1915) edi. U ta'lim-tarbiyaning ashaddiy tarafdori bo'lgan, ta'lim-tarbiya masalalari, ayniqsa, yangi usul maktablarini targ'ib qilish uning ijodida o'zining she'riy mujassamini topgan. Bu borada uning S.Ayniyga bag'ishlangan "Mudofiya" ("Mudofaa") she'ri alohida ahamiyatga ega. Unda shoir dunyoviy ta'lim tizimini diniy aqidaparastlar hujumlaridan himoya qiladi va himoya qiladi. T.Asiriyning fikricha, faqat "usuli jadid" ta'lim usuli eski sxolastik "usuli qadim" o'qitish usulidan farqli o'laroq o'quvchilarga haqiqiy bilim bera oladi. Asiriya bashorat qilishicha, ta'lim yangi, asosli uslubga asoslangan jadid maktablari "muqaddas yo'l", ilm-ma'rifat "kalit"i, dunyoviy madaniyat sari yo'l, shahar va qishloqlarni obodonlashtirish yo'lini ifodalaydi. Bu borada jadid shoiri shunday yozadi:

*Zihi balls muqaddas rahi usuli jadid,
Pai vusuli makosid chu sa'i rohi hadid,
Zi kaidi do'sahlu safolat najot*

mebahshad,

*Ba bobi marifatu ilmu donish ast kalid.
Magu jadida makun ehtiroz az darsash,
Ki dilsitoni kadim ast dar libosi jadid...*

Satrma-satr tarjimasi:

Oh, go'zal yangi usulning muqaddas

yo'li,

*Metallga erishishga intilish usuli sifatida
g'els yutuqlaridan so'ng,*

Toshxo'ja Asiriya insonni kamolotga etaklovchi yangicha ta'lim uslubiga ega jadid

²⁰Ayniy S. Tarixi inkilobi Bukhoro.- Dushanbe: Adib, 1987.- B. 102.

²¹Fitrat A. Oila yo xud vazoifi xonadori / Taxiya P. Gulmurodzoda.- Dushanbe: Irfon, 2007. - B. 74.

maktabi ekanligiga ishonch bildirgan. Samarqandlik jadid Saidahmadxo‘janing “Mirjoti ibrat” masnaviyiga javoban.

1913-yilda Tiflida, 1914-yilda Samarqandda nashr etilgan Siddiqiya Adjiy, Toshxo‘ja Asiriy o‘zining “Timsol” (“Namunali”) nomli mesneviyasida jadid maktablarini musulmon jamiyatining quvonarli hodisasi deb ataydi va ular odamlarni ongli va hayot uchun foydali bo‘lishga tarbiyalaydi, deb hisoblaydi. . Asiri deydi:

Makotibhoi nav ejod kardan,

Rahn darsi jadid irshod kardan,

*Saru kori digar boyad giriftan, Ba rohi toza boyad pesh raftan.*²² Tarjimada:

Yangi maktablar ochishimiz kerak

Biz yangicha ta’lim berishimiz kerak,

Biz boshqa narsalarni olishimiz kerak,

Biz yangicha yo‘l bilan olg‘a borishimiz kerak.

O‘sha paytdagi Buxoroning eng ma’rifatli kishilaridan biri Mirzo Sahbo edi. Ozodlikparvar shoir amaldorlar va ruhoniylarni qoraladi, ularni ochko‘zlik va o‘zboshimchalikda aybladi, buning uchun u amir saroyidan chetlashtirildi. Fevral inqilobi boshida jadidchilik harakati bilan xayrixohlik bildirgani uchun Sohbo hibsga olinib, Kabodiyonga surgun qilinadi. Bu erda 1918-yili amirning malayi tomonidan vahshiylarcha o‘ldirilgan.

Jadid she’riyatining atoqli namoyandasi To‘lagan Xo‘jamurov Tavallo (1882-1937) taxallusi bilan 1916-yilda o‘zbek tilida 70 she’rdan iborat “Ravnaq-ul-islom” (“Islom ravnaqi”) she’riy to‘plamini nashr ettirdi. unda shoir ma’rifat va uning islom olami taraqqiyotidagi rolini targ‘ib qiladi.

Xivalik jadid Avaz Utar (1884-1919) she’riyatini alohida ta’kidlash joiz. Shoir “Faloni” she’rlar to‘plamida Xiva amaldorlarining asl qiyofasini ochib berish bilan birga ijtimoiy tuzumning ko‘plab kamchiliklarini ham ochib beradi. Demak, “Xalq” she’rida xon va ulug‘ zotlarning savodsizlikni yo‘q qilish, ilm-fan rivojiga ko‘maklashish, bilimlarni oshirish

masalasini hal eta olmasligi ko‘rsatilgan. Avaz Utarning fikricha, o‘zini xalq, vatan farzandi deb biladiganlar savodsizlik va inson qaramligini bartaraf etishga hissa qo‘shadigan yangi usul maktablarini ochishdek ezgu ishga bag‘ishlashlari kerak.¹

Jadidlar davrasidagi adiblar ichida “Tong yulduzi” ma’nosini bildiruvchi Cho‘lpon taxallusi bilan yozuvchi Abdulhamid Sulaymon (1897-1938) alohida ajralib turadi. Uning “Manbalar”, “Uyg‘onish”, “Tong afsunlari” kabi she’riy to‘plamlari nafaqat Turkistonda, balki o‘lka chegaralaridan ancha tashqarida ham tarqalgan. “Cho‘lpon, – deb yozadi Samarqanddagi Shakura jadid maktabi bitiruvchisi Vadud Mahmudiy “Turkiston” gazetasida, – ijodida xalqning bugungi ruhi, ahvoli, ongu tafakkuri to‘lqinlanayotgan yangi shoirdir. Bu erda milliy ma’naviyat to‘lqinlari osmonga ko‘tariladi. Uning asarlarida oddiy xalqning his-tuyg‘ulari, dardlari, tashvishlari yig‘laydi”^{23 24}.

O‘zbek jadidi Abdullo Qodiriy (1894-1938) mumtoz deb atalgan so‘z san’atkorlaridan biridir. U o‘ziga xos ijodiy individuallik bilan milliy romanchilik, milliy qissa, badiiy tarjima klassikasidir. A. Qodiriyning ijodiy faoliyati 1913-1914 yillarda boshlangan. Ayni paytda u barcha ilg‘or fikrli yoshlar qatori jadidchilik oqimiga qo‘shildi va o‘z asarlarida ma’rifat, milliy taraqqiyot va ozodlik g‘oyalarini targ‘ib qila boshladi. Dastlab she’riyatga qiziqib, jadidlar matbuotida e’lon qilingan “Mavqeimiz”, “Bizning millat”, “To‘y” va hokazo she’rlari tarbiyaviy xususiyatga ega bo‘lib, inertsiyaga, jaholatga qarshi kurashga chaqiradi. 1915-yilda A. Qodiriy “Baxtsiz kuyov” pyesasini alohida kitob holida nashr ettiradi, “Ozodlik” qissasini, “Ko‘chada”, “Yovuz ruhlar bayrami” qissalarini yozadi. Keyingi yillarda Abdulla Qodiriy hikoyalar yaratadi

“Quvonchdan o‘lim” (1917), “Sokin ish” (1920), birinchi romani “Ruzgori mozi” (“O‘tgan kunlar”, 1922-1924) va yozuvchining ikkinchi romani “Kazhdum az Mehrob” (“Chayon”). Qurbongohdan”, 1929).

²²Toshxo‘ja Asprin Xo‘jandiy. Ash’ori muntahab / Murattib va muallifi sarsuxonu tavzeht Sa’dullo Asadulloev, - Dushanbe: Adib, 1987.- B. 24.

²³Qarang: Polvonov N. Xorazmda jadidchilik harakatining

shakllanishi va uning xarakterli xususiyatlari Va <http://www.ia-centr.ni/expert/10394/>

²⁴Turkiston.- 1923.- No 34.- 12 dekabr.

Turkiston viloyatining Semirechensk viloyatida qozoq shoiri, jadid islohotchisi Mir Jaqub Dulatovning (1885-1935) “Oyan, Qazok!” kitobi nihoyatda mashhur bo‘ldi. (“Uyg‘on, qozoq!”), 1909 yilda Qozonda litografik tarzda nashr etilgan. Ushbu she‘rlar to‘plamida “usuli jadid” tipidagi ma‘rifat va maktablar, musulmon maktab va madrasalarini isloh qilish g‘oyasi, butun eski turmush tarzi yorqin va hissiy jihatdan tarannum etilgan, ma‘rifat esa siyosiy hayotning asosiy sharti bo‘lib ko‘rinadi. va madaniy ozodlik. Arxiv xujjatlaridan birida bu asar atrofida Semirechye aholisining hayajonlanganligi haqida so‘z boradi.¹

Qozog‘istonda jadidchilik va maktab islohotining faol targ‘ibotchisi shoir va jurnalist Xo‘ja Muhammadsalim Koshimov (1884-1935) Turkiston o‘lkasi qozoqlariga ham ma‘naviy ta‘sir ko‘rsatdi. 1907-yilda nashr etilgan “Edep” (“Etika”), “Sabak” (“Dars”) va “Nasihat Kazokiya” (“Qozoqlarga nasihat”), “Okil kitobi” (“Hikmat kitobi”) asarlarida. 1908; M.Koshimov jadidchilik ruhida ta‘lim-tarbiyani isloh qilish, musulmonlarning madaniy saviyasini yuksaltirish muammosini ko‘taradi. M.Koshimov keksa qozoq mullalarining beparvoligini, inertsiasini tanqid qilib, shunday yozadi: “Sovg‘adan semiz, shahvoniy nafslariga chek qo‘ymaydilar, bolalarni o‘qitish burchini unutadilar. Ularning o‘zlari esa ilmni yo‘qotib, oxir-oqibat nodon bo‘lib qoladilar. “Yomon arava yo‘lni bular, johil mullalar dinni buzadi” deganlaridek, xalqni buzadi, bolalarni johil qilib, sababchidir. **2** millatning qoloqligi”.

Jadid davri drama, roman, qissa va boshqalar kabi yangi janrlarning embrion shakllarining vujudga kelishi bilan ajralib turadi.²⁵ ²⁶Behbudiyning “Patritsid”, Abdullo Qodiriyning “Baxtsiz kuyov” va “Ayolparast”, Fitratning “Munozara” va “Hind sayyohi qissasi”, “Buxoroliklarga tuhfa” asarlarini keltirish mumkin. Mirzo Sirodj, Cho‘lponning “O‘zboshimchalik qurboni” asari bo‘lib, unda g‘oya tashviqoti badiiy mahoratdan ustun turadi. Binobarin, yangi adabiyotning jadid bosqichi, asosan, izlanish davri va haqiqiy badiiy kashfiyotlar yo‘lidagi tayyorgarlik bosqichi

sifatida tavsiflanadi.

Yana shuni ta‘kidlash kerakki, publitsistik uslub butun jadid adabiyotining asosi bo‘lgan. Tojik olimi M.A. Abdullaev jadidlarning publitsistikasidagi yo‘llarini kuzatar ekan, “jadidchilik ikki etnomilliy yo‘nalishda: a) panturkistik yo‘nalishda rivojlana boshlaganini ko‘rsatadi; b) tojik milliy o‘ziga xosligiga. Jadidchilik harakati va shunga mos ravishda jadidchilik publitsistikasi Buxoro-Turkiston ongi doirasidan chiqib, asosan panturkistik yo‘nalishda rivojlangan bo‘lsa-da, shu bilan birga, jadidchilik ham, shubhasiz, yangi jadidchilikning manbalaridan biridir.

Shunday qilib, 20-asr boshlarida jadid adabiyoti faol rivojlana boshladi, u asosan yangilik bo‘lib, O‘rta Osiyo xalqlarining keyingi barcha adabiyotlari rivojiga ta‘sir ko‘rsatdi. Hayot jadid adiblari oldiga yangi maqsad va vazifalar qo‘ydi. Jadid adiblarining adabiy yangiliklari, janrlari, shakllari, mavzulari, tili va uslubi eski, stilize qilingan asarlarni siqib chiqara boshladi. O‘rta Osiyo jadidchiligining eng ko‘zga ko‘ringan namoyandalari Abdurrauf Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Siddiqiy Adjziy, Mirzo Sirodj Hakim, Sadridin Ayniy, Abdullo Qodiriy va boshqalar O‘rta Osiyo xalqlarining keyingi barcha adabiyotining shakllanishida beqiyos rol o‘ynaganlar. davr. Aynan ularning ijodi mumtoz adabiyot bilan yangi davrni bog‘lovchi bo‘lakka aylandi. Ular nafaqat yangi davr talablariga javob beradigan munosib asarlar yaratishga muvaffaq bo‘ldilar, balki rus adabiyotida ilgari erishilgan eng yaxshi narsalarni ham yo‘qotmadilar. Aynan ularning asarlari tojik va o‘zbek adabiyotining yangi davr adabiyotiga asos solgan.

²⁵O‘zbekiston Respublikasi Markaziy davlat boshqaruvi. - F. I-461.-Op.1.-D. 1319.-L.301.

²⁶Iqtibos: Nurtazina N. Turkiston xalqlari: 19-20-asrlar bo‘yida

islom, integratsiya, modernizatsiya va mustamlakachilik muammolari. - Olmaota, 2008. - 98-99-betlar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi TsGL.- F.Z.-D. 467.- Ll.19-29.; D.116.L.67.
2. Qarang: Braginskiy I.S. Jadidlar adabiy faoliyati nuqtai nazaridan O'rta Osiyo jadidchiligining tabiati haqida SSSR tarixi.- 1965.- 6-son; 35-36-betlar.
3. Xodjaev F. K istorsh! Buxoroda inqilob, - Toshkent, 1926.- B. 17.
4. Mirzo Sirojiddin. Tuhafi ahli Buxoro.- Kogon, 1913.- B. 22.
5. Qarang: Ayniy S. Tarixi inkilobi Bukhoro.- Dushanbe: Adib, 1987.-
6. Xo'jaev F. Tanlangan asarlar.- Toshkent: Fan, 1970.- T.1.- B.92.
7. Fitrat. Buxoroi. Munozarai mudarrisi buxoroi bo yak nafar farangi dar Hinduston dar borai makotibi jadida (Haqiqat natnjai tasodumi afkor ast). Tabi avval.- Istonbul: Matbaai islomiyai Hikmat, 1327 (1909).- 68 b.
8. Aypi S. Tarixi inkilobi Bukhoro.- Dushanbe: Adib, 1987.- B. 102.
9. Fitrat. Indshda buxorolik mudarris bilan evropalik o'rtasidagi bahs! yangi usul maktablari haqida ("Fikr almashinuvining haqiqiy natijasi") / Polkovnik Yagielloning fors tilidan tarjimasi.-Toshkent, 1911.- 56 b.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ahmadov Olimjon Shodmonovich

Buxoro davlat pedagogika instituti

(p.f.f.d (PhD) dotsent)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

ahmadov-olimjon@mail.ru

MAHALLALARDA MA'NAVY-AXLOQIY MUHITNI JISMONIY TARBIYA ORQALI SOG'LOMLASHTIRISH.

Rashidov Xurshid Karimovich

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti dotsenti. p.f.f.d.(PhD), Navoiy shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali sog'lomlashtirish, pedagogik omillari izohlar yordamida keltirilgan va o'rganilgan. Shuningdek pedagogik omillarning muhimligi izohlangan. Mahallalardagi oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishida ushbu omillarning o'rni ahamiyatlidir.

MAQSAD: Mahallalarda madaniy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali sog'lomlashtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Pedagogikada mexanizm - bir yoki bir necha pedagogik jarayonlar, voqea, hodisalar harakatini boshqa pedagogik jarayonlarning sifat jihatidan o'zgartirib beradigan, muammoning asosini tashkil etuvchi majmua, tarkibli tuzilma tushuniladi. Shundan kelib chiqib, biz Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash mexanizmini quyidagicha baholadik, ya'ni, vazifasiga qarab, jarayonni tashkil etuvchi, harakatni uzatuvchi; ijrochi (tarbiya jarayoni qatnashchisi, bajaruvchi); boshqaruvchi, nazorat qiluvchi va rostlovchi (o'qituvchi, ota-ona, psixolog, maktab ma'muriyati, ijtimoiy institutlar, davlat); jarayon to'g'ri kechishini ta'minlovchi (o'qituvchi, ota-ona, ijtimoiy institutlar), saralovchi (ta'lim muassasasi, rahbariyat, o'qituvchi), targ'ibot ishlarini olib boruvchi-tashuvchi (targ'ib qiluvchi tadbirlar, chelenjlar, patternlar); mahsuldorlikni monitoring etuvchi (jamiyat tashkilotlari, maktab ma'muriyati, mahalla faollari, o'qituvchi, ota-onalar).

XULOSA: A.S.Makarenko ta'kidlaganidek "Qat'iy aytish mumkinki, yolg'iz o'g'il yoki qiz tarbiyalash bir nechta bolani tarbiyalashga qaraganda ancha qiyin ish. hatto, agar moddiy jihatdan bir muncha qiynalgan taqdirda ham yolg'iz bola bilan kifoyalanib qolish yaramaydi". Agar oilada o'zaro hamkorlik, o'zaro yordam, bir-biriga ishonch holati mavjud ekan, bunday oilada rostgo'y, samimiy, mehribon, o'rtoqlariga doimo yordam berishga tayyor bo'lgan inson kamol topadi. O'zida odobli kishiga xos fazilatlarini mujassamlantirgan kishilarning oilalarida doimo huzur-halovat va samimiy hurmat qaror topadi.

Tayanch so'zlar: Mahalla, o'qitish metodikasi, o'quv vositalari, axborot resurslari, didaktik maqsad, mezon, intellektual qobiliyat, tafakkur, qiyinchilik darajasi, vaqt omili.

УЛУЧШЕНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЙ СРЕДЫ В РАЙОНАХ ЧЕРЕЗ ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ.

Хуршид Каримович Рашидов

доцент Навоийского государственного горно-технологического университета. п.ф.ф.д.(PhD),
город Наваи

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье представлены и изучены педагогические факторы улучшения духовно-нравственной среды в микрорайонах посредством физического воспитания с помощью аннотаций.

Также объясняется важность педагогических факторов. Роль этих факторов в социально-экономическом подъеме семей в районах проживания значительна.

ЦЕЛЬ: Улучшить культурную и моральную среду в микрорайонах посредством физического воспитания.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В педагогике под механизмом понимается сложная, структурированная структура, качественно изменяющая ход одного или нескольких педагогических процессов, событий и явлений, составляющих основу проблемы. Исходя из этого, мы оценили механизм укрепления духовно-нравственной среды в жилых кварталах посредством физического воспитания следующим образом: то есть, в зависимости от своей функции, оно организует процесс и передает движение; исполнитель (участник образовательного процесса, исполнитель); управление, контроль и исправление (учитель, родитель, психолог, администрация школы, социальные институты, государство); те, кто обеспечивает правильное течение процесса (учитель, родители, социальные институты), те, кто выбирает (образовательное учреждение, руководство, учитель), те, кто осуществляет рекламную работу (промоутеры) мероприятия, вызовы, закономерности); мониторинг производительности (общественные организации, администрация школы, активисты района, учителя, родители).

ВЫВОД: Как отметил А.С. Макаренко, «Можно с уверенностью сказать, что воспитание одного сына или дочери — задача гораздо более трудная, чем воспитание нескольких детей. «Даже если у вас финансовые трудности, неправильно довольствоваться только одним ребенком». Если в семье царит атмосфера взаимопомощи, взаимовыручки и взаимного доверия, то в такой семье будет процветать честный, искренний, добрый, всегда готовый прийти на помощь своим друзьям человек. В семьях людей, воплощающих в себе качества порядочного человека, всегда царит мир, уют и искреннее уважение.

Ключевые слова: Соседство, методика обучения, учебные пособия, информационные ресурсы, дидактическая цель, критерий, интеллектуальные способности, мышление, уровень сложности, фактор времени.

IMPROVEMENT OF SPIRITUAL AND MORAL ENVIRONMENT IN NEIGHBORHOODS THROUGH PHYSICAL EDUCATION.

Khurshid Karimovich Rashidov,

Associate professor of Navoi state university of mining and technology. p.f.f.d.(PhD), Navoiy city

Annotation.

INTRODUCTION: The article presents and studies the pedagogical factors of improving the spiritual and moral environment in neighborhoods through physical education. The importance of pedagogical factors is also explained. The role of these factors in the socio-economic development of families in neighborhoods is significant.

GOAL: Improving the cultural and moral environment in neighborhoods through physical education.

MATERIALS AND METHODS: In pedagogy, a mechanism is understood as a complex, structural structure that qualitatively changes the movement of one or more pedagogical processes, events, phenomena, and other pedagogical processes, forming the basis of the problem. Based on this, we evaluated the mechanism of strengthening the spiritual and moral environment in neighborhoods through physical education as follows, that is, depending on its function, the organizer of the process, the transmitter of action; performer (participant, performer of the educational process); managing, controlling and correcting (teacher, parents, psychologist, school administration, social institutions, state); ensuring the correctness of the process (teacher, parents, social institutions), sorting (educational institution, management, teacher), carrying out and carrying out promotional work (promotional events, challenges, patterns); monitoring productivity (public organizations, school administration, neighborhood activists, teacher, parents).

CONCLUSION: As A.S. Makarenko noted, “It can be said with certainty that raising a single son or daughter is a much more difficult task than raising several children. Even if there is some financial difficulty, it is not worth being content with one child.” If there is a situation of mutual cooperation, mutual assistance, and mutual trust in the family, then in such a family a person who is honest, sincere, kind, and always ready to help his comrades will grow up. In the families of people who embody the qualities of a decent person, peace and sincere respect will always reign.

Key words: Neighborhood, teaching methodology, teaching aids, information resources, didactic goal, criterion, intellectual ability, thinking, level of difficulty, time factor.

XXI asrda ijtimoiy - iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql zakovati va ma'naviyati asosiy muvofiqlashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmokda. Shuning uchun insonparvarlik bozor iqtisodiyoti asosida huquqiy, demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida maydonga chiqdi.

Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash mexanizmi uning ko'p qirrali va murakkab jarayon ekanligini anglatadi.

Har qanday mexanizm(yunoncha: mechane - qurol, inshoot) - jarayonlarni harakatlantiruvchi ichki tuzilmani anglatadi (masalan, mashina, soat mexanizmi va b.).

Pedagogikada mexanizm - bir yoki bir necha pedagogik jarayonlar, voqea, hodisalar harakatini boshqa pedagogik jarayonlarning sifat jihatidan o'zgartirib beradigan, muammoning asosini tashkil etuvchi majmua, tarkibli tuzilma tushuniladi. Shundan kelib chiqib, biz Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash mexanizmini quyidagicha baholadik, ya'ni, vazifasiga qarab, jarayonni tashkil etuvchi, harakatni uzatuvchi; ijrochi (tarbiya jarayoni qatnashchisi, bajaruvchi); boshqaruvchi, nazorat qiluvchi va rostlovchi (o'qituvchi, ota-ona, psixolog, maktab ma'muriyati, ijtimoiy institutlar, davlat); jarayon to'g'ri kechishini ta'minlovchi (o'qituvchi, ota-ona, ijtimoiy institutlar), saralovchi(ta'lim muassasasi, rahbariyat, o'qituvchi), targ'ibot ishlarini olib boruvchi-tashuvchi (targ'ib qiluvchi tadbirlar, chelenjlar, patternlar); mahsuldorlikni monitoring etuvchi (jamiyat tashkilotlari, maktab ma'muriyati, mahalla faollari, o'qituvchi, ota-onalar).

Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhit jismoniy tarbiya orqali ijobiy tomonga o'zgarishi, tarbiyalanayotgan sub'ektga nisbatan to'g'ridan-

to'g'ri ta'sir etishi, pedagogik jarayonni boshqarib turadigan o'qituvchilar jamoasiga bog'liqligi va ota-onalar mas'uliyati bilan baholanadigan xati-harakatga aloqadorligi tadqiqotlar mobaynida ayon bo'ldi.

Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash mexanizmidan bir necha kirish zvenosini farqlash mumkin va u oila, tarbiya va ta'lim maskanidan “harakat oladi” va oraliq bo'g'in orqali uni “chiqish”-jamiyat zvenosiga uzatadi.

Mazkur mexanizm buyurtma sifatida ma'naviy-ma'rifiy soha bilan bog'liq bo'lgan masalalarni hal qilish uchun, yoshlarni sog'lom turmush tarzida yashashga o'rgatishga mo'ljalanib yaratilishi mumkinligi aniqlandi. Bu ishlarni bajarishda turli tarbiyaviy metodlar va vositalardan foydalanish muhimligi ayon bo'ldi.

O'qituvchi ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali sog'lomlashtirishda boshqaruv qarorini qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni oladi va rivojlanishning maqsadlilikini belgilaydigan sharoitlarda o'zgarishlarni shakllantirish bo'yicha qarorlar ishlab chiqadi. Tarbiya uchun mo'ljallangan mexanizmning parametrlari boshqaruv mexanizmiga aloqador resurslar (tarbiyaviy ta'sirga ega bo'lgan vositalar-jismoniy chiniqtiruvchi mashqlar, ma'naviy-axloqiy tadbirlar, kitoblar, filmlar, chelenjlar va h.k.) asosida boyitiladi. Pedagogik boshqarish harakatlari ma'naviy tarbiya tizimi tomonidan shakllantiriladi. Tashqi ta'sirga - nazoratga (nazorat qilish harakatlariga) tobe bo'lgan tizim boshqariladigan tizim (boshqaruv ob'ekti) deb ataladi. Ushbu ikkala tizim birgalikda ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda mustaqil sog'lomlashtiruvchi tizim sifatida qaraladi.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, aholi osoyishtaligini ta'minlash, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari roli va mavqeini yanada mustahkamlash maqsadida Mahallalarda ma'naviy-

axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash va sog'lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish lozim. Buning uchun "Obod va xavfsiz mahalla" tamoyiliga asoslangan quyidagi tizim yo'nalishlarini nazarda tutuvchi yangi mexanizm komponentlarini joriy etish talab etiladi:

- Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni to'laqonli va samarali joriy etilishi;

- oilalar va mahallalardagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish;

- fuqarolarda sog'lom turmush tarzini rivojlantirish uchun "Sog' badanda sog' aql", "Jamiyat salomatligi-mening sog'ligim", "Men chekishdan yiroqman", "Spirtli ichimliklar-umr zavoli", "Jismoniy madaniyat-sog'lom avlodning kelajak poydevori" kabi tadbirlarni tashkil etish;

- zamonaviy muvaffaqiyatli Mahallalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash va sog'lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish mavzusida respublikamizning turli viloyatlari – Navoiy, Samarqand, Buxoro, shaharlari va tumanlarida 574 dan ortiq Mahallalarda ijtimoiy so'rovlar o'tkazilib, yakuniy natijalar bo'yicha zamonaviy oilada ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya asosida mustahkamlash modeli ishlab chiqildi. Tadqiqot o'tkazilgan oilalar vakillarining fikrlariga ko'ra, oiladagi sog'lom va barqaror, osoyishta psixologik muhit; yuksak ma'naviy-axloqiy tarbiya; etarli darajadagi iqtisodiy va maishiy sharoitlar; oila a'zolarining ta'lim yo'nalishida oliy ma'lumotlilik darajasi; sihat-salomatlikka alohida e'tibor qaratish kabi zamonaviy namunali oilaning asosiy mezonlari qatoriga kiradi. Shu o'rinda tadqiqotlarimizning ko'rsatishicha, keyingi paytlarda xalqimizga xos bo'lmagan ayrim illatlar- oilaviy ajrashishlar, turli nizoli vaziyatlar, ishsizlik, oiladagi nosog'lom muhit, ma'naviy tushkunlik, ehtiyojmandlik, jinoyatga qo'l urish holatlari kabi omillar notinch, noqobil, kemtik oilalar va qator ijtimoiy-ma'naviy muammolarni paydo qilmoqda. Ayniqsa, ajrashishlar sonining kamaymayotgani jiddiy tashvish uyg'otadi. Respublikamizning uchta viloyatida olib borgan tadqiqotlarimizdan ma'lum bo'ldiki, oilalar barbod bo'lishiga quyidagi omillar asosiy sabab bo'lmoqda.

Psixologik omil - oiladagi og'ir psixologik muhit: ota-onalarning yosh er-xotin hayotiga aralashishlari, yosh er-xotinlarni begonalashtirib qo'yish, o'zaro tushunishning yo'qligi, ma'naviy

jihatdan er-xotinning turli pog'onalarda ekanligi, oiladagi doimiy nizolar, bir-biriga befarqlik;

Ijtimoiy omil - ichkilikbozlik, farzandsizlik, er yoki xotinning salomatligi yaxshi emasligi;

Ma'naviy-axloqiy omil - er-xotindan birining uzoq vaqt davomidagi nikohdan tashqari aloqalari;

Iqtisodiy omil - turar-joy sharoitlarining qoniqarli emasligi, moddiy etishmovchilik, ishsizlik, ernaing oilani ta'minlamasligi, mehnat migranti sifatida chet elga ketgan er-xotindan birining oilasi bilan aloqasi uzilgani, qarzlarni uzolmaslik.

Olib borilgan tadqiqotlarimiz xulosalariga tayanib, ota-onalarning oilalarni mustahkamlashga qaratilgan qator takliflar ishlab chiqildi. Bizningcha, eng avvalo, mahalla fuqarolar yig'inlari huzuridagi Yarashtirish komissiyalari va "Ota-onalar universiteti" tuzilmalari uchun malakali kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish zarur. Oila qurayotgan fuqarolarni tegishli qonunchilik asosida er-xotinning huquq va majburiyatlari, xususan, nikoh shartnomasini tuzish tartiblari, shart-sharoitlari, oqibatlarini yuzasidan huquqiy savodxonligini oshirish lozim. Bu borada keng qamrovli targ'ibot ishlarini yuritish, tegishli uslubiy qo'llanmalar yaratish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Umumta'lim maktablaridan tortib, oliy o'quv yurtlarining dasturlarigacha oila saboqlarini o'rgatuvchi dars mashg'ulotlarini kiritish foydadan xoli bo'lmaydi.

Joylardagi o'rganishlarimiz shuni ko'rsatmoqdaki, yoshlarning aksariyati mustaqil hayotga na iqtisodiy, na ma'naviy, na huquqiy, na ruhiy va na diniy-ma'rifiy tomondan tayyor. Bu muammoning echimini topish uchun Buxoro, Samarqand, Navoiy viloyatlaridagi FHDYo organlariga nikohdan o'tishga ariza bergan bo'lg'usi kelin-kuyovlar uchun maxsus o'quv-kurslari tashkil etildi. Ular hayotida jismoniy madaniyat va jismoniy tarbiyaning roli muhimligini ko'rsatib beruvchi ijtimoiy rolik va chelenjlar tayyorlandi, bir oy mobaynida ularning bu boradagi bilim va ko'nikmalarini oshirishga harakat qilindi. 36 juftlikka mutaxassislar tomonidan interaktiv, innovatsion usullarda seminar-treninglar, sport tadbirlari uyushtirildi.

Bundan tashqari, mutaxassislar tomonidan Navoiy viloyatining Navoiy shahridagi "Mustaqillik", "Turon", "Gulzor", va Buxoro viloyatining G'ijduvon tumanidagi "Xalqabod", "Qorabog'", "Olmazor", va Samarqand viloyatining

Paxtachi tumanidagi “Urganji”, “Oq tepa”, “Mojar” mahallalaridagi fuqarolarga oila masalalariga yangicha innovatsion yondashuv joriy etilmoqda. Buning uchun avval oilaga ko‘rsatiladigan xizmatlar tumandagi qator muassasalar bilan hamkorlikda kompleks o‘rganib chiqildi. Oilalar bilan ishlash bo‘yicha treninglar tashkil etish orqali soha mutaxassislariga mukammal bilim va ko‘nikmalar berildi. O‘z navbatida, “Oila” markazining mutaxassislari davlat hamda nodavlat tashkilotlariga oilaga xizmat ko‘rsatishni ta‘minlab beruvchi mutaxassis sifatida yaqinlashtirilmoqda. Natijada murakkab sharoitda qolgan, muammoli oilalar davlat xizmatidan bahramand bo‘lyapti. Ayni vaqtga qadar mazkur oilalar holati to‘liq ilmiy-amaliy tahlil qilinib, 574 ta ma‘naviy-axloqiy jihatdan ularni mustahkamlash uchun alohida “Yo‘l xaritasi” ishlab chiqildi va hayotga joriy etildi. Mahalalarda ma‘naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash va sog‘lomlashtirish uchun ma‘lumotlar bazasi shakllantirildi hamda ushbu oilalar bilan individual ish olib borildi.

Shu bilan birga, 574 ta oilaning asosiy muammolarini hal etish bo‘yicha tumanlardagi sektorlar, hamkor tashkilotlar bilan birgalikda amaliy yordam berish choralari ishlab chiqildi. Oilaning ichki munosabatlari, shaxslararo munosabatlar, boy madaniy tarixiy meros va an‘anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlashda muammolari bo‘lgan 2119 ta oila bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa yo‘lga qo‘yildi. 1,5 milliondan ortiq namunali oilalar bo‘yicha ma‘lumotlar bazasi shakllantirildi. Albatta, oilalar bilan ishlashda soha mutaxassislari yuqori bilim hamda ko‘nikma, o‘ziga xos tajriba talab etiladi. Shuni e‘tiborga olib, markazimizning viloyat boshqarmalari qoshida tashkil qilingan kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash bo‘yicha maxsus o‘quv-kurslarida, birinchi navbatda, markaz hamda hududiy bo‘linmalari xodimlari uchun o‘quv-kurslari tashkil etilib, mashg‘ulotlarni o‘taganlarga maxsus sertifikatlar berildi. Hozirgi kunda esa butun respublika bo‘ylab mahalla fuqarolar yig‘inlarining xotin-qizlar bilan ishlash va Mahalalarda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo‘yicha mutaxassislari o‘quvlari izchil davom ettirilmoqda. Oila instituti sohasida markazimiz bir qator davlat va nodavlat, xalqaro tashkilotlar bilan ham o‘zaro hamkorlik aloqalarini mustahkamlamoqda. Ayni

paytga qadar 50 dan ortiq tashkilotlar bilan Memorandum imzolaniib, faol hamkorlik o‘rnatildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 2018 yil 27 iyundagi PQ-3808-son qaroriga binoan, oila institutini takomillashtirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, bu jarayonda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolarning yaqin hamkorligini hamda faol rolini ta‘minlashga katta e‘tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda Osiyo mamlakatlarida, xususan, Xitoy, Janubiy Koreya, Singapur davlatlarida Mahalalarda ma‘naviy-axloqiy muhitni sog‘lomlashtirishning bir necha samarali usullari qo‘llaniladi. Ularni ikki guruhga bo‘lish mumkin: bular tuzilmaviy va oila sub‘ektlari orasidagi vaziyatlar sport orqali hal qilish usullaridir.

Shunday qilib, xorij tajribalari ko‘rsatishicha, Mahalalardagi sog‘lomlashtirish holatlarida sport bilan shug‘ullanish, jismoniy tarbiyaga alohida e‘tibor qaratishga katta e‘tibor qaratiladi.

Oila budjeti xarajatlarida sog‘lomlashtirish xarajatlari yoki bugungi kunda dori-darmon uchun sarf qiladigan xarajatlarimiz oila daramadining ta‘sirli ulushini egallashi barchaga sir emas. Shuning uchun ham tadqiqotlarimiz davomida bu jarayonga alohida urg‘u qaratdik. Navoiy viloyati Navoiy shahar Mustaqillik mahallasiga qarashli 100 ta (25 ta yosh oilali, 25 ta o‘rta yoshli, 25 ta nabirali, 25 ta evarali) xonadonda amaliy jarayonni sinab ko‘rdik va bu quyidagicha tahlil qilindi.

Bu tahlilni amalga oshirishdan maqsad, tahlil o‘tkazadigan 100 ta xonadonda yosh toifalari bo‘yicha tafovutni aniqlash va shunga mos ravishda tahlil jarayonini olib borishdan iboratdir.

Taxlildagi 100 ta xonadon budjetidan bir oyda sog‘liqni tiklash uchun ketadigan xarajatlar quyidagicha:

- dori-darmon uchun xarajatlar;
- tibbiy xizmat xarajatlari;
- dam olish xarajatlari(sanotoriya, kurort, sayohat);
- madaniy dam olish xarajatlari(kino, konsert, te‘atr)

Agar Mahalalarda sog‘likni tiklash uchun jismoniy tarbiya orqali tiklash jarayonini amalga oshirgan taqdirda oila budjeti xarajatlarini keskin kamaytirilgan bo‘lardi.

Jismoniy tarbiyani rivojlantirish orqali kamol topgan bola o'z oilasi boquvchisiga aylangan vaqtda shubhasiz, sog'liq uchun ketayotgan mablag'ni dori-darmonga emas, aksincha, oldindan jismoniy tarbiyaga, oila sog'lomligi yo'liga sarflaydi. Tahlillarimiz jarayonida amin bo'ldikki, bir oyda 100 ta xonadonda o'rtacha 500 ming so'mdan 50 mln so'm mablag' dori-darmon uchun sarflanar ekan. Bu ko'rsatkichni 100 ta xonadondagi 620 nafar inson istiqomat qilishini hisobga olgan holda bo'lsak, har bir kishiga 80 ming so'mdan ortiqroq mablag' to'g'ri keladi. Agar har bir oila bir oyda 50 ming so'm sarflab, biror bir o'zi yoqtirgan sport turi bilan shug'ullansa yoki umuman mablag' sarflamasdan doimiy badantarbiya ishlari bilan shug'ullanganda bu oila budjetini boyitishga xizmat qilgan bo'lardi. Buning uchun esa oilada jismoniy tarbiya madaniyatini shakllantirishimiz lozimdir.

Markaziy Osiyo respublikalarida, jumladan O'zbekistonda ham ko'p bolalikdan 3-4 taga, keyin 1-2 taga o'tish yil sayin ko'paymoqda. Pedagogik jihatdan yakka bolalik tarbiyani qiyinlashtiradi. Oiladagi yakka farzand kattalarning "jonli o'yinchoqlari", sevgi va g'ururlari, erkatoylari bo'lib voyaga etadi. Bu qanday salbiy oqibatlariga olib kelishini tahlil qilaylik:

Birinchidan, ijtimoiy va ruhiy nuqtai nazardan bolasizlik yoki kam

bolalik oila mustahkamligini ta'minlamaydi. Respublikamizdagi oilaviy ajralishlarning aksariyati yo bolasi yo'q yoki kam bolali oilalarga to'g'ri keladi.

Ikkinchidan, tibbiyot borasidagi tadqiqotlar va antropolog olimlarning ko'rsatishicha hayot qiyinchiliklarini bartaraf eta oladigan bolalar deb oiladagi ikkinchi yoki uchinchi bola belgilangan. Yakka bola bilan chegaralanish kelajakda deffektli odamlarning ko'payishiga olib keladi. Demak, pedagogik, ruhshunoslik va tibbiyot fanlari tavsiyasiga ko'ra oilada 3-4 nafar farzand bo'lishi ma'qul hisoblanadi.

A. S. Makarenko ta'kidlaganidek "Qat'iy aytish mumkinki, yolg'iz o'g'il yoki qiz tarbiyalash bir nechta bolani tarbiyalashga qaraganda ancha qiyin ish. hatto, agar moddiy jihatdan bir muncha qiynalgan taqdirda ham yolg'iz bola bilan kifoyalanib qolish yaramaydi". Agar oilada o'zaro hamkorlik, o'zaro yordam, bir-biriga ishonch holati mavjud ekan, bunday oilada rostgo'y, samimiy, mehribon, o'rtoqlariga doimo yordam berishga

tayyor bo'lgan inson kamol topadi. O'zida odobli kishiga xos fazilatlarni mujassamlantirgan kishilarning oilalarida doimo huzur-halovat va samimiy hurmat qaror topadi.

Oilada farzandni qoniqarsiz tarbiyalanishining, jismonan va aqlan etuk shaxs kamolga etmasligining asosiy sabablari xususida quyidagilarni ta'kidlash bugungi kunning dolzarb muammosidir:

1. Ko'pchilik mehnatkash oilalarning iqtisodiy saviyasining pastligi. Ya'ni ota-onalar o'zlarining asosiy vaqtlarini tirikchilik uchun zarur bo'lgan vositalarni ishlab topishga sarflaydi.

2. Past madaniyatli ijtimoiy hayot, ya'ni ikkiyuzlamachilik, ijtimoiy tanglik, ertangi kunga ishonsizlikning salbiy keskinlikka olib kelishi.

3. Oilada faqat ayolga bola tarbiyasining yuklanishi.

4. Ajrashishlarning ko'payishi.

5. Avlodlar o'rtasidagi muammolarni avj olishi (meros talashish).

6. Oila va maktab o'rtasidagi munosabatlarning uzilishi.

7. Jismoniy tarbiyaga oilaviy e'tibor qaratmaslik.

Bu jarayonlarga teran fikr yuritib, yuqori e'tibor qaratgan oilada sog'lom fikrli va jismonan barkamol avlod tarbiyalanadi va kamolga etadi

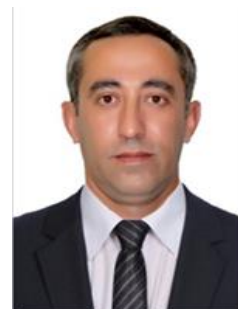
ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rashidov X.K. Oilalarda ma'naviy-axloqiy muhitni jismoniy tarbiya orqali mustahkamlash va sog'lomlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish. (Monografiya). – Navoiy. “Navoiy”, 2023. - 145 bet.
2. Rashidov X.K. Jismoniy chiniqtiruvchi mashqlar yordamida oilalarda ma'naviy-axloqiy muhitni barqarorlashtirish “Uzluksiz ta'lim” Ilmiy-uslubiy jurnal. Toshkent 2021. 82-85 bet.
3. Rashidov X.K.,Urinov Sh.R., Rashidov M.K. “Physical education – a way to reduce family budget expenditures”// ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. ISSN 2776-0960. Volume 2, Issue , May 2021.
4. Rashidov X.K.,Urinov Sh.R. “The Importance of Sport Games in Creating a Healthy Environment in the Family”// Indonesian Journal of Public Policy Review. Vol 18 (2022): April, 10.21070/ijppr.v18i0.1167 Environmental Policy.
5. Rashidov X.K. “Physical education - a way to reduce family budget costs”// Materialien von XVII International wissenschaftliche und praktische Konferenz Spitzenforschung -2020, Volume 13.30. April - 7. Mai 2020. pp. 70-73.
6. Rashidov X.K.,Urinov Sh.R. “Oilada sog'lom muhitni yaratishda sport bilan shug'ullanishning ahamiyati”// Fan, ta'lim, madaniyat va innovatsiya [Jild: 01 Nashr: 01 (2022)]

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Rashidov Xurshid Karimovich,
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar
universiteti dotsenti, p.f.f.d.(PhD)
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

TALABALARDA TADQIQOTCHILIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA FAN VA IJOD, METOD VA METODOLOGIYA TUSHSUNCHLARINING O'RNI

Olimov Temir Hasanovich

*Osiyo xalqaro universiteti professori,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya.

KIRISH: ushbu maqolada talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda fan va ijod, metod va metodologiya tushunchalarining o'rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ijodiy jarayon davomida shaxs ham dunyoni o'zgartirishi, ham o'zini yaratuvchi, ijodkor sifatida kashf etishi, insonning ijodi bu shaxsning tub xususiyati, uning immanent xossasiekenligi: shaxsning, uning qobiliyatlari va ko'nikmalarining rivojlanish darajasi, ijtimoiylashganlik darajasi uning ijodiy bunyodkorlik faolligi bilan belgilanishi hamda ijod shaxsning bunyodkorlik, yaratuvchilik salohiyatini ro'yobga chiqarishi haqida fikr yuritilgan.

Shaxs ijod usuli bilan yangilik yaratadi, xilma xil muammolarni qo'yadi va hal qiladi, ularning o'ziga xos echimlarini, ba'zan bunday echimlarga nisbatan betakror yondashuvlar, usullar, metodlarni topadi. Ijodiy faollikda tadqiqotchi, yaratuvchi, olim shaxsining o'ziga xosligi va betakrorligi namoyon bo'ladi. Ijodiy faollik subyektga muttasil o'zgaruvchi, rivojlanuvchi, ichki ziddiyatlarga boy obyektning kurashga chorlovlariga munosib javob qaytarishga ko'maklashishi tahlil qilingan.

MAQSAD: Talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda fan va ijod, metod va metodologiya tushunchalarining o'rni va ilmiy yo'nalish, muammo va mavzu tushunchalari bo'yicha egallangan nazariy bilimlarni mustaxkamlash va chuqurlashtirish, xabardorlik ko'nikmalarini shakllantirish, ilmiy asoslangan yo'llarni ko'rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Standart kompetensiya-ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati; Asosiy kompetensiya-ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni bajarish qobiliyati; Yetakchi kompetensiya-kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyatiga alohida e'tibor berilishi zamonaviy kadrlarning raqobatbardoshligini ta'minlashga asos bo'lmoqda.

XULOSA: Talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda fan va ijod, metod va metodologiya tushunchalarining o'rni va ilmiy yo'nalish, muammo va mavzu tushunchalari bo'yicha egallangan nazariy bilimlarni mustaxkamlash va chuqurlashtirish, xabardorlik ko'nikmalarini shakllantirish borasida maqsadli, manzilli ishlar amalga oshirilmoqda, biz ushbu maqolada uning ayrim jihatlarini imkon darajasida yoritib berdik. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida o'rganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

Kalit soʻzlar: Fan, ijod, tadqiqot, tajriba, ilm, metodologik muammolar, xabardorlik, koʻnikma, matematik modellash, empirik tadqiqot metodlari kuzatish, taqqoslash, oʻlchash, eksperiment nazariy tadqiqot metodlari.

РОЛЬ ПОНЯТИЙ НАУКА И ТВОРЧЕСТВО, МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ В РАЗВИТИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ

Олимов Темир Хасанович

*Профессор Международного Азиатского университета,
Доктор философии педагогических наук (PhD)*

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В статье подчеркивается роль и значение понятий науки и творчества, метода и методологии в формировании исследовательской культуры у студентов. Также в процессе творчества человек может как изменить мир, так и раскрыть себя как творца, создателя, креативность человека — это фундаментальная характеристика человека, его имманентное свойство: уровень развития человека, его способностей и Навыки, уровень социализации влияют на его творческую креативность. Считается, что креативность определяется деятельностью и что креативность — это реализация творческого и изобретательского потенциала человека. Человек создает инновации посредством творчества, ставит и решает различные проблемы, находит уникальные решения для них, а порой и уникальные подходы, методы и приемы таких решений. Творческая деятельность раскрывает уникальность и неповторимость исследователя, творца, ученого. Анализируется, как творческая деятельность помогает субъекту адекватно отвечать на вызовы постоянно меняющегося, развивающегося и внутренне конфликтного объекта.

ЦЕЛЬ: Развивать у студентов исследовательскую культуру путем закрепления и углубления полученных теоретических знаний о роли науки и творчества, методах и методологиях, научном направлении, концепциях проблем и тем, формирования навыков осознания и указания научно обоснованных путей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Стандартная компетенция — это способность выполнять обычные и рутинные задачи, связанные с деятельностью; Основной

компетентность — способность выполнять инновационные задачи, связанные с данной деятельностью; Ведущая компетентность — это способность создавать новые виды профессиональной деятельности. особое внимание следует уделить конкурентоспособности современных кадров является основой предоставления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В процессе формирования исследовательской культуры у студентов проводится целенаправленная и целевая работа по закреплению и углублению полученных теоретических знаний о роли науки и творчества, методах и методиках, понятиях научного направления, проблемы и предмета, формированию Навыки осознанности. Мы стремимся к этому. В этой статье мы рассмотрели некоторые ее аспекты настолько хорошо, насколько смогли. Одной из ближайших задач является его изучение в качестве комплексного фундаментального исследования в будущем.

Ключевые слова: Наука, творчество, исследование, опыт, знания, методологические проблемы, осведомленность, навыки, математическое моделирование, эмпирические методы исследования, наблюдение, сравнение, измерение, эксперимент, теоретические методы исследования.

THE ROLE OF CONCEPTS OF SCIENCE AND CREATIVITY, METHOD AND METHODOLOGY IN THE DEVELOPMENT OF RESEARCH CULTURE IN STUDENTS

Olimov Temir Hasanovich

*Professor of Asia International University,
Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

Annotation.

INTRODUCTION: The article emphasizes the role and importance of the concepts of science and creativity, method and methodology in the formation of research culture in students. Also, in the process of creativity, a person can both change the world and reveal himself as a creator, creator, human creativity is a fundamental characteristic of a person, his immanent property: the level of human development, his abilities and skills, the level of socialization affect his creative creativity. It is believed that creativity is determined by activity and that creativity is the implementation of the creative and inventive potential of a person. A person creates innovations through creativity, poses and solves various problems, finds unique solutions for them, and sometimes unique approaches, methods and techniques for such solutions. Creative activity reveals the uniqueness and originality of a researcher, creator, scientist. It is analyzed how creative activity helps the subject to adequately respond to the challenges of a constantly changing, developing and internally conflicting object.

GOAL: To develop a research culture in students by consolidating and deepening the theoretical knowledge acquired about the role of science and creativity, methods and methodologies, scientific direction, concepts of problems and topics, and by developing skills for understanding and indicating scientifically sound paths.

MATERIALS AND METHODS: Standard competence is the ability to perform ordinary and routine tasks related to the activity; Basic competence is the ability to perform innovative tasks related to this activity; Leading competence is the ability to create new types of professional activity. special attention should be paid to the competitiveness of modern personnel is the basis for providing.

CONCLUSION: targeted work is being carried out to develop skills of epistemological experience and awareness of philosophical and methodological problems of science in persons engaged in scientific research, we have covered some of its aspects in as much detail as possible in this article. One of the immediate tasks is to study it as a comprehensive fundamental study in the future.

Keywords: Science, creativity, research, experience, knowledge, methodological problems, awareness, skills, mathematical modeling, empirical research methods, observation, comparison, measurement, experiment, theoretical research methods.

Ijod deganda keng ma'noda obyektga (butun atrof muxit yoki uning ozmi ko'pmi ajratib olingan, alohida bo'lagiga) subyektning (alohida shaxs, ijtimoiy tabaqa, jamiyatning) faol, izchil ta'siri tushuniladi. Mazkur ta'sir jarayonida subyekt o'zini qurshagan muxitni o'zgartiradi, shu paytgacha ko'rilmagan, bilinmagan, o'rganilmagan, g'aroyib va jozibali yangilikni yaratadi yoki kashf etadi.

Ijodiy jarayon davomida shaxs ham dunyoni o'zgartiradi, ham o'zini yaratuvchi, ijodkor sifatida kashf etadi. Insonning ijodi bu shaxsning tub xususiyati, uning immanent xossasidir: shaxsning, uning qobiliyatlari va

ko'nikmalarining rivojlanish darajasi, shuningdek, uning ijtimoiylashganlik darajasi uning ijodiy bunyodkorlik faolligi bilan belgilanadi.

Ijod shaxsning bunyodkorlik, yaratuvchilik salohiyatini ro'yobga chiqaradi. Shaxs ijod usuli bilan yangilik yaratadi, xilma xil muammolarni qo'yadi va hal qiladi, ularning o'ziga xos echimlarini, ba'zan bunday echimlarga nisbatan betakror yondashuvlar, usullar, metodlarni topadi. Ijodiy faollikda tadqiqotchi, yaratuvchi, olim shaxsining o'ziga xosligi va betakrorligi namoyon bo'ladi. Ijodiy faollik subyektga muttasil o'zgaruvchi, rivojlanuvchi, ichki ziddiyatlarga boy

obyektning kurashga chorlovlariga munosib javob qaytarishga ko'maklashadi.

Ijod jarayonining bu jixati ilmiy bilish jarayonida, ayniqsa, yorqin namoyon bo'ladi. Ilmiy tadqiqotdagi barcha yondashuvlar, shakllar, vositalar va metodlar ilmiy xususiyatga ega.

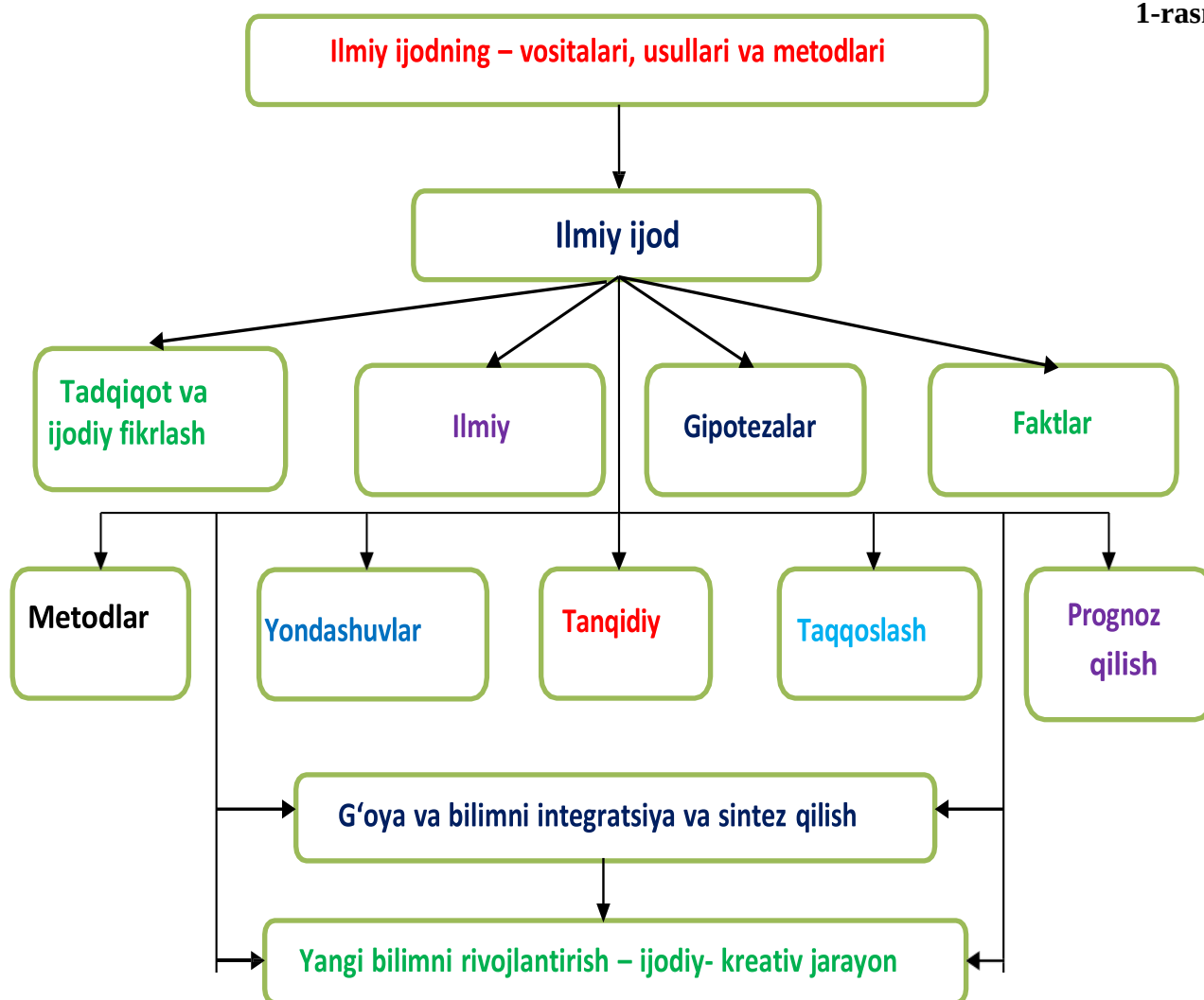
Fan - bu rivojlanuvchi, o'sib boruvchi bilim tizimi, ijtimoiy ongning va kishilik sivilizatsiyasi ijodiy bunyodkorlik amaliyotining insonning o'zini qurshagan olamni surunkali va chuqur o'zlashtirishiga, tabiiy va ijtimoiy voqelikning borliq qonuniyatlari to'g'risida aniq, chuqur, haqqoniy axborot olish, bunday axborotni o'zlashtirish, saqlash, qayta ishlash va undan foydalanishga

yo'naltirilgan alohida shaklidir.

Ilmiy ijod - bu ilmiy bilishni rivojlantirish, yangi ilmiy bilim olish va undan foydalanish, ilmiy bilimni yangi qonunlar va qonuniyatlar, yangi ilmiy prinsiplar va nazariyalar, inson faoliyatining xar xil sohalaridagi amaliyotga faol chiqishlar bilan boyitish bilan bog'liq bilish va bunyodkorlik faoliyatidir.

Ilmiy ijod bu asosiy jihati o'rganilayotgan hodisalar va jarayonlarning, ularning harakat va rivojlanish qonunlarining mohiyatini abstrakt tushunchalar, sxemalar, formulalar, tenglamalar va hokazolar shaklida ifodalashdan iborat bo'lgan obyektiv voqelikni subyektiv aks ettirishdir.

1-rasm

Metod, usul va texnologiya. Ta'lim metodi tushunchasi anchagina murakkabdir. Shu bois pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida munozara haligacha davom etmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan didaktlarning turli ta'riflariga qaramay, ularning nuqtai nazarlarini yaqinlashtiradigan qandaydir umumiylikni ham ta'kidlash mumkin. Ko'pchilik mualliflar ta'lim metodini o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish usuli, deb hisoblashga moyildir.

Shu qoidani boshlang'ich nuqta bilib, mazkur tushunchani yanada batafsil ko'rib chiqish va uning ilmiy ta'rifiga kelishga harakat qilamiz.

Metod so'zi yunoncha tadqiqot, maqsadga erishish yo'li, usuli deganidir. Metod – eng umumiy ma'noda – maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat. Ko'rinadiki, bu o'rinda ham o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va u tashkil etgan o'quvchilarning faol o'quv-bilish faoliyati uyg'unlashadi.

Ta'lim metodlari deyilganda, o'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari yig'indisi tushuniladi.

Didaktikada, shuningdek, ta'lim usullari atamasi ham keng qo'llanadi. **Ta'lim usuli** – ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda foydalanilgan bo'lishi mumkin. Va aksincha, xuddi shu metod turli o'qituvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Ta'lim usuli – o'qitish metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi.

Masalan, o'qituvchilar tomonidan ko'p qo'llaniladigan mashq manbasiga ko'ra amaliy metod hisoblansa, uni qo'llash esa bir nechta usullar (mashqning qoidasini o'qib berish (1-usul), bittasini namuna sifatida bajarib ko'rsatish (2-usul), o'qituvchining namunasi asosida o'quvchilar tomonidan mashqning bajarilishi (3-usul), o'quvchilar tomonidan bajarilgan

mashqlarni tekshirish va xatolarini tuzatish (4-usul) va boshqalar) yordamida amalga oshiriladi.

O'qituvchilarning ayrimlari esa, “metod” tushunchasining o'rniga “uslub” tushunchasini ham qo'llaydilar. Ammo “uslub” tushunchasi “metod” atamasining mohiyatini o'zida to'liq aks ettira olmaydi. Chunki uslub ko'proq xususiy (so'z borayotgan holatda aynan o'qituvchiga xoslikni ifoda etadi) tavsifga ega bo'lib, aniq maqsadga erishish yo'li sifatida xizmat qila olmaydi.

Pedagogik texnologiya – bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayoni mazmunidir.

Ta'lim amaliyotida “pedagogik texnologiya” tushunchasi uch darajada qo'llaniladi:

Umumpedagogik (makro) daraja. Mazkur darajaga muvofiq keladigan texnologiyalar yaxlit pedagogik jarayonga tegishli bo'lib, ularga muammoli, tabaqalashtirilgan, integratsion, shaxsga yo'naltirilgan, rivojlantiruvchi, modulli, masofali o'qitish texnologiyalarini misol sifatida keltirish mumkin. Mazkur texnologiyalar innovatsiya tavsifiga ega bo'lib, novator o'qituvchilar, olimlar va izlanuvchilar tomonidan ishlab chiqiladi hamda samaradorligi kafolatlanganidan va amaliyotga keng tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'linganidan so'ng uni amaliyotchi o'qituvchilar o'z faoliyatida qo'llaydilar.

Xususiy-metodik (mezo) daraja. Ushbu daraja o'zida ma'lum bir o'quv fanini o'qitish jarayonini loyihalash va rejalashtirishni o'zida aks ettiradi. Masalan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'qish darsini har safar texnologik modeli va xaritasini tuzib kelishi kerak. Hozir ko'p ta'kidlanayotgan texnologik model loyihalashga, texnologik xarita rejalashtirishga to'g'ri keladi. Natijada har bir fanni o'qitish texnologiyasi yuzaga keladi.

Lokal daraja (mikro). Mazkur darajaga tegishli texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayonining ma'lum tarkibiy qismi, alohida shaxs sifatlarini shakllantirish, maxsus o'quv ko'nikma va malakalarini tarkib toptirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish texnologiyasi, o'quvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyasi va boshqalar.

Metodika – qat’iy ketma-ketlikka (algoritmik xarakterga), ilgari o’rnatilgan reja (qoida), tizimga aniq rioya qilish bo’lib, biror bir ishni maqsadga muvofiq o’tkazish metodlari, yo’llari majmuasi. “Metodika” tushunchasi turli fanlarni o’qitish bilan ham bog’liqlikda qo’llanilib, ma’lum sohani o’qitish jarayoni, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, shakl, metod va vositalari yig’indisini o’zida ifoda etadi.

“Metodika” va “texnologiya” tushunchalarining bahs doirasi bilan ham bog’liqlikda ayrim farqli jihatlarini ajratib ko’rsatish mumkin. Jumladan, metodik tizim “Qanday o’qitish?”, “Nima uchun o’qitish?”, “Nimaga o’rgatish?” kabi savollarga

javob izlaydi, texnologiya esa, “Qanday tarzda samarali o’qitishga erishish mumkin?” degan savolni markazga qo’yadi. Metodika o’quv jarayonini qanday tarzda tashkil etish lozimligini nazarda tutsa, texnologiya qay yo’sinda o’quv jarayonini eng qulay, maqbul tarzda amalga oshirishga diqqat-e’tiborni qaratadi.

Zamonaviy didaktikada ta’lim metodlari tasnifiga turlicha yondashuvlar. Didaktik tadqiqotlar ko’rsatadiki, ta’lim metodlari nomenklaturasi (nomlanishi) va tasnifi ularni ishlab chiqishda tanlangan yondashuvga bog’liq holda juda xilma-xil ekanligi bilan xarakterli. Ulardan eng muhimlariga to’xtalamiz.

1-jadval

Ta’lim metodlari tasnifi: An’anaviy (manbasiga ko’ra) ta’lim metodlari (E.I.Golant, N.M.Verzilin va bosh.)

Og’zaki	Ko’rgazmali	Amaliy	Kitob bilan ishlash	Video-metod
Hikoya Suhbat Tushuntirish Ma’ruza Munozara	Illyustratsiya Demonstratsiya	Mashq Amaliy Laboratoriya Didaktik o’yin	O’qish O’rganish Reja tuzish Konspekt qilish	Ko’rish, O’rganish, Nazorat qilish

2-jadval

O’quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko’ra ta’lim metodlari tasnifi (I.Ya.Lerner va M.N.Skatkin).

Ta’lim metodining nomlanishi	O’qituvchi faoliyati	O’quvchi faoliyati
Axboriy-retseptiv	O’quv axborotini uzatish, o’rganilayotgan ob’ekt bilan o’quvchi harakatini tashkil etish	Bilimlarni idrok etish, anglash va yodda saqlash.
Reproduktiv	Bilimlar hamda aqliy va faoliyat usullarini hosil qilishga doir topshiriqlarni tuzish va taqdim etish	Namuna asosida bilimlarni hamda aqliy va faoliyat usullarini egallash.
Muammoli bayon etish	Muammoni qo’yish va uni hal etish usullarini ochib berish	Topshiriqni idrok etish va uni qismlarga ajratish. Topshiriq qismlarini mustaqil hal etish va o’z-o’zini nazorat qilish
Evristik (qisman-izlanish)	Muammoni qo’yish va uni hal etishga doir qadamlar ketma-ketligini rejalatirish. O’quvchilar faoliyatini boshqarish	Qo’yilgan vazifa bilan bog’liqlikda muammoni hal etish yo’llarini mustaqil izlash va o’qituvchining qisman ko’magi yordamida muammoni hal etish
Tadqiqotchilikka doir	Mustaqil hal etishga doir muammoli vazifalarni shakllantirish. Muammoni hal etilish jarayonini nazorat qilish	Muammoni mustaqil hal etish.

Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (M.A.Danilov va B.P.Esipov):

- Yangi bilimlarni egallash metodlari;
- Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari;
- Bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari.

Ta'limning binar metodlari (M.I.Maxmutov).

O'rgatish metodlari	O'rganish metodlari
Axboriy-ma'lumotli	Ijro etish (bajarish)
Tushuntirishli	Reproduktiv
Ko'rgazmali-amaliy	Ijodiy-amaliy
Tushuntirishli-undovchi	Qisman izlanishli
Undovchi	Izlanishli

Yaxlit yondashuv bo'yicha ta'lim metodlari tasnifi (Yu.K.Babanskiy):

- Bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari.

O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari	Yangi materialni anglash metodlari	O'rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar
Erkin yozish. Klaster. Aqliy hujum. B-B-B chizmasi. Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi. Semantik xususiyatlar tahlili.	Semantik xususiyatlar tahlili. B-B-B chizmasi. O'qitish bo'yicha qo'llanma. Bir-biriga o'rgatish. Bir-biridan so'rash. Ikki qismli kundaliklar.	Eng asosiy tushunchalar, takrorlash. T-chizma. Kontseptual jadval. Venn diagrammasi. Nilufar guli. Besh minutlik esse. O'n minutlik esse.

Interf Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni

Hikoya – o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilinayotgan materialni samaralash maxsus reja asosida amalga oshiriladi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi,

undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi bo'lib, u fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan. Suhbat ta'lim jarayonida ko'p funksiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi o'quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Suhbat – faoliyatni endigina boshlagan o'qituvchi uchun murakkab ta'lim metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta'minlash ko'p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha o'quvchilarning diqqatini jalb etish talab qilinadi.

O'qituvchi oddiy savollar berishi, o'quvchilarga ular yuzasidan batafsil o'ylash uchun vaqt ajratishi, o'quvchilarning javoblarini esa diqqat bilan tinglashi, zarur o'rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois suhbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo'l bilan amalga oshadi. Deduktiv suhbat o'quvchilarga oldindan ma'lum bo'lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, o'quvchilar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladilar. Suhbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi.

Suhbat ko'proq o'quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o'zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Suhbat turli ko'rinishlarda, ya'ni, kirish, yakuniy, individual va guruhli suhbat tarzida tashkil etiladi.

Tushuntirish o'quv materialini mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilishdir. Bu metod hikoyaga nisbatan birmuncha keng qo'llaniladi. Undan odatda, nazariy materiallar hamda murakkab masalalarni o'rganishda foydalaniladi. Tushuntirish jarayonida o'quv materialining bir qadar qiyin unsurlari ko'zga tashlanadi va shu asosda materialning mohiyati ochib beriladi. Tushuntirish samarasi ko'p hollarda o'qituvchining ko'rgazmali vositalardan oqilona foydalanishiga bog'liq bo'ladi.

Ma'ruza – yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish metodi sanalib, uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: qat'iy mantiqiy ketma-ketlik, uzatilayotgan axborotlarning ko'pligi, bilimlar bayonining tizimliliigi. Maktab ma'ruzasi mazmunini murakkab tizimlar, hodisalar, obyektlar, jarayonlar, ularning sababli-oqibatli bog'lanishlari, qonun va qoidalar tashkil etadi. Shu bois ma'ruza maktab sharoitida yuqori sinflardagina qo'llaniladi. Chunki u butun dars jarayonini qamrab olishi mumkin. Ma'ruza metodi tushuntirish va suhbatning asta-sekin kengayib borishidan vujudga keladi va bir vaqida o'quvchilarni qisqacha yozib olish (konspektlash)ga o'rgata boradi.

Ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda **ko'rgazmali metodlar** ham alohida ahamiyatga ega.

Tasvir (illyustratsiya) metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsada, didaktikada alohida o'rganiladi. Ilyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari – chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi.

Namoyish (demonstratsiya) metodi o'rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish qilishda odatda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi. Ko'rsatish ko'p holatlarda o'rganilayotgan obyektlarning subyekt yoki chizmasi yordamida kuzatiladi.

Amaliy metod – o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar echimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinfda yoki tabiiy sharoitlar – maktab er maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnoma yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Mashq – aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko'nikmalarini egallash yo'lidagi ko'p marta takrorlanishlar bo'lib, mashqsiz ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og'zaki, yozma, gradikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo'linadi.

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fanlar asoslarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lchash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlarini bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar

hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Didaktik o'yin o'rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi. Ayni vaqtda o'yin ham ijtimoiy faoliyat ko'rinishi sanaladi.

Ta'lim metodlarini tanlash. Pedagogika fanida, o'qituvchilarning amaliy tajribasini o'rganish va umumlashtirish asosida ta'lim tanlashga o'quv tarbiya jarayoni kechayotgan shart-sharoitlar va aniq holatlarga bog'liq muayyan yondashuvlar vujudga keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda quyidagi holatlar inobatga olinishi lozim:

- Ta'limning umumiy maqsadlari.
- Fanning va o'rganilayotgan mavzuning mazmuni hamda o'ziga xosliklari.
- Biror fanni o'qitish metodikasining o'ziga xosliklari.
- Materialni o'rganishga ajratilgan vaqt.
- O'quv mashg'ulotining maqsadi, vazifalari va mazmuni.
- O'quvchilarning yoshi va bilish imkoniyatlari.
- O'quvchilarning tayyorgarlik darajasi.
- Ta'lim muassasasining moddiy ta'minlanganligi.
- O'qituvchining nazariy, amaliy va metodik tayyorgarligi, pedagogik mahoratni egallaganlik darajasi.

Ta'lim vositalari. Ta'lim metodlari ta'lim vositalari bilan birgalikda qo'llaniladi. Ta'lim vositalari – bu yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan foydalaniladigan obyekt. Ta'lim vositalari katta ahamiyatga ega. Ta'limning barcha vositalari ta'lim maqsadlarini muvafaqqiyatli amalga oshiradi.

Didaktik vositalar deganda, o'quv va ko'rgazmali qo'llanmalar, namoyishli qurilmalar, texnik vositalar tushuniladi.

Ta'lim vositalari o'zida o'quv-tarbiyaviy maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan moddiy yoki ma'naviy qadriyatlarni aks ettiradi. Odatda

ular ta'lim metodlariga mos holatda foydalaniladi. Biroq agar metodlar «qanday o'qitish» savoliga javob bersa, vositalar esa, «uning yordamida niamani o'qitish» savoliga javob beradi.

An'anaviy ravishda qo'llaniladigan ta'lim vositalariga darslik, rasmlar, jadvallar, nutq, o'quv-ustaxonasi jihozlari, laboratoriyalar, axborot vositalari, o'quv jarayonini tashkil etish boshqarish vositalari kiradi. Didaktik vositalar metodlar singari ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarni bajaradi. Bundan tashqari o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini hosil qilish, boshqarish va nazorat qilish vazifalarini bajaradi.

Didaktik vositalar audivizuallik tafsilotida motivatsion, axborot, ta'lim jarayonini boshqarish, optimallashtirish funksiyalarini bajaradi.

Fanni o'qitish bilan bog'liq holda ta'lim vositasi tanlanadi. O'qituvchi o'zining ixtiyori bo'yicha ko'rgazmali material, o'quv qo'llanmadan foydalanishi mumkin. Ta'lim vositasini qo'llashning yana bir jihati albatta ta'lim jarayonining tarkibiy qismi sifatida aks ettirishidir.

Ta'lim vositasini tanlab olish ta'lim metodini tanlab olish bilan bog'liq. Agar ta'limning faol metodi(kitob bilan ishlash, mashqlar) foydalanilsa, u holda o'quv qo'llanmalari, darsliklar va ta'limning texnik vositalaridan foydalaniladi. Aynan ta'limning aktiv-texnik vositalari amaliy metodlarda foydalaniladi.

Ta'limning faollikni nisbatan kam talab etadigan metodlari(o'quvchilar eshitadi, ya'ni hikoya, ma'ruza, tushuntirish, ekskursiya) ta'limning ko'rgazmali vositalaridan foydalaniladi. Ta'limning ko'rgazmali vositalari pedagogning o'zi tomonidan tuzilgan bo'lishi mumkin.

Vositalarning istalgan turidan foydalanishda o'lchov va mutanosiblikka e'tibor berish kerak. Masalan, ko'rgazmali vositalarning soni etarli bo'lmasligi bilimlarning sifatigata'sirko'rsatadi, bilishga qiziqishni pasaytiradi, obrazli idrok etishni rivojlantirmaydi. Ulardan haddan tashqari foydalanish o'quvchilarning o'rganilayotgan fanga engil-elpi qara-shiga olib keladi. Murakkab mavzularni o'rganishda 4-5 demonstratsiya optimal hisoblanadi.

Ta'lim vositalari tasnifi aniq va yagona bo'lishi mumkin emas. Ta'lim vositasining ahamiyatli tomoni ularning birgalikda

qo'llanilishidir va hech qachon bir-birini inkor etmaydi. O'qituvchining vazifasi – dars jarayonini faollashtirish uchun ta'limning samarali vositasini tanlab olishdir.

Ta'lim vositalarini tasniflashda turli asoslarga ko'ra yondashish mumkin:

- faoliyat sub'yektiga ko'ra;
- faoliyat obyektiga ko'ra;
- o'quv axborotiga munosabatiga ko'ra;
- o'quv jarayonidagi vazifasiga ko'ra. **Faoliyat subyekti bo'yicha** ta'lim vositalari o'rgatish va o'rganishga bo'linadi.

O'rgatish vositalari. Masalan, namoyishli-tajriba qurollari. Bunday qurollar o'qituvchi tomonidan mavzuni tushuntirish va mustahkamlash uchun qo'llaniladi.

O'rganish vositalari. Masalan, laboratoriya-praktikum qurollari. Bunday vositalar o'quvchilar tomonidan yangi bilimlarni egallash uchun qo'llaniladi.

Didaktik vositalar o'qituvchi va o'quvchi uchun xosligiga qarab, ikkiga bo'linadi. Birinchisiga ko'ra, narsalar o'qituvchi tomonidan ta'limning maqsadlarini samarali realizatsiyalash uchun qo'llanilsa, ikkinchisi – bu o'quvchilarning

individual vositalari, darsliklar, daftarlar. Bundan tashqari didaktik vositalar o'qituvchi va o'quvchilar faoliyat turiga ko'ra sport qurollari, botanika va geografiya maydonchasi, kompyuterlarga ham bo'linadi. **Faoliyat obyektlari bo'yicha** ham ta'lim vositalari ikkiga bo'linadi:

Material ta'lim vositalari. Bu o'quv qo'llanmalari, darsliklar, jadvallar, maketlar, modellar, o'quv-texnik vositalar, mebel, o'quv-laboratoriya qurilmalari, ko'rgazmali vositalar bo'lishi mumkin.

Ideal ta'lim vositalari – bular pedagog va o'quvchilar yangi bilimlarni egallashda qo'llaydigan vositalar: chizmalar, sxemalar, diagrammalar, tasviriylar, san'at, nutq, xat va boshqalar. Ideal vositalar – bu «fikrlar haqidagi fikrlar»: o'qituvchi ularni o'rgatish uchun belgilangan shaklda ko'rsatishi zarur. Masalan, materializatsiya – abstrakt simvollar tarzida ko'rsatiladigan vosita (grafiklar, jadvallar, chizmalar), verbalizatsiya – nutq bayoni tarzida ko'rsatiladigan vosita (tahlil, muhokama qilish, dalil keltirish).

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Olimov, T. H. (2019). Spiritual and moral aspects of the formation of civil culture in future specialists of higher education. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
5. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
6. Olimov, T. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Olimov Temir Hasanovich

Osiyo xalqaro universiteti professori,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

YUQORI SINF O'QUVCHILARIDA "TARBIYA" DARSLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

Ramazonova Salomat Saidovna

Osiyo xalqaro universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilarida tarbiya fanining predmeti hozirgi kunda alohida ahamiyatga ega fanlardan biri ekanligi haqida fikr yuritilgan bo'lib, tarbiya - yosh avlodni har tomonlama voyaga etkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat hisoblanadi. Shaxsni aqliy, jismoniy, axloqiy, ma'naviy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan tarbiya jarayoni, insonning jamiyatda yashashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan xususiyatlarini tarkib toptirishning bosh omilidir. Tarbiya shaxsni tarkib toptirishga qaratilgan bo'lib, shaxs va jamiyatning rivojlanishini ta'minlaydigan qadriyatlar asosida shakllanadi.

MAQSAD: Yuqori sinflar o'quvchilarida "Tarbiya" darslarining samaradorligini oshirish uchun bir qancha omillar mavjud. Ushbu omillar tarbiyaviy jarayonni samarali tashkil etish, o'quvchilarning o'zligini rivojlantirish, ularni jamiyatda faol va ma'naviy etuk shaxslar bo'lib voyaga etkazish uchun muhimdir. Barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan jarayonlar samaradorligini yanada oshirish, xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy merosiga, umumbashariy qadriyatlarga, urf-odatlar va an'analarga tayangan holda, yoshlarimizni intellektual salohiyatli qilib tarbiyalashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tarbiya metodlari tarbiya jarayonining tarkibiy qismi sifatida yuzaga chiqadigan tarbiya vositalaridan tashkil topadi. Metodlar ular bilan mustahkam bog'langan va birgalikda qo'llaniladigan boshqa tarbiya vositalari ham mavjud. Masalan, metodlarni samarali qo'llash uchun zaruriy yordam beruvchi ko'rgazmali qurollar, tasviriy san'at asarlari va musiqa san'ati, ommaviy axborot vositalari.

XULOSA: Tarbiya jarayoni jamiyat va mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan etarlicha shug'ullanmagan mamlakatda turg'unlik va inqiroz hukm suradi. Shu boisdan, ota-onalar va keng jamoatchilik o'z farzandlarini komil insonlar qilib tarbiyalashi, ularda Vatanga muhabbat, mehnati va fidoyiligi bilan o'zgalarga foyda keltirish, sadoqat, samimiylilik kabi xislatlarni kamol toptirishga xizmat qiladi. Bugungi globallashtirish zamonida ayniqsa o'z kasbi va yo'nalishini tanlash bosqichida turgan yoshlarimizga qaratilgan tarbiya jarayonlarimiz yuqori samaradorlik asosida olib borilishi lozim.

Kalit so'zlar: tarbiya, axloq, pedagogik jarayon, mazmun va mohiyat, jamiyat, barkamol avlod, komil shaxs, hadis, mutafakkir, aqliy madaniyat, mafkuraviy immunitet, aqliy tarbiya, axloqiy fazilat, innovatsion texnologiyalar, mehnat tarbiyasi.

ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ «ОБРАЗОВАНИЯ» У СТАРШИХ КЛАССОВ

Саломат Саидовна Рамазонава

Докторант Азиатского международного университета, г. Бухара

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье мыслится, что предмет образования является одним из важнейших предметов для учащихся старших классов общеобразовательных школ, а образование – это всестороннее воспитание молодого поколения, в котором происходит социальное сознание и поведение, деятельность, направленная на создание персонажа. Воспитательный процесс, направленный на формирование психических, физических, нравственных и духовных качеств личности, является основным фактором формирования характеристик, необходимых для обеспечения жизни человека в обществе. Образование направлено на формирование личности и формируется на основе ценностей, обеспечивающих развитие личности и общества.

ЦЕЛЬ: Существует несколько факторов повышения эффективности занятий «образования» у старшеклассников. Эти факторы важны для эффективной организации образовательного процесса, развития личности учащихся, воспитания их как активных и духовно зрелых личностей в обществе. Она призвана еще больше повысить эффективность процессов, направленных на формирование совершенной личности, воспитать интеллектуальный потенциал нашей молодежи, опираясь на богатое национальное, духовное и историческое наследие нации, общечеловеческие ценности, обычаи и традиции.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Образовательные методы состоят из образовательных средств, которые выступают компонентом образовательного процесса. Существуют и другие образовательные инструменты, которые тесно связаны с этими методами и используются вместе. Например, для эффективного применения методов необходимы наглядные пособия, изобразительное искусство и музыка, а также средства массовой информации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Образовательный процесс имеет важнейшее значение в жизни общества и страны. В стране, недостаточно занимающейся воспитанием молодого поколения и членов общества в целом, царят застой и кризис. Поэтому родителям и широкой общественности важно воспитать своих детей совершенными людьми, воспитать в них такие качества, как любовь к Родине, принесение пользы другим, трудолюбие и самоотверженность, верность и искренность. В современную эпоху глобализации наши образовательные процессы, направленные на нашу молодежь, находящуюся на этапе выбора своей профессии и направления, должны проводиться на основе высокой эффективности.

Ключевые слова: образование, мораль, педагогический процесс, содержание и сущность, общество, совершенное поколение, совершенный человек, хадис, мыслитель, интеллектуальная культура, идеологический иммунитет, интеллектуальное воспитание, моральная добродетель, инновационные технологии, трудовое воспитание.

FACTORS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF "EDUCATION" LESSONS IN HIGH SCHOOL STUDENTS

Ramazonova Salomat Saidovna

Doctoral student of Asian international university, Bukhara city

Annotation

INTRODUCTION: In this article, it is thought that the subject of education is one of the most important subjects for students of the upper grades of general secondary schools, and education is the comprehensive upbringing of the young generation, in which social consciousness and behavior is an activity aimed at creating a character. The educational process aimed at forming mental, physical, moral, and spiritual qualities of a person is the main factor in forming the characteristics necessary for ensuring a person's life in

society. Education is aimed at forming a person, and is formed on the basis of values that ensure the development of the individual and society.

GOAL: There are several factors to increase the effectiveness of "Tarbiya" lessons in high school students. These factors are important for the effective organization of the educational process, the development of students' identity, and their upbringing as active and spiritually mature individuals in society. It is to further increase the effectiveness of the processes aimed at forming a perfect personality, to educate our youth with intellectual potential, relying on the rich national, spiritual and historical heritage of the nation, universal values, customs and traditions.

MATERIALS AND METHODS: Educational methods consist of educational tools that appear as a component of the educational process. There are other educational tools that are closely related to the methods and are used together. For example, visual aids, visual arts and music, and mass media are necessary for the effective application of methods.

CONCLUSION: The educational process is of crucial importance in the life of the society and the country. Stagnation and crisis prevail in the country that is not sufficiently involved in the education of the young generation and society members in general. Therefore, it is important for parents and the general public to raise their children as perfect people, to develop in them such qualities as love for the Motherland, benefiting others with hard work and dedication, loyalty, and sincerity. In today's era of globalization, our educational processes aimed at our young people, who are at the stage of choosing their profession and direction, should be conducted on the basis of high efficiency.

Key words: education, morality, pedagogical process, content and essence, society, perfect generation, perfect person, hadith, thinker, intellectual culture, ideological immunity, intellectual education, moral virtue, innovative technologies, labor education.

Tarbiya qancha mukammal bo'lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi, deydi donishmandlar. Tarbiya mukammal bo'lishi uchun esa bu masalada bo'shliq paydo bo'lishiga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Shavkat Mirziyoyev

Bugungi kunda mamlakatimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoniga asosan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyulda 422-sonli "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga binoan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari" hamda "Dunyo dinlari tarixi" fanlarini birlashtirgan holda yagona "Tarbiya" fani 1-9-sinflarda- 2020/2021 o'quv yilidan, 10-11-sinflarda esa - 2021/2022 o'quv

yilidan boshlab fanlarga ajratilgan umumiy soatlar doirasida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilishi belgilandi.²⁷

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim? – yoshlar. Mayli yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doim aks – sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimani hisobidan erishamiz?

²⁷Manbaa: <https://lex.uz/docs/-4885018>

Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan.²⁸ Darhaqiqat bugungi kunda O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlash va kelajakda istiqbol istiqbolini rivojlantirish, avvalo har tomonlama shakllangan komil insonlarga bog'liq. Albatta, barkamol shaxs sifatida ta'lim-tarbiya topgan yoshlarimiz O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlashda o'z e'tiqodi, g'ayrat-shijoati, madaniyati, bilimi va ularni tatbiq etish mahorati bilan ajralib turadi. Yetuk barkamol insonni shakllantirishda maktabda, oilada, sog'lom ma'naviy muhit barqaror bo'lishiga erishish muhim ahamiyatga ega. Chunki sog'lom muhit natijasida axloqiy fazilatlar tarkib topadi.

Umumta'lim maktablari tarbiya fanining asosiy vazifasi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy merosimizga, umumbashariy qadriyatlarga, urf-odatlar va ananalarga tayanib, ongli shaxslarni intellektual salohiyatli qilib tarbiyalashdir. Tarbiya fanining asosiy maqsadni esa, bugungi kun talabiga javob beradigan barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan ekan, ayni paytda bu o'qituvchi-pedagoglarga katta mas'uliyatni yuklaydi. Shu jihatdan ham o'qituvchining pedagogik faoliyat yuritishi davr talabiga javob berishi lozim. Ayni damda barkamol avlodni tarbiyalash, ma'naviy, ma'rifiy, tashkiliy uslubiy, ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari bilan murakkab tarbiyaviy ishlar tizimi kundan-kunga takomillashib bormoqda.

Tarbiya - shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon bo'lib, insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yig'indisi. Tarbiya - bu ota-onalar, ta'lim muassasalari va jamiyat tomonidan bolalarni tarbiyalashning ongli va maqsadli vazifalariga tayangan holda, bolalarning yoshi, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olish asosida amalga oshiriladi. Ushbu jarayon ijtimoiy, ishlab chiqarish va madaniy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish uchun shaxsni ma'naviy va jismoniy shakllantirishga qaratilgan tizimli va maqsadli samarali jarayondir. O'tmish

tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, "Avesto"dan tortib, Xorazmiy, Beruniy, Forobiy, Ibn Sino, Jomiy, Navoiy, Koshifiy, Ulug'bek, Ahmad Donish, Behbudiy, Ayniy, Avloniy, Fitrat va boshqa mutafakkirlarimizning asarlarini odob va axloq borasidagi bebaho meros deyish mumkin. Ta'kidlash joizki, ajdodlarimiz qadimdan yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga alohida ahamiyat berishgan. Ilm o'rganish, bilimlilik va odob ular uchun eng qimmatli insoniy fazilatlar edi. Mutafakkirlarimizning fikricha, har bir inson yaxshi xislat va xatti-harakatlarga ega bo'lishi, jamiyatga foydali a'zo bo'lishi uchun axloqni o'rganishi va egallashi lozim. Misol tariqasida Abdulla Avloniy fikriga ko'ra, «O'zi vatanparvar bo'lgan inson boshqalarni ham shunday ezgu maqsad sari yashashga undaydi va buni jamiyat oldidagi asosiy burchi deb biladi».²⁹

Har bir xalq, har bir millat o'zining eng yaxshi fazilatlariga ega bo'lgan mashhur farzandlari bilan faxrlanadi. Azaldan xalqimizning buyuk zotlari, yozuvchi va olimlari kishilarning odob-axloqi, xulq-atvori, axloqiy tarbiyasi masalasiga yuksak baho berib kelganlar. Ming yillar davomida bu mavzuda kitoblar, odobnomalar, pandnomalar, nasihatnomalar, hikoyatlar, rivoyatlar yaratilgan bo'lib, ular bugungi kunda axloqiy tarbiyada katta ahamiyatga ega. Ajdodlardan qolgan ma'naviy meros avlodlarga omonat hisoblanadi. Ma'naviy merosimiz xazinasidagi ko'plab durdona asarlar xalqimizga xos bo'lgan ezgu fazilatlar, ezgu xislatlarni mujassam etgan bebaho boylikdir. Ulardan to'g'ri va oqilona foydalanishning samarasini inson voyaga etgan sari anglab-yetib boraveradi. Chunki ularda yurt qadri, inson fazilati va faqat ezgu ishlar bilan umr kechirish aytib o'tilgan.

Umumta'lim maktablari yuqori sinf o'quvchilariga "Tarbiya" darslarini o'tish jarayonida Sharq mutafakkirlari didaktik xarakterdagi ilmiy asarlarida ma'naviy madaniyatni shakllantirishning shakl, usul va vositalarini bayon etish maqsadga muvofiqdir. Chunki o'rta asr pedagogik fikrlar nazariyasi va amaliyoti tarbiyaning mukammal shakl va usullariga tayangan. Mutafakkir olimlar yuksak ma'naviy

²⁸ Sh.M.Mirziyoev «Ijtimoiy barqarorlikni taminlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi» // Videoselektor yig'ilishidagi nutq. – 15 iyun, 2017 yil manbaa. / <https://www.Google.com>.

²⁹ "Tarbiya" darsligi, 8- sinf, Z. Zamonov, O. Maxmudov va b, Toshkent – 2020, «Zamin nashr», 5-bet

fazilatlarni umuminsoniy qadriyatlar doirasida talqin etadilar, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida ma'naviy omillarni yuksak baholaydilar.

Bugungi kunning maqsadi, mamlakatda tinchlik va barkamollikni ta'minlovchi, huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etuvchi ongli, zukko, o'z vatanining tarixi, ona tilisi va madaniyati bilan faxrlanuvchi barkamol avlod voyaga etkazish hisoblanar ekan, shu bois "Tarbiya" fani yosh avlodni tarbiyalab, ularni barkamol insonlar qilib voyaga etkazuvchi ilmiy-metodik fan sifatida qarash lozim. Bundan tashqari "Tarbiya" fani o'quvchi-yoshlarning qalbiga milliy tafakkur, aqliy etuklik, jismoniy sog'lik va ma'naviy barkamollikni singdiruvchi fan tamoyiliga asoslanib o'qitila boshlandi. U barkamol avlod tarbiyasining muhim faniga aylanmoqda. Chunki, pedagogik manbalarda qayd etilganidek har bir yoshda yuqorida ta'kidlangan sifatlar tarbiyalanmasa u barkamol inson bo'lolmaydi. Shu bois "Tarbiya" fanini o'qitishda quyidagi masalalarni inobatga olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuningdek, tarbiya texnologiyalari asosida faoliyat olib borish asosiy vazifa sanaladi. Ayniqsa etuklik ostonasida turgan yuqori sinf o'quvchilaridagi ushbu sifatlarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim.

1) Sharq va G'arb ma'naviy dunyosini chuqur o'rgangan va ularga mos ma'naviy-axloqiy g'oyalarni ilgari surgan ajdodlarimiz yosh avlod barkamolligining ma'naviy jihatiga alohida e'tibor bilan qarab uning ijtimoiy va amaliy tomonlarini asoslab, shuningdek, shaxsning hayotiy ehtiyojlari hamda manfaatlarini moddiy va ma'naviy jihatdan qondirish jamoadan, millatdan va xalqdan ayro bo'lishi mumkin emas deb uqtirganlar. Umumjamiyat, umuxalq ehtiyojlarini qondirish jarayonida yosh avlod ijtimoiylashadi va o'zida dunyoviy, diniy, aqliy, axloqiy bilimlardan tashqari ilmiy-texnik, tabiiy-ijtimoiy hamda nazariy-metodologik ma'lumotlarni egallab shaxs sifatida shakllanishini yoshlarimiz ongiga chuqur singdirish orqali ko'zlagan maqsadimizga erishish.

2) Bularning barchasi hozirgi zamonda barkamol avlod bo'lib etishish yo'lida qilingan sa'y-harakatlarning mahsuli hisoblanadi. Buning uchun hozirgi kunda barkamollikning muhim qirrasini

bo'lmish ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy-hayotiy pozitsiyaga ega bo'lishga doir mukammal yo'lni ko'rsatish.

3) Shu bilan birga barkamol avlodni tarbiyalashda ziddiyatli o'ziga xos jarayonlarning qiyinchiliklari va ulkan yutuqlarini hamda ijtimoiy hayotimiz, iqtisodiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotimiz muammolarini anglash va ular asosida faoliyat olib borish muhim rol o'ynashini asoslab berish. Shuning uchun barkamol shaxsni tarbiyalash bosqichma-bosqich maktabgacha ta'lim tashkilotidan to oliy o'quv yurtigacha bo'lgan Yangi O'zbekistonni barpo etish g'oyasining asosiy tamoyillari, qoidalarini singdirish muhim vazifa sanaladi. Bunda tarbiya texnologiyalarini rejalashtirish va loyihalash muhim pedagogik jarayon sifatida xizmat qiladi. Zero, qayd qilib o'tilganidek tarbiya-ijtimoiy hayotning zaruriy kategoriyasi sifatida jamiyat va shaxsning yanada rivojlanishi, mamlakatda ishlab chiqaruvchi kuchlarini, mehnat jarayonlarini, insonning o'zini, uning ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ta'minlovchi kuch sifatida ishtirok etadi. Biz ham ajdodlarimiz kabi avlodlarimizga munosib meros qoldirmog'imiz darkor. Zero, Birinchi Prezidentimiz I. Karimov ta'kidlaganidek, "Farzandlarimiz kelajak avlodlar bizdan shu o'lkani shu muqaddas zaminni yana ham boy kuchli va qudratli holatda qabul qilib olishlari uchun, biz buyuk ajdodlarimizga nisbatan qanday minnatdorchilik tuyg'ularini his etayotgan bo'lsak, o'g'il - qizlarimiz, kelajak avlod ham bizga nisbatan shunday minnatdorchilik tuyg'ularini his etishlari uchun lozim bo'lgan hamma ishni qilish bizning fuqarolik burchimizdir."³⁰ Aynan ana shu o'rinda insonparvarlik, mehr - shafqat tuyg'usini bolaga singdirish maqsad qilib tashkil etiladigan darslarimizda qo'l keladi.

Xulosa qilib yoshlarimizni barkamol avlod qilib tarbiyalash jarayonida "Tarbiya" darslari katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Tarbiya darslari orqali o'quvchilarni Vatanga bo'lgan muhabbatini, ajdodlarimizga mos avlod bo'lib shakllanishini tarbiyasi odobini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqorida bayon etilgan va doimiy manbalarda ko'rsatilgan fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, tarbiya masalasi bir umr asosiy falsafiy axloqiy, madaniy-ma'rifiy, burch va vazifa

³⁰ Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.,

"O'zbekiston", 2000 yil., 7- bet.

bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda. Zero, tarbiyasiz hech qanday rivojlanish va taraqqiyotni tasavvur qilib bo'lmaydi. Jadid namoyandalaridan Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek: "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir".³¹ Bu masala mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida, ayniqsa, hozirgi Yangi O'zbekistonni barpo etish

sharoitida yanada dolzarb masalaga aylandi. Zero, tarbiya har bir yoshning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda, xarakter xislatlarini takomillashtirishga, g'oyaviy, axloqiy, estetik va irodaviy- hissiy kompo'nentlarini shakllantirishda ilmiy bilim, ko'knikma va malakalarini hosil qilishda harakatlantiruvchi kuch sifatida ishtirok etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoev «Ijtimoiy barqarorlikni taminlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash – davr talabi» // Videoselektor yig'ilishidagi nutq. – 15 iyun, 2017 yil./ <https://www.Google.com>.
2. A.Avloniy "Turkiy Guliston yoxud axloq", T-2018, Yoshlar nashriyoti.
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., "O'zbekiston", 2000 yil.,
4. "Tarbiya" darsligi, 8- sinf, Z. Zamonov, O. Maxmudov va b, Toshkent – 2020, «Zamin nashr», 5-bet
5. Olimov, T. H. (2019). Spiritual and moral aspects of the formation of civil culture in future specialists of higher education. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
6. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
7. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
8. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
9. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
10. Olimov, T. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ramazonova Salomat Saidovna

Osiyo xalqaro universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

³¹ A.Avloniy "Turkiy Guliston yoxud axloq", T-2018, Yoshlar

nashriyoti.

O'QITUVCHINING SHAXSIY PSIXOLOGIK SIFATLARI: IJTIMOIIY TAJRIBA, EMPATIYA VA MADANIY ONG.

Djabbarova Feruza A'zamovna

Osiyo xalqaro universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Annaotatsiya.

KIRISH: Maqola o'qituvchi ijtimoi psixologik xususiyatlari, pedagogika psixologiya sohasida o'qituvchining shakllanish tartibi undagi pedagogik mahoratning shakllanishi, empatiya, madaniy ong tushunchasining psixologik va pedagogik xususiyatlari haqida fikr bildirilgan.

MAQSAD: O'qituvchining shaxsiy psixologik sifatlari shakllanishida empatiyaning ta'siri va madaniy ong tushunchasining ta'sirini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ushbu ishda bilishning mantiqiylik, ilmiylik, uzviylik, izchillik va tizimlilik, ta'lim-tarbiyaning birligi qoidalariga amal qilingan bo'lib, mavzuni yoritishda tahliliy, eksperiment, kuzatish, psixologik test, prognostik metodlar, muammoli o'qitish, interfaol metodlar asosida bo'lajak o'qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatlari uyg'unligini ta'min etishga qaratilgan omillar, kasb mahorati, kasb madaniyati, ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsi shakllanishining asosiy psixologik omillari aks etgan. Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsiyalarni tadbiq etish va shaxsni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ijtimoiy psixologik treninglar o'tkazish, o'quvchilarni hamkorlikda o'qishga o'rgatishda M.N.Nazarovning "Shaxs faolligida o'qituvchi mahorati" nomli maqolasi, M.Q. Quronov va Z.Q.Qurbaniyazovalar hammuallifligidagi "Ijtimoiy pedagogika" hamda V.M.Karimovanning "Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot" nomli adabiyotlari manba sifatida olindi.

XULOSA: pedagogik hamkorlik, shaxslararo munosabatlarda shaxs ijtimoiylashuvining asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Bu borada ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsini shakllantirishda pedagogik tajribalarga tayangan holda yana bir psixologik omillaridan biri bo'lajak o'qituvchilar bilan ijtimoiy psixologik treninglar olib borish maqsadga muvofiq va katta amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: empatiya, hissiyot, pedagog, ta'lim, muassasa, o'qituvchi, o'quvchi, munosabat, muloqot, tarbiya, ta'lim, madaniyat, aloqa, ijtimoiylashuv, jarayon.

ЛИЧНОСТНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА УЧИТЕЛЯ: СОЦИАЛЬНЫЙ ОПЫТ, ЭМПАТИЯ И КУЛЬТУРНАЯ ОСВЕДОМЛЕННОСТЬ.

Джаббарова Феруза Аъзамовна

Докторант Азиатского международного университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются социально-психологические особенности учителя, становление учителя в области педагогической психологии, формирование у него педагогического мастерства, психолого-педагогическая характеристика понятия эмпатии, культурного сознания.

ЦЕЛЬ: Проанализировать влияние эмпатии и концепции культурной осведомленности на формирование психологических качеств личности учителя.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В работе соблюдаются правила логичности, научности, связности, последовательности и системности знаний, единства образования и воспитания. Аналитические, экспериментальные, наблюдательные, психологическое тестирование, прогностические методы, проблемное обучение, интерактивные методы. Отражены методы, факторы, направленные на обеспечение гармонии личностных и профессиональных качеств будущего учителя, профессионального мастерства, профессиональной культуры, основные психологические факторы формирования социально активной личности учителя. Статья «Мастерство педагога в личностной деятельности» М.Н. Назарова, посвященная внедрению инноваций в образовательный процесс и проведению социально-психологического тренинга по подготовке личности к профессиональной деятельности, обучению студентов к совместному обучению, М.К. В качестве источников взята литература «Социальная педагогика» в соавторстве с Куроновым и З.К.Курбаниязовой и «Социальная психология и социальная практика» В.М.Каримовой.

ВЫВОД: Педагогическое сотрудничество является одной из основных черт социализации личности в межличностных отношениях. В этой связи целесообразно и имеет большое практическое значение проведение социально-психологической подготовки с будущими учителями, как одного из психологических факторов, основанных на педагогическом опыте, формирования социально активного учителя.

Ключевые слова: эмпатия, эмоция, педагог, образование, учреждение, учитель, ученик, отношение, коммуникация, воспитание, образование, культура, общение, социализация, процесс.

PERSONAL PSYCHOLOGICAL QUALITIES OF A TEACHER: SOCIAL EXPERIENCE, EMPATHY AND CULTURAL AWARENESS.

Dzhabbarova Feruza A'zamovna

Doctoral student at the Asian International University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: The article discusses the social psychological characteristics of the teacher, the formation of pedagogical skills in the field of pedagogical psychology, the psychological and pedagogical characteristics of the concept of empathy, cultural consciousness.

GOAL: To analyze the influence of empathy and the influence of the concept of cultural consciousness on the formation of the personal psychological qualities of the teacher.

MATERIALS AND METHODS: This work follows the rules of logicity, scientificity, coherence, consistency and systematicity of knowledge, unity of education and upbringing, and in covering the topic, factors aimed at ensuring the harmony of the personal and professional qualities of the future teacher, professional skills, professional culture, and the main psychological factors of the formation of the personality of a socially active teacher are reflected. The article "Teacher's skills in personal activity" by M.N. Nazarov, the literature "Social pedagogy" co-authored by M.Q. Kuronov and Z.Q. Kurbaniyazova, and "Social psychology and social practice" by V.M. Karimova were taken as sources for the implementation of innovations in the educational process and the preparation of a person for professional activity, conducting social psychological trainings with future teachers, relying on pedagogical experiences, is one of the main psychological factors in the formation of a socially active teacher.

CONCLUSION: Pedagogical cooperation is one of the main features of the socialization of a person in interpersonal relationships. In this regard, it is appropriate and of great practical importance to conduct socio-psychological training with future teachers, relying on pedagogical experiences and another psychological factor in the formation of a socially active teacher.

Keywords: empathy, emotion, educator, education, institution, teacher, student, attitude, communication, upbringing, education, culture, communication, socialization, process.

O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayoti va uning etakchi tarmoqlarini rivojlantirishga erishish ta'lim muassasalarida chuqur bilim va puxta kasbhunar tayyorgarligiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash yo'lida yaxlit uzluksiz ta'lim tizimini shakllantiruvchi o'qituvchi faoliyatida zamonaviylikni va yuksak pedagogik tajribaga ega bo'lishni talab etadi. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi jamiyat va davlat uchun har tomonlama rivojlangan, jamiyatga, mehnat faoliyatiga ijtimoiy moslashuvchan, o'z ustida ishlay oladigan shaxsni, raqobatbardosh mutaxassis kadrlarni tayyorlashdan iborat. Ushbu vazifalarni to'laqonli ado etish va barkamol avlodni tarbiyalash bevosita o'qituvchimurabbiyning kasbiy bilimdonligi, pedagogik mahorati, ijtimoiy psixologik xususiyatlari, ijtimoiy faolligi, ijtimoiy faollikka asos bo'luvchi psixologik omillar, pedagogik nazokat va axloqiy fazilatlarini asosida ruyobga chiqariladi.

Ushbu ishda bilishning mantiqiylik, ilmiylik, uzviylik, izchillik va tizimlilik, ta'lim-tarbiyaning birligi qoidalariga amal qilingan bo'lib, mavzuni yoritishda tahliliy, eksperiment, kuzatish, psixologik test, prognostik metodlar, muammoli o'qitish, interfaol metodlar asosida bo'lajak o'qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatleri uyg'unligini ta'min etishga qaratilgan omillar, kasb mahorati, kasb madaniyati, ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsi shakllanishining asosiy psixologik omillari aks etgan. Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etish va shaxsni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ijtimoiy psixologik treninglar o'tkazish, o'quvchilarni hamkorlikda o'qishga o'rgatishda M.N.Nazarovning "Shaxs faolligida o'qituvchi mahorati" nomli maqolasi, M.Q.Quronov va Z.Q.Qurbaniyazovalar hammuallifligidagi "Ijtimoiy pedagogika" hamda V.M.Karimovanning "Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot" nomli adabiyotlari manba sifatida olindi.

Bo'lajak o'qituvchi shaxsining ijtimoiy faolligida u tomondan egallayotgan pedagogik-psixologik bilimlar, pedagogik va malakaviy amaliyotlari alohida o'rin tutadi. O'qituvchi shaxsi komponentlari sifatida quyidagilarni o'zlashtirishi mumkin: shaxsning pedagogik faoliyatga

yo'naltirilganligi (pedagogik faoliyat bilan bog'liq bo'lgan qiziqishlar, mayillar, motivlar, sabablar va e'tiqod); umumiy va maxsus qobiliyatlari (pedagogik, tashkiliy, kommunikativ matematik, texnik va b.); rivojlangan pedagogik tafakkur; pedagogik artistizm. Chunki, talabani bo'lajak o'qituvchi sifatida pedagogik va psixologik omillar mohiyatini bilib va amalga tatbiq etib borishi ijtimoiy faollikning mazmun va mohiyatini yanada boyishiga olib keladi.

Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik ko'rayotgan o'qituvchining ijtimoiy faollashuv jarayoniga bir qancha omillar, jumladan, ta'limga innovatsion texnologiyalarning tatbiq etilishi, ta'lim mazmunining boyitilishi va takomillashtirish jarayoni, hamkorlikda ta'lim olish va o'quv jarayonini loyihalashtirish jarayonlari ta'sir etadi. Ijtimoiy faol o'qituvchi o'zining ijodiy izlanishlari asosida doimo yangi muvaffaqiyatlarga, yutuqlarga erishish sari intiladi, muvaffaqiyatsizlikdan ehtiyot bo'lishga, undan saqlanishga harakat qiladi. Ijodiy izlanishlar jarayonida u «nimaga erishdim» va «nimaga erisha olmadim» degan savolga javob izlaydi. Faol yoki turg'un harakat motivlari nimalardan iborat ekanligiga tahlil ko'zi bilan qaray boshlaydi. Bu jarayon olib borilgan tajriba-sinov ishlarimizda yanada o'z e'tirofini topdi.

Psixolog I.A.Zimnyaya bo'yicha pedagogik psixologiya predmeti inson tomonidan ijtimoiy-madaniy tajribani o'zlashtirishning qonuniyatlari, mexanizmlarini, shuningdek, bu jarayon natijasida yuzaga keluvchi ta'limning turli sharoitlarida pedagog tomonidan tashkil etiluvchi va boshqariluvchi o'quv faoliyati sub'ekti sifatida inson shaxsi rivojlanishi va intellektual darajasidagi o'zgarishlarni o'rganishdan iborat.

Pedagogik psixologiya - ta'lim va tarbiyaning shaxsiga samarali ta'sir etuvchi omillari, qonuniyatlari va mexanizmlarini o'rganuvchi fandir. Pedagogik psixologiya predmeti maktabda bilim, ko'nikma va malakalarni egallash qonuniyatlarini, bu jarayonlarda sodir bo'ladigan individual tafovutlarni, o'quvchilarda mustaqil va ijodiy tafakkurni tarkib toptirish qonuniyatlarini tatqiq etishdir. Pedagogik psixologiya muhim vazifalaridan biri - maktabdagi ta'lim jarayonini yanada takomillashtirishning psixologik asoslarini

ishlab chiqishdan iborat bo'lib, bu hol yangi ta'lim dasturiga o'tish bilan bog'liqdir. Pedagogik psixologiya uch bo'limdan iborat: ta'lim psixologiyasi, tarbiya psixologiyasi va o'qituvchi psixologiyasi.

O'qituvchi shaxsining ijtimoiy faolligi mamlakat hayotining barcha sohalarida to'laqonli ishtirok etishi, jamiyatga ijobiy munosabatda bo'lishi va ijobiy ta'sir ko'rsatishida ko'rinadi. Ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsi shakllanishining pedagogik omillarini atroflicha o'rganib, uni yaxlit tizim holida quyidagicha tavsiflash mumkin:

- Pedagogik va ijtimoiy qonuniyatlar uyg'unligi;

- kasbga to'g'ri yo'naltirish;
- ijtimoiy hayotga to'g'ri yo'naltirish
- kasb mas'uliyatini anglash
- ijtimoiy mas'ullik va kasbga sadoqatli

bo'lish;

- ijtimoiy burchni anglash;
- kasbiy va ijtimoiy tashabbus;
- pedagogik va ijtimoiy hamkorlik;
- ilmiy-ijodiy izlanuvchanlik;
- kasbiy mahorat va pedagogik tajriba;
- pedagogik faoliyatda ijtimoiy-psixologik

faollik

- kasbiy raqobatbardoshlik

Demak, kasbiy faoliyatda intiluvchanlik va uzluksiz ijodkorlik pozitsiyasida tura oladigan, shaxsiy va kasbiy sifatlarining jamiyat maqsadlari bilan uyg'unlashuvi va jamiyatdan oluvchi manfaatlari nisbatini teran anglovchi faol o'qituvchini ijtimoiy faol o'qituvchi deb ataymiz. Ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsi shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar har xil va pedagogik-psixologik omillarni ayri-ayri holda o'rganish va tatbiq etish mutlaqo mumkin emas. Chunki ijtimoiy faollik shaxsga taalluqli bo'lib, pedagogik va psixologik omillar bir-birini uyg'un ravishda to'ldiradi hamda dinamik shakllanish xarakteriga ega bo'ladi.

Pedagogik psixologiyaning muammolari quyidagilar:

1. Bolaning rivojlanishida uning hayotidagi har bir sezitiv davrni topish va undan iloji boricha ko'proq foydalanish muammosi. Bu masalaning muammoliligi shundaki, birinchidan, bola shaxsi va intellekti rivojlanishining barcha sezitiv davrlari ma'lum emas, uning qachon boshlanishi, qancha davom etishi va qachon tugashi noma'lum.

Ikkinchidan, har bir bolaning hayoti o'ziga xos individual bo'lib, turli davrda har xil kechadi.

2. Bolaga ongli tashkil etilgan pedagogik ta'sir va uning psixologik taraqqiyoti orasidagi bog'lanish muammosi. Bolaga ta'lim va tarbiya ta'sir etadimi, yoki bola faqat bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lib, intellektual va axloqiy rivojlanishga ta'sir qilmaydimi? Har qanday ta'lim bolaning rivojlanishiga ta'sir qiladimi yoki faqat muammoli va rivojlantiruvchi ta'limmi?

3. Ta'lim va tarbiyaning umumiy va yosh muammolari. Bola hayotining har bir aniq davrida ta'limga yoki tarbiyaga urg'u berish kerakmi? - bola hayotining ayni davrida nimaga ko'proq ehtiyoj sezadi: kognitiv - intellektual yoki shaxs sifatida rivojlanishgami?

4. Pedagogik ta'sirlarning kompleksligi va bola taraqqiyotining sistemali xarakteri muammosi. Bola taraqqiyotini kognitiv va shaxsiy hislatlarning o'zgarishi sifatida tasavvur qilsak, ularning har biri alohida rivojlanishi mumkin, o'z navbatida ularga bog'liq.

5. Bola xulq-atvori va psixologik xarakteristikalarining rivojlanishi ta'lim va etilishga, layoqat va qobiliyatlar, genotip va muhitga bog'liqligi muammosi.

6. Bolaning ongli ta'lim va tarbiyaga psixologik tayyorligi muammosi. Bu muammoni hal qilishda ta'lim va tarbiyaga psixologik tayyorlik deganda nima nazarda tutilishi: bolada layoqatlarning mavjudligi ma'nosidami yoki ta'lim va tarbiyaga qobiliyatning rivojlanganligi ma'nosidami, bolada yaqin taraqqiyot zonasi va rivojlanish darajasi mavjudligi ma'nosidami, intellektual va shaxsiy etuklikning ma'lum darajasiga erishilganligi ma'nosidami?

7. Bolaning pedagogik qarovsizligi muammosi. Bolaning pedagogik ta'sirlarni o'zlashtira olmasligi unga bolaligida yomon ta'lim va tarbiya berilganligi.

8. Ta'limni individuallashtirishni ta'minlash muammosi. Bolalarning layoqat va qobiliyatlari asosida guruhlariga bo'lib o'qitish, har bir bolaning individual xususiyatlarga mos ta'lim va tarbiya metodlarini tanlash tushuniladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarga individual yondoshish uchun ularning individual-psixologik xususiyatlarini, o'quvchilar shaxsining o'ziga xosligini bilish, o'rganish zarur. **“Agar pedagogika odamni har jihatdan**

tarbiyalamoqchi bo'lsa, u oldin o'sha odamni ham har jihatdan bilib olishi kerak", - deb yozgan edi K.D.Ushinskiy.

Bo'lajak o'qituvchidagi bunday holat pedagogik mahorat qirralari va ijtimoiy tajribaning etishmasligida kuzatiladi. Bu bir tomondan tabiiy hol hisoblanadi. Ammo, kasbni to'g'ri tanlagan va egallayotgan kasbiga nisbatan qiziqish hamda mas'uliyat hissi bilan qaraydigan bo'lajak o'qituvchining ijtimoiy faolligi o'quvchilar jamoasi bilan tez til topib keta olishi, bolalarning hurmat va ishonchini qozonishi, bilimdonligi, tashkilotchiligi hamda eng muhimi o'quvchilardan cho'chimaydigan, tortinmaydigan, sinf o'quvchilari faoliyatini o'quv-metodik talablar darajasida tashkil eta oladigan bo'lishida ko'zga tashlanadi. Yosh o'qituvchining yangi sharoitdagi ijtimoiy adaptatsiyasi, ijtimoiy hayotga faol kirib borayotgan mutaxassisni kelgusida o'z kasbining ustasi bo'lishidagi muhim psixologik omillardan biri o'qituvchining ruhan va jismonan sog'lomligi deb ko'rsatilgan. O'qituvchi ruhan va jismonan sog'lom bo'lmasa, ijtimoiy faollik u yoqda tursin o'qituvchi

bo'lib ishlashga ham haqqi bo'lmaydi. Ruhan sog'lomlik juda ko'plab psixologik omillar rivojiga o'z ta'sirini ko'rsatishi mumkin. O'qituvchi mehnati adolatli ravishda va o'z vaqtida rag'batlantirib borilsa, o'qituvchi o'zida ruhan bardamlilik va o'z-o'ziga nisbatan ishonch sezadi, ilhom bilan ishga kirishadi hamda uning ijtimoiy faolligini oshiradi. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchining ijtimoiy faolligiga asos bo'luvchi juda ko'plab psixologik omillar bevosita shaxs temperamenti bilan chambarchas bog'liq ekanligi pedagogik tajribalarda ma'lum bo'ldi.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, pedagogik hamkorlik, shaxslararo munosabatlarda shaxs ijtimoiylashuvining asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Bu borada ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsini shakllantirishda pedagogik tajribalarga tayangan holda yana bir psixologik omillaridan biri bo'lajak o'qituvchilar bilan ijtimoiy psixologik treninglar olib borish maqsadga muvofiq va katta amaliy ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Anderson, R. C., & Freebody, P. (1983). Reading comprehension and the assessment and acquisition of word knowledge. *Advances in Reading/Language Research*, Vol. 2, 2231–2256.
2. Biemiller, A., & Boote, C. (2006). An Effective Method for Building Meaning Vocabulary in Primary Grades. *Journal of Educational Psychology*, Vol. 98, 44-62.
3. Birketveit, A., & Rimmereide, H. E. (2017). Using authentic picture books and illustrated books to improve L2 writing among 11-year-olds. *The Language Learning Journal*, Vol. 45, No. 1, 100–116.
4. Borich, J. (2020). Teaching Foreign Language Through Storytelling. *Education Week*.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Djabbarova Feruza A'zamovna

Osiyo xalqaro universiteti doktoranti,
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

IQTISODIYOT FANLARINI O'QITISHDA UMUMDIDAKTIK VA XUSUSIY PREDMETLI O'QITISH METODLARINI O'ZARO ALOQADORLIGI

Sodiqova Nigora To'rayevna

Osiyo xalqaro universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya

KIRISH: Mazkur maqolada iqtisodiyot fanlarini o'qitishda umumdidaktik va xususiy predmetli o'qitish metodlarining o'zaro aloqadorligi, ularning o'qitish jarayonidagi o'rni va ta'siri yoritiladi. Iqtisodiyot fanlarini samarali o'qitish uchun umumdidaktik metodlarni, ya'ni barcha fanlar uchun umumiy o'qitish uslublarini va xususiy predmetli metodlarni, ya'ni iqtisodiyotga xos o'qitish uslublarini birlashtirishning ahamiyati ta'kidlanadi. O'qitishda metodlarning o'zaro aloqasi va uyg'unligi talabalarning iqtisodiy tushunchalarni to'g'ri shakllantirishga yordam beradi. Ushbu maqola, pedagogik jarayonni samarali tashkil etishda umumdidaktik va xususiy metodlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy jihatdan tahlil etishga qaratilgan.

MAQSAD: Mazkur maqolaning asosiy maqsadi iqtisodiyot fanlarini o'qitishda umumdidaktik va xususiy predmetli metodlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish va ularning o'quv jarayonidagi samarali qo'llanilishi yuzasidan tavsiyalar berishdir. Shuningdek, metodlarning uyg'un ishlashi talabalarning iqtisodiy bilimlarini chuqurlashtirish va ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda qanday rol o'ynashini ko'rsatishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Maqolada turli ilmiy tadqiqotlar, iqtisodiy o'qitish metodikalariga oid adabiyotlar, ta'lim jarayonidagi amaliyotlardan olingan misollar, shuningdek, so'rovlar va o'quvchilarning fikrlarini tahlil qilishda foydalanilgan. O'rganish jarayoni sifatida, o'quv jarayonida umumdidaktik va xususiy metodlar kombinatsiyasining samaradorligini tekshirish uchun amaliy metodlar, testlar va tahliliy yondashuvlar qo'llanilgan.

XULOSA: Iqtisodiyot fanlarini o'qitishda umumdidaktik va xususiy predmetli metodlarning uyg'unlashishi ta'lim sifatini oshiradi. O'qituvchi faqat fan bo'yicha bilim berish bilan cheklanmay, talabalarning umumiy va ixtisoslashgan ko'nikmalarini ham rivojlantirishi kerak. Umumdidaktik metodlar talabalarni o'qish jarayoniga jalb qilsa, xususiy metodlar ularning iqtisodiy jarayonlarni tushunish va ularga qarshi qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, ikki metodning o'zaro integratsiyasi o'quvchilarning kompleks iqtisodiy muammolarni hal etish qobiliyatini oshiradi.

Kalit so'zlar: Iqtisodiyot, umumdidaktik metodlar, xususiy predmetli metodlar, o'qitish uslublari, ta'lim metodikasi, iqtisodiy bilimlar, pedagogika, samarali o'qitish.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ОБЩЕДИДАКТИЧЕСКИХ И ЧАСТНОПРЕДМЕТНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК

Содикова Нигора Тураевна

Докторант Азиатского международного университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются взаимосвязь между общедидактическими и специфическими методами преподавания экономики, их роль и влияние на образовательный процесс. Подчеркивается важность интеграции общедидактических методов, которые являются общими для всех предметов, и специфических методов, применяемых в преподавании экономики. Взаимосвязь и гармоничное использование этих методов помогает студентам правильно формировать экономические концепции. Статья направлена на научный анализ взаимосвязи общедидактических и специфических методов в организации эффективного педагогического процесса.

ЦЕЛЬ: Основной целью данной статьи является научный анализ взаимосвязи общедидактических и специфических методов преподавания экономики и их эффективного применения в образовательном процессе. Также целью является выявление роли этих методов в углублении экономических знаний студентов и развитии их практических навыков, а также представление рекомендаций по их интеграции.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В статье использованы различные научные исследования, методики преподавания экономики, а также примеры из образовательной практики. Для анализа эффективности сочетания общедидактических и специфических методов в учебном процессе применялись практические методы, тесты и аналитические подходы. Кроме того, учитывались мнения студентов, полученные с помощью опросов и интервью.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Интеграция общедидактических и специфических методов преподавания экономики повышает качество образования. Преподаватель не только передает знания по предмету, но и способствует развитию как общих, так и специализированных навыков у студентов. Общедидактические методы помогают вовлечь студентов в учебный процесс, в то время как специфические методы развивают их способность понимать экономические процессы и принимать обоснованные решения. Совмещение этих методов способствует повышению способности студентов решать комплексные экономические задачи.

Ключевые слова: Экономика, общедидактические методы, специфические методы, методы преподавания, образовательная методика, экономические знания, педагогика, эффективное преподавание.

THE INTERCONNECTION BETWEEN GENERAL DIDACTIC AND SPECIFIC SUBJECT TEACHING METHODS IN TEACHING ECONOMICS

Sodikova Nigora Turayevna

Doctoral student of Asian international university, Bukhara city

Annotation

INTRODUCTION: This article explores the relationship between general didactic and subject-specific teaching methods in economics, their role, and impact on the educational process. The importance

of integrating general didactic methods, which are common across all subjects, and subject-specific methods used in teaching economics is emphasized. The interplay and harmonious use of these methods help students to correctly form economic concepts. The article aims to scientifically analyze the interconnection between general didactic and subject-specific methods in organizing an effective pedagogical process.

GOAL: The main goal of this article is to analyze the relationship between general didactic and subject-specific methods in economics teaching from a scientific perspective and to assess their effective application in the educational process. Additionally, the goal is to identify the role of these methods in deepening students' economic knowledge and developing their practical skills, as well as to provide recommendations for their integration.

MATERIALS AND METHODS: The article draws on various scientific studies, methodologies for teaching economics, as well as examples from educational practice. To assess the effectiveness of combining general didactic and subject-specific methods in the teaching process, practical methods, tests, and analytical approaches were applied. Additionally, students' opinions were considered, collected through surveys and interviews.

CONCLUSION: The integration of general didactic and subject-specific methods in economics teaching enhances the quality of education. The teacher not only imparts knowledge of the subject but also helps develop both general and specialized skills in students. General didactic methods engage students in the learning process, while subject-specific methods foster their ability to understand economic processes and make informed decisions. The combination of these methods contributes to enhancing students' ability to solve complex economic problems.

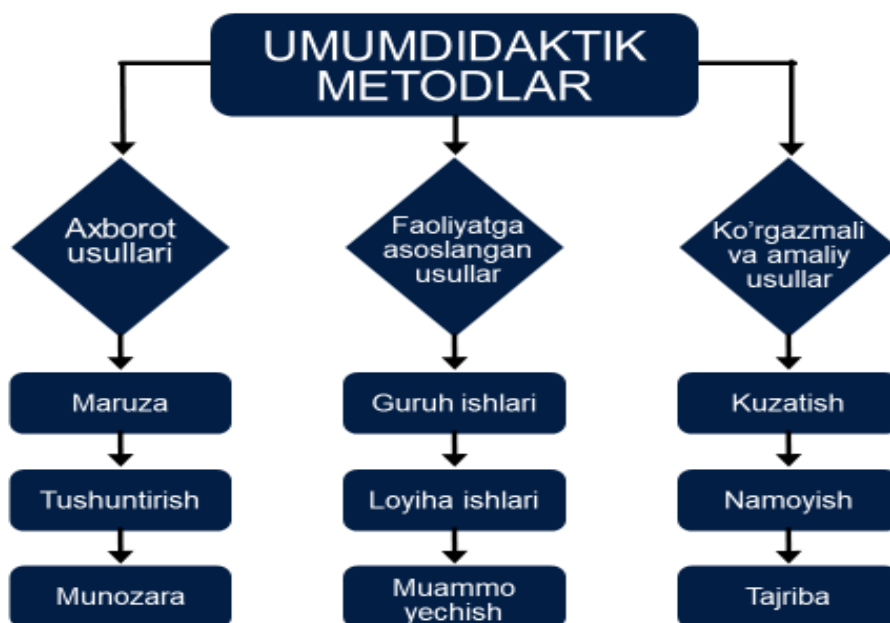
Keywords: Economics, general didactic methods, subject-specific methods, teaching methods, educational methodology, economic knowledge, pedagogy, effective teaching.

Iqtisodiyot fanlari hozirgi zamon ta'lim tizimida o'qitilishi muhim ahamiyatga ega bo'lib, u jamiyatning iqtisodiy rivojlanishi va barqarorligini ta'minlashda asosiy omil sifatida qaraladi. Ushbu fanlarni o'qitish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, har bir pedagogik jarayon talabalarining fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Iqtisodiyot o'qituvchilari faqat bilim berish bilan cheklanmay, talabalarga iqtisodiy tizimlarning ishlashini tushunishga yordam berishlari lozim.

Bundan tashqari, iqtisodiyot fanlarini o'qitishda umumdidaktik va xususiy predmetli metodlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, ya'ni bu metodlarni birlashtirish va uyg'unlashtirish jarayoni talabalarni ilg'or fikrlash va iqtisodiy muammolarni samarali hal etish uchun zarur vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu

maqola umumdidaktik va xususiy predmetli o'qitish metodlarini o'zaro aloqadorligini ko'rsatishga qaratilgan.

Umumdidaktik metodlar: Umumdidaktik metodlar barcha fanlar uchun umumiy bo'lib, o'qituvchining o'quv jarayonini rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilishda asosiy o'quv jarayoniga asoslanadi. Bular orasida ma'ruzalar, seminarlar, amaliy mashg'ulotlar, o'quv diskussiyalari, o'qitishning interaktiv metodlari (so'rovnomalar, guruhlar bo'yicha ishlash va boshqalar) muhim o'rin tutadi. Iqtisodiyot fanlarini o'qitishda umumdidaktik metodlar o'quvchilarning iqtisodiy bilimlarni samarali o'zlashtirishiga, mustaqil fikrlashga va real hayotdagi iqtisodiy vaziyatlarni tahlil qilishga yordam beradi.

Xususi predmetli metodlar: Xususi predmetli metodlar iqtisodiyotga xos bo'lib, iqtisodiy bilimlarni o'rgatishda talabalar uchun nafaqat nazariy, balki amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantirishga qaratilgan. Bu metodlarga real hayotiy misollar, iqtisodiy tahlillar, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, moliyaviy modellar yaratish kabi amaliy yondashuvlar kiradi. Iqtisodiyot fanlarida xususi metodlarning qo'llanilishi talabalarga iqtisodiy jarayonlarni chuqurroq tushunishga va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llay olishlariga yordam beradi.

Umumdidaktik va xususi predmetli metodlar o'rtasidagi aloqadorlik: Umumdidaktik va xususi predmetli metodlarning uyg'unligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Misol uchun, iqtisodiyot fanida ma'ruzalar yordamida umumiy tushunchalar berilib, so'ngra seminarlar yoki amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni iqtisodiy vaziyatlarni tahlil qilishga o'rgatish mumkin. Xususi predmetli metodlar umumiy didaktik yondashuvlarga to'liq integratsiya qilinishi kerak, chunki bu o'quvchilarning iqtisodiy tushunchalarni shakllantirish va chuqurroq o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Umumdidaktik metodlar barcha fanlar uchun asosiy pedagogik yondashuvlar sifatida belgilangan bo'lib, o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirish, fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Umumdidaktik metodlar, asosan, quyidagi turdagi faoliyatlarni o'z ichiga oladi:

➤ **Ma'ruza** — o'quv materialining nazariy asoslarini talabalarga etkazish uchun ishlatiladi. Iqtisodiyot fanlari o'qitishda ma'ruzalar, ayniqsa, iqtisodiy jarayonlarning asosiy tushunchalari, nazariy prinsiplari va iqtisodiy institutlar haqida umumiy tasavvur beradi.

➤ **Seminar** — talabalar o'rtasida faol muhokama va tahlil olib borishga asoslangan metod bo'lib, bu jarayon o'quvchilarning o'z fikrlarini izchil va ravon tarzda ifoda etishga yordam beradi.

➤ **Amaliy mashg'ulotlar** — o'quvchilarning ma'lum bir mavzu bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha statistik tahlillar, modellashtirish, shuningdek, biznes simulyatsiyalari bu metodning bir qismi sifatida ishlatilishi mumkin.

➤ **O'quv ishlarida individual yondashuv** — talabaning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda, har bir talaba uchun individual o'quv dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Umumdidaktik metodlar ta'lim jarayonining umumiy tuzilishini tashkil etsa, ular iqtisodiy bilimlarni shakllantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Iqtisodiyot fanlarini o'qitishda bu metodlarning samarali qo'llanilishi talabalarda iqtisodiy tahlil qilish, strategik fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Iqtisodiyot fani o'zining xususiyatlariga ko'ra, nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham talab qiladi. Shuning uchun, iqtisodiyot fanlarini o'qitishda xususi predmetli metodlar alohida ahamiyat kasb etadi. Xususi

predmetli metodlar iqtisodiyotning har bir sohasiga xos bo'lib, quyidagicha turlarga bo'linadi:

➤ **Iqtisodiy tahlil metodlari** — bu metodlar yordamida talabalar iqtisodiy tizimlar va jarayonlarning asosiy parametrlari va ularning o'zaro aloqalarini tahlil qilishni o'rganadilar. Masalan, talab va taklifni, narxlar o'zgarishini, iqtisodiy tarmoqdagi o'zgarishlarni kuzatib, ularga tegishli qarorlar qabul qilish jarayoni o'rgatiladi.

➤ **Statistik va matematik modellash** — iqtisodiyotda statistik tahlil va modellashning ahamiyati juda katta. Bu metod yordamida talabalar iqtisodiy jarayonlar va hodisalarni raqamli ma'lumotlar asosida tahlil qilib, iqtisodiy prognozlar va qarorlar qabul qilishga o'rgatiladi.

➤ **Biznes simulyatsiyalari** — bu metod yordamida talabalar real hayotdagi iqtisodiy vaziyatlar asosida muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Iqtisodiy jarayonlarni simulyatsiya qilish, turli iqtisodiy variantlarni solishtirish va to'g'ri qarorlar qabul qilishga o'rgatadi.

➤ **Case-studies (holat tahlili)** — iqtisodiyotga xos bo'lgan biror real iqtisodiy holatni o'rganish va bu holatni tahlil qilish, talabalarga o'qitiladigan muammolarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Xususiy metodlar iqtisodiyot fanini o'rgatishda talabalarga faqat nazariy bilimlar berib qolmasdan, ularni amaliyotga tayyorlaydi, real iqtisodiy muammolarni hal qilishga imkon yaratadi.

Umumdidaktik va xususiy predmetli metodlar o'rtasidagi aloqadorlik ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar o'zaro bir-birini to'ldiruvchi va ta'lim sifatini oshiruvchi elementlar sifatida ishlaydi. Misol uchun:

➤ **Teoriyani amaliyot bilan birlashtirish** — umumdidaktik metodlar yordamida ta'limda asosiy iqtisodiy tushunchalar va nazariyalar berilib, xususiy predmetli metodlar yordamida bu tushunchalar real iqtisodiy holatlar bilan mustahkamlanadi.

➤ **Ko'p tomonlama tahlil** — iqtisodiy tizimlar va jarayonlar ko'plab omillarga ta'sir qilishi sababli, umumdidaktik metodlar (ma'ruzalar, seminarlar) yordamida talabalar umumiy tushunchalarni egallashadi, xususiy metodlar esa bu

tushunchalarni iqtisodiy muammolarni hal qilishda qo'llashga yordam beradi.

➤ **Interaktiv o'qitish** — umumdidaktik metodlar (seminarlar, guruhli ishlash) va xususiy predmetli metodlar (case-study, biznes simulyatsiyalari) o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va ular o'rtasidagi o'zaro muloqotni rivojlantiradi.

Bunday metodlarning uyg'un ishlashining asosiy maqsadi talabalar uchun iqtisodiy bilimlarni o'zlashtirishning to'liq va kompleks tizimini yaratishdir.

Ta'lim metodi ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan aniq maqsadga erishishga qaratilgan birligidagi jarayondir. Ta'lim metodlari o'qitishning o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish usullarini va o'quv materialini nazariy va amaliy yo'naltirish yo'llarini anglatadi. O'qitish metodlari ta'lim jarayonida ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining qanday bo'lishi, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda ta'lim oluvchilar qanday ish-harakatlarini bajarishlari kerakligini belgilab beradi. Shuningdek, ta'lim metodi o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning o'qish vazifalarini bajarishga qaratilgan nazariy va amaliy bilish faoliyati yo'lidir. Ta'lim metodlari tevarakatdagi dunyoni bilishning umumiy qonuniyatlarini tushunishga bog'liqdir, ya'ni ular falsafiy metodologik asosga ega va ta'lim jarayonidagi qarama-qarshiliklarni, ta'lim jarayonining mohiyatini va tamoyillarini to'g'ri anglash natijasidir. Ta'lim materiali ta'lim mazmunida ifodalangan ilmiy fikr mantig'iga bog'liq. Pedagogik qarashlarda nazariya qancha kam ifodalangan bo'lsa, ta'lim metodlari bu nazariyaga shuncha kam bog'liq bo'ladi. Pedagogika fani maktablar va ta'lim beruvchilarning ilg'or ish tajribalarini umumlashtiradi, an'anaviy ta'limning ilmiy asoslarini ko'rsatib beradi, o'qitishning zamonaviy, samarali metodlarini ijodiy ravishda izlab topishga yordam beradi. Shu sababli ham ta'lim metodlari oldiga quyidagi asosiy talablar qo'yiladi:

1. O'quv materialini o'rganish yo'li fikr yuritishning didaktik-materialistik usullarini, milliy mafkuraga hamda milliy qadriyatlarga asoslangan axloq, xulq atvorning irodaviy sifatlarini shakllantirishga olib kelishi kerak.

2. Ta'lim metodi ilmiy dalillar bilan aniq va ravshan asoslangan bo'lishi lozim.

Ta'lim metodlarining tizimligi ularning samaradorlik darajasini belgilaydi.

3. Ta'lim metodlari oldiga muqarrar sur'atda qo'yiladigan yana bir talab ularning tushunarli bo'lishi.

4. Bolani sezgi organlari orqali bilishga o'rgatish va o'quv jarayonida ko'rsatmali qurollardan iloji boricha ko'proq foydalanish.

5. Ta'lim metodlari oldiga qo'yiladigan talablardan yana biri – bu bilimlarning asosli va puxta bo'lishi. Ta'lim metodlari yaxshi natija beradigan bo'lishi lozim.

Ta'lim beruvchining tushuntirish va ta'limlovchilarning o'zlashtirish usuli rejalashtirilgan yoki mo'ljallangan natijani berishi kerak.

Xulosa shuki, bunday sharoitda o'qituvchi malakali pedagog bo'lish bilan birgalikda yuksak rivojlangan fikrlash qobiliyatiga, muammolar bo'yicha chuqur mushohada yuritishga, muammolarni o'z vaqtida echa oladigan qobiliyatga ega bo'lishi kerak. Interfaol metodlarda darslarni

tashkil etishda o'quvchi shaxsini rivojlantirish o'zi-o'ziga zamin yaratishdan boshlanishi kerak. Ayni hozirgi davrimizda bir qator rivojlangan mamlakatlarda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda. Interfaol ta'lim metodlari hozirda eng ko'p tarqalgan va barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng qo'llanayotgan metodlar danhisoblanadi. Shu bilan birga, interfaol ta'lim metodlarining turlari ko'p bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonining deyarli hamma vazifalarini amalga oshirish maqsadlari uchun moslari hozirda mavjud. Amaliyotda ulardan muayyan maqsadlar uchun moslarini ajratib tegishli qo'llash mumkin. Bu holat hozirda interfaol ta'lim metodlarini ma'lum maqsadlarni amalga oshirish uchun to'g'ri tanlash muammosini keltirib chiqargan.

1-jadval

An'anaviy hamda interfaol dars orasidagi ayrim farqlar

№	Asosiy tushunchalar	An'anaviy dars	Interfaol dars
1	Qo'llanish darajasi	Barcha mavzular bo'yicha ular uchun qulay bo'lgan dars turlari shaklida qo'llaniladi	Ayrim mavzular bo'yicha interfaol darsning qulay bo'lgan turlari shaklida qo'llaniladi. Boshqa mavzular uchun an'anaviy dars qo'llaniladi
2	Dars maqsadi	Dars mavzusi bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, mustahkamlash.	Dars mavzusi bo'yicha mustaqil fikrlash, xulosaga kelish, ularni bayon qilish, himoyalashga o'rgatish.
3	O'qituvchining vazifalari va ish usullari	Yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash, nazorat, topshiriqlar berish.	O'quvchilarning mustaqil ishlashlarini va taqdimotlarini tashkil qilish, boshqarish, nazorat, yakuniy xulosalarni asoslab berish.
4	Darsga tayyorgarlikka talablar	Dars rejasi, konspekt va didaktik vositalarni tayyorlash.	Interfaol dars ishlanmasi, mustaqil ishlar uchun topshiriqlar, tarqatma materiallar, boshqa zarur vositalarni tayyorlash.
5	O'quvchilar tayyorgarligiga talablar	Oldingi dars bo'yicha vazifalarni bajarib kelish.	Yangi dars mavzusi bo'yicha asosiy tushunchalarni va dastlabki ma'lumotlarni bilish.

6	O'quvchilarning vazifalari va ish usullari	O'qituvchini tinglash va o'zlashtirish, berilgan topshiriqlarni bajarish.	O'qituvchi bergan topshiriqlarni bajarish bo'yicha mustaqil fikrlash, o'z fikr, xulosalarini boshqalarga solishtirish va yakuniy xulosaga kelish
7	Vaqt taqsimoti	Dars vaqtining ko'p qismi o'qituvchining yangi mavzuni tushuntirishi, tahlil qilishi, topshiriqlarni tushuntirishi, o'zlashtirishni nazorat qilishiga sarflanadi.	Dars vaqtining ko'p qismi o'quvchilarning mustaqil topshiriqlarni bajarishi, fikr almashishi, mushohada qilishi, o'z xulosalarini bayon qilishi va himoyalashiga sarflanadi.
8	Darsning modul va algoritmlari	Darsning modul va algoritmlaridan har bir o'qituvchi o'zi qo'llayotgan metodga muvofiq foydalanadi.	Har bir dars oldindan tayyorlangan modullar va algoritmlarga, loyihalarga muvofiq o'tkaziladi.
9	O'quvchilardan talab qilinadigan faollik darajasi	O'qituvchi har tomonlama faol, o'quvchilar diqqatni jamlash, tushunish, fikrlash, topshiriqlarni bajarish bo'yicha faol. Muloqot shakllari: o'qituvchi-guruh; o'qituvchi-o'quvchi; o'quvchi-o'quvchi; o'quvchi-o'qituvchi; guruh-o'qituvchi;	O'qituvchi ham, o'quvchilar ham har tomonlama faol. Hamkorlik, hamijodkorlik shakllari: o'qituvchi-o'quvchi; o'quvchi-o'quvchi; o'quvchi-kichik guruh; kichik guruh-o'quvchi; kichik guruh-o'qituvchi; guruh-o'qituvchi.
10	Bilimlarni o'zlashtirishning asosiy usullari	Muloqot, muhokama, muzokara, bahs, munozara, mulohaza, tahlil, mushohada, mutolaa va boshqalar.	Muloqot, mutolaa, mushohada, muhokama, muzokara, bahs, munozara, mulohaza, tahlil va boshqalar.
11	Mashg'ulot shakllari	Ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, laboratoriya mashg'uloti, davra suhbat, bahs, munozara, konsultastiya va boshqalar.	Ma'ruza, guruh yoki juft bo'lib ishlash, taqdimotlar, bahs, munozara, davra suhbat, amaliy ishlar va boshqalar.
12	Kutiladigan natija	Mavzu bo'yicha o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini o'zlashtirishlari.	Mavzu bo'yicha o'quvchilarning o'z fikr, xulosalarini shakllantirish, ularni mustaqil bilim olishga o'rgatish.

Bu jadvalda hajm oshib ketmasligi uchun fikr juda qisqa bayon qilindi.

Jadvalda keltirilgan farqlar shu ikki mashg'ulot turining bir-biriga nisbatan afzal va kamchilik tomonlarini yaqqol ko'rsatib turibdi.

Interfaol mashg'ulotning ushbu jadvalda ko'rsatilgan ayrim jihatlarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. O'quv rejadagi fanlarni o'qitishda qaysi mavzular bo'yicha interfaol darslar tashkil qilish maqsadga muvofiqligini hisobga olish zarur. Bunda har bir mavzu bo'yicha mashg'ulotning maqsadiga to'liq erishishni ta'minlaydigan interfaol yoki an'anaviy mashg'ulot turlaridan foydalanish ko'zda tutiladi.

2. Interfaol mashg'ulotning samarali bo'lishi uchun o'quvchilar yangi mashg'ulotdan oldin uning mavzusi bo'yicha asosiy tushunchalarni va dastlabki ma'lumotlarni bilishlarini ta'minlash zarur.

3. Interfaol mashg'ulotda o'quvchilarning mustaqil ishlashlari uchun an'anaviy mashg'ulotga nisbatan ko'p vaqt sarflanishini hisobga olish zarur.

Shunday qilib, Iqtisodiyot fanlarini o'qitishda umumdidaktik va xususiy predmetli metodlarning uyg'unlashuvi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Umumdidaktik metodlar o'quvchilarga asosiy iqtisodiy tushunchalarni shakllantiradi, xususiy metodlar esa ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu metodlarning to'g'ri tanlanishi va o'zaro aloqasi talabalarni iqtisodiy jarayonlarni chuqur tushunishga va ularni amaliyotda qo'llay olishga yordam beradi. Shu bilan birga, iqtisodiyot fanlarini o'qitishda metodlarning integratsiyasi o'quvchilarning iqtisodiy fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi, shuningdek, ularni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Olimov, T. H. (2019). Spiritual and moral aspects of the formation of civil culture in future specialists of higher education. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.

2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.

3. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sodiqova Nigora To'rayevna,

Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200400, Buxoro tuman, Mustaqillik-Yangi-obod-6,

nigorasadykova667@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-7499-7958>;

OLIIY TIBBIYOT TA'LIM MUASSASALARINING INGLIZ TILIDAGI AMALIY MASHG'ULOTLARIDA QO'LLANILADIGAN TIBBIY-TEXNIK VOSITALAR VA YANGI TIBBIY TEXNOLOGIYALARNING TASNIFI

Hamroyeva Sanobar Hasan qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada ingliz tili amaliy mashg'ulotlarida qo'llaniladigan zamonaviy tibbiy-texnik asboblari va yangi tibbiy texnologiyalarni o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ingliz tili o'qituvchilari va talabalari tomonidan foydalaniladigan turli tibbiy texnologiyalar. Yangi tibbiy texnologiyalar, ayniqsa, sun'iy intellekt, telemeditsina va tibbiy ma'lumotlar bazalari ingliz tilini o'rganishda qanday samarali qo'llanishi mumkinligi ko'rsatiladi. Shuningdek, ingliz tilini o'qitishda tibbiy terminologiyani o'rganish usullari hamda metodikalar ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari tibbiy ta'limni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llashning muhimligini ta'kidlaydi.

MAQSAD: ingliz tili amaliy mashg'ulotlarida qo'llaniladigan zamonaviy tibbiy-texnik asboblari va yangi tibbiy texnologiyalarni o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Robototexnika: SI-ga asoslangan robotlar jarrohlik amaliyotlarini bajarish, masalan, robotsiz jarrohlik qilishda ishlatiladi. Bu usul jarrohlarning aniqligini oshiradi va bemorlarga kamroq zarba etkazadi, shuningdek, tiklanish jarayonini tezlashtiradi. un'iy intellekt o'zining yuqori aniqligi bilan tibbiy muammolarni tezda aniqlay oladi, bu esa davolash jarayonini tezlashtiradi va samaradorligini oshiradi. anlangan algoritmlar tufayli, tajriba o'tkazish jarayonida ko'p vaqtni tejaydi, bu orqali bemorlarga tezda tibbiy yordam ko'rsatish imkonini beradi. Sun'iy intellekt ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish orqali har bir bemorning individual ehtiyojlariga mos ravishda davolanish usulini taklif etadi. Osonlik bilan tahlil qilib, tibbiy muassasalarga resurslarni samarali utilizatsiya qilish imkonini beradi, bu esa iqtisodiy jihatdan ham foyda keltiradi. Shuningdek, sun'iy intellekt tibbiyotda yangi ufqlarni ochib, foydalanuvchilarga yanada sifatli va samarali xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi.

XULOSA: Telemeditsina yordamida bemorlarning tibbiy holati masofadan tekshirilishi mumkin. Bemorlar o'zlarining tibbiy ko'rsatkichlarini (masalan, qon bosimi, yurak urishi, nafas olish tezligi) masofaviy usulda o'lchab, bu ma'lumotlarni shifokorga yuborishlari mumkin. Bemorlar o'zlarining holatini masofadan monitoring qilish uchun turli xil qurilmalardan foydalanishlari mumkin. Masalan, diabet bemorlari o'zlarining qon shakarini o'lchash va natijalarni tibbiy mutaxassislariga yuborishlari mumkin. Shifokorlar bu ma'lumotlarni ko'rib chiqib, zarur bo'lsa, davolashni moslashtiradilar. Telemeditsina orqali psixologik maslahatlar va terapiya seanslari o'tkazilishi mumkin. Bemorlar videokonferensiya, telefon yoki onlayn chat orqali psixologlardan yordam olishlari mumkin. Telemeditsina, ayniqsa, tibbiy xizmatlar taqdimotini yaxshilash, bemorlarning qulayligini ta'minlash va tibbiy resurslarni samarali foydalanish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Biroq, u barqaror rivojlanish va maxfiylikka oid masalalarni hal qilishni talab qiladi.

Kalit soʻzlar: Tibbiy-texnik asboblari, yangi tibbiy texnologiyalar, uskunalarning ingliz tilidagi nomlarining tasnifi, tibbiy apparatlar, telemeditsina, simulyatsiya qurilmalari, tibbiy apparatlar (ultrasonografiya, rentgen, EKG tizimlari) va diagnostik uskunalari.

КЛАССИФИКАЦИЯ МЕДИЦИНСКОГО ОБОРУДОВАНИЯ И НОВЫХ МЕДИЦИНСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ, ИСПОЛЪЗУЕМЫХ НА АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПРАКТИЧЕСКИХ ОБУЧЕНИЯХ В ВЫСШИХ МЕДИЦИНСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Хамроева Санобар Хасановна

Докторант Азиатского Международного Университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Данная статья посвящена изучению современного медицинского оборудования и новых медицинских технологий, используемых на практических занятиях по английскому языку. В исследовании изучались различные медицинские технологии, используемые преподавателями и студентами английского языка. Будет показано, как новые медицинские технологии, особенно искусственный интеллект, телемедицина и медицинские базы данных, могут быть эффективно использованы при изучении английского языка. Также будут рассмотрены методы и приемы изучения медицинской терминологии при преподавании английского языка. Результаты исследования подчеркивают важность использования инновационных подходов и современных технологий в развитии медицинского образования.

ЦЕЛЬ: изучение современного медицинского и технического оборудования и новых медицинских технологий, используемых на практических занятиях по английскому языку.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Робототехника: роботы на основе СИ используются для выполнения хирургических процедур, таких как роботизированная хирургия. Этот метод повышает точность действий хирургов и наносит меньше травм пациентам, а также ускоряет процесс восстановления. Искусственный интеллект способен быстро и точно выявлять медицинские проблемы, что ускоряет процесс лечения и повышает его эффективность. Благодаря сложным алгоритмам он значительно экономит время в процессе тестирования, позволяя пациентам быстрее получать медицинскую помощь. Искусственный интеллект предлагает подход к лечению, адаптированный к индивидуальным потребностям каждого пациента, путем сбора и анализа данных. Это позволяет медицинским учреждениям эффективно использовать ресурсы за счет простого анализа, что также приносит экономические выгоды. Искусственный интеллект также открывает новые горизонты в медицине, предоставляя пользователям более качественные и эффективные услуги.

ВЫВОД: С помощью телемедицины можно дистанционно контролировать состояние здоровья пациентов. Пациенты могут удаленно измерять свои медицинские параметры (например, артериальное давление, частоту сердечных сокращений, частоту дыхания) и отправлять эти данные своему врачу. Пациенты могут использовать различные устройства для удаленного мониторинга своего состояния. Например, пациенты с диабетом могут измерить уровень сахара в крови и отправить результаты медицинским работникам. Врачи изучают эту информацию и при необходимости корректируют лечение. Психологическое консультирование и сеансы терапии могут проводиться с помощью телемедицины. Пациенты могут получить помощь от психологов по видеосвязи, телефону или в онлайн-чате. Телемедицина, в частности, открывает большие возможности для улучшения предоставления медицинских услуг, обеспечения комфорта пациентов и эффективного использования медицинских ресурсов. Однако для этого необходимо решить вопросы, связанные с устойчивым развитием и конфиденциальностью.

Ключевые слова: Медицинские приборы, новые медицинские технологии, классификация наименований оборудования на английском языке, медицинские приборы, телемедицина,

симуляционные приборы, медицинские приборы (УЗИ, рентген, ЭКГ-системы) и диагностическое оборудование.

CLASSIFICATION OF MEDICAL EQUIPMENT AND NEW MEDICAL TECHNOLOGIES USED IN ENGLISH PRACTICAL TRAINING IN HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Hamroyeva Sanobar Hasan qizi

Doctoral student at the Asian International University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article is devoted to the study of modern medical and technical devices and new medical technologies used in English language teaching. The study shows how new medical technologies, especially artificial intelligence, telemedicine and medical databases, can be effectively used in English language teaching. It also examines the methods and techniques of studying medical terminology in English language teaching. The results of the study emphasize the importance of innovative approaches and the use of modern technologies in the development of medical education.

GOAL: To study modern medical and technical devices and new medical technologies used in English language teaching.

MATERIALS AND METHODS: Robotics: AI-based robots are used to perform surgical procedures, for example, robotic surgery. This method increases the accuracy of surgeons and causes less trauma to patients, and also speeds up the recovery process. AI can quickly identify medical problems with its high accuracy, which speeds up the treatment process and increases its efficiency. Thanks to the developed algorithms, it saves a lot of time during the experiment, which allows patients to receive medical care quickly. By collecting and analyzing data, AI offers a treatment method tailored to the individual needs of each patient. By analyzing it easily, it allows medical institutions to effectively utilize resources, which is also economically beneficial. AI also opens up new horizons in medicine and provides users with more quality and efficient services.

CONCLUSION: With the help of telemedicine, the medical condition of patients can be checked remotely. Patients can measure their medical indicators (for example, blood pressure, heart rate, respiratory rate) remotely and send this data to the doctor. Patients can use various devices to remotely monitor their condition. For example, diabetic patients can measure their blood sugar and send the results to medical specialists. Doctors can review this information and adjust treatment if necessary. Psychological counseling and therapy sessions can be conducted via telemedicine. Patients can receive help from psychologists via video conference, telephone or online chat. Telemedicine offers great opportunities, in particular, to improve the presentation of medical services, ensure patient comfort and use medical resources efficiently. However, it requires addressing issues of sustainability and confidentiality.

Keywords: Medical devices, new medical technologies, classification of equipment names in English, medical devices, telemedicine, simulation devices, medical devices (ultrasonography, X-ray, ECG systems) and diagnostic equipment.

Yigirma birinchi asrdagi jadal taraqqiyot davrida ta'lim va uning vazifasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Hozirgi yoshlar jamiyat taraqqiyotining asosiy manbaidir. Ta'lim va tarbiyaning asosiy maqsadi har tomonlama barkamol inson shakllantirishdir. Yoshlarga chet tilini o'rgatish insonning o'sishi, ya'ni zamonaviy dunyoning ko'p madaniyatli va ko'p tilli muhitiga

moslashuvchanlik nuqtai nazaridan, u yangi tilni o'rganish uchun qulay sharoitlarni yaratadi. Til to'sig'i nafaqat ilmiy muassasalar va maktablarda, balki boshqa bir qancha maktabgacha ta'lim muassasalarida ham institutsional ta'limning zarur elementiga aylanib bormoqda. Til o'qitishda zamonaviy texnologiyalar, onlayn resurslar va o'quv dasturlari qo'llaniladi. Bu o'quvchilarga mustaqil o'rganishga va o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga

yordam beradi. Tilni o'qitish jarayonida integratsiya, amaliyot, va madaniy kontekstga asoslangan yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Bu tizim o'quvchilarga nafaqat tilni o'rganishda, balki boshqa madaniyatlar bilan ham tanishish imkonini beradi. Integratsiyalashgan yondashuv ya'ni bu o'quvchilarga tilni muloqot kontekstida o'rganishga yordam beradi. O'quvchilarga tilni ma'lum bir mavzu doirasida o'rganish tavsiya etiladi, bu esa ularga ko'proq motivatsiya beradi va tilda real hayotdagi vaziyatlarni tushunishga yordam beradi. Hozirgi kunda ta'limga etibo'r berish, davlatning ijtimoiy, iqtisodiy ma'naviy jihatdan rivojlantirish demakdir. Tibbiyot fani va sog'liqni saqlash amaliyotining yildan yilga rivojlanib borishi zamonaviy tadqiqot uslublari va yangi pedagogik texnologiyalar, diagnostik uslublari hamda zamonaviy kompyuterlarni tibbiyotning barcha bo'limlariga kirib kelishi bilan xarakterlanadi. Bulaming hammasi bolg'usi shifokorlardan ularning fizika, matematika, ingliz tili va texnikaviy fanlar xususan "Tibbiyot elektronikasi" bo'yicha nazariy va amaliy bilim darajalarini yanada oshirib borishlarini talab qiladi. Shularni hisobga olgan holda, ushbu tezisda "Tibbiy texnika va yangi tibbiyot texnologiyasi" - fani namunaviy dasturiga mos tarzda ishlab chiqilgan bo'lib, tibbiyot priborlari va apparaturalari bilan ishlashda ularning vazifasi, ingliz tilidagi nomi, texnik xarakteristikasi, tuzilishi va ishlash prinsipi, qurilmani ishga tayyorlash va ishlatish hamda barcha qurilmalarda qanday texnikaviy xavfsizlik choralariga amal qilish alohida - alohida ko'rsatib o'tadi. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitish amaliyotlari tibbiy bilimlarni rivojlantirish va ilmiy kommunikatsiyani mustahkamlashda katta rol o'ynaydi. Bugungi kunda ingliz tili global tibbiyot sohasida muhim rol o'ynashini inobatga olib, ingliz tilini o'rganish jarayonida zamonaviy tibbiy-texnik asboblari va yangi texnologiyalardan foydalanish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda va tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili amaliy mashg'ulotlarida qo'llaniladigan tibbiy-texnik asboblari va yangi tibbiy texnologiyalarni tasniflash va ularning samarali qo'llanishini o'rganishdir. Yangi tibbiy texnologiyalar va ularning ingliz tilida qo'llanilishi quyidagicha amalga oshiriladi ya'ni tibbiy texnologiyalar haqidagi ma'lumotlar, maqolalar va videolar ko'pincha ingliz tilida mavjud.

Tibbiyot mutaxassislari o'rtasida ingliz tilida muloqot va tajriba almashish amalga oshiriladi.

Bu jarayonlar yangi texnologiyalarni keng tarqatish va ulardan foydalanishni osonlashtiradi. Texnologiyalarni taqdim etuvchi kompaniyalar ingliz tilida batafsil ma'lumotlar, qo'llanmalar va videolar tayyorlaydi, bu esa foydalanuvchilarga oson tushunishga yordam beradi. Ingliz tilida mavjud bo'lgan onlayn kurslar va o'quv materiallari orqali tibbiyot mutaxassislari yangi texnologiyalar haqida bilimlarini oshirishi mumkin. Tibbiyot sohasida ingliz tilida muloqot qiluvchi xalqaro jamoalar yangi texnologiyalarni birgalikda ishlab chiqish va qo'llash imkoniyatini beradi.

Klinik tadqiqotlar va tajribalar ingliz tilida olib borilishi orqali, mutaxassislari o'zaro tajribalarini bo'lishish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Tibbiyot va texnologiyalar sohasidagi ilmiy maqolalar va tadqiqotlar ingliz tilida chop etiladi, bu esa mutaxassislarga yangi bilimlarni olish imkoniyati beradi. Tibbiyotda sun'iy intellektning o'рни (masalan, diagnostika, rasmiy tahlil, robototexnika) va uning ingliz tilida ilmiy tushuntirishlari. Sun'iy intellekt tibbiy diagnostikada innovatsion vositalar sifatida ishlatiladi. U ma'lumotlarni analiz qilib, kasalliklarni aniqlashda yuqori aniqlik bilan yordam beradi. Masalan, SI yordamida xuddi radiografiya tasvirlaridan olingan xulosalarni tez va aniq, inson mutaxassislari nisbatan samarali baholash imkonini beradi. Sun'iy intellekt texnologiyalari, masalan, kompyuter tomografiyasi (KT) va magnit-rezonans tomografiyasi (MRT) tahlillarini osonlik bilan bajara oladi. Ular turli kasalliklarni aniqlash va baholashda keng qamrovli ma'lumotlarni analiz qilib, radiologlar uchun qulaylik yaratadi. **Robototexnika:** SI-ga asoslangan robotlar jarrohlik amaliyotlarini bajarish, masalan, robotsiz jarrohlik qilishda ishlatiladi. Bu usul jarrohlarning aniqligini oshiradi va bemorlarga kamroq zarba etkazadi, shuningdek, tiklanish jarayonini tezlashtiradi. un'iy intellekt o'zining yuqori aniqligi bilan tibbiy muammolarni tezda aniqlay oladi, bu esa davolash jarayonini tezlashtiradi va samaradorligini oshiradi. anlangan algoritmlar tufayli, tajriba o'tkazish jarayonida ko'p vaqtni tejaydi, bu orqali bemorlarga tezda tibbiy yordam ko'rsatish imkonini beradi. Sun'iy intellekt ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish orqali har bir bemorning individual ehtiyojlariga mos ravishda davolanish usulini taklif etadi. Osonlik bilan tahlil qilib, tibbiy muassasalarga

resurslarni samarali utilizatsiya qilish imkonini beradi, bu esa iqtisodiy jihatdan ham foyda keltiradi. Shuningdek, sun'iy intellekt tibbiyotda yangi ufqlarni ochib, foydalanuvchilarga yanada sifatli va samarali xizmat ko'rsatishni ta'minlaydi.

Quyida tibbiyotdagi asosiy uskunalar va ularning ingliz tilidagi nomlari, tasnifi va ularning vazifalarini batafsil bayon qiladi.

1. Diagnostik uskunalar ³²(Diagnostic equipment):

✚ **Stethoscope (stetoskop):** Yurak urishini, nafas olishni va boshqa ichki tovushlarni eshitish uchun ishlatiladi.

✚ **Thermometer (termometr):** Bemorning haroratini o'lchash uchun ishlatiladi.

✚ **Sphygmomanometer (sfigmomanometr):** Qon bosimini o'lchash uchun ishlatiladi.

✚ **Ophthalmoscope (oftalmoskop):** Ko'zning ichki qismlarini tekshirish uchun ishlatiladi (retina, ko'z nervi).

✚ **Otoscope (otoskop):** Quloq kanalini tekshirish uchun ishlatiladi.

✚ **Electrocardiogram (ECG or EKG) machine ³³ (elektrokardiogramma apparati):** Yurak ritmini va elektr faoliyatini tekshiradi.

✚ **X-ray machine (rentgen apparati):** Ichki organlarni, suyaklarni va to'qimalarni tasvirlash uchun ishlatiladi.

✚ **Ultrasound machine (ultrasonografiya apparati):** Yangi olingan tasvirlar yordamida organlarni va to'qimalarni tekshiradi.

✚ **MRI machine (Magnetic Resonance Imaging apparati):** Ichki organlarni, bosh miya va bo'g'imlarni aniqlash uchun ishlatiladi.

✚ **CT scanner (Komp'yuter tomografiya apparati):** Yirik organlarning kesma tasvirlarini olish uchun ishlatiladi.

2. Jarrohlik uskunalar Surgical instruments):

✚ **Scalpel (skalpelya):** To'qimalarni kesish uchun ishlatiladi, odatda jarrohlik amaliyotlarida.

✚ **Forceps (forsalar):** To'qimalarni ushlab, siljitish yoki tortib olish uchun ishlatiladi.

✚ **Needle holder (ignali ushlovchi):** Igna va iplarni ushlab turish uchun ishlatiladi.

✚ **Surgical scissors (jarrohlik qaychi):** To'qimalarni kesish yoki kesish uchun ishlatiladi.

✚ **Hemostat (gemostat):** Tomirlarni yopish va qon ketishini to'xtatish uchun ishlatiladi.

✚ **Suture (nipel yoki tiki):** To'qimalarni birlashtirish uchun ishlatiladi (tikish uchun ip).

✚ **Surgical drape (jarrohlik pardasi):** Amaliyot sohasini yopish va sterilizatsiya qilish uchun ishlatiladi.

3. Reabilitatsiya va fizioterapiya uskunalar ³⁴(Rehabilitation and physiotherapy equipment):

✚ **TENS unit (Transcutaneous Electrical Nerve Stimulation aparati):** Og'riqni kamaytirish va mushaklarni stimulyatsiya qilish uchun ishlatiladi.

✚ **Exercise machine (mashq qilish uskunasi):** Muskul va bo'g'imlarni tiklash uchun ishlatiladi, masalan, pedal mashqlari, velosiped mashinasi.

✚ **Hot/cold packs (issiq/sovuq kompresslar):** Og'riqni kamaytirish va yallig'lanishni davolash uchun.

✚ **Ultrasound therapy machine (ultrason terapiya apparati):** Yallig'lanishni davolash, og'riqni kamaytirish uchun.

✚ **Traction device (traksion uskunasi):** Suyak yoki bo'g'imni tortish va tiklash uchun ishlatiladi.

4. O'zgaruvchan vositalar ³⁵ (Consumables):

✚ **Syringe (syringa):** Suyuqliklarni (dori, in'ektsiyalar) kiritish yoki olish uchun ishlatiladi.

✚ **Needle (igna):** Dori yoki suyuqliklarni teriga kiritish uchun ishlatiladi.

✚ **Catheter (kateter):** Siydik chiqarish yoki boshqa suyuqliklarni olib tashlash uchun ishlatiladi.

✚ **Bandage (bint):** Yaralarni yopish va himoya qilish uchun ishlatiladi.

✚ **Gauze (gazli mato):** Yaralarni tozalash va yopish uchun ishlatiladi.

1. British Council. (2023). Teaching Technical English: Strategies and Resources.
2. British Council. (2023). Teaching Technical English: Strategies and Resources.
3. British Council. (2023). Teaching Technical English: Strategies and Resources.

4. Longman Dictionary of Contemporary English. (2021). Longman Pearson Education.
5. Macmillan English for Engineers Dictionary. (2018). Macmillan Education.

- ✚ **Adhesive tape (plaster):** Yarani yopish yoki bandajni mahkamlash uchun ishlatiladi.

5. Laboratoriya asboblari³⁶ (Laboratory instruments):

- ✚ **Microscope (mikroskop):** Namunaning kichik tuzilishini ko'rish uchun ishlatiladi.
- ✚ **Centrifuge (tsentrifuga):** Suv va qattiq moddalarni ajratish uchun ishlatiladi.
- ✚ **Autoclave (avtoklav):** Sterilizatsiya qilish uchun yuqori harorat va bosimdan foydalanadi.
- ✚ **Refrigerator (muzlatgich):** Dori-darmonlarni yoki laboratoriya materiallarini saqlash uchun.
- ✚ **Petri dish (Petri idishi):** Mikrobiologik o'sish va sinovlar uchun ishlatiladi.

6. Bemor parvarishi va monitoring uskunolari³⁷ (Patient care and monitoring equipment):

- ✚ **Infusion pump (infuziya nasos):** Tomir ichiga dori yoki suyuqliklarni aniq miqdorda yuborish uchun ishlatiladi.
- ✚ **Pulse oximeter (pulsoximetr):** Qonning kislorod darajasini o'lchash uchun ishlatiladi.
- ✚ **Patient monitor (bemorni monitoring qilish apparati):** Yurak ritmi, qon bosimi, nafas olish tezligi va boshqa hayotiy ko'rsatkichlarni kuzatish uchun ishlatiladi.
- ✚ **Ventilator (ventilyator):** Bemorning nafas olish jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun ishlatiladi.
- ✚ **Defibrillator (defibrillyator):** Yurakning turg'unligini tiklash va yurak urishini normalashtirish uchun ishlatiladi.

7. Farmatsevtika uskunolari (Pharmaceutical equipment):

- ✚ **Pill counter (tabletkalar sanagich):** Dori-darmonlarni aniq miqdorda sanash uchun ishlatiladi.
- ✚ **Blister pack (blister paket):** Dori-darmonlarni to'plamga joylash va ularni himoya qilish uchun ishlatiladi.
- ✚ **Tablet press (tabletkani bosish mashinasi):** Dori tabletkalarini tayyorlash uchun ishlatiladi.

8. Tibbiy tasvirlash uskunolari (Medical imaging equipment):

- **CT Scanner (CT skaner):** Kompyuter tomografiyasini amalga oshirish uchun ishlatiladi, ko'plab tasvirlar olinadi va tahlil qilinadi.
- **MRI Scanner (MRI skaner):** Magnit resonans tasvirlash uchun ishlatiladi, bo'g'imlar, miya va boshqa yumshoq to'qimalarni aniq ko'rsatadi.
- **X-ray machine (rentgen apparati):** Suyaklarning, to'qimalarning tasvirini olish uchun ishlatiladi. Tibbiyotdagi uskunalar keng va turli xil bo'lib, ularning har biri muayyan maqsadga xizmat qiladi.

“Tibbiyot texnikasi” kursi nihoyasida barcha talabalar quyidagi zaruriy, nazariy va amaliy ko'nikma hamda malakalarga ega bo'lishlari va quyidagilarni bilishi kerak:

- tashxis qo'yishda, davolash va ilmiy tadqiqot maqsadlarida foydalaniladigan tibbiy asboblarni, pribor va apparatlarning vazifasi, tuzilishi va ishlash prinsiplarini;
 - tibbiyot asboblari, pribor va apparatlarda energiya tashuvchi hisoblanuvchi fizikaviy omillarning a'zo va to'qimalarga ta'sir mexanizmlarini;
 - tibbiyot muassasalarida, maxsus klinika va markazlarda davolash texnologiyalari tizimini tuzilishini umumiy prinsiplari.
- Yuqorida ko'rsatilgan ko'nikma va malakalarga ega bo'lgandan so'ng, mustaqil ravishda quyidagilarni bajara olishi lozim:
- maxsus tibbiy diagnostika va davolash uchun zarur bo'lgan tibbiy asbob va uskunalar hamda pribor va apparatlarni maqsadga muvofiq tanlay bilish;
 - tibbiy asbob va uskunalar hamda pribor va apparatlarning texnik xususiyatlarini, ularning tuzilishi va ishlash prinsiplarini ilmiy tushungan holda texnik xavfsizlik qoidalariga rioya qilishi;
 - diagnostikada, davolashda, jarrohlik va reanimatsiyada foydalaniladigan asboblarni va qurilmalardan foydalanishni, tibbiy ma'lumotlarni qayd qilish va

6. Macmillan English for Engineers Dictionary. (2018). Macmillan Education.

hujjatlashni.

Tibbiy texnika va yangi tibbiyot texnologiyasi fanini o'rganish uchun tibbiyot elektronikasini ilmiy asoslangan holda mukammal o'rganish maqsadgamuvofiqdir. Chunki hozirgi vaqtda elektronika tushunchasi keng tarqalgandir. Zamonaviy texnika fani bo'lmagan elektronika, eng avvalo hozirgi zamon fizikayutuqlariga asoslanadi, shuning uchun elektron apparatlarsiz hozirgi kundakasalliklar diagnostikasini ham, ulami effektiv davolashni ham amalga oshirib bo'lmaydi. Davolash maqsadida organizmga turli fizik faktorlar (ultratovush, elektr toki, elektromagnit maydon va boshqalar) bilan dozali ta'sir ko'rsatishni ta'minlovchi elektron qurilmalari: mikroto'liqlik terapiya apparatlari, elektroxirurgiya uchun apparatlar, kardiostimulyator va boshqalar bo'lib hisoblanadi. Zamonaviy tibbiyot elektronikasining asosi kibernetika elektron qurilmalar bo'lib ular:

a) tibbiy-biologik axborotni qayta ishlash, saqlash va avtomatik analiz qilish, muayyan masofaga uzatish uchun elektron hisoblash mashinalari;

b) hayot uchun zarur bo'lgan jarayonlarini boshqarish va odamni o'rab olgan atrof-muhitning holati ustidan avtomatik tartib o'rnatish uchun tuzilmalar;

v) biologik jarayonlarning elektron modellari va boshqalarni tashkil qiladi. Tibbiyot elektronikasi asbob va apparatlarning ishlatilishi diagnostika hamda davolashning samaradorligini va tabobat xodimining mehnat unumdorligini oshiradi.

Telemeditsina (Inglizcha: **Telemedicine**) — bu tibbiyot amaliyotini masofaviy tarzda, odatda internet orqali amalga oshirishni ta'minlaydigan tizimdir. Telemeditsina texnologiyalari bemorlarga va tibbiyot xodimlariga geografik jihatdan uzoq bo'lsa ham tibbiy xizmatlardan foydalanish imkonini beradi. U asosan tibbiy konsultatsiyalar, tashxis qo'yish, davolash va tibbiy ma'lumotlar almashish uchun ishlatiladi. Telemeditsina orqali bemorlar tibbiy yordamni masofaviy tarzda olishlari mumkin. Bu video qo'ng'iroqlar, chatlar yoki telefon orqali amalga oshiriladi. Tibbiy mutaxassislar va bemorlar orasidagi bu masofaviy aloqa jarayoni, uzoq hududlarda yashovchi yoki harakat qilishda qiyinchiliklarga duch kelgan bemorlar uchun juda qulaydir.

Telemeditsina yordamida bemorlarning tibbiy holati masofadan tekshirilishi mumkin.

Bemorlar o'zlarining tibbiy ko'rsatkichlarini (masalan, qon bosimi, yurak urishi, nafas olish tezligi) masofaviy usulda o'lchab, bu ma'lumotlarni shifokorga yuborishlari mumkin. Bemorlar o'zlarining holatini masofadan monitoring qilish uchun turli xil qurilmalardan foydalanishlari mumkin. Masalan, diabet bemorlari o'zlarining qon shakarini o'lchash va natijalarni tibbiy mutaxassislariga yuborishlari mumkin. Shifokorlar bu ma'lumotlarni ko'rib chiqib, zarur bo'lsa, davolashni moslashtiradilar. Telemeditsina orqali psixologik maslahatlar va terapiya seanslari o'tkazilishi mumkin. Bemorlar videokonferensiya, telefon yoki onlayn chat orqali psixologlardan yordam olishlari mumkin. Telemeditsina, ayniqsa, tibbiy xizmatlar taqdimotini yaxshilash, bemorlarning qulayligini ta'minlash va tibbiy resurslarni samarali foydalanish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Biroq, u barqaror rivojlanish va maxfiylikka oid masalalarni hal qilishni talab qiladi. Amaliy mashg'ulotlarda zamonaviy tibbiy-texnik vositalardan foydalanish talabalarning kasbiy kompetensiyasini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu vositalar ingliz tilida klinik bilimlarni o'zlashtirishni ham osonlashtiradi. Tibbiy-texnik vositalarni o'quv jarayoniga kiritish talabalarning nazariy va amaliy tayyorgarligini kuchaytiradi, ularning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi. Maqola tibbiy ta'limni modernizatsiya qilish, amaliy mashg'ulotlarni yanada interaktiv va samarali qilish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Brown, H. D. (2001). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. New York: Pearson Education.
2. Kasimova Sh .B. “Ingliz tilini o‘qitishning zamonaviy usullari”
3. Longman Dictionary of Contemporary English. (2021). Longman Pearson Education.
4. M.X.To‘xtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. *Pedagogika darslik*.T.: O‘zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
5. Macmillan English for Engineers Dictionary. (2018). Macmillan Education.
6. Tibbiy texnika va yangi tibbiyot texnologiyasi: O‘quv qollanm a / S.U m arov, E .B ozorov, O .Jabborova; —T.: “Iqtisod-M oliya”, 2018. - 216 b.
7. Рамазонова, С. С., & Корёгдиев, З. О. (2023). XALQ PEDAGOGIKASI TUSHUNCHASINING TAHLILI VA UNING MANBAALAR:
8. Ramazonova Salomat Saidovna Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Qoryog‘diev Zufar Oxunjonovich Ilmiy rahbar. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (8), 198-202.
9. Saidovna, R. S. (2023). YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR VA URF-ODATLAR ASOSIDA MA’NAVIY-MA’RIFIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA OILA-TA’LIM MUASSASASI VA MAHALLA HAMKORLIGINING AHAMIYATI. *Science Promotion*, 4(1), 279-287.
10. Saidovna, R. S. (2023). XALQ PEDAGOGIKASINING SHAKLLANISHIDA O‘RTA OSIYO BUYUK MUTAFAKKIRLARI PEDAGOGIK G‘OYALARINING O‘RNI. *Science Promotion*, 4(1), 288-294.
11. Saidovna, R. S. (2025). O‘SMIRLIK DAVRIDA KIMLIKNI SHAKLLANTIRISH. The latest news and research in education, 2(1), 114-119.
12. Saidovna, R. S. (2025). YOSHLIK VA RUHIY SOG‘LIQ. The latest news and research in education, 2(1), 77-82.
13. Saidovna, R. S. (2025). O‘SMIRLIKDAGI STRESS VA UNING PSIXOLOGIK TA’SIRI. The latest news and research in education, 2(1), 83-88.
14. Saidovna, R. S. (2025). IJTIMOIIY O‘ZARO TA’SIR VA TENGDOSHLAR ROLI. The latest news and research in education, 2(1), 89-94.
15. Saidovna, R. S. (2025). YOSH DAVRLARDA XULQ-ATVOR VA O‘ZGARISHLAR. The latest news and research in education, 2(1), 70-76.
16. Saidovna, R. S. (2025). BOLALIK VA O‘SMIRLIKDA O‘ZLIKNI ANGLASH. The latest news and research in education, 2(1), 101-106.
17. Saidovna, R. S. (2025). EMOTSIONAL RIVOJLANISH VA O‘ZINI ANGLASH. The latest news and research in education, 2(1), 107-113.
18. Saidovna, R. S. (2025). TA’LIM JARAYONIDA YOSHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. The latest news and research in education, 2(1), 95-100
19. Saidovna R. S. YUQORI SINF O ‘QUVCHILARIDA “TARBIYA” DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA //PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI. – 2025. – T. 2. – №. 2. – C. 363-366.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Hamroyeva Sanobar Hasan qizi
Osiyo Xalqaro Universiteti doktoranti,
Manzil: O‘zbekiston, 200100, Buxoro shahri

EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF FOREIGN CHILDREN'S LITERATURE FOR PRIMARY CLASS STUDENTS

Tolipova Marjona Muxtorjon qizi

Asian International university

2nd year graduate student, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: Foreign children's literature for primary school students plays an important role in the spiritual and moral education of the young generation. This article analyzes the educational value of foreign children's literature, its role in increasing the interest of students, expanding their worldview and forming moral values.

Studying foreign children's literature for elementary school students is one of the most urgent issues to include in educational programs in order to form their moral values and arouse their interest. This literature helps children to get acquainted with other cultures, to understand the customs and values of different peoples.

GOAL: The purpose of this article is to determine the educational value of foreign children's literature for elementary school students and to research the methods of its use in the educational process.

MATERIALS AND METHODS: During the research, the methods of analyzing samples of foreign children's literature, pedagogical experiences and studying the interests of students were used. Also, questionnaires were conducted among teachers and students to assess the educational value of literature.

CONCLUSION: Foreign children's literature is interesting and educational for elementary school students, and contributes greatly to their spiritual development. These types of literature expand children's worldview, help them understand the difference between good and bad, and learn moral values such as friendship, kindness and honesty. Therefore, it is recommended to include these types of literature more widely in educational programs.

Keywords: foreign children's literature, elementary school, educational importance, moral education, spiritual development, arousing interest.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЗАРУБЕЖНОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Толипова Маржона Мухторжон кизи

Азиатский международный университет

магистрант 2 курсаб город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Зарубежная детская литература для младших школьников играет важную роль в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения. В данной статье анализируется воспитательное значение зарубежной детской литературы, ее роль в повышении интереса учащихся, расширении их мировоззрения и формировании нравственных ценностей.

Изучение зарубежной детской литературы для учащихся младших классов является одним из наиболее актуальных вопросов включения в образовательные программы с целью формирования их нравственных ценностей и пробуждения интереса. Эта литература помогает детям познакомиться с другими культурами, понять обычаи и ценности разных народов.

ЦЕЛИ: Цель данной статьи – определить воспитательную ценность зарубежной детской литературы для учащихся младших классов и исследовать методы ее использования в образовательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе исследования были использованы методы анализа образцов зарубежной детской литературы, педагогического опыта и изучения интересов учащихся. Также среди преподавателей и учащихся были проведены анкетирования по оценке воспитательной ценности литературы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Иностранная детская литература интересна и познавательна для учащихся младших классов, способствует их духовному развитию. Эти виды литературы расширяют мировоззрение детей, помогают им понять разницу между добром и злом, усвоить такие моральные ценности, как дружба, доброта и честность. Поэтому рекомендуется шире включать эти виды литературы в образовательные программы.

Ключевые слова: зарубежная детская литература, начальная школа, воспитательное значение, нравственное воспитание, духовное развитие, пробуждение интереса.

The understanding and usage of vocabulary plays a critical role in children's success in school. A student's ability to read, write and speak depends on the student's vocabulary skills and knowledge of the language. Therefore, teachers must know how to assist students in developing these skills as well as a greater understanding of the English language. Despite the exposure and knowledge of the English language, many Swedish students do not develop the vocabulary skills they need to succeed in the Swedish National School curriculum's goals for English education. Education First (EF) is an organization that conducts a early English proficiency test among 112 countries. In the English proficiency test, Sweden has not performed lower than fourth place until this year. This year, Sweden was 7th place. (EF, 2022). For students to succeed and develop greater vocabulary skills, they must be presented with proper learning and educational tools. As English learners grow older, their lack of vocabulary skills can hinder their ability to comprehend texts and limit their abilities to develop a greater understanding and usage of the English language (Weiser, 2013). According to the Swedish National School Curriculum (2022, p.34), part of the aim for the English education is to give the students the opportunity to improve their overall communicative skills. This not only includes being able to read, write and speak in English, but also to have the ability to interact with others. One of the main purposes of educating the students is to develop their ability to

adapt their language to various subjects, audiences and purposes. Additionally, they should be prepared to use a variety of learning, comprehension, creative, and communication tools. With this said, students should be exposed to the English language in various ways by incorporating different types of educational methods and tools. By incorporating children's books into English education, students will be able to improve their language skills by reading and discussing the books. It allows natural discussions to occur and students can work with topics that are relatable to their own personal experiences (Gillanders, Castro and Franco, 2014). The usage of children's books can therefore be seen as an educational tool to help achieve the goals for students' English education.

Although we have identified some positive outcomes in relation to the usage of reading children's books to develop vocabulary acquisition (Pitriani, 2019; Birketveit & Rimmeride, 2017; Shuqair & Dashti, 2019; Collins, 2010), there have been conflicting opinions on using books to develop vocabulary. Macalister and Webb (2019) present that extensive reading has proven to be weak in providing students with vocabulary learning needs. In addition, Birketveit and Rimmeride (2017) declare that reading children's literature did not improve the students' usage of adjectives. Lightbown and Spada (2006) claims that the more a word occurs, affects the acquisition of vocabulary. Purely relying on reading to develop vocabulary skills should not be of

the teachers main interest. Students may recognize a vast variety of words, but it is not likely to further advance the students ability to successfully use them. However, the relation between ESL students' level of vocabulary knowledge and reading ability is evident (Folse, 2004). How can teachers help students develop the vocabulary acquisition needed to succeed in further grades? It has been argued that students find short stories to be a useful tool for developing vocabulary, as well as stimulating the students to expand their vocabulary to understand the story (Pitriani, 2019; Birketveit & Rimmeride, 2017). Because when reading, students focus on interpreting the story rather than particular vocabulary training. Therefore students learn vocabulary without realizing it. Although it is of great importance that students have the right level of pre-knowledge to comprehend the books. If the literature is too far above their proficiency level, the students will not feel motivated enough to read. In order to keep the students motivated to read the books assigned to them, the book's proficiency level must match each student and language skills. This does not only apply when choosing books to read but is an overall important part of planning how to further educate the 4 students. For students to stay motivated, there should be a wide variety of educational tools and content included in their education. Every student is unique and all have different backgrounds and life experiences. When learning a new language, students should use their experiences and interests in combination with teaching to make language learning easier and more enjoyable. Students are better able to learn new words and participate in the classroom environment when vocabulary instruction is based on familiar topics or themes (Andersson & Freebody, 1983). According to Gillanders et al. (p.215, 2014), "create conditions in which words are learned in an efficient and effective manner" emphasizes the significance of making language learning a fun and relatable concept for students. Every word and sentence appears in context when reading stories for children. As a result, students rapidly pick out the words that naturally go together and use them in sentences. Typically, knowing how to use a word goes hand in hand with learning it. According to Borich (2020), we may never learn a grammar rule if there is no accompanying real-world example to it.

Method and description of sources In this research, several methods have been used while collecting articles and sources that are found relevant to this study. This examines using children's literature to develop vocabulary acquisition for young ESL learners. Our primary method has been electronic resources in educational databases. Our secondary sources have been relevant books and articles that relate to our topic of research. 3.1 The article collection process At the beginning of our search process, we used databases that were accessible through the MAU website, we chose to focus on the Education Resources Information Center (ERIC) and the European Research Council (ERC) databases. ERIC is an online library of education research and information, sponsored by the Institute of Education Sciences (IES) of the U.S. Department of Education. ERC is a database containing research funded by the European Union. These databases provided many results but only a few that we found were relevant to our topic of choice. Apart from the ERIC and ERC databases, we decided to also use Google Scholar, which gave us many more results to choose from. We did multiple searches on ERIC using different search words. The search words "children's literature" and "vocabulary development" gave us 14 search results in ERIC, a very low number to work with. This forced us to switch focus and become more specific in what we were searching for. By adding search words such as "children's literature OR children's book" and "vocabulary development OR vocabulary growth OR vocabulary acquisition", we were able to expand our search results to 44 matches. When we added children's stories, we could expand our number of sources to 66, which resulted in a few more that were related to our interest area. We searched on Google Scholar using the term "children's books in an ESL classroom for vocabulary acquisition and it found 33000 results. This resulted in a very large number of articles for us to search through so we understood that it needed to be narrowed down. We decided to focus on the first 5 pages, due to these being the most relevant to our topic of interest. We then found sources that were significant to our subject. While searching through the databases, we used the following terms in different combinations: "Children's literature", "Children's stories", "Children's books", "ESL 8 classroom", "English as

a second language”, “L2 classroom”, “Vocabulary development”, “Vocabulary acquisition”.

The educational significance of foreign children’s literature for primary class students is multifaceted and offers numerous benefits. Here are some key points highlighting its importance:

Cultural Awareness and Diversity: Foreign children’s literature exposes young readers to different cultures, traditions, and perspectives. By reading stories set in various parts of the world, students can develop an understanding and appreciation for diversity, fostering empathy and global awareness. It helps break down stereotypes and promotes inclusivity.

Language Development: Reading books from different linguistic and cultural backgrounds can enrich students’ vocabulary and language skills. They are exposed to new words, phrases, and expressions, which can enhance their ability to communicate effectively. This exposure also broadens their understanding of syntax and grammar structures that may not be common in their native language.

Critical Thinking and Perspective: Foreign literature often presents unique viewpoints, problem-solving methods, and narratives that differ from local traditions. This encourages children to think critically, evaluate different perspectives, and form their own opinions. It also enhances their ability to analyze stories, characters, and situations from various angles.

Inspiration and Imagination: Foreign literature often includes fantastical elements, unique characters, and settings that may not be found in local books. These imaginative stories stimulate creativity and expand the students’ imagination, which is crucial for cognitive development and problem-solving skills.

Social and Emotional Learning: Many foreign children’s books explore universal themes such as friendship, conflict resolution, family dynamics, and self-discovery. These stories help students reflect on their own emotions, relationships, and experiences, fostering emotional intelligence and social skills.

Moral and Ethical Lessons: Foreign literature often introduces children to moral dilemmas and ethical questions, which can lead to discussions about right and wrong, justice, kindness, and fairness. These lessons are valuable in helping young

readers develop a strong sense of morality and responsibility.

Engagement with Different Literary Traditions: Exposure to foreign literature allows students to explore a variety of literary styles, including oral traditions, folk tales, and fairy tales, which may differ from the genres they are accustomed to. This broadens their understanding of storytelling and literary forms, contributing to a more well-rounded education.

Global Connections and Citizenship: By reading books from different countries, children can better understand the interconnectedness of the world. This sense of global citizenship can inspire them to become more socially responsible and engaged in addressing global issues such as poverty, environmental sustainability, and peace.

Broadening Worldview: Foreign children’s literature can help students see beyond their immediate environment and understand the broader world. It fosters curiosity about different countries, histories, and societies, making students more open-minded and adaptable to new experiences.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Anderson, R. C., & Freebody, P. (1983). Reading comprehension and the assessment and acquisition of word knowledge. *Advances in Reading/Language Research*, Vol. 2, 2231–2256.
2. Biemiller, A., & Boote, C. (2006). An Effective Method for Building Meaning Vocabulary in Primary Grades. *Journal of Educational Psychology*, Vol. 98, 44-62.
3. Birketveit, A., & Rimmereide, H. E. (2017). Using authentic picture books and illustrated books to improve L2 writing among 11-year-olds. *The Language Learning Journal*, Vol. 45, No. 1, 100–116.
4. Borich, J. (2020). Teaching Foreign Language Through Storytelling. *Education Week*.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Tolibova Marjona Muxtorjon qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

ardamirnodirovich@gmail.com

O'QUVCHILARDA KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA FUNKSIONAL SAVODXONLIK KOMPONETI-KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Bakayeva Rayxon Izatovna

Buxoro viloyati maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi metodisti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada ijodiy fikrlash va kognitiv qobiliyat insonning muvaffaqiyatida asosiy roli, kognitiv yondashuv asosida funksional savodli shaxsni tarbiyalash, ijodiy fikrlash va kreativ fikrlashning bir- biridan farqi, ijodiy fikrlashning kognitiv jarayonlarning rivojlanishiga ijobiy ta'siri, kognitiv yondashuv asosida o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun ona tili darslari da qo'llaniladigan usullar haqida fikr yuritiladi.

MAQSAD: O'quvchilardagi kognitivjarayonlarni rivojlantirish orqali ularning savodxonlik xususiyatlarini rivojlantirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ijodiy fikrlash va kognitiv qobiliyat insonning muvaffaqiyatida asosiy rol o'ynaydi. Ular original fikrlashga, yangi g'oyalar va echimlarni topishga yordam beradi. Bundan tashqari, ijodkorlik tanqidiy fikrlashni, ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, u xotira va e'tiborni yaxshilashga yordam beradi. Ijodiy fikrlash kognitiv rivojlanish va o'zgaruvchan muhitga moslashish qobiliyatini tushunishning kalitidir. Yangi va original g'oyalarni yaratish, turli xil assotsiatsiyalar va mavhum fikrlash asosida muammolarga innovatsion echimlar va yondashuvlarni topish bilan bog'liq mahorat sifatida ijodiy fikrlash insonga narsalarga boshqa tomondan qarash, o'zgartirishlar kiritish va mavjud bo'lgan chegaralarni kengaytirish imkonini beradi.

XULOSA: Zamonaviy jamiyat kreativ fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslarni talab qiladi, buni vakansiyaga oid, ya'ni ishga qabul qilish saytlarida ko'p bo'sh ish o'rinlari va ish beruvchilarning OAVlaridagi fkr-mulohazalar tasdiqlaydi. Hozirgi jamiyat nafaqat bilimga, balki davlatni tashkil etuvchi insonlarning ijodiy tafakkuriga ham tayanadi. O'zgaruvchan dunyoda standartga mos fikrlash va xatti-harakatlar ishlamas, muhim qarorlar qabul qilish kerak bo'lib qolsa, insonga kreativ fikrlash yordamga keladi. Kreativ fikrlash yangi muammolarni hal qilishda va o'zgaruvchan atrof-muhitga moslashishda inson faoliyatining markaziy elementi hisoblanadi

Kalit so'zlar: kognitiv qobiliyat, ijodiy fikrlash, kreativ fikrlash, kreativlik, 21-asr ko'nikmalari, funksional savodxonlik, "Agarda", "G'oyalar generatori", "G'aroyib hikoya" usullari.

ПУТИ РАЗВИТИЯ КОМПОНЕНТА ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ - ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ КОГНИТИВНОГО ПОДХОДА

Бакаева Райхан Изатовна

*Бухарская область детский сад и школа
Методист отдела образования города Бухары*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье раскрыта основная роль творческого мышления и познавательных способностей в успешности человека, воспитании функционально грамотного человека на основе когнитивного подхода, отличие творческого мышления от творческого мышления, положительное влияние творческого мышления на развитие рассмотрены познавательные процессы, развитие творческого мышления учащихся на основе методов познавательного подхода, используемых на занятиях по развитию родного языка.

ЦЕЛЬ: Развивать навыки грамотности учащихся путем развития их познавательных процессов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Креативное мышление и когнитивные способности играют ключевую роль в успехе человека. Они помогают мыслить оригинально, находить новые идеи и решения. Кроме того, творчество служит средством развития критического мышления, умения анализировать данные и делать выводы. Это также помогает улучшить память и внимание. Креативное мышление является ключом к пониманию когнитивного развития и способности адаптироваться к меняющейся среде. Как навык, связанный с созданием новых и оригинальных идей, поиском инновационных решений и подходов к проблемам на основе различных ассоциаций и абстрактного мышления, творческое мышление позволяет человеку смотреть на вещи под другим углом, вносить изменения и расширять существующие границы.

ВЫВОД: Современному обществу необходимы люди, способные мыслить творчески, о чем свидетельствует множество вакансий на сайтах вакансий и отзывы работодателей в СМИ. Современное общество опирается не только на знания, но и на творческое мышление людей, составляющих государство. В меняющемся мире, когда стандартное мышление и поведение не работают, когда необходимо принимать важные решения, человеку помогает творческое мышление. Креативное мышление является центральным элементом деятельности человека при решении новых задач и адаптации к меняющейся среде.

Ключевые слова: познавательные способности, творческое мышление, творческое мышление, креативность, навыки XXI века, функциональная грамотность, методы «Если», «Генератор идей», «Странная история».

WAYS TO DEVELOP THE FUNCTIONAL LITERACY COMPONENT-CREATIVE THINKING IN STUDENTS BASED ON THE COGNITIVE APPROACH

Bakayeva Raykhan Izatovna

*Bukhara region preschool and school
Methodist of the Department of Education, Bukhara city*

Annotation.

INTRODUCTION: In this article, the main role of creative thinking and cognitive ability in human success, education of a functionally literate person based on the cognitive approach, the difference between creative thinking and creative thinking, the positive effect of creative thinking on the development of cognitive processes, the development of creative thinking in students based on the cognitive approach methods used in mother tongue classes for development are considered.

GOAL: To develop students' literacy skills by developing their cognitive processes.

MATERIALS AND METHODS: Creative thinking and cognitive ability play a key role in human success. They help to think original, find new ideas and solutions. In addition, creativity serves as a means of developing critical thinking, the ability to analyze data and draw conclusions. It also helps improve memory and attention. Creative thinking is the key to understanding cognitive development and the ability to adapt to a changing environment. As a skill related to creating new and original ideas, finding innovative solutions and approaches to problems based on various associations and abstract thinking, creative thinking allows a person to look at things from a different angle, make changes and expand existing boundaries.

CONCLUSION: Modern society requires people with the ability to think creatively, as evidenced by the many vacancies on job sites and employers' media reviews. Today's society relies not only on knowledge, but also on the creative thinking of people who make up the state. In a changing world, when standard thinking and behavior do not work, when important decisions need to be made, creative thinking helps a person. Creative thinking is a central element of human activity in solving new problems and adapting to a changing environment

Key words: cognitive ability, creative thinking, creativity, 21st century skills, functional literacy, "If", "Idea generator", "Strange story" methods.

Globallashuv jarayoni kechayotgan hozirgi kunda mehnat bozori har qanday qiyinchiliklarga tezda javob bera oladigan, yangi bilimlarni o'zlashtirgan va ularni paydo bo'lgan muammolarni hal qilishda qo'llay oladigan mutaxassislarni, ya'ni funksional savodli shaxslarni talab qilmoqda. Agar maktab bitiruvchisi bunday ko'nikmalarni egallashga muvaffaq bo'lsa, u zamonaviy dunyoga osongina moslasha oladi. Kognitiv yondashuv asosida funksional savodli shaxsni tarbiyalash, 21-asr ko'nikmalariga ega bitiruvchilarni zamonaviy maktab oldida turgan vazifalardan biridir. Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikmadir. Bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari 21-asr ko'nikmalariga ega ishchilarni taqazo etayotgan dunyoga moslashishga ko'maklashadi [4]. Kreativ fikrlovchi funksional savodli o'quvchi turli kundalik muammolarni muvaffaqiyatli hal qila olishi, turli ijtimoiy vaziyatlarda kirishimli bo'lishi, muloqotni o'rnatish uchun asosiy o'qish va yozish ko'nikmalaridan foydalanishi, bir xil faktlarni o'rganishda turli yondashuvlardan foydalanishi bilan ajralib turadi.

Ijodiy fikrlash va kognitiv qobiliyat insonning muvaffaqiyatida asosiy rol o'ynaydi. Ular original fikrlashga, yangi g'oyalar va

echimlarni topishga yordam beradi. Bundan tashqari, ijodkorlik tanqidiy fikrlashni, ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, u xotira va e'tiborni yaxshilashga yordam beradi. Ijodiy fikrlash kognitiv rivojlanish va o'zgaruvchan muhitga moslashish qobiliyatini tushunishning kalitidir. Yangi va original g'oyalarni yaratish, turli xil assotsiatsiyalar va mavhum fikrlash asosida muammolarga innovatsion echimlar va yondashuvlarni topish bilan bog'liq mahorat sifatida ijodiy fikrlash insonga narsalarga boshqa tomondan qarash, o'zgartirishlar kiritish va mavjud bo'lgan chegaralarni kengaytirish imkonini beradi.

O'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish, kreativlik konsepsiyasi, konvergen va divergen fikrlash (J.P. Guilford), lateral fikrlash (E. Bono), kreativlik darajasini aniqlash (E.P. Torrance), kreativlikni rivojlantirish usullari (J.S. Bruner) kabi masalalar bir necha tadqiqotchi olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan.

Makarova V.Yu. o'z maqolasida [1] rus tilini o'qitishda kognitiv yondashuvni amalga oshirish g'oyasini uslubiy asoslari, ta'limga kognitiv yondashuv asos bo'ladigan tamoyillar, kognitiv ta'limning uchta asosiy maqsadi (lingvistik ong va metalingvistik ongni shakllantirish, lingvistik tafakkurni rivojlantirish va til vositasida ta'lim) haqida fikr yuritilib, she'riy matnni lingvistik tahlil qilish jarayonida o'quvchilarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirishning muammoli, rivojlantiruvchi va kommunikativ usullari ko'rib chiqilgan. She'riy

matnni lingvistik tahlil qilish tilni qidirish vazifalari yordamida amalga oshiriladi, bu o'quvchilarga darslarda olgan lingvistik bilimlarni qo'llash va matndagi turli til hodisalarining vazifalarini tushunishga yordam beradi. Lingvistik qidiruv vazifalari rus tili darsi mavzusiga muvofiq tuzilgan va kognitiv tilshunoslik yutuqlariga asoslangan. Lingvistik semantika o'quvchilar e'tiborini notanish so'zlarning lug'aviy ma'nosiga qaratadi, ular kontekstdan foydalangan holda aniqlaydilar va alohida so'zlarning she'riy tilning ekspressivligiga va butun matnning ma'nosiga ta'sirini tushunishga yordam beradi. O'qitishda kognitiv yondashuvni amalga oshirish lingvistik ongni rivojlantirishga xizmat qiladi, ya'ni til va nutqdan ongli ravishda foydalanishga, o'z faoliyatini aks ettirishga yordam beradi. Bunday mashg'ulotlar natijasida o'quvchilarning til bilimlari chuqurlashadi, ularni yangi vaziyatda qo'llay oladilar, shuning uchun ularning ijodiy salohiyati rivojlanadi.

Kozyakov R.V. [2] o'z maqolasida kreativ fikrlash jarayoni va konsepsiyasi va kreativlikni o'rganish bo'yicha asosiy yondashuvlar haqida fikr bildiradi. Kreativ fikrlashda bilim, ko'nikma, malaka, ehtiyojlar, motivlar, his-tuyg'ular, semantik shakllanishlar va shaxsiy xususiyatlar bilan belgilanadigan ko'plab kognitiv va kognitiv bo'lmagan jarayonlarni o'z ichiga oladi, shu bilan birga faoliyat maxsus rejimda amalga oshiriladi, bunda sezgi mantiqni chetga suradi, ongsizlik esa ongni chetga suradi. Zamonaviy jamiyatda mavjud bo'lgan madaniy ob'ektlar bir shaxsning yoki ko'pincha bir guruh insonlarning ijodiy tafakkurining mahsulidir. N.Gardner kreativ fikrlashni turli faoliyat sohalariga bog'liq deb hisoblab, quyidagi intellekt turlarini aniqladi: 1) lingvistik; 2) badiiy; 3) musiqiy; 4) ilmiy-tabiiy; 5) shaxslararo; 6) ichki-shaxsiy; 7) mantiqiy-matematik; 8) kinestetik. Yuqoridagi sohalarni o'rganish uchun ko'plab mualliflar ijodiy fikrlashning muayyan holatlariga yaqin bo'lgan kontekstlardan (keysarlar, vaziyatlar, senariylar) foydalanishni taklif qiladilar. Turli xil muammolar yuzaga kelganda kreativ fikrlash talab qilinishi mumkin va odamlar turli xil hayotiy tajribalar tufayli ijodiy fikrlashda individual xususiyatlarga ega.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativ fikrlash qobiliyati atrofdagi dunyoni

yaxshiroq tushunish va turli muammolarga yangi echimlarni topish, aqliy rivojlanish, yanada moslashuvchanlik va original fikrlashga imkon beradi. Noodatiy fikrlash stressni engish va muammolarni hal qilishning yangi usullarini topishni osonlashtiradi. Ijodiy fikrlash va kreativ fikrlash ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi, ammo ular o'rtasida ba'zi farqlar mavjud.

Ijodiy fikrlash - bu yangi g'oyalarni yaratish va muammolarga kutilmagan echimlar va yondashuvlarni topish qobiliyatini anglatuvchi umumiy atama. Bu fikrlash, tahlil qilish va g'oyalarni baholashni o'z ichiga olgan ijodiy jarayon bilan bog'liq. Ijodkorlik berilgan muammoni haqiqiy yo'llar bilan hal qilish qobiliyatini anglatadi. Bunday qobiliyat muayyan vaziyat va muammoga turli nuqtai nazardan qarashdir. Ijodkorlik yo'qdan bor qilish emas, chunki yangi g'oya yoki fikr ko'pincha eski fikrning o'zgaruvchan versiyasi yoki ilgari ma'lum yoki ega bo'lgan fikrlarning kombinatsiyasi hisoblanadi [6]. Ijodiy fikrlash hayotning turli sohalarida, jumladan, fan, san'at, biznes va hokazolarda qo'llanilishi mumkin.

Kreativ fikrlash - bu yuqori darajadagi yangilik va qiymatga ega bo'lgan original va innovatsion echimlar yoki g'oyalarni yaratishga qaratilgan torroq tushunchadir. U fikrlash jarayonlaridagi xilma-xillik, jumladan, assotsiativ fikrlash, muqobil qarashlar va yangi aloqalarni izlash muhimligini ta'kidlaydi. U insonga ba'zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxshiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko'nikmadir [5]. Kreativ fikrlash ijodkorlikni innovatsiya bilan birlashtiradi hamda natija mazmunli va sifat jihatidan yangi bo'lishini nazarda tutadi.

Shunday qilib, ijodiy fikrlash g'oyalarni shakllantirish va echimlar topish bilan bog'liq bo'lgan keng ko'lamlı jarayon va yondashuvlarni qamrab oluvchi umumiyroq atama bo'lsa, kreativ fikrlash esa o'ziga xos va takomillashtirilgan natijalar yaratishga urg'u beradigan aniqroq tushunchadir. Ular o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi va ulardan foydalanish kontekstga va erishmoqchi bo'lgan maqsadlarga bog'liq. Kreativlik deganda esa shaxsning nisbatan barqaror xususiyatini tashkil etuvchi ijodiy qobiliyat darajasi, yaratish qobiliyati tushuniladi. Kreativlik atamasi ijodiy qobiliyatning o'zini,

ijodiy fikrlashni ifodalamaydi, balki ijodkorlik va ijodiy rivojlanish qobiliyati darajasini belgilaydi. Ushbu tushunchalar bir-biriga yaqin, ammo bir xil emas[3].

Kognitiv rivojlanishda ijodiy fikrlash muhim rol o'ynaydi. Bu aqliy moslashuvchanlik, analitik va muammoga yo'naltirilgan qobiliyatlar, mavhum fikrlash va innovatsiya yaratish kabi turli kognitiv qobiliyatlarni yaxshilashga yordam beradi. Ijodiy fikrlash vaziyatni tushunish va idrok etishda moslashuvchanlikni, shuningdek, mavhum fikrlash va turli g'oyalar hamda tushunchalarni bog'lash qobiliyatini talab qiladi. Bu tahlil, sintez, baholash va fikrlashning o'ziga xosligi kabi turli kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. Bu qobiliyat muammolarni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqishga, stereotiplardan uzoqlashishga va yangi g'oyalarni yaratishga yordam beradi. Ijodiy fikrlash, shuningdek, tanqidiy fikrlash, sezgi va yangilik qilish qobiliyatini rivojlantiradi, bu odatiy qoliplardan tashqariga chiqish va muammolarni hal qilish uchun muqobil yondashuvlarni izlash imkonini berib, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Inson ijodiy fikrlovchi bo'lsa, u boshqa odamlarning g'oyalari va echimlarini qabul qila oladi, jamoa bo'lib ishlashga, o'zaro muloqotga va fikr almashishga tayyor bo'ladi.

Ijodiy fikrlash kognitiv rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. U nafaqat badiiy faoliyat yoki madaniyatni o'z ichiga oladi, balki hayotning

boshqa sohalarida ham, masalan, fan, biznes, kundalik hayot muammolarini hal qilishda o'zini namoyon qilishi mumkin. Kognitiv qobiliyatlar - bu miyaning atrofimizdagi dunyo haqidagi ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlash qobiliyati. Bularga xotira, diqqatni jamlash, fikrlashning moslashuvchanligi, tasavvur, mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyati va hissiyotlar orqali axborotni idrok etish kiradi. Ijodiy fikrlash muammoni turli tomonlardan tahlil qilishni, turli mumkin bo'lgan echimlarni baholashni va mantiqiy dalillarni ishlab chiqishni talab qiladi. Shu bilan birga, analitik fikrlash, bahslasha olish hamda mantiqiy va analitik usullardan samarali foydalanish qobiliyati rivojlanadi. Bu an'anaviy fikrlash usullaridan uzoqlashishga va qiyinchiliklarni hal qilishda nostandart yondashuvlarni izlashga yordam beradi. Bu o'zgaruvchan sharoitlarni yaxshiroq engish, yangi ma'lumotlarga ochiq va tajribaga tayyor bo'lish imkonini beradi. Ijodiy fikrlash katta hajmdagi ma'lumotlarni yodlashni va undan foydalanishni talab qiladi, bu esa xotirani yaxshilashga yordam beradi. Ijodiy fikrlash quyidagi kognitiv jarayonlarning rivojlanishiga yordam beradi va ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

Demak, kreativ fikrlash - bu muayyan muammolarni butunlay yangi usulda hal qilish uchun tayyor g'oyalarni yaratish qobiliyati. Kreativlik va ijodiy fikrlash o'rtasidagi farqni tushunish muhimdir. Odatiy ish uslubida

1-rasm

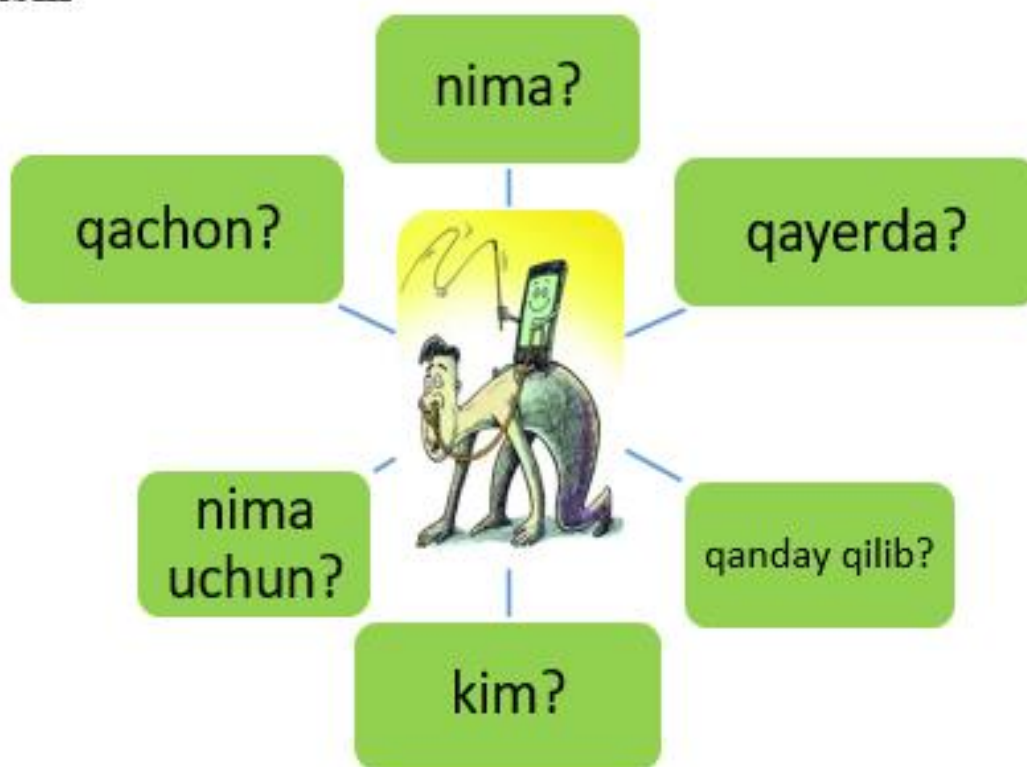
Xotirani yaxshilash	Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish	Moslashuvchanlikni oshirish.
Yangi g'oyalarni yaratish, g'ayrioddiy tushunchalarni birlashtirish va turli g'oyalar o'rtasida bog'lanish jarayonida miyaning turli qismlari faol ishtirok etadi, bu xotirani rag'batlantirishga va yangi neyron aloqalarni shakllantirishga, xotirani yaxshilashga yordam beradi.	Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muammoni chuqurroq tushunish, yashirin aloqalar va qarama-qarshiliklarni aniqlash, asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.	Moslashuvchanlik muhim kognitiv qobiliyatdir, chunki dunyo doimo o'zgarib turadi va yangi sharoitlarga moslashish qobiliyati paydo bo'lgan muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishga yordam beradi.

noan'anaviy g'oyalar va o'zgarishlarni topish ijodiy fikrlash, kreativlik esa muammolarni hal qilishda innovatsion, eng muhimi, samarali yondashuvlarni topishga qaratilgan. Shu sababli kreativ fikrlashni har bir kishi o'rganishi lozim. Kreativ fikrlash jarayonini shakllantiradigan bir nechta asosiy elementlar mavjud bo'lib, avvalo, bu muayyan tarzda hal qilinishi kerak bo'lgan muammoni aniqlashni talab etadi. Keyin yangi g'oyalarni shakllantirish maqsadida kognitiv bo'shliqlarni to'ldirish uchun allaqachon olingan bilim va ko'nikmalarni qo'llash bosqichiga o'tiladi. Nihoyat, kreativ fikrlashning yakuniy bosqichi ichki keskinlikdir. U har doim odatiy va yangi xatti-harakatlar o'rtasidagi ziddiyatdan iborat bo'ladi.

qilinishi, interfaol ta'lim texnologiyalari orqali ijodiy faoliyatda o'zaro hamkorlikni tashkil etilishi, ijodiy faoliyatning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlaridan to'liq foydalanish zarur bo'ladi [9].

“G'aroyib hikoya” usulida o'quvchiga 4 ta so'z beriladi. Masalan, tom, bobo, uy, mehmon. Bunda 100 ta so'zdan iborat hikoya o'ylab topish va hikoya matnida shu 4 ta so'zdan foydalanish so'raladi. Ushbu topshiriq yozma shaklda bo'lganligi sababli yozma ifoda o'quvchilardan tasavvurni namoyon etishni va ular yaratgan matnlarni turli auditoriyadagi kishilarga tushunarli bo'lishi kerak bo'ladi. Vazifani bajarishda turli modellardan foydalansa bo'ladi: fikrni erkin bayon qilish, cheklangan hajmda matnni yaratish; sarlavhasiz chizilgan rasmlar yoki mavhum

2-rasm

Kognitiv yondashuv asosida o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun ona tili darslari jarayonida turli usullardan foydalanish mumkin. O'qitish va tarbiya jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar o'quvchilarda ijodkorlikni shakllantirishga hissa qo'shishi uchun o'quv faoliyati innovatsion xarakterga ega bo'lishi, o'quvchi ijodiy faoliyatga faol jalb

suratlar seriyasi asosida matn yaratish uchun g'oyalarni shakllantirish; matnga noodatiy sarlavha, shior o'ylab topish; o'zining yoki boshqalarning matnlarini takomillashtirish [7]. Fikrni yozma bayon qilish orqali o'quvchida kognitiv, nutqiy qobiliyatlar rivojlanadi. Kreativlik talab qilinadigan bu topshiriqda o'quvchi o'z matnida voqeani tushunarli

ifodalashi, tafsilotlarga boy va mantiqiylikka asoslangan fikrlarni bayon etilishi zarur.

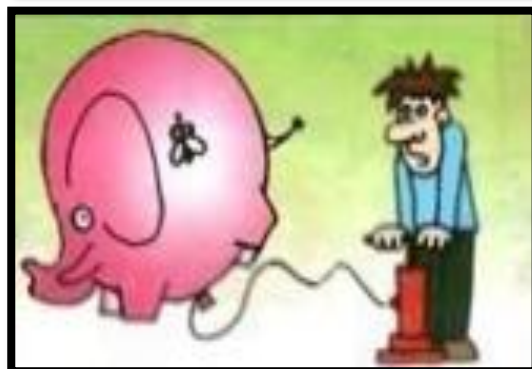
Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning eng oddiy usullaridan biri bu “G’oyalar generatori”. Har qanday muammoga duch kelganda har birimizda savollar paydo bo’ladi: nima, qachon, nega kabi. Bu usulda oddiygina savol berishdan boshlab, o’quvchilarga muammo echish bo’yicha topshiriq berganidan keyin ham qo’llanilishi mumkin. Bitta o’quvchi boshqasiga yoki o’qituvchi o’quvchiga berishi mumkin bo’lgan oltita savol mavjud: nima, qayerda, qanday qilib, kim, nima uchun, qachon. O’qituvchi ushbu oltita so’z bilan muammoning xaritasini sxemada ko’rsatilganidek, xaritada tugunlar sifatida ham chizishi mumkin:

Bundan tashqari, ushbu usuldan foydalanib, rol o’ynash, hikoya qilish faoliyatini tashkil qilish mumkin yoki yangi mavzu yoki loyihani boshlashdan oldin o’ylash kabi bo’lishi mumkin.

“Agarda” usulida o’quvchilarga o’zbek xalq iboralari beriladi. Masalan, ammamning buzog’i, pashshadan fil yasadi, burnidan ip o’tkazib olgan. Bunda o’quvchilar “Agarda ibora o’z manosida ishlatilsa, uni qayday tushunar edingiz?” degan savolga og’zaki tarzda javob berishlari so’raladi. O’quvchilar o’z fikrini obrazli ifodalashi kerak bo’ladi. Ijodkorlikni talab etuvchi bu vazifada ijodiy faoliyat vizual-majoziy fikrlashga tayanadi. Bunda o’quvchining ijodkorligi, fantaziyasi, ichki motivatsiyasi, qiziqishi, o’ziga xosligi, noodatiy fikrlashi namoyon bo’ladi.

Zamonaviy jamiyat kreativ fikrlash qobiliyatiga ega bo’lgan shaxslarni talab qiladi, buni vakansiyaga oid, ya’ni ishga qabul qilish saytlarida ko’p bo’sh ish o’rinlari va ish beruvchilarning OAVlaridagi fkr-mulohazalar tasdiqlaydi. Hozirgi jamiyat nafaqat bilimga, balki davlatni tashkil etuvchi insonlarning ijodiy tafakkuriga ham tayanadi. O’zgaruvchan dunyoda standartga mos fikrlash va xatti-harakatlar ishlamas, muhim qarorlar qabul qilish kerak bo’lib qolsa, insonga kreativ fikrlash yordamga keladi. Kreativ fikrlash yangi muammolarni hal qilishda va o’zgaruvchan atrof-muhitga moslashishda inson faoliyatining markaziy elementi hisoblanadi [8]. Zamonaviy jamiyatda kreativ fikrlash muhim shaxsiy resurs bo’lib,

ishlab chiqarish rivojlanishini va davlatning jahon miqyosidagi o’rnini belgilab beradi. Masalan, kreativ fikrlaydigan shaxslar jamiyatda nafaqat o’z davlatlarida, balki jahon miqyosida ham raqobatdosh ustunliklarga ega bo’lish imkonini beruvchi texnologiyalarni yaratishi mumkin. Demak, muayyan sohada ma’lum bilimlarga ega, ijodkor, kreativ kishi raqobatdosh bo’la olar ekan. Kreativ shaxs jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni echishda nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o’ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli bo’ladi. O’quvchining intellektual darajasi, yaratuvchanligi, ijodkorligi hamda izlanuvchanligini takomillashtirish orqali yangi bilimlarni olishga undash, yangilik yaratishga ruhlantirish esa hozirgi zamon ona tili ta’limining bosh vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Макарова В.Ю. "Когнитивный подход в обучении русскому языку (на примере работы с поэтическим текстом)" Мир русского слова, no. 2, 2021, pp. 88-97. doi:10.24412/1811-1629-2021-2-88-97.
2. Сигида Е.А.. "Когнитивная креативность: традиции и новации (методы психологической активизации творческого мышления)" Сервис в России и за рубежом, no. 3, 2009, pp. 4-14.
3. Xotamov I.S., Olimov M.K., Madrahimova G.R., Foziljonov I.S. Kreativ fikrlash. O'quv qO'llanma-T.: "Innovatsiya-Ziyo", 2022, 160-b.
4. Ҳожиёв Р.Б., Норбоева Д. О. "Креатив фикрлаш – жамият тараққиётининг муҳим омили" Academic research in educational sciences, vol. 2, no. CSPI conference 1, 2021, pp. 1408-1413.
5. Yoqubov , O. M. (2023). Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va ularni baholash xususida. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(9), 393–399. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1314>
6. Авдеев Н. А., Демидова М. Ю., Ковалева Г. С., Логинова О. Б., Михайлова А. М., Яковлева С. Г. "Основные подходы к оценке креативного мышления в рамках проекта «Мониторинг формирования функциональной грамотности»" Отечественная и зарубежная педагогика, vol. 1, no. 4 (61), 2019, pp. 124-145.
7. Мамонтова Т.С. "К вопросу об условиях развития креативности учащихся старших классов общеобразовательных школ" Научный диалог, no. 1, 2018, pp. 231-243.
8. Курина В.А. "Креативность обучающегося как универсальная познавательная творческая способность" Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки, no. 3 (27), 2015, pp. 116-123.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Bakayeva Rayxon Izatovna

Buxoro viloyati maktabgacha va maktab

ta'limi boshqarmasi metodisti,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

rayhonbakayeva@gmail.com

SPORTCHINING FUNKSIONAL HOLATINI DIAGNOSTIK TEKSHIRISH USULLARI.

Iydiyev Rustam Dilmurodovich

Buxoro davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada sportchilarni tayyorlash tizimining sezilarli darajada murakkablashishi, sport mashg'ulotlarini boshqariladigan jarayon sifatida tashkil etishga qo'yiladigan talablar, mashg'ulotlar va musobaqalar davomida qayd etilgan va o'lgan ko'rsatkichlar, sportchilarning tayyorgarligi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishga qo'yiladigan talablarni oshirish vazifalari berilgan.

Maqolada jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish va ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilarni shakllantirish va ma'naviy, jismoniy, intellektual etuk kadrlarni tayyorlashda kerak bo'ladigan usullar va metodlar ko'rsatib o'tilgan.

MAQSAD: Sportchilarni tayyorlash tizimining sezilarli darajada murakkablashishi, sport mashg'ulotlarini boshqariladigan jarayon sifatida jismoniy tayyorgarligi hamda faollik darajasini oshirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Maqolada ilmiy-uslubiy adabiyot ma'lumotlari bo'yicha muammoning holatini o'rganish va sportchilarni tayyorlash tizimi aniq jarayon sifatida ilg'or tajribalarini tahlil qilish, pedagogik kuzatuv va jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari kabi usullardan foydalanilgan.

XULOSA: Sportchilarni tayyorlash jarayonida ularning jismoniy holatini har tomonlama nazorat qilish amalga oshiriladi, bu esa mashg'ulot jarayonini doimiy ravishda kuzatib borish va jismoniy faollik ta'sirida sportchining jismoniy holati dinamikasini baholash imkonini beradi. Kompleks nazorat qilishning eng informatsion va maqbul vositalari va usullari quyidagi ko'rsatkichlardir: yurak urish tezligi, qon bosimi, dinamometriya ko'rsatkichlari, Kuper testidagi ko'rsatkichlar, Stange testi va boshqalardan iborat. Sportchining jismoniy holatining yaxshi ko'rsatkichlari qo'llaniladigan yuklamalarning va mashg'ulot rejimining etarlicha ko'rsatadi. Mashg'ulot yukining optimal qiymatini tanlash, shuningdek, uning davomiyligi, intensivligi va mashg'ulotlarning chastotasi sportchining jismoniy holati darajasi bilan belgilanadi. Mashg'ulot yuklamalarini individuallashtirish ularning samaradorligi va sportchining jismoniy holatini yaxshilashning eng muhim shartidir. Sportchining mashg'ulot jarayonini samarali boshqarish uchun uning holatini, ish faoliyatini, yuklamalarga chidamliligini tiklash jarayonini, moslashish qobiliyatini va uni eng yuqori sport formasiga etkazishni muntazam ravishda kuzatib borish nihoyatda muhimdir.

Kalit so'zlar: Diagnostika, test, xronologiya, kadr, ta'lim tizimi, jismoniy tarbiya, jismoniy madaniyat, estetik tarbiya, shaxs, ijtimoiy etuklik, fiziologik, natija, tibbiy nazorat, antropometrik, biotibbiyot.

МЕТОДЫ ДИАГНОСТИЧЕСКОГО ТЕСТИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ СПОРТСМЕНОВ.

Ийдиев Рустам Дильмуродович

Студентка 2 курса Бухарского государственного педагогического института

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье выявлена значительная сложность системы подготовки спортсменов, требования к организации спортивной тренировки как контролируемого процесса, показатели, фиксируемые и измеряемые в ходе тренировок и соревнований, подготовка спортсменов, поставлены задачи повышения требований к сбору данных и анализ.

В статье рассматривается реализация конкретных программ, способствующих укреплению здоровья населения в области физического воспитания и спорта, широкому привлечению молодежи к занятиям спортом и отбору из их числа талантливых спортсменов, формированию Показаны квалифицированные спортсмены, обеспечивающие высокие спортивные результаты, а также методы и приемы, необходимые для подготовки морально-физических и интеллектуально зрелых кадров.

ЦЕЛЬ: Повышение уровня физической подготовленности и активности спортсменов как управляемого процесса.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В статье использованы такие методы, как изучение состояния проблемы по данным научно-методической литературы и анализ передового опыта системы подготовки спортсменов как конкретного процесса, педагогическое наблюдение и показатели физического развития.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В процессе подготовки спортсменов осуществляется комплексный контроль их физического состояния, что позволяет постоянно контролировать тренировочный процесс и оценивать динамику физического состояния спортсмена под влиянием физической нагрузки. Наиболее информативными и оптимальными средствами и методами комплексного контроля являются следующие показатели: частота сердечных сокращений, артериальное давление, показатели динамометрии, показатели пробы Купера, проба Штанге и др. Хорошие показатели физического состояния спортсмена свидетельствуют об адекватности применяемых нагрузок и режима тренировок. Выбор оптимальной величины тренировочной нагрузки, а также ее продолжительности, интенсивности и частоты тренировок определяется уровнем физического состояния спортсмена. Индивидуализация тренировочных нагрузок является важнейшим условием повышения их эффективности и физического состояния спортсмена. Для эффективного управления тренировочным процессом спортсмена чрезвычайно важно регулярно контролировать его состояние, работоспособность, процесс восстановления устойчивости к нагрузкам, способности адаптироваться и доводить его до высшей спортивной формы.

Ключевые слова: Диагностика, тест, хронология, кадры, система образования, физическое воспитание, физическая культура, эстетическое воспитание, личность, социальная зрелость, физиологический, результат, медицинский контроль, антропометрический, биомедицина.

METHODS OF DIAGNOSTIC TESTING OF THE ATHLETE'S FUNCTIONAL CONDITION.

Iydiyev Rustam Dilmurodovich

Bukhara state pedagogical institute 2nd level student

Annotation.

INTRODUCTION: In this article, the significant complexity of the system of training athletes, the requirements for organizing sports training as a controlled process, the indicators recorded and measured

during training and competitions, the training of athletes given tasks to increase requirements for data collection and analysis.

In the article, the implementation of specific programs that help to strengthen the health of the population in the field of physical education and sports, the wide involvement of young people in sports and the selection of talented athletes from among them, the formation of skilled athletes who provide high results in sports and the methods and techniques necessary for the preparation of moral, physical, and intellectual mature personnel are shown.

GOLA: to increase the level of physical fitness and activity of sportsmen as a controlled process.

MATERIALS AND METHODS: The article uses methods such as studying the state of the problem according to the scientific and methodical literature and analyzing the best practices of the athlete training system as a specific process, pedagogical observation and indicators of physical development.

CONCLUSION: In the process of training athletes, their physical condition is monitored comprehensively, which allows to constantly monitor the training process and assess the dynamics of the athlete's physical condition under the influence of physical activity. The most informative and optimal means and methods of comprehensive control are the following indicators: heart rate, blood pressure, dynamometry indicators, Cooper's test indicators, Stange's test, etc. Good indicators of the athlete's physical condition indicate the adequacy of the applied loads and training regime. Choosing the optimal value of the training load, as well as its duration, intensity and frequency of training is determined by the level of the athlete's physical condition. Individualization of training loads is the most important condition for improving their effectiveness and the athlete's physical condition. In order to effectively manage the training process of an athlete, it is extremely important to regularly monitor his condition, performance, recovery process of resistance to loads, ability to adapt and bring him to the highest sports form.

Key words: Diagnostics, test, chronology, personnel, educational system, physical education, physical culture, aesthetic education, personality, social maturity, physiological, result, medical control, anthropometric, biomedicine.

Hozirgi kunda jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur izlanishlar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, o'quvchi-talabalarni kompleks rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik zaruriyat ekanligini ilmiy-amaliy asoslash, sport va jismoniy tarbiyaning shaxsni intellektual-ma'naviy rivojlantirishdagi pedagogik, psixologik imkoniyatlarini aniqlash; sport musobaqalari ta'lim oluvchilarning ma'naviy-intellektual quvvatlarini rivojlantirish imkoniyati ekanligi, o'quvchi-talabalarni kompleks rivojlantirish parametrlarini kengaytirish

mexanizmlarini takomillashtirish muammolari hozirgi vaqtda alohida dolzarblik kasb etmoqda. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'lig'ini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish va ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilar bilan milliy terma jamoalarni shakllantirish va murabbiylar uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjud.

Zamonaviy biotibbiyot texnologiyasi professional tibbiyot muassasalaridan tashqariga chiqadi va inson salomatligi haqida ma'lumot olish uchun zarur bo'lgan hayotning turli sohalarida qo'llaniladi. Biotibbiyot texnologiyasini bunday qo'llash uchun eng katta maydon sport, ayniqsa yugurish va uzoq muddatli jismoniy faoliyat bilan bog'liq. Zamonaviy sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirish o'z oldiga murakkab vazifalarni qo'ymoqda, yuqori malakali jahon darajasidagi sportchilarni tayyorlashda sport mutaxassislari, murabbiylar va shifokorlarga alohida talablar qo'ymoqda. Shu bilan birga, zamonaviy

tibbiy texnologiyalarning rivojlanishi tananing ma'lum bir ta'sirga bo'lgan munosabatini to'g'ridan-to'g'ri o'rganish imkonini beradi, bu esa ish qobiliyati va funksional tayyorgarligini diagnostika qilish uchun muhim ma'lumotlarni beradi.

Sportchilarni tayyorlashda asosiy ma'lumot manbai muayyan yuklamalarni bajargandan so'ng ularning holatini har tomonlama nazorat qilishdir. Sportdagi nazorat deganda, "muayyan sportchining tanasida sodir bo'ladigan morfologik va funksional o'zgarishlarning yo'nalishi va sabablari to'g'risida ma'lumot olish usullari to'plami" tushuniladi. Nazoratning asosiy vazifasi sportchini tayyorlashning har xil turlaridagi ma'lum kamchiliklarni bartaraf etish emas, balki olingan ma'lumotlarga asoslanib, samarali mashg'ulotlarga hissa qo'shadigan o'z vaqtida tuzatishlar kiritish qobiliyatidir.

Texnik tayyorgarlik va jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasini bildiruvchi vosita funksiyasini ham o'z ichiga oladi. Biroq, maxsus adabiyotlarda va amaliyotda bu xususiyatlarning barchasi birgalikda ko'rib chiqilishiga qaramay, ko'pincha mustaqil bo'lib, alohida o'rganiladi. E.Yu.Rozinning fikricha, "biror narsani nazorat qilishdan oldin, aniq nimani va qanday ko'rsatkichlarni baholash kerakligini, ularning dastlabki darajalari, holatini aniqlash kerak. Boshqacha aytganda, bizga ilmiy diagnostika kerak". Shubhasiz, nazorat obyektiv tashxis qo'yilishiga samaraliroq bo'ladi. Diagnostikaning asosini yillar davomida to'plangan statistik tahlil qilingan ma'lumotlar tashkil etadi, bu esa so'nggi test natijalarini o'tgan yillardagi o'xshash ma'lumotlar bilan solishtirish va baholash imkonini beradi. Sport va pedagogik diagnostika sportchilarni tayyorlash tizimiga organik ravishda mos keladi. U sportchilarning jismoniy holati va alohida tayyorgarligi haqida ma'lumot olishga qaratilgan. Sportchilarning tayyorgarligini boshqarish tizimining eng muhim elementlaridan biri kompleks nazorat bo'lib, u "sportchilarning tayyorgarligining turli jihatlarini, tananing mashg'ulotlarga va raqobatbardosh yuklamalarga reaksiyasini, mashg'ulot jarayonining samaradorligini baholash bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar majmui" deb tushuniladi. shuningdek, sportchilarning tana funksiyalaridagi adaptiv o'zgarishlarni hisobga olgan holda".

Nazorat obyektlari quyidagilardir:

1. Yuklamalar;
2. sportchining holati: a) sog'lom holat - normal tashqi tabiiy sharoitlarda inson tanasining barcha tizimlarining normal faoliyat ko'rsatish holati;
- b) og'riqli holat;
- v) "sport formasi" holati - tashqi yuklamalarga bardosh berish va ularga moslashishga tayyorlik holati;
3. Sport tayyorgarligi tomonlarini (jismoniy, taktik, texnik, psixologik va nazariy) rivojlanish darajalari;
4. Jismoniy sifatlarning rivojlanish darajalari: kuch, tezlik, chidamlilik, moslashuvchanlik, epchillik;
5. Maxsus sport anjomlari: sport inshootlari, sport anjomlari, jihozlari, yordamchi vositalari;
6. Sport hakamligi;
7. Farmakologik vositalarning ta'siri va boshqalar.

Nazorat shakllari:

1. Nisbatan uzoq vaqt davom etadigan bosqichli (doimiy) sharoitlar - haftalar, oylar. Masalan, - balandlik, ma'lum darajadagi chidamlilik, kuch, ba'zan - vazn va boshqalar.
2. 1-3 kun ichida o'zgarib turadigan hozirgi holatlar. Bu jismoniy holatning ko'rsatkichlari, bu vaqt davomida mashqlar ta'sirida o'zgaradi. Masalan, ishtaha, uyqu, mushak og'rig'i va boshqalar.
3. Jismoniy mashqlarning bir martalik (qisqa muddatli) bajarilishi, bir dars davomida bir qator mashqlar ta'sirida o'zgaruvchan operativ holatlar. Insonning operativ holatining ko'rsatkichlari doimiy ravishda o'zgarib turadi (yurak urishi, qon bosimi).
- Treningdan oldin va keyin shoshilinch o'zgarishlarni ro'yxatdan o'tkazish tavsiya etiladi:
 - a) chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan yuklamalarni bajarishda: tana vazni; yurak-qon tomir tizimining funksional holati; tashqi nafas olish tizimining funksional holati; qonning morfologik tarkibi; qonning biokimyoviy tarkibi; qonning kislota-baz holati; siydik tarkibi;
 - b) tezlik-kuch yuklamalarini bajarishda: markaziy asab tizimining funksional holati; nerv-mushak apparatining funksional holati;
 - v) murakkab koordinatsion yuklamalarni bajarishda: markaziy asab tizimining funksional holati; nerv-mushak apparatining funksional holati;

tanlangan turdagi yukni bajarishda eng ko'p ishtirok va almashish vositalariga ega Garmin Connect veb-

1-rasm

etadigan analizatorlarning funktsional holati.

Tajribada birinchi kurs talabalari ishtirok etadilar. Mavzulardan oltita nazorat mashqlarini bajarish so'raladi. Qizlar va o'g'il bolalar uchun mashqlar to'plami boshqacha. O'rganish ob'ekti jismoniy faoliyatga insonning yurak urish tezligining javobidir. Tadqiqotning maqsadlaridan biri odamning mashq qilish qobiliyatini tez va aniq aniqlash imkonini beradigan usulni topishdir. Boshqacha aytganda, umumiy jismoniy ishlash darajasi.

Ishlab chiqilgan tizimda ma'lumotlarni yig'ish va saqlash uchun qurilma sifatida Garmin kompaniyasining Forerunner 110 yurak urish tezligi monitori ishlatiladi (1-rasm). Ushbu yurak urish tezligi monitori masofa, vaqt, tezlik va aylanish tezligini aniq qayd etish uchun GPS qabul qilgichidan foydalanadi. Har bir poyga ma'lumotlari qurilma xotirasida saqlanadi. Forerunner 110 yurak urish tezligi monitorini (yurak urishi tezligi monitori) o'z ichiga oladi, undan siz yurakning daqiqada necha marta urishini kuzatishingiz mumkin. Bundan tashqari, yurak urish tezligi ma'lumotlariga asoslanib, qurilma yoqilgan kaloriyalar sonini aniq hisoblash imkonini beradi. Shuningdek, ma'lumotlaringizni bepul tahlil qilish

saytidan foydalanib kuzatishingiz mumkin.

Forerunner 110 yurak urish tezligi monitori va aksessuarlari: sensorli maxsus USB kabeli, yurak urish tezligi monitori, yurak urish tezligi monitori uchun tasma.

Obyektning ko'kragiga tasma bog'langan bo'lib, unda yurak urish tezligi monitori mavjud. Shartli signaldan keyin subyekt oltita nazorat mashqlarini bajaradi. Sinov paytida bilaguzuk murabbiy bilan birga bo'ladi. Har bir mashq boshlanishi va tugashidan oldin murabbiy mos ravishda "start" va "to'xtatish" tugmachalarini bosadi. Mashqlar qat'iy tartibga solingan tartibda amalga oshiriladi. Yurak mushaklariga yukning ko'payishi bilan yurak urish tezligi oshadi, shuning uchun har bir mashqdan keyin mavzuni berish tavsiya etiladi. 5 daqiqa dam oling. Bu vaqt ichida tana tiklanadi, yurak urish tezligi normallashadi. Har bir mavzuning yurak urish tezligi, tezligi, masofani bosib o'tish vaqti va kaloriyalar haqidagi ma'lumotlar yurak urish tezligi monitorining xotirasida saqlanadi. Trenerning ishini optimallashtirish, uni yurak urish tezligi monitoridan olingan ma'lumotlarni qo'lda tahlil qilish zaruratidan xalos qilish va eng qisqa vaqt ichida test obyektining umumiy jismoniy tayyorgarligi

darajasini aniqlash uchun biz dasturiy ta'minotni ishlab chiqdik. bir vaqtning o'zida bir nechta muammolarni hal qilish uchun bizga:

1. Ma'lumotlarni yig'ish jarayonini soddalashtirish;

2. To'plangan ma'lumotlarni qayta ishlashni avtomatlashtirish;

3. Natijalarni belgilangan standartlar bilan solishtirishni ta'minlash;

4. Turli urinishlar natijalarini taqqoslashni ta'minlash;

5. Ma'lumotlarni saqlashni ta'minlash.

Ishlab chiqilgan dasturiy ta'minot yurak urish tezligi monitoring xotirasidan ma'lumot olish, olingan ma'lumotlarni mos yozuvlar bilan solishtirish va natijani chiqishda, ya'ni umumiy jismoniy ishlash darajasini berish imkonini beradi. Yig'ilgan ma'lumotlar elektron shaklda kompyuter xotirasida saqlanadi. Interfeys bilan ishlash algoritmi rasmda ko'rsatilgan.

Puls tezligi - bu vaqt birligida arteriya devorlarining tebranishlar sonini aks ettiruvchi qiymat. Yurak urish tezligi monitoridan shaxsiy kompyuterga ma'lumotlarni uzatish fayl ma'lumotlarini uzatish orqali amalga oshiriladi (*yurak urish tezligi monitoring modeliga qarab, bu holda USB orqali*). Zamonaviy yurak urish tezligi monitorlarida o'quv ma'lumotlarini saqlash formati birlashtirilgan, ma'lumotlarni tavsiflash uchun XML ma'lumotlarini tavsiflash tili ishlatiladi, u TCX, FIT, GPX fayl formatlarini tavsiflaydi. Ular yurak tezligi, joylashuvi, harakat tezligi va boshqalar haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi, ishlab chiqilgan dastur bu fayllarni tahlil qiladi va natijalarni o'z formatida saqlaydi, chunki biz sportchining ismini, uning yurak urish tezligining parametrlarini va mashg'ulot vaqtini saqlashimiz kerak. Dasturning keyingi bosqichi natijalarni tahlil qilishdir. XML faylidagi ma'lumotlar, ya'ni yurak urish tezligi monitori bazasi (mashq vaqti, yurak urish tezligi va mashg'ulot natijalari) qiymatlarning me'yoriy diapazonlari bilan taqqoslanadi. Biz uchta diapazonni aniqlaymiz - yuqori, o'rta, past. Qiymatlar diapazoni jismoniy faoliyat davomida yurak urish tezligi normasining ko'rsatkichidir. Standartlar bilan taqqoslash orqali sub'ektning hozirgi jismoniy darajasini aniqlashdan tashqari, ishlab chiqilgan dasturiy ta'minot o'quv dasturining samaradorligini yoki sportchining hozirgi tayyorgarlik darajasini baholash uchun o'qishni

ilgari olingan natijalar bilan solishtirish imkonini beradi. . Natijada sportchining jismoniy salomatligini diagnostika qilish va nazorat qilish tizimi olindi va sinovdan o'tkazildi, undan salohiyatli sportchilarni aniqlash ham mumkin. Bajarilgan ish jarayonida apparat tanlab olindi. Garmin Forerunner 110 yurak urish tezligi monitoridan foydalanib, tizimni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'rsatkichlar o'lchandi. Shuningdek, diagnostika usuli tanlandi. Insonning mashq qilish qobiliyatini tez va aniq aniqlash mumkin bo'lgan usul topildi. Shuni ta'kidlash kerakki, funktsional diagnostikada muhim rol turli xil namunalar yordamida olingan ma'lumotlarga tegishli. Barcha tibbiy test materiallari alohida emas, balki boshqa barcha tibbiy mezonlar bilan birgalikda ko'rib chiqilishi kerak. Faqat tibbiy ko'rik ma'lumotlarini, tadqiqotning instrumental usullarini qo'llash natijalarini va funktsional testlar paytida olingan materiallarni har tomonlama hisobga olish pirovardida sportchi tanasining musobaqalarga funktsional tayyorgarligiga ob'ektiv baho berishga imkon beradi.

Sportchining jismoniy rivojlanishi, fizikasi, tanasining funktsional holati, uning jismoniy tayyorgarligi, antropometrik ko'rsatkichlar usullari, funktsional testlar, mashqlar testlari qo'llaniladi.

O'qitishning bardoshliligi va samaradorligining asosiy ob'ektiv mezoni yurak urish tezligi (bundan buyon matnda HR deb yuritiladi). Yuk tugagandan so'ng dastlabki 10 soniyada olingan yurak tezligining qiymati uning intensivligini tavsiflaydi. Bu ma'lum bir yosh va jismoniy tayyorgarlik darajasi uchun o'rtacha qiymatlardan oshmasligi kerak.

Yukning kattaligining umumiy ko'rsatkichi (hajm va intensivlik) yurak urish tezligining qiymati bo'lib, mashg'ulot tugaganidan keyin 10 va 60 daqiqadan so'ng o'lchanadi. 10 daqiqadan so'ng puls 96 zarba / min dan oshmasligi kerak yoki 10 sekundda 16 zarbadan oshmasligi kerak va 1 soatdan keyin u ish qiymatidan 10-12 zarba / min (ortiq bo'lmagan) bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi qonuni. 2015 yil
2. Rustamov A. A. O 'ZBEKISTONDA UCH BOSQICHLI SPORT MUSOBAQALARINING RIVOJLANISHI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 18. – №. 5. – С. 96-103.
3. Askarovich R. A. The Role of Three-Level Sports Competitions in the Education of Human Moral Qualities //Web of Scholars: Multidimensional Research Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 106-111.
4. Rustamov A. A., Ikromboyev A. Methodology for Teaching Preschool Children to the Main Types of Movement in the Medium of Action Games //International Journal of Formal Education. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 103-107.
5. Askarovich R. A., Asadbek I. MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH THE MEANS OF PHYSICAL EDUCATION //Proximus Journal of Sports Science and Physical Education. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 51-55.
6. Rustamov A. A., Mansurov O. YOSH VOLEYBOLCHILARNI TAYYORLASHDA JISMONIY SIFATLAR VA HARAKATLI O 'YINLARNING O 'RNI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 291-292.
7. R.D. Iydiyev. A General Concept on the Technical Preparation of Athletes and its Psychological Characteristics
8. R.D. Iydiyev. The Place and Significance of Accuracy of Movement in the Structure of Physical Characteristics.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Iydiyev Rustam Dilmurodovich

Buxoro davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

ISHBILARMON AYOLLARNING IKKILAMCHI KASBIY FAOLIYATGA MOSLASHUVI MUAMMOLARI

Ulug'ova Shahlola Musliddinova,

Ma'mun universiteti professori,
psixologiya fanlari doktori (DSc), Urganch shahri

Annotatsiya.

KIRISH: maqolada ishbilarmon ayollarning ikkilamchi kasbiy faoliyat(i)ga ijtimoiy-psixologik moslashuvchanligining o'ziga xosligi to'g'risida so'z boradi. Xorijiy mutaxassislar tomonidan xotin-qizlarning bozor sharoitiga moslashuvi jarayoni muammosining o'rganilganlik darajasi ochib berilgan. Tadbirkorlik faoliyatiga ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayonining psixologik bosqichlariga e'tibor qaratilgan. Ishbilarmon ayollarning ikkilamchi kasbiy faoliyat(i)ga ijtimoiy-psixologik moslashuvda o'zini-o'zi baholash darajalari psixologik metod yordamida tahlil qilinganligi ma'lumotlari keltirilgan.

MAQSAD: Tadbirkor ayollarning ikkilamchi kasbiy faoliyatga moslashuvi psixologik tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Asosiy bosqichda respondentlar tomonidan «Psixologik moslashuvda o'zini-o'zi baholash» metodikasi orqali olingan natijalardan ma'lum bo'lishicha, tadbirkor ayollarning yangi mehnat yoki ikkilamchi kasbiy faoliyat(i)ga ijtimoiy-psixologik moslashuvini besh xil: quyi, o'rtachadan past, o'rta, o'rtachadan yuqori, yuqori darajalarga bo'lish mumkin

XULOSA: tadbirkor ayollarning yangi mehnat yoki ikkilamchi kasbiy faoliyat(i)ga ijtimoiy-psixologik moslashuvini besh xil: quyi, o'rtachadan past, o'rta, o'rtachadan yuqori, yuqori darajalarga bo'lish mumkin va bu darajalar:

- a) o'zaro munosabatlarga kirishidagi holati;
- b) mehnat faoliyati davomida uzoq muddatli tashqi va ichki konfliktlarga bormasligi;
- v) sotsiogen ehtiyojlardan qoniqishi;
- g) jamiyat (ba'zan referent bo'lmagan guruh) tomonidan taqdim etilishi mumkin bo'lgan roli kutilmalarga tayyor bo'lishi;
- d) ijodiy qobiliyatlarini mustaqil va o'ziga ishongan holda namoyon qila olishini aniqlashda qo'l keladi hamda ijtimoiy-psixologik moslashuv ko'lamini belgilab beradi.

Kalit so'zlar: ishbilarmon, tadbirkorlik, moslashuv, bozor munosabatlari, ikkilamchi kasbiy faoliyat, yangi mehnat turi

ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ДЕЛОВЫХ ЖЕНЩИН К ВТОРИЧНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Улугова Шахлола Муслиддиновна

профессор университета Мамун,
доктор психологических наук (DSc), город Ургенч

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются особенности социально-психологической адаптации деловых женщин к дополнительной профессиональной деятельности. Выявлен уровень изученности проблемы адаптации женщин к рыночным условиям зарубежными специалистами. Основное внимание уделено психологическим этапам процесса социально-психологической адаптации к

предпринимательской деятельности. Представлены данные по анализу уровней самооценки в процессе социально-психологической адаптации деловых женщин к своей дополнительной профессиональной деятельности с использованием психологических методов.

ЦЕЛЬ: Психологический анализ адаптации женщин-предпринимателей к дополнительной профессиональной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Результаты, полученные респондентами на основном этапе по методике «Самооценка психологической адаптации», показали, что социально-психологическую адаптацию женщин-предпринимателей к новой работе или дополнительной профессиональной деятельности можно разделить на пять этапов: типы: можно разделить на низкий, ниже среднего, средний, выше среднего, высокий уровень

ВЫВОД: Социально-психологическую адаптацию женщин-предпринимателей к новой работе или дополнительной профессиональной деятельности можно разделить на пять уровней: низкий, ниже среднего, средний, выше среднего и высокий, и эти уровни следующие: а) состояние вступления в отношения; б) не вступать в длительные внешние и внутренние конфликты в процессе своей работы; в) удовлетворение социогенных потребностей; ж) быть готовым к ролевым ожиданиям, которые могут быть предъявлены обществом (иногда нереферентной группой); г) помогает определить, может ли ребенок самостоятельно и уверенно проявлять свои творческие способности, определяет степень социально-психологической адаптации.

Ключевые слова: бизнесмен, предпринимательство, адаптация, рыночные отношения, дополнительная профессиональная деятельность, новый вид труда.

PROBLEMS OF ADAPTATION OF BUSINESS WOMEN TO SECONDARY PROFESSIONAL ACTIVITIES

Ulugova Shahlola Musliddinovna

professor of Mamun University, doctor of psychology (DSc), Urganch city

Annotation.

INTRODUCTION: The article discusses the peculiarities of the socio-psychological adaptation of businesswomen to secondary professional activity(ies). The level of study of the problem of the process of adaptation of women to market conditions by foreign experts is revealed. Attention is paid to the psychological stages of the process of socio-psychological adaptation to entrepreneurial activity. Data are presented on the analysis of the levels of self-assessment in the socio-psychological adaptation of businesswomen to secondary professional activity(ies) using psychological methods.

GOAL: To conduct a psychological analysis of the adaptation of businesswomen to secondary professional activity.

MATERIALS AND METHODS: The results obtained by the respondents at the main stage through the “Self-assessment of psychological adaptation” methodology show that the socio-psychological adaptation of women entrepreneurs to new work or secondary professional activity(ies) can be divided into five levels: low, below average, medium, above average, high

CONCLUSION: The socio-psychological adaptation of women entrepreneurs to new work or secondary professional activity(ies) can be divided into five levels: low, below average, medium, above average, high, and these levels are:

- a) the state of entering into relationships;
- b) the absence of long-term external and internal conflicts during work;
- c) satisfaction of sociogenic needs;
- d) readiness for role expectations that may be presented by society (sometimes a non-referent group);
- d) helps to determine whether the individual can independently and confidently express their creative abilities and determines the extent of socio-psychological adaptation.

Keywords: businessman, entrepreneurship, adaptation, market relations, secondary professional activity, new type of work

Yangi

Uzbekistonda iqtisodiy

jarayonlarning jadallashuvi tadbirkorlik faoliyatini keng ko'lamga rivojlanishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Tobora ko'proq insonlar ishbilarmon, tadbirkor bo'lishga intilmoqda. Ishbilarmonlik va tadbirkorlik nafaqat davlat ahamiyatiga molik masala, balki, mahalliy aholining turmush tarzi va an'analari bilan bevosita bog'liq hodisadir. Shuning uchun ilmiy bilimlarning turli sohalarida tadbirkorlik faoliyatini o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shaxsda yangicha iqtisodiy tafakkurni shakllantirish bozor islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiy kafolatidir. Bozor munosabatlariga yo'l tutgan davrdan boshlab, xotin-qizlar foydali tadbirkorlik sohasida tashabbus, omilkorlik va mahorat ko'rsatmoqdalar. Bunday sharoitda o'z-o'zidan aniqki, xotin-qizlar orasida erkin va ijodiy mehnatda yuqori natijalarga erishish uchun zarur bo'lgan iqtisodiy bilimlarga va iqtisodiy manfaatli faoliyatning barcha sohalarida ikkilamchi kasbiy faoliyatni egallab olishga intilish kuchayadi.

Rossiyalik mutaxassis A.V.Karpovning yozishicha, xotin-qizlarning bozor sharoitiga moslashuvi jarayoni muammosi, mohiyatan, ishlab chiqarishdagi psixologik va tadbirkorlik boshqaruvi masalalarini o'z ichiga qamrab oladi.

Muallifning fikricha, ijtimoiy-psixologik moslashuv bilan bog'liq muammolar, tadbirkorlik faoliyatini tanlagan har qanday ayolning ruhiy holati, kechinmalari, tashqi omil ta'sirini qay darajada hazm qila olishi va bularning tadbirkor ayol ish faoliyati hamda natijasiga ta'sir qilish darajasida tushuniladi [1].

Xotin-qizlarning bozor iqtisodiyoti sharoitiga, xususan, tadbirkorlik faoliyatiga moslashuv jarayonini psixologik bosqichlari aniqlanishini tahlil qilar ekanmiz, o'z navbatida, mutaxassislarning quyidagi fikr-mulohazalarini guvohi bo'lamiz.

A.L. Juravlev, E.V. Shoroxova, V.A. Xashenko va boshqalar iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida ijtimoiy-psixologik dinamikani tadqiq etishar ekanlar, hukumat rahbarlari va mahalliy arboblarning fuqarolarni yangi tuzumning mehnat sharoitiga moslashishiga ko'mak ko'rsatishida, moslashuv jarayoni quyidagi asosiy bosqichlardan iboratligini nazarda tutishi lozim, deb hisoblashadi [3].

1-bosqich. Bozor munosabatlari sharoitida yangi mehnat egasining tayyorgarlik darajasini

aniqlash deganda quyidagilarni tushunish mumkin, ya'ni aniqlangan daraja mehnat egasi manfaati yo'lida keyingi amalga oshirish lozim bo'lgan tadbirlarni rejalashtirish, zarur resurslarni qo'llash, tadbirkorlik faoliyatini tanlagan xotin-qizlarning tajriba sohasidan kelib chiqqan holda ularning qobiliyatlari va malakasi darajasidagi vazifalarni aniqlab olish imkonini beradi.

Professional sohadan tashqari tadbirkor ayol (mehnat egasi)ning muloqotga moyilligi darajasini bilish jamiyatning kommunikatsiya tarmog'iga tezroq kirishib ketishini ta'minlash uchun asos bo'ladi.

2-bosqich. Orientatsiya. O'zgarishlar jarayonida, xususan, tanlangan yangi faoliyat doirasida xotin-qizlarni ular bajarishi lozim bo'lgan vazifalar, majburiyatlar bilan tanishtirish. Bu bosqichda amalga oshiriladigan tadbirlarni, o'z navbatida, quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

Kompaniya asoslari – tashkilot tarixi va hozirgi holati haqidagi asosiy ma'lumot, strategik rejalar, xodimlar va rahbariyat munosabatlari qoidalari, kasaba uyushmasi faoliyati, mehnat sharoitlari va ish tartibi, ish haqi belgilash tizimi, korxonadagi ijtimoiy ta'minot, maishiy xizmat va imtiyozlar;

Mahsulot – korxona mahsulotlari tarkibi bilan tanishtirish, ishlab chiqarish tizimi va texnologiyasi, asosiy mahsulot iste'molchilari va narxi, raqobatdosh mahsulotlar orasida tutgan o'rni;

Ishlab chiqarish – ishlab chiqarishga oid qarorlar qabul qilish tartibi va xususiyati, tashkilot rejalar va loyihalar bilan tanishtirish, ishlab chiqarish jarayonining asosiy tamoyillarini o'rganish, bo'limning asosiy vazifalari va mas'uliyat darajasi, hisobot berish asoslari, mahsulotga yo'nalgan boshqaruv uslubini o'rganish va xarajatlarni hisoblash, mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik asoslari;

Sotuvlar – tashkilotning bozordagi ulushi va reklama jarayoni, raqobatdosh tashkilotlarning imkoniyatlari, sotuv agentlarining faoliyati, sotuv uslublari;

Asosiy mehnat ko'nikmalari – aloqa vositalari va texnika jihozlaridan foydalanish bo'yicha mashqlar, muomalada bo'lish xususiyatlari, ish joyining xususiyatlari va talablarini o'zlashtirish, notiqlik san'ati, marketing va moliyaga taalluqli asosiy bilimlar, kasb talabidan kelib chiquvchi qo'shimcha malakalarni shakllantirish mashqlari.

Ushbu matndan ko‘rinib turibdiki, xorijiy davlatlardagi ilg‘or tashkilotlar tomonidan xodimlarni kasb (zaruriy hollarda ikkilamchi kasb)ga moslashuvini har tomonlama amalga oshirish ta‘minlanadi. Ma‘lumot, ko‘nikma va malaka jihatlarni bunday qamrab olish yangi xodimning tashkilot hayotiga kirib borishini ta‘minlaydi va barcha kuch-g‘ayratini tashkilot maqsadi yo‘lida safarbar etish imkonini beradi.

3-bosqich. Moslashuvni amalga oshirish. Bu o‘zgarishlar jarayonida, bozor munosabatlariga o‘tishda xotin-qizlarni yangi faoliyatga va jamoada mavjud shaxslararo munosabatlar tizimiga moslashtirish jarayonidir. Bu bosqich doirasida xotin-qizlarning faol harakat qilishi, o‘zlarini turli (ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, savdo) jabhalarda sinab ko‘rishiga imkoniyat yaratish lozim. Tegishli tashkilotlar (masalan, tadbirkor ayollar assotsiatsiyasi) tomonidan jamiyatning ilg‘or xotin-qizlari erishayotgan muvaffaqiyatlari haqida ma‘lumot yig‘ib boriladi va faoliyati yuzasidan unga zarur tavsiyalar beriladi.

4-bosqich. Faoliyat ko‘rsatish. Shu bosqichda moslashish jarayoni tugaydi va xotin-qizlar hukumat tomonidan berilgan imtiyozlardan to‘liq foydalanishgan holda mustaqil ravishda o‘z faoliyatlarini davom ettiraverishadi. Bunda xotin-qizlar o‘zlarining tadbirkorlik (mehnat) faoliyati yunalishida yuzaga kelayotgan qiyinchiliklarni o‘zlari engib o‘tish kuchiga ega bo‘lishadi. Odatda, xotin-qizlarning bozor talab va muhitiga qo‘pol moslashuvi 1,5 – 5 yillar atrofida amalga oshadi.

Moslashuv jarayoniga ko‘mak ko‘rsatish (hukumatning tezkor qo‘llab-quvvatlashi) sharoitida esa bu jarayon bir necha oylarda muvaffaqiyatli o‘tishi mumkin. Moslashuv jarayonini bu tarzda qisqartirish rivojlanish yo‘lidan borayotgan va bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o‘tayotgan davlat uchun moddiy jihatdan ham ma‘lum darajada foyda beradi.

B.A. Rayzberg tadqiqotlari natijasiga tayanib, bozor iqtisodiyotining o‘ziga xos rivojlanish mexanizmi bor va u iqtisodiy-psixologik stimullarga, ya‘ni jamiyat a‘zolarini to‘q va xotirjam yashash, obro‘ga ega bo‘lish, hayotda o‘z o‘rnini topish kabi manfaatlarini yuzaga chiqarishga asoslanadi hamda uning negizini shaxs ijtimoiylashuvi jarayoni belgilab beradi, degan umumiy xulosaga keladi [2].

Asosiy bosqichda respondentlar tomonidan «Psixologik moslashuvda o‘zini-o‘zi baholash» metodikasi orqali olingan natijalardan ma‘lum bo‘lishicha, tadbirkor ayollarning yangi mehnat yoki ikkilamchi kasbiy faoliyat(i)ga ijtimoiy-psixologik moslashuvini besh xil: quyi, o‘rtachadan past, o‘rta, o‘rtachadan yuqori, yuqori darajalarga bo‘lish mumkin.

Ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlik darajasini aniqlashning o‘zini-o‘zi baholash strategiyasiga asoslanganligi ($n=295$)

№	Oraliq ballar ko‘rsatkichi	Ijtimoiy-psixologik moslashuv darajalari	XK-SS _{x/q}	K _{x/q}	TR _a	T _q
			$n=36$	$n=124$	$n=58$	$n=77$
1.	1 balldan 2 ballgacha	quyi daraja	5	9	3	27
2.	3 balldan 4 ballgacha	o‘rtachadan past daraja	9	14	3	18
3.	5 ball	o‘rta daraja	15	69	19	26
4.	6 balldan 7 ballgacha	o‘rtachadan yuqori daraja	3	19	23	4
5.	8 balldan 10 ballgacha	yuqori daraja	4	13	10	2

Fikrimizcha, yuqorida ajratilgan darajalar bozor munosabatlari sharoitida tadbirkor ayollarning:

a) o'zaro munosabatlarga kirishidagi holati;

b) mehnat faoliyati davomida uzoq muddatli tashqi va ichki konfliktlarga bormasligi;

v) sotsiogen ehtiyojlardan qoniqishi;

g) jamiyat (ba'zan referent bo'lmagan guruh) tomonidan taqdim etilishi mumkin bo'lgan roli kutilmalarga tayyor bo'lishi;

d) ijodiy qobiliyatlarini mustaqil va o'ziga ishongan holda namoyon qila olishini aniqlashda qo'l keladi hamda ijtimoiy-psixologik moslashuv ko'lamini belgilab beradi.

Tadqiqotdan aniqlanishicha, «TR_a» guruhiga mansub respondentlardan 39,6%i bozor munosabatlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvning o'rtachadan yuqori darajasini namoyon etishib, ularning mulohaza yuritishicha, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv moslashuv va individuallashuv o'rtasida muvozanat saqlangandagina amalga oshishi mumkin. «XK-SS_{x/q}» va «K_{x/q}» ijtimoiy guruhlariga mansub sinaluvchilarda ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlikning o'rta darajasi kuzatilib, mos ravishda bu ko'rsatkich 41,7%, 55,6%ni tashkil etdi. Ularning nazarida bozor munosabatlari sharoitida yangi mehnat yoki ikkilamchi kasbiy faoliyat(i)ni tanlashga turtki beruvchi omillar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrida iqtisodiy sotsializatsiyaga va jamiyatni sanoatlashtirishga bo'lgan xatti-harakatlarni kuchaytirib, xotin-qizlarni bozor iqtisodiyoti sharoitiga ijtimoiy-psixologik moslashuvining o'ziga xosligini belgilab beradi. «T_q» guruhiga mansub sinaluvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlikni quyi darajasini (35,1%) namoyon etishi, o'z navbatida, boshqa guruh a'zolariga nisbatan anchagina yosh, ikkilamchi kasbiy faoliyat sohasida ularga nisbatan kamroq tajribaga ega va mehnatdan tashqari o'qish faoliyati bilan ham shug'ullanadilar. O'qish faoliyati esa o'z navbatida shaxslararo munosabatlar zichligini va ahamiyatliligi (moslashish)ni e'tirof etadi. Natijalarning umumlashgan tahlili shuni ko'rsatyaptiki, mazkur guruh vakillari jamoada, o'z hamkasabalari va yaqinlari nigohida hurmatli va ardoqli bo'lish istagi bilan yashaydilar.

Ikkilamchi kasbiy faoliyatni tanlanilishiga sabab bo'luvchi motivlar va o'zgaruvchan muhitda shaxs moslashuviga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, xususan, inson tabiiy sharoitni o'zgartira olmasa-da, ammo texnikani mukammallashtirish, faoliyatni strategik loyihalashtirish, mehnat jamoasida sog'lom psixologik muhitni shakllantirish orqali noqulay sharoitda ham xotin-qizlarning bozor munosabatlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvini oshirish mumkin.

O'zgaruvchan olamda ikkilamchi kasbiy faoliyat (yangi mehnat)ga bo'lgan moslashuv – bu subyektning mehnat jarayonida yangi faoliyat turining o'ziga xos xususiyatlariga moslashishidir, degan ta'rifga sabab bo'ladi va mohiyatiga ko'ra:

a) moslashuvning tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liq jihati xotin-qizlardan bajariladigan ishga qo'yiladigan talablarni o'zlashtirishni taqozo qiladi;

b) bu xil moslashuvda obyektiv va subyektiv omillar mavjud bo'lib, kasbiy moslashuvning ob'ektiv omillari sifatida xotin-qizlarning ma'lumoti, malakasi va tajribasi e'tirof etiladi;

v) subyektiv omillar qatoriga esa xotin-qizlarning tadbirkorlik faoliyati (kasb)ga bo'lgan munosabati, yangi ish joyidan kutayotgan daromadi va foydasi kiritiladi.

Bozor munosabatlariga moslashish va turli xil holatliy modellar tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishda egiluvchan yondashuvni qo'llash zarur ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, tadbirkor ayollarning yangi mehnat yoki ikkilamchi kasbiy faoliyat(i)ga ijtimoiy-psixologik moslashuvini besh xil: quyi, o'rtachadan past, o'rta, o'rtachadan yuqori, yuqori darajalarga bo'lish mumkin va bu darajalar:

a) o'zaro munosabatlarga kirishidagi holati;

b) mehnat faoliyati davomida uzoq muddatli tashqi va ichki konfliktlarga bormasligi;

v) sotsiogen ehtiyojlardan qoniqishi;

g) jamiyat (ba'zan referent bo'lmagan guruh) tomonidan taqdim etilishi mumkin bo'lgan roli kutilmalarga tayyor bo'lishi;

d) ijodiy qobiliyatlarini mustaqil va o'ziga ishongan holda namoyon qila olishini aniqlashda qo'l keladi hamda ijtimoiy-psixologik moslashuv ko'lamini belgilab beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Общая психология: Учебник / Под ред. проф. А.В. Карпова. – М.: Гардарики, 2005. – 232 с.
2. Райзберг Б.А. Психологическая экономика: Учебник. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 432 с
3. Социально-психологическая динамика в условиях экономических изменений / РАН, Ин-т психологии; Отв. ред. А.Л. Журавлев, Е.В. Шорохова, В.А. Хашченко и др. – М.: ИП РАН, 1998. – 259 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ulug'ova Shahlola Musliddinovna,
Ma'mun universiteti professori,
psixologiya fanlari doktori (DSc),
Manzil: O'zbekiston, 200100, Urganch shahri

BOSHLANGICH SINIF O'QUVCHILARI BILAN JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH JARAYONIDA PSIXOLOGIK HOLATLARNING NAMOYON BO'LISHI

Yusupova Zulfizar Sharipovna

Buxoro davlat universiteti sport nazariyasiva va metodikasi kafedrası o'qituvchisi, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida jismoniy tarbiya darslariga qiziqishni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatları tadqiq etilgan. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiyaga bo'lgan qiziqishini o'rganish bolalarning jismoniy tarbiya darslariga qiziqishini oshirishning asosiy motivlari va usullarini ochib beradi.

MAQSAD: Boshlangich sinf o'quvchilari bilan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil etish jarayonida psixologik holatlarning namoyon bo'lishi holatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Jismoniy tarbiya o'qituvchisi jismoniy tarbiya jarayonida o'quvchi-yoshlar va bolaning yosh xususiyatlari va psixik jarayonlari, shaxs xususiyatlarining rivojlanishini farqlash, psixik jarayonlar (diqqat, nutq, sezgilar, idrok, xayol, xotira, tafakkur, hissiyot va boshqalar), psixik holatlar (emotsiyalar, hayratlanish, ishonchlilik, ijodiy ruhlanish, e'tiqodlilik, apatiya, qiziquvchanlik, bardamlilik, tetiklik) va shaxs xususiyatlarini (temperament, qobiliyat, iqtidor, mas'uliyat xarakter) jismoniy tarbiya va sport bilan bog'lay olish lozim. Mash-g'ulot jarayoni, uning ta'siri, musobaqa davrida, musobaqadan so'nggi, davr, jamoa orasidagi munosabat holatlarining shakllanishi ahamiyatini bilishi lozim.

XULOSA: O'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va ma'naviy salomatligini shakllantirishning, sog'lom turmush tarziga intilish va sportga mehr-muhabbatni singdirishning g'oyat muhim sharti sifatida bolalar ommaviy sporti rivojlantirilishini ta'minlash maqsadida tizimli chora tadbirlar amalga oshirilib kelinmoqda. Bu borada mamlakatimizda ta'lim tizimini ta'minlaydigan yosh avlodni tarbiyalab voyaga etkazish uchun turli tadbirlarni o'tkazish ko'zda tutilishi lozim. O'quvchilarni jismoniy jihatdan nazariy bilimlar bilan qurollantirish, ularni bu boradagi jismoniy harakat ko'nikma va malakalar bilan oshno qilish, mazkur farming asosiy vazifa etib belgilandi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'quvchi, qiziqish, motivatsiya, jismoniy tarbiya, sport.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ С УЧАЩИМИСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Юсупова Зульфизар Шариповна

Бухарский государственный университет теории спорта и преподаватель методического факультета, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования интереса к занятиям физической культурой у учащихся младших классов. Изучение

интереса младших школьников к физическому воспитанию выявляет основные мотивы и способы повышения интереса детей к занятиям физической культурой.

ЦЕЛЬ: Проанализировать состояние проявления психологических состояний в процессе организационных занятий по физическому воспитанию с учениками младших классов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе физического воспитания учитель физкультуры различает возрастные особенности и психические процессы учащихся и детей, развитие особенностей личности, психических процессов (внимание, речь, ощущения, восприятие, воображение, память, мышление, эмоции). и др.), психические состояния (эмоции, восхищение, надежность, творческое вдохновение, вера, апатия, любопытство, выдержка, жизненная сила) и особенности личности (темперамент, способности, талант, ответственность, характер) должен иметь возможность заниматься физкультурой и спортом. Он должен знать значение тренировочного процесса, его влияние, формирование отношений между командой во время соревнований, после соревнований.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Реализуются системные меры в целях обеспечения развития детского массового спорта как важнейшего условия формирования физического и духовного здоровья подрастающего молодого поколения, стремления к здоровому образу жизни и привития любви к спорту. В связи с этим необходимо планировать различные мероприятия по воспитанию молодого поколения, которое обеспечит система образования в нашей стране. Вооружение студентов физико-теоретическими знаниями, ознакомление их с навыками и квалификацией физического движения – основная задача данного хозяйства.

Ключевые слова: начальная школа, ученик, интерес, мотивация, физическое воспитание, спорт.

APPEARANCE OF PSYCHOLOGICAL STATES IN THE PROCESS OF ORGANIZING PHYSICAL EDUCATION LESSONS WITH PRIMARY CLASS STUDENTS

Yusupova Zulfizar Sharipovna

*Bukhara State University sports theory and
teacher of the methodology department, Bukhara city*

Annotation.

INTRODUCTION: The article examines the theoretical and practical aspects of forming interest in physical education classes among elementary school students. Studying the interest of young schoolchildren in physical education reveals the main motives and methods of increasing children's interest in physical education classes.

GOAL: To analyze the state of manifestation of psychological conditions in the process of organizing physical education classes with elementary school students.

MATERIALS AND METHODS: During the physical education process, the physical education teacher distinguishes the age characteristics and mental processes of students and children, the development of personality characteristics, mental processes (attention, speech, sensations, perception, imagination, memory, thinking, emotion, etc.), mental states (emotions, admiration, reliability, creative inspiration, faith, apathy, curiosity, endurance, vitality) and personality traits (temperament, ability, talent, responsibility, character) should be able to connect with physical education and sports. He should know the importance of the training process, its impact, the formation of relations between the team during the competition, after the competition.

CONCLUSION: Systematic measures are being implemented in order to ensure the development of children's mass sports as an extremely important condition for forming the physical and spiritual health of the growing young generation, striving for a healthy lifestyle and instilling love for sports. In this regard, it is necessary to plan various activities to bring up the young generation that will provide the education system

in our country. Arming students with physical theoretical knowledge, acquainting them with physical movement skills and qualifications is the main task of this farm.

Key words: elementary school, student, interest, motivation, physical education, sport.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi jismoniy tarbiya jarayonida o'quvchi-yoshlar va bolaning yosh xususiyatlari va psixik jarayonlari, shaxs xususiyatlarining rivojlanishini farqlash, psixik jarayonlar (diqqat, nutq, sezgilar, idrok, xayol, xotira, tafakkur, hissiyot va boshqalar), psixik holatlar (emotsiyalar, hayratlanish, ishonchlilik, ijodiy ruhlanish, e'tiqodlilik, apatiya, qiziquvchanlik, bardamlilik, tetiklik) va shaxs xususiyatlarini (temperament, qobiliyat, iqtidor, mas'uliyat xarakter) jismoniy tarbiya va sport bilan bog'lay olish lozim. Mash-g'ulot jarayoni, uning ta'siri, musobaqa davrida, musobaqadan so'nggi, davr, jamoa orasidagi munosabat holatlarining shakllanishi ahamiyatini bilishi lozim. O'quvchilar jismoniy tarbiyasining maqsadi - Mustaqil Vatanga barkamol rivojlangan va sodiq bo'lgan shaxsni shakllantirishga yordam berish bo'lib, bu maqsadga o'quvchilar ta'lim-tarbiyasi jarayonida erishiladi. Umumiy vazifalarda ochib beriladi va aniqlashtiriladi. Shuningdek, ta'limiy, tarbiyaviy, sog'omlashtirish vazifalari qo'yiladi. Bu vazifalarni hal etishda boshqalari hisobiga birini ustun qo'yishga yo'l qo'ymaslik kerak. Ba'zida sport yo'nalishiga ega bo'lgan o'qituvchilar tarbiyaviy va umumta'lim vazifalarini unutib, asosiy e'tiborni o'quvchilar jismoniy rivojlanishiga beradilar. Boshqa holda ikki tarbiyaviy va sog'lomlashtirish vazifalari aziyat chekadi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisining faoliyat turidan qat'iy nazar faoliyat tarkibiy qismi, odatda, bir xil his etish va idrok qilishlar bilan bog'liq bo'lgan perseptiv (masalan o'quvchilarni kuzatish), ma'lumotni eslab qolish va qaytatiklash bilan bog'liq. Faoliyat bir qancha bosqichlarda amalga oshiriladi, tayyorlanish bosqichi, rejani bajarish (asosiy bosqich) bosqich va erishilganlikni baholash bosqichi (yakunlovchi bosqich).

Birinchi bosqichda jismoniy tarbiya o'qituvchisi juda katta hajmda ish bajaradi. Reja bo'yicha konspekt tuzadi, ularga tayyorlanadi, joylarni (zalni, suv havzasini, sport maydonini, stadionni) tayyorlaydi. Darsga oid bo'lgan barcha sport anjomlarini, qurollarini tayyorlaydi. Bu bosqichga faoliyatni yanada muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quvchilarga qulay bo'lgan

sharoitlarni yaratish va jismoniy tarbiya o'qituvchisining psixologik tayyorlanganligi kiradi.

Ikkinchi bosqichda o'quvchilarni (shug'ullanuvchilarni) nazorat qilish, ularni tarbiyalash (axloqiy, aqliy, estetik, mehnat vazifalarini tarbiyalash jihatidan), tartib saqlash, ularni jarohatlanishdan saqlash va hokazolar kiradi. Belgilangan ishlarni amaliy tatbiq qilish, o'quvchilar harakatlari, intizomini nazorat qilish, dars boshida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish, vaziyat o'zgarishiga ko'ra dars rejasini to'g'rilash bilan bog'liq. Bu bosqichda chetda qolgan o'quvchilar o'rtasidagi e'tiborni doimo taqsimlash va olib o'tish jismoniy jarohatlanishga olib keladigan vaziyatining oldini olishga ko'ra o'qituvchining sergakligi bilan shartlanadigan o'qituvchi psixik kuchlanishi bilan tavsiflanadi, boshqacha qilib aytganda, jismoniy tarbiya o'qituvchisiga nafaqat psixik jihatdan, balki jismoniy jihatdan ham jismoniy yuklanish tushadi.

Uchinchi bosqich (yakunlovchi bosqich) unda o'tkazilgan darsdagi yutuq va kamchiliklarga baho beriladi. Erishilgan natijalar baholanadi, jismoniy tarbiya o'qituvchisining faoliyati funksiyasi jismoniy tarbiyaning maqsadi va vazifalarining kelib chiqishi lozim. Faoliyatni qayta bajarishda rejaga to'g'rilashlarni kiritish bilan bog'liq, o'tilgan darsning to'liq tahlili, ba'zi bir noto'g'ri dalillarni umumlashtirish, ilmiy uslubiy adabiyotda yuzaga kelgan savollrda javob qidirishni talab qiladi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisining asosiy maqsadi ularning garmonik shakllanishiga va jamiyatga sadoqatli, vatanparvar bo'lib etishishiga yordam berishdir. Shuningdek tarbiyaviy, ilmiy, tashkiliy, rahbarlik, loyihalashtirish, ma'muriy-xo'jalik funksiyalarni ham bajarishga to'g'ri keladi.

Aytib o'tilgan uchta vazifalarni hal etish jismoniy tarbiya o'qituvchisi bilan bajariladigan ishlar turiligi bilan shartlanadi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisining foaliyati shakllari turli-tumandir. Bu avvalambor sinf va sinfdan tashqari ishlardan kelib chiqadigan maktabdagi ishdan iborat. Sinfdagi ish bu jismoniy madaniyat bo'yicha darslarni o'tkazish: u o'qituvchining asosiy o'quv yuklamasini tashkil qiladi. Sinfdan tashqari ish sport tugaraklari va seksiyalari mashg'ulotlarni o'tkazish. Maktab

ichidagi sport musobaqalarini tashkil qilish va o'tkazish, sport bayramlarini o'tkazish, turistik, safar, harbiy sport o'yinlarini o'tkazishni o'z ichiga oladi. Bu erga jismoniy tarbiya o'qituvchisining kichik sinf o'qituvchilari, tarbiyachilari o'quvchilari, ota-onalari bilan olib boradigan ma'rifiy ishi ham kiradi.

Maktabdan tashqarida jismoniy tarbiya o'qituvchisining ishi dam olish lagerlari va mehnat oromgohlarida o'quvchilar jismoniy tarbiyasini ta'minlash bilan bog'liq. Shuningdek, turar joy bo'yicha o'quvchilar jismoniy tarbiyasi ishini ham o'z ichiga oladi. Hozirgi paytda o'sib kelayotgan avlod jismoniy tarbiyasiga katta e'tibor berilmoqda. Sport inshootlari va jismoniy madaniyat xodimlariga ega bo'lgan maktab o'quvchi-yoshlar ichida jismoniy madaniyatni ommalashtirgan, o'quvchilar qiziqishlariga ko'ra imkon boricha ko'pgina o'quvchilarni jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanishiga jalb qilgan, jismoniy madaniyat qonunbuzarliklarining oldini olish va tarbiyasi og'ir bolalarni qayta tarbiyalash vositasi sifatida qo'ilangan holda bu ishni amalga oshirishda o'ziga xos Nizom bo'lishi kerak.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi faoliyati shakllari:

a) Guruh ishi, darslarni o'tkazish;
b) Darsdan tashqari ish, seksiyalarda mashg'ulotlarni o'tkazish, sport bayramlarini o'tkazish, o'quv muassasasida musobaqalar o'tkazish, o'quvchi va ota-onalar bilan ma'rifiy ishlarni olib borish, turistik sayrlar, harbiy vatanparvarlik ruhidagi o'yinlar o'tkazish; O'quv muassasasidan tashqarida olib boriladigan ishlar:

a) Oila va mahallalarda olib boriladigan ishlar;

b) Dam olish lagerlaridagi ishlar;

v) Tuman va shahar musobaqalarida qatnashish.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi faoliyatining sharoitlari: Jismoniy tarbiya o'qituvchisi faoliyati boshqa o'qituvchilar faoliyatiga nisbatan o'ziga xos sharoitlarda kechadi. Bu sharoitlarning uch guruhini ajratish mumkin. Bular psixik kuchlanish, jismoniy yuklanish, ochiq havoda mashg'ulotlarni o'tkazish bilan bog'liq bo'lgan tashqi muhit omillari.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi faoliyati sharoitlari xususiyati jismoniy mashqlarni ko'rsatish va jismoniy mashqlarni bajarishda o'quvchilarning xavfsizligini ta'minlash hamda ochiq havoda, safarlarda o'tkaziladigan mashg'ulotlarda

o'quvchilar o'quvchilar bilan birgalikda harakatlanish zaruriyatidan iborat. Bu kunda bir qancha darslarning mavjudligi jismoniy tarbiya o'qituvchisi uchun katta jismoniy yuklama-ni yaratadi. O'qituvchi butun kun davomida oyoqda tik turishi, harakatda bo'lishi oyoq va qomatni rostlovchilarga yuklama yaratishini hisobga olish kerak. Yosh o'tgan sari jismoniy konditsiyalar yomonlashishini e'tiborga olgan holda jismoniy tarbiya darslarida jismoniy tarbiya o'qituvchilari bilan sinaladigan jismoniy yuklama pedagogik faoliyatining amalga oshirilishini qiyinlashtiradigan omillaridan biri bo'lishi muqarrar. Ayniqsa bu erkak o'qituvchilar jismoniy qobiliyatlari darajasiga qaraganda kam bo'lgan ayol o'qituvchilariga tegishli.

Jismoniy konditsiyalar o'sishiga ko'ra yo'qotishlar mashqlarni ko'rsatishda o'qituvchisini ortiqcha kuch ishlatishga majbur qiladi. Natijada ko'rsatilayotgan mashqlarning estetik tomoni, uni bajarish yangiligi va erkinligi yo'qoladi. Bu esa salbiy pedagogik oqibatlariga ega, chunki o'qituvchi bola uchun kuch, chaqqonlik, chidamlilik, egiluvchanlik namunasi hisoblanadi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun o'qituvchi yana jismoniy yuklamaning o'sishiga olib keladigan o'z jismoniy tayyorgarligini muntazam ushlab turishi lozim.

Jismoniy tarbiya o'qituvchisi faoliyatini o'ziga xos tomonlaridan biri uning tez-tez havoda o'quv mashg'ulotini (to'garaklarni) o'tib turishidir. Bu omil ijobiy va salbiy jihatga ega. Hamma narsa ob-havo va iqlim sharoitlariga bog'liq. Masalan, O'rta Osiyo va Janubiy hudud-larning qizib ketishi, qishda (yog'ingarchilikda) havoning sovib ketishi hollari uchrab turadi, bu o'qituvchi uchun xavf tug'diradi. Bu sharoitlar o'qituvchidan chiniqqanlik va mustahkam sog'liqni talab qiladi.

Pedagogik faoliyat pedagogik vazifalarning uzluksiz hal qilinishini bildiradi. Ularni hal qilish - mazkur pedagogik vaziyatga, pedagogik maqsadga erishishini mos usulini topishdir. Sababi o'qituvchi va o'quvchi e'tiboriligi, o'quv materialiga bo'lgan munosabati, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat hamda o'quvchilar o'zi o'rtasidagi munosabat bilan ish ko'radi. Shuning uchun bir marta va har doim tekshirilgan maqsadga erishishi usuli bilan ishlash ko'p holda qulaydir. Har doim muntazam ravishda maqsadga erishishi usullarini almashtirish, mazkur pedagogik vaziyat uchun eng yaxshi usul tanlash kerak.

Pedagogik vaziyatni hal qilish bir qancha bosqichlardan o'tadi: pedagogik vaziyat tahlili; intilgan maqsadga erishilish usullari, shu usullarni oldindan baholash va eng yaxshisini tanlash; qabul qilingan qarorni tatbiq etish; erishilgan natijaning tahlili va uning rejalashtirilgani bilan qiyoslash;

O'qituvchi tomonidan pedagogik vaziyatni baholashning murakkabligi ko'p holda faoliyatning ma'lum bir vaqt bilan taqsimlanganidan iborat. O'quvchilar guruhi bilan ish ko'rishi va yuzaga kelgan guruh hamda individual ta'sirni baholashi kerakligi natijasida o'qituvchi psixik kuchlanishga olib keladigan bir muncha og'ir holatga tushib qoladi. Bu shunga olib kelishi mumkinki, uning tahlili, obykti maqsadga erishish to'g'ri tanlangan usulidan chetga olib ketadigan vaziyatning mohiyatsiz belgilari bo'lib qoladi. Pedagogik vaziyat mazkur sinf o'quvchilarining tayyorlanganligi darajasi, umuman ularning jismoniy tarbiya va xususan jismoniy tarbiya darslariga munosabati, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabat, o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabat darsning moddiy ta'minoti, ob-havo sharoitlari (havodagi mashg'ulotlar) va boshqa hollarini o'z ichiga oladi. Barcha shu natijalarni tahlil qilib chiqib, o'qituvchi yuzaga kelgan vaziyat pedagogik vazifa hal qilinishining ehtimol usullari haqidagi fikrni oldinga qo'yishni belgilaydi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi pedagogika, psixologiya, fiziologiya, gigiyena, jismoniy tarbiya nazariyasi uslubiyati bo'yicha keng bilimlarga ega bo'lgan taqdiridagina bunga erishish mumkin. Keyinchalik kuchli va kuchsiz jihatlar aniqlangan holda maqsadga erishishi uchun qo'llanila-yotgan usullarning diagnostik baholanishi boshlanadi. Bu usullarning tartibli qiyoslanishi o'qituvchining nuqtayi nazariga ko'ra mazkur vaziyatda eng yaxshi usulni tanlashga olib keladi. Shunga muvotliq mazkur pedagogik vazifaning hal qilinishi uchun aniq reja ishlab chiqiladi (yoki ishlab chiqilgan rejaga o'zgartirishlar kiritiladi). O'qituvchining kelgusi boshqaruv faoliyati u bilan yaratilgan rejani amaliy hayotga tatbiq etishga yo'naltiriladi. Dasturni amalga oshirgandan so'ng o'qituvchi albatta erishilgan natijaning tahlilini qilishi, muvaffaqiyatsizlik bo'lgan bo'lsa, uning sabablarini aniqlash kerak. Buning natijasida kelgusida aynan shunday vaziyat yuzaga kelganida u yaxshiroq ish tuta oladi va uni hal qilishning optimal variantiga yaqinlashadi. Pedagogik vazifalarni hal qilib, o'qituvchi uning pedagogik maxoratiga bog'liq

bo'lgan tajribani to'playdi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi avvalo bolalarni o'rab turgan ijtimoiy muhit tengdoshlari va kattalar o'rtasida bo'ladigan munosabatlarni birinchi kundan boshlab o'rgatib boradi. O'qituvchi bir sinfning o'zida turli xil va individual tafovutlarga duch keladi. Bular o'qituvchi o'quvchilarning temperament tiplari, xatti-harakatlari (ko'nikma malakalari), o'quv materiallarini o'quvchilar tomonidan qanday eslab qolishi, qanday o'zlashtirayotganliklarini, sport musobaqalari, sport bayramlari hamda estafetalarda qanday faollik ko'rsatayotganliklarini (boshqa ish shakllarida) bilishidan iboratdir.

Kichik maktab yoshi davriga 6-10 yoshli boshlang'ich (I-IV) sinflarning o'quvchilari kiradi. Bola maktab ta'limiga bog'chada tarbiyalanayotganida tayyorlanadi. Bunda u maktabda o'quvchilarga qo'yiladigan har xil talablar bilan tanishadi, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Maktab ta'limiga psixologik tayyorlik deganda bolaning obyektiv va subyektiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi. U maktab ta'limiga avval psixologik jihatdan tayyorlanadi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga etarli darajada rivojlanishi lozim, shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, aniqligi o'zining qiziquvchanligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolliigi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Bola diqqatining xususiyatlari roli va sujetli o'yinlardan, (harakatli o'yinlardan: roli, jamoali, yakka tartibda), rasm chizish va qurish - yasash, jismoniy tarbiya (xatti-harakatlari) mashg'ulotlarida, loy hamda plastilindan o'yinchoqlar tayyorlashda o'zgalar nutqini idrok qilish va tushunishda, matematik amallarni echishda, hikoya tinglash va tuzishda ko'rinadi. Bolalar o'z diqqatini muayyan obyektiv yo'naltirish, to'plash, taqsimlash bo'yicha ma'lum darajada ko'nikmaga ega bo'lib, o'z diqqatini boshqarish va kerakli paytda to'plashga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli, ajoyib-g'aroyib, kishini taajjubga soladigan ma'lumot va hodisalarni puxta esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Hozirgi kunda yoshlar tarbiyasi (I-IV sinf) har qachongidan ham juda muhim va dolzarb

vazifalardan bo'lib turibdi, bolalami tarbiyalash butunlay o'zgardi, chunki har tomonlama rivojlangan va mehnatga tayyor bo'lgan yosh insonni tarbiyalash vazifalarini "Jismoniy tarbiya va sport" qonuni, "Sog'lom avlod uchun", "O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida"gi farmonlari ifodalab beradi. Bu vazifalar albatta nazariy yo'l bilan yoki metodik tajribalar, ba'zi bir psixologik qarashlar asosida bolalarning yosh individual xususiyatlariga (temperament, harakat, qobiliyat, iqtidorli, aqliy salohiyati, xulq motivatsiyasi, mas'uliyat) mos holda psixologik nazariyalarini amaliy pedagogik ishida to'la muvaffaqiyatli tatbiq etishda qo'lga kiritiladi.

Bola maktabga kelishi bilan uning hayotida o'zgarish yuz beradi. Ular o'qiy boshlashi bilan uning vazifasi, hayotidagi asosiy faoliyat o'qish bo'lib qoladi.

Bola maktabda tizimli ravishda yangiliklar oladi bu o'quvchining kundan kunga ortib borayotgan xilma xil mazmundagi bilimlarining manbayidir. Shular orqali uning bilim doirasi ham kengayib boradi. Aqliy jarayonlari rivojlana boradi, shu bilan bir qatorda bolaning emotsional va irodaviy xususiyatlari qayta tarkib topib rivojlana boshlaydi. Jismoniy tarbiya darsidagi (sport bayramlari, sport musobaqalari, estafetalar) ta'lim jarayonini o'zi bola psixik jarayonlariga (diqqati, nutqi, sezgilari, idroki, xotirasi, xayoli, tafakkuri, hissiyoti (irodasi), psixik holatlari (bardamligi, tetikligi, qiziquvchanligi, ishonchiligi, e'tiqodi, emotsiyalari, ijodiy ruhlanishi), psixik xususiyatlariga (temperamenti, xarakteri, qobiliyati, iqtidori, aqliy salohiyati, mas'uliyati) yangidan yangi talablar qo'yadi.

Maktabdagi o'qish tashkiliy, muayyan maqsadga qaratilgan ancha ixtiyoriy aqliy jarayonlarni talab etadi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari maqsadi bola sog'lig'ini mustah-kamlashga, chiniqtirishga, har tomonlama garmonik va jismoniy rivoj-lanishiga, aqliy hamda jismoniy ish qobiliyatini oshirishga yordam-lashishdan iborat. Binobarin, bolalar idrokini rivojlantirishda shunday mashqlar tanlanishi kerakki, ular bu mashqlarning bajarilish jarayonini o'zida to'g'ri kuzata olsin. Misol: to'pni otish, ilish, irg'itish mashqlari (tepaga pastga, uzoq-qa, mo'ljalga, sherigiga). Bunda ko'z bilan chamalash, va harakatlar (elementlarni bir-biriga) moslashuvi, to'pni his qilish, yo'nalishni, to'g'ri baholay olish

kabi idrok jarayonlari rivojlanadi. Bu bilan bog'liq holda idrokda so'zning roli ortib boradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda makon va zamonni idrok qilishi, o'ziga xos xususiyatga ega. Malumki, makon va zamonni idrok qilish bolaning hayot tajribasiga bog'liq.

Kichik maktab yoshida diqqatni boshqarish imkoniyatlari ham cheklangan hisoblanadi. Albatta bu yoshdagi o'quvchilarning diqqati boshqa yoshdagi o'quvchilar diqqatining kuchsizligi bilan farq qiladi. Ixtiyoriy diqqatni tarbiyalash uchun jismoniy tarbiya darslari (sport bayramlari, sport musobaqalari, estafetalar) muhim rolni o'ynaydi. Shuning uchun jismoniy tarbiya darsi jarayonida (sport bayramlari, sport musobaqalari, estafetalar) qushlarning uchishi, hayvonlarning yurishi, maymunlarni yoki quyonlarni tutish, daraxtlarga o'xshab tebranish va hokazolar taqlid sifatida kiritilishi bola diqqatini tarbiyalab boradi. Yana shuni aytish kerakki, o'rgatish jarayonida mashqlarni qismlarga bo'lib o'rgatishdan ko'ra, soddalashtirilgan holda butunlay o'rgatish metodini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Masalan: yugurib kelib uzunlikka sakrash (echki bolasiga (uloqchaga o'xshab) sakrash), yugurib kelib balandlikka sakrash (ariqdan sakrab o'tishga o'xshab). Jismoniy tarbiya bo'yicha ta'lim jarayoni kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ixtiyoriy, barqaror, mustahkam, kuchli, to'planuvchan, taqsimlanuvchan, faol, ongli diqqatini rivojlantirishga qulay shart-sharoit yaratadi. Bilim olish uchun mustaqil aqliy mehnat qilish (u yoki bu mashqlarni, elementlarni bajarishi), mashqlarni takrorlashi, irodaviy zo'r berishda ixtiyoriy, ongli diqqat tarkib topadi. Shuningdek, uning eng zarur xususiyatlari takomillashadi, bu esa ongli boshqarish imkoniyatini beradi. Bolalarning o'zaro aloqaga kirishishlarida tildan foydalanish jarayoni nutq deb ataladi. Jismoniy tarbiya (sport bayramlari, sport musobaqalari, estafetalar) yoki sportda ham har bir bajargan mashqlarimiz jarayonlari qanday kechishi, tanamiz bilan qatnashishdagi qo'pol xatti-harakatlar nutq (til) orqali etkaziladi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi tomonidan mashqlarni ifodali qilib so'zlash orqali bolalarning fikr va harakatlarigagina emas, balki ularning his-tuyg'ulariga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Kichik maktab yoshidagi bolalar o'zlariga mos turli harakat faoliyatining vazifa va shartlarini tushunib olishda etarli tayyorgarlikka ega ekanliklarini ko'rsatmoqda. Bu harakat ko'nikmalarini

shakllantirishda ogʻzaki taʼsir etish (ragʻbartlantirish, tanbeh berish) usullaridan, keng foydalanish imkonini beradi. Ular faqat koʻnikmalarni egallash surʼatini emas, balki sifatini oshiradi. Oʻquvchi rivojlanishining keyingi bosqichlarida ogʻzaki (nutq) taʼsir etish tizimi yordamida avvalgi taassurotlar izlarining yangi birikma va kombinatsiyalarda jonlanishi yuz beradi. Bunda asosan birinchi bor sof ogʻzaki koʻrsatma va tushuntirishlar yordamida yangi munosabatda aloqa oʻrnatish, yangi bilim va koʻnikmalar hosil qilish imkoni tugʻiladi. Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilar xotirasining eng muhim xususiyatlaridan biri - Soʻz mantiq xotirasi va maʼnosini tushunib, eslab qolish salmogʻini orttiradi. Oʻquvchi oʻz xotirasini ongli boshqarish, eslab qolish, esga tushirish, esda saqlab qolish jarayonlarini faoliyatning maqsadiga muvofiqlashtirish imkoniyatiga ega boʻladi.

Yuqorida aytilganidek, birinchi signal tizimi ikkinchi signal tizimidan birmuncha ustunligi tufayli oʻquvchilarda mantiqiy xotiradan koʻra koʻrsatmali harakatli xotira muhimroq rol oʻynaydi. Shuning uchun ular nazariy qonun va qoidalardan, mavhum tushunchalardan koʻra yaqqol maʼlumotlar, axborotlar, voqea va hodisalarni, obrazlar va narsalarni tezroq hamda mustahkamroq eslab qoladilar va uzoq muddat esda saqlaydilar. Kichik maktab yoshda xotira taʼlim taʼsiri ostida ikki tomonlama rivojlanadi:

1) Soʻz - logik esda olib qolishning roli oʻsadi va bola oʻz xotirasini boshqara olish malakasini egallaydi.

2) Birinchi signal tizimining bu yosh davrida ustun boʻlishi natijasida aniq-obrazli xotira rivojlangan boʻladi. Shuningdek bu yoshda harakatli oʻyinlarga (syujetli va syujetsiz, yakka tartibda, jamoali harakatli oʻyinlarga, (sport bayramlari, sport musobaqalari, estafetalar)) katta eʼtibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Ularda shunga qaramay mexanik esda olib qolishga layoqati kuchli boʻladi.

P.F.Lesgaft: "Agar bola biror bir harakatni yoki ayrim usullarni maʼnosini mutlaqo tushunmay oʻzlashtirar ekan, bunda u mexanik tarzda harakat qiladi - u mazkur harakatni tatbiq eta olmaydi", - deb yozgan edi. Shuning uchun harakatlarni oʻrganishda quruq taqlid qilishga yoʻl qoʻyib boʻlmaydi.

Aynan shu yoshda oʻquv faoliyati jarayonidagi talablar xayol asosida shakllanadi. Bu yoshda bolalar xayolining oʻziga xos xususiyati

shundaki, biror voqeani soʻzlab berayotganlarida uni beixtiyor ravishda oʻzlaricha toʻldiradilar va xayol suradilar. Oʻquvchilarning xayoli oʻz oʻquv faoliyatining taʼsiri, talabi, imkoniyat va shart-sharoitlari orqali tarkib topadi. Bolaning xayoli tevarak atrof taassurotlari, Dunyo ajoyibotlari, koʻrsatmalilikni (*harakatlarga oʻrgatishda yaqqol koʻrish usullari, harakat yoki ayrim harakat elernentlarining oʻqituvchi tomonidan toʻgʻri va aniq namoyish etilishidan; masofani bosib oʻtishda moʻljol olishdan foydalanish; koʻrgazmali qoʻllanmalar - kinofilmlar, kinogrammalar, teleeshittiruv-lar, fotosurʼatlar, slaydalar va boshqalardan*) etarli darajada aks ettirish bilan vujudga keladi. Shuningdek, harakat topshirigʻini berish paytida aytilgan soʻz (nutq) harakat mazmuni va tuzilishini tasavvur qilishga yordam beradi. Shularni egallashda aloqalar hosil qilinadi, (*koʻnikma va malakalar ijobiy koʻchadi*) har qanday, mashqlarni xayolan takrorlaganda ham bu aloqalar sayqallashadi, natijada mashqlarni amaliy bajarish ham yaxshilanadi (A.S.Puni)

Xulosa qilib aytganda oʻsib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va maʼnaviy salomatligini shakllantirishning, sogʻlom turmush tarziga intilish va sportga mehr-muhabbatni singdirishning gʻoyat muhim sharti sifatida bolalar ommaviy sporti rivojlantirilishini taʼminlash maqsadida tizimli chora tadbirlar amalga oshirilib kelinmoqda. Bu borada mamlakatimizda taʼlim tizimini taʼminlaydigan yosh avlodni tarbiyalab voyaga etkazish uchun turli tadbirlarni oʻtkazish koʻzda tutilishi lozim. Oʻquvchilarni jismoniy jihatdan nazariy bilimlar bilan qurollantirish, ularni bu boradagi jismoniy harakat koʻnikma va malakalar bilan oshno qilish, mazkur farming asosiy vazifa etib belgilandi. Oʻquvchilar sogʻligʻini yaxshilash, ularni jismoniy rivojlantirish, bolalarga jismoniy chiniqish va sport boʻyicha bilim berish maktabdagi jismoniy tarbiya darslarida, sinfdan va maktabdan tashqari mashgʻulotlarda amalga oshiriladi. Bu vazifalarni bajarish, bolalar sogʻligʻini asrash, ularni har tomonlama garmonik rivojlantirish, barkamol avlodni tarbiyalashni eng kichik yoshdan boshlab uzluksiz taʼlim tizimi asosida boshlangʻich sinflararo davom etilishi lozim.

Taʼlim muassasalarida oʻtkazilayotgan doimiy haftada 2 soatli jismoniy tarbiya darslari oʻquvchilarning haftali harakatga boʻlgan ehtiyojlariga hamda ularning jismoniy

tayyorgarligini ta'minlashga javob bera olmaydi. Bu vazifalami amalga oshirish uchun sinfdan tashqari olib boriladigan jismoniy tarbiya ishlarini, sport to'garak masnqiar oilan mustaqil shug'ullanish malakalarini oshirish, uning zaruriyati va qiymatini to'g'ri tushuntirish ham zarur, kcrakli mashqlarni tanlab majmua tuzish qobiliyatini shakllantirish kerak. Bolalarning harakat faolligini oshirishda kun tartibida o'tkaziladigan sog'lomlash-tirish tadbirlari, ayniqsa ommaviy sport bayramlari, musobaqalari etakchi rol o'ynaydi.

Zamon talabini hisobga olgan holda hamma fanlar bo'yicha maktab dasturlari o'zgardi, shu jumladan jismoniy tarbiya bo'yicha ham, o'quvchilar oldida yuqori darajali talablar qo'yilgan. Bu dastur talablarga javob bcrish maqsadidn o'quvchilar bilimga ega bo'lish uchun maktabda va uyda o'quv ishlari bilan sluig'ullanadilar. Albatta, bunday katta aqliy yuklama ishini bajarish uchun baquvvat va jismonan sog'lom bo'lish kerak. Sir emaski, sog'lom bola hamma vazifalarni yuqori darajada sifatli bajaradi, u iroda, intiluvchan qiziqishga ega bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdullayev A., Xankeldiyev Sh.X. Jismoniy tarbiya nazariyasi va usuliyati: Jismoniy tarbiya instituti va oliy ta'lim muassasalari jismoniy tarbiya fakultetlari uchun darslik. – T., 2005. 232 b.
. Принципы и методы организацин физкультурно-спортивных мероприятий в образовательных учреждениях //Academy. – 2019. – №. 5
3. Djumaturdiyevich A. S. Yusupova Zulfizar Sharipovna //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 271.
4. Yusupova Z.Sh. Methodology for teaching physical lessons using digital technologies in primary school. *Вестник науки и образования. Научно-методический журнал* 20.10.2021.№15(118) часть 3.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Yusupova Zulfizar Sharipovna

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

TALABA SHAXSIDA BILISH FAOLIYATINING PSIXOLOGIK MUAAMMOLARI

Mamatov O'tkir Baxtiyorovich

FVV Samarqand viloyati boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada bugungi rivojlanga jamiyatda ta'lim tizimining taraqqiyot jarayoniga ko'rsatadigan ta'siri natijasining samaradorligi haqida fikr bildirilgan bo'lib, unda talabalar o'quv faoliyatini tashkil etishda motivatsiya jarayoni tahliliga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek o'quv jarayoni motivlarining o'rganilish jarayoni tahlil etilgan. Maqolada motivlarning ilmiy xususiyati keng yoritib berilgan.

MAQSAD: Talaba shaxsida bilish faoliyatining psixologik muammolarini aniqlash va tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ta'lim faoliyatini rag'batlantirish muammosini hal ahamiyati nuqtai nazaridan ta'lim motivatsiya, deb aslida bilan belgilanadi. O'quv jarayonini samarali amalga oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, bu o'qishga salbiy yoki befarq munosabat bo'lib, talabaning past akademik ko'rsatkichlari yoki kam erishishiga sabab bo'lishi mumkin.

XULOSA: Tadqiqotchilar motivatsiya muvaffaqiyatli o'rganishning etakchi omillaridan biri ekanligini isbotladilar. Ammo bu omilning xususiyatlari va uning samaradorligi, ya'ni talaba o'tadigan o'quv jarayonining turli bosqichlarida farqlanadi. Birinchi kursdan oxirgi kursgacha ta'lim va kasbiy faoliyatning o'zi va uning motivatsiyasi o'zgaradi. Masalan, ularning umuman yangi vaziyatga, xususan, ta'lim faoliyatiga moslashish jarayoni birinchi kurs talabalari uchun o'ziga xos hisoblanadi. Har qanday kasbiy ta'limning asosiy muammosi talabaning haqiqiy o'quv faoliyatidan uning kasbiy faoliyatini o'zlashtirishga o'tishdir. Faoliyatning umumiy nazariyasi pozitsiyasidan bunday o'tish birinchi navbatda motivlarni o'zgartirish chizig'i bo'ylab o'tadi, chunki bu faoliyatning konstruktiv belgisi bo'lgan motivdir. Ammo, agar kognitiv motivlar o'quv faoliyatiga xos bo'lsa, unda kasbiy motivlar amaliy faoliyatga xosdir.

Kalit so'zlar: motiv, motivatsiya, ta'lim, axloq, xulq-atvor, fundamental tadqiqot, fenomen, ehtiyoj, kognitiv, kognitiv motiv, qiziqish.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТА

Маматов Уткир Бахтиярович

Заместитель начальника Самаркандского областного управления ФВВ,

магистрант Азиатского международного университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье высказано мнение об эффективности результатов воздействия системы образования на процесс развития в современном обществе, в котором особое внимание уделено анализу процесса мотивации в организации учебной деятельности студентов. Также анализируются мотивы учебного процесса. В статье широко раскрыта научная природа мотивации.

ЦЕЛЬ: Выявить и проанализировать психологические проблемы познавательной деятельности школьника.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ: С точки зрения важности решения проблемы стимулирования учебной деятельности обучение определяется как мотивация. Это важно для эффективной реализации образовательного процесса. Известно, что это негативное или апатичное отношение к обучению, которое может привести к низкой успеваемости или неуспеваемости ученика.

ВЫВОД: Исследователи доказали, что мотивация является одним из ведущих факторов успешного обучения. Но характеристики этого фактора и его эффективность, т.е. на разных этапах образовательного процесса, который проходит обучающийся, различаются. От первого года к последнему курсу меняется сама учебно-профессиональная деятельность и ее мотивация. Например, для первокурсников уникален процесс их адаптации к новой ситуации в целом и к учебной деятельности в частности. Основной проблемой любого профессионального образования является переход от реальной учебной деятельности студента к овладению его профессиональной деятельностью. Такой переход с позиций общей теории деятельности прежде всего проходит по линии изменения мотивов, ибо именно мотив является конструктивным признаком деятельности. Однако если для учебной деятельности характерны познавательные мотивы, то для практической деятельности характерны профессиональные мотивы.

Ключевые слова: мотив, мотивация, образование, этика, поведение, фундаментальные исследования, явление, потребность, познавательный, познавательный мотив, интерес.

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF COGNITIVE ACTIVITY IN A STUDENT

Mamatov O'tkir Baxtiyorovich

*Deputy head of the Samarkand regional department of the
Ministry of Emergency Situations,
Graduate student of Asian International University*

Annotation.

INTRODUCTION: The article expresses an opinion about the effectiveness of the results of the impact of the educational system on the development process in today's society, in which special attention is paid to the analysis of the process of motivation in the organization of students' educational activities. Also, the learning process of the motivations of the educational process is analyzed. The scientific nature of motivation is widely explained in the article.

GOAL: To identify and analyze psychological problems of cognitive activity in a student.

MATERIALS AND METHODS: In terms of the importance of solving the problem of stimulating educational activities, education is defined as motivation. It is important for the effective implementation of the educational process. It is known that this is a negative or apathetic attitude towards learning, which can lead to low academic performance or underachievement of the student.

CONCLUSION: Researchers have proven that motivation is one of the leading factors of successful learning. But the characteristics of this factor and its effectiveness, i.e. at different stages of the educational process that the student goes through, differ. From the first year to the last year, the educational and professional activity itself and its motivation changes. For example, the process of their adaptation to a new situation in general, and in particular to educational activities, is unique for first-year students. The main problem of any professional education is the transition from the real educational activity of the student to mastering his professional activity. Such a transition from the position of the general theory of activity first of all passes along the line of change of motives, because it is a motive that is a constructive sign of activity. However, if cognitive motives are characteristic of educational activity, then professional motives are characteristic of practical activity.

Key words: motive, motivation, education, ethics, behavior, fundamental research, phenomenon, need, cognitive, cognitive motive, interest.

O'zbekiston Respublikasi siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarida tub islohotlar amalga oshirila boshlandi.

Ta'lim tizimidagi rivojlanish jamiyat taraqqiyotining negizini tashkil etadi. Buning uchun muntazam tarzda boshlang'ich ta'lim tizimida qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish, shu orqali o'quvchilarning kompetensiyalarni egallash jarayonlarini jadallashtirish, ularni rivojlanayotgan jamiyat talablariga moslashtirish taqozo etiladi. Sifatli ta'lim olish ehtiyojining kuchayishi O'zbekiston fuqarolarining muhim hayotiy qadriyati sifatida tobora dolzarblashmoqda. Chunki sifatli ta'lim ijtimoiy-siyosiy barqarorlik va haqqoniylikning asosiy omilidir.

“Farzandlarimizni mustaqil fikrlashga, zamonaviy bilim va kasb-hunarni chuqur egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun hamisha dolzarb masala hisoblanadi”, - deb o'z ma'ruzalarida ta'kidlab o'tgan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning ana shu so'zlari biz, ta'lim sohasi ishtirokchilari uchun ham dasturulamaldir, ham ustuvor vazifa bo'lib hisoblanadi.

Bugun oily ta'lim tizimining rivojlanishi respublikamizda har davrdagidan bochqacha e'tibor va shiddat bilan bo'layotganligi quvinarli albatta. Ta'lim tizimini rivojlantirish har qanday jamiyatning asosiy muaamosi ekanligi hech kimga sir emas. Negaki ta'limga qaratilmagan e'tibor keying rivojlanish va taraqqiyot uchun inqiroz ekanligi kunday ravshan.

Ta'lim jarayonida talabalarda yingicha motivatsiya va ishtiyoqni rivojlantirish bu bugungi ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ularda bilim olishga bo'lgan talabchanlik, xohish, o'z ustida ishlash kabi psixologik jarayonlar ta'lim jarayonidagi turli motivlar bilan shakllanib boradi.

Motivatsiya – bu odamlar va boshqa hayvonlarning ma'lum bir vaqtda xatti-harakatni boshlashi, davom ettirishi yoki to'xtatishi sababi. Motivatsion holatlar odatda agent ichida harakat qiluvchi, maqsadga yo'naltirilgan xatti-harakatlarga

moyillikni yaratadigan kuchlar sifatida tushuniladi. Ko'pincha turli xil ruhiy holatlar bir-biri bilan raqobatlashadi va faqat eng kuchli holat xatti-harakatni belgilaydi. Bu shuni anglatadiki, biz biror narsani amalga oshirmasdan turib, biror narsa qilishga undashimiz mumkin. Motivatsiyani ta'minlovchi paradigmatic ruhiy holat - bu istak. Ammo boshqa turli holatlar, masalan, nima qilish kerakligi yoki niyatlari haqidagi e'tiqodlar ham motivatsiyani ta'minlashi mumkin. Motivatsiya “motiv” so'zidan olingan bo'lib, u kishining ehtiyojlari, istaklari yoki undovlarini bildiradi. Maqsadga erishish uchun shaxslarni harakatga undash jarayonidir. Ish maqsadlari kontekstida odamlarning xatti-harakatlarini kuchaytiradigan psixologik elementlar pulga bo'lgan xohishni o'z ichiga olishi mumkin[1].

Bugun tahsil olayotgan talaba, birinchi navbatda, yangi didaktik vaziyatga moslashish bilan bog'liq bo'lgan bir qator muammolarga duch keladi, bu maktab ta'limidan tubdan farq qiladigan o'quv jarayonini tashkil etish shakllari va usullaridir. Ushbu yondashuv va u bilan bog'liq qiyinchiliklar o'ziga xos didaktik to'siqni yaratadi, uni engib o'tish kerak. Bundan kelib chiqadiki, ijobiy motivlar va asosli maqsadlarni shakllantirish bo'lajak mutaxassis shaxsini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki motivlar va maqsadlar faoliyatning muhim belgilovchilari hisoblanadi.

Tahsil olish jarayonida rivojlanib boradigan talaba motivlarining tuzilishi bo'lajak mutaxassis shaxsining psixologik tayanchiga aylanadi. Shuning uchun ijobiy ta'lim motivlarini rivojlantirish o'quvchi shaxsini tarbiyalashning ajralmas qismidir. So'nggi yillarda psixologik va ilmiy adabiyotlarda o'quv faoliyatini rag'batlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero o'quvchiga nisbatan salbiy yoki befarq munosabat uning muvaffaqiyatsizligi yoki omadsizligiga sabab bo'lishi mumkin.

Motivatsiya tushunchasiga ko'plab xorijiy olimlar A.Bandur, S.Zanyuk, G.Ayzenk, V.Aseyev, D.Braun G.Myurey, A.Rean, V.Stolina, X.Xekxaufen, F.Xoppe va boshqalar o'zlarining ilmiy ishlarini bag'ishlagan. R.R.Bibrich, I.O.Vasilev, I.I.Vartanova, V.V.Davydov, N.V.Yelfimova, E.P.Ilyin, A.K.Markova,

M.V.Matyuxina, V.F.Morgun, A.B.Orlov, L.M.Fridman, O.M.Arestova, A.A.Verbytskiy, E.I.Savonko va boshqa psixologlar o'quvchilarning o'quv faoliyati motivatsiyasini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlariga katta e'tibor berganlar [1,2].

Talabalarning o'quv faoliyati motivatsiyasini o'rganish masalasi kam o'rganilgan. Ko'p miqdorda olib borilgan fundamental tadqiqotlarga qaramay, motivatsiya fenomeniga nazariy aniqlik va qarashlarning bir xilligi hanuzgacha mavjud emas, bu muammoga mavjud qarama qarshi yondashuvlar bilan mazkur tushunchaning ko'p qirrali ekanligi bog'liq. Bir tomondan, motivatsiya xulq-atvoriga yo'naltirilgan va uni qo'llab-quvvatlovchi omillar majmui singari ko'rib chiqilsa, boshqa tomondan – organizm faolligini chaqiruvchi va uning yo'nalishini aniqlovchi uyg'onish yoki motivlar singari majmua, ya'ni inson xulq atvorini uyg'otuvchi va yo'naltiruvchi omillar majmui sifatidagi ko'rib chiqiladi. Undan tashqari, motivatsiya insonning aniq faoliyatini boshqaruvchi jarayon sifatida o'rganadi.

Ta'lim faoliyatini rag'batlantirish muammosini hal ahamiyati nuqtai nazaridan ta'lim motivatsiya, deb aslida bilan belgilanadi. O'quv jarayonini samarali amalga oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, bu o'qishga salbiy yoki befarq munosabat bo'lib, talabaning past akademik ko'rsatkichlari yoki kam erishishiga sabab bo'lishi mumkin.

Motiv (*lotincha moveo, movere–harakat qilish, faollashtirish, surish*) inson harakatlari va amallarining rag'batlantiruvchi kuchidir. Motiv, shuningdek, insonning faoliyatini keltirib chiqaradigan va ushbu faoliyat yo'nalishini belgilaydigan ongli ehtiyoj sifatida tushuniladi. Shunga ko'ra, motivatsiya–bu harakatni amalga oshirishga turtki bo'lgan aqliy hodisalar, shaxsning faoliyatini va uning rejalashtirilgan natijaga erishishga yo'naltirilganligini belgilaydigan harakat. Faoliyatning muhim regulyatorlari bo'lgan etakchi shaxsiy xususiyatlardan biri sifatida motivlar talaba faoliyatining yo'nalishini, uning xulq-atvori va axloqiy tamoyillarining barqarorligini belgilaydi.

L.Bojovich ta'limning ijtimoiy va kognitiv motivlari nisbati normasini belgilab, kognitiv motivlar iyerarxiyada ijtimoiy motivlar

ta'minlanishi kerak, deb hisoblaydi. O'rganish jarayonida motivlarni mazmuniga ko'ra quyidagi guruhlarga ajratadi:

mazmuni ijtimoiy ehtiyojlar, qiziqishlar, oliy ta'limning yuqori ijtimoiy ahamiyatidan xabardor bo'lgan keng ijtimoiy motivlar; ta'lim faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan jarayonning o'zi, o'rganilayotgan narsalarning mazmuniga talabalar, ta'limga munosabat bildiruvchi ilmiy va kognitiv motivlar;

1. Kasbiy motivlar;
2. oliy ma'lumot kasb egallash uchun asos sifatida qaraladi;

3. Utilitar motivlar, uning asosini bitirgandan keyin shaxsiy imtiyozlar olish, o'z farovonligi motivlari;

4. Ijtimoiy identifikatsiya motivlari – talabaning ota-onasi, do'stlarining uning xulq-atvoriga ta'siri.

Ta'lim faoliyati motivatsiyasini o'rgangan F.Haydarov va boshqalarning ta'kidlaganidek, *"o'rganish motivatsiyasi doimiy ravishda o'zgarib turadigan va bir–biri bilan yangi avlodlarga kiradigan bir qator motivlardan iborat. Shuning uchun motivatsiyani shakllantirish–bu o'rganishga ijobiy yoki salbiy munosabatni kuchaytirishning oddiy o'sishi emas, balki uning ortidagi motivatsion soha tuzilishining murakkablashishi"*[1,2,4].

Ta'lim faoliyati motivatsiyasini tahlil qilish jarayonida asosiy narsa nafaqat dominant motivatorni (motivni), balki insonning motivatsion sohasining tashqi va ichki mazmunini aniqlashdir. Tashqi motivatsiya inson xatti–harakatlarini boshqaradigan yoki bostiradigan mukofotlar, jazolar va boshqa rag'batlantirish turlariga asoslanadi. Tashqi motivatsiya holatida xatti–harakatni tartibga soluvchi omillar shaxsning ichki o'ziga bog'liq emas. Ichki motivatsiya ishdan (o'qishdan) zavqlanishga hissa qo'shadi, qiziqish, hayajon uyg'otadi, shaxsning o'ziga bo'lgan hurmatini oshiradi. Ta'lim motivatsiyasi, boshqa motivatsiya turlari singari, barqarorlik va dinamizm bilan ajralib turadi. Psixologik barqarorlik ular tomonidan insonga ta'sir qiluvchi omillarning keng o'zgarishi bilan aqliy faoliyatning zarur darajasini saqlab turish qobiliyati sifatida belgilanadi. Barqarorlikning haqiqiy ifodasiga asoslanib, mualliflar uni ta'lim motivatsiyasining kuch, xabardorlik, samaradorlik, faoliyatning ma'no shakllantiruvchi motivini shakllantirish, jarayonga

yo'naltirish va boshqalar kabi xususiyatlari bilan birgalikda ko'rib chiqadilar. E.Savonko va I.P.Imenitova talabalar motivatsiyasining turlari bo'yicha quyidagi shartli tasnifga e'tibor qaratadi: Talabaning psixologik xususiyatlari va o'quv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan birinchi, dominant tip motivatsiyaning o'ziga xos ichki turi sifatida talabaning ma'lum bir fanga qiziqishini belgilaydi; **ikkinchi tur** – situatsion motivatsiya, bu turni o'quv jarayoniga tashqi deb hisoblash mumkin; **uchinchi tur** – konformist yoki taklif qiluvchi motivatsiya.

Bu qiymat yo'nalishlari va shaxsning haqiqiy xatti-harakatlari o'rtasidagi tafovutlar bilan bog'liq. Masalan, vaziyat yuzaga kelganda muayyan mavzuni o'rganishga qiziqishi bo'lmagan talaba oldida, tanlangan kasb doirasida muvaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'lgan ushbu mavzu bo'yicha bilimlarni olish zarurati tug'iladi – bu konformistik motivatsiyaning namunasidir. Bunday motivatsiyani rag'batlantiradigan imtiyozlar, masalan, oshirilgan stipendiya olish, davlat budjeti hisobidan o'qishni davom ettirish istagi, bakalavrning malaka darajasini olgandan keyin magistr darajasida o'qish istagi. Motivatsiyaning uchinchi turi majburiy ekanligini ko'rish oson va bu psixologik noqulaylik bilan bog'liq.

N.Norqulova tadqiqotida talabalar shaxsan muhim ma'no shakllantiruvchi motivni shakllantirishi mumkinligi va bu jarayon uning xususiyatlarini shakllantirishning ma'lum bir ketma-ketligida amalga oshirilishi ta'kidlangan. Muallif ta'kidlaganidek, dastlab o'quv-kognitiv motiv harakat qila boshlaydi, keyin u hukmronlik qiladi va mustaqillikka erishadi va shundan keyingina u amalga oshiriladi, ya'ni birinchi shart bu o'quv faoliyatining o'zi tashkil etilishi. A.Chuvalov ko'rsatganidek, motivatsiya faoliyat natijasiga emas, balki usullarga qaratilgan bo'lsa, samaraliroq ta'sir o'tkazadi. Olimlar motivatsiya muvaffaqiyatli o'rganishning etakchi omillaridan biri ekanligini isbotladilar. Ammo uning xususiyatlari va samaradorligi talaba o'tadigan o'quv jarayonining turli bosqichlarida farq qiladi.

Talabalarning bilim qiziqishlarini rivojlantirishda mustaqil ish usullari muhim o'rin tutadi. Bularga darslik, ma'lumotnomalar bilan ishlash, algoritm bo'yicha vazifalarni bajarish, tajribalar o'tkazish, talabalarga notanish vaziyatlarni tahlil qilish, subyektiv ravishda yangi

ma'lumotlar yaratish, kurs ishlari va tezislarni yozish usullari kiradi. Muvaffaqiyatli ta'limning sharti motivatsiya bo'lib, u o'quvchini o'z bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish, tashqi omillardan ishonch va mustaqillikni oshirish maqsadida muayyan faoliyatga undaydi. Universitetlardagi talabalar faoliyatini ishonch bilan ta'lim va kasbiy deb atash mumkin. Maktab o'quvchilari maktabni tugatib, oily ta'lim muassasaiga o'qishga kirgandan so'ng, ular kasbiy o'zini-o'zi tasdiqlash bilan bog'liq motivlarning o'zgarishi bilan ajralib turadi. Bu shuni anglatadiki, kasbiy motivlar nafaqat o'quv motivatsiyasi tarkibiga kiritiladi, balki uning ajralmas tarkibiy qismiga aylanadi, o'qitish motivlari bilan o'zaro ta'sir qiladi va ta'lim va kasbiy motivatsiyani shakllantiradi[5].

Tadqiqotchilar motivatsiya muvaffaqiyatli o'rganishning etakchi omillaridan biri ekanligini isbotladilar. Ammo bu omilning xususiyatlari va uning samaradorligi, ya'ni talaba o'tadigan o'quv jarayonining turli bosqichlarida farqlanadi. Birinchi kursdan oxirgi kursgacha ta'lim va kasbiy faoliyatning o'zi va uning motivatsiyasi o'zgaradi. Masalan, ularning umuman yangi vaziyatga, xususan, ta'lim faoliyatiga moslashish jarayoni birinchi kurs talabalari uchun o'ziga xos hisoblanadi. Har qanday kasbiy ta'limning asosiy muammosi talabaning haqiqiy o'quv faoliyatidan uning kasbiy faoliyatini o'zlashtirishga o'tishdir. Ammo, agar kognitiv motivlar o'quv faoliyatiga xos bo'lsa, unda kasbiy motivlar amaliy faoliyatga xosdir. Shunday qilib, talabaning o'quv va kognitiv faoliyatidan mutaxassisning kasbiy faoliyatiga o'tish asosan kognitiv motivlarni kasbiy motivlarga aylantirish muammosidir. Shu sababli motivatsiya talabalarga shaxsiy hayotida yoki o'qishida, kelajakdagi faoliyatida yoki martabasida nimani yoqtirishlarini bilib olish va o'zini-o'zi anglash uchun olgan bilimlaridan foydalanishni ta'minlashi zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. E.G'oziyev. Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi Toshkent 2010
2. M.Davletshin. Umumiy psixologiya TDPU Toshkent 2007
3. E.G'oziyev.,K.Mamedov. Kasb psixologiyasi. - T.: O'zMU, 2003. 156-b 3.
4. Yusupova F. I. O'quvchilar individual tayyorgarligini amalga oshirishning pedagogik-psixologik jihatlari. "Xalq ta'limi" jurnali. 2005. №5. 90-93-b.
5. Maxmudova.D. "O'quvchilarni kasbga yo'naltirishga oid pedagogik faoliyat element lari orasidagi uzviylik va uzluksizlikni ta'minlash". Xalq ta'limi jurnali. №3 son, 57-58 bet.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Mamatov O'tkir Baxtiyorovich

FVV Samarqand viloyati boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari,

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

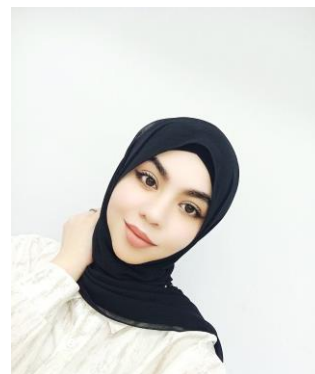
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

СТОИТ ЛИ ЗАМАЛЧИВАТЬ О ПРОБЛЕМАХ СУИЦИДА В УЗБЕКИСТАНЕ?

Султанова Амина Анваровна

Преподаватель кафедры «Практическая психология» доктор PhD по психологическим наукам, ТГПУ им. Низами

Бобокулова Муштари

Студентка магистратуры ТГПУ им. Низами

Аннотация.

Введение: Суицид является значительной проблемой общественного здравоохранения, однако в Узбекистане его обсуждение часто сталкивается с культурными и социальными барьерами. Замалчивание проблемы может оказывать негативное влияние на здоровье общества и усложнять предотвращение суицидов. В данной статье исследуются основные причины суицидального поведения в Узбекистане, последствия замалчивания темы и значимость обсуждения этой проблемы на уровне общества и государственных институтов. Открытость в вопросах психического здоровья и активные действия по профилактике суицидов способствуют улучшению благополучия граждан.

ЦЕЛЬ: Проанализировать социально-психологические причины самоубийств в обществе и сделать научные выводы.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ: Для анализа проблемы суицида в Узбекистане использовались следующие методы:

Анализ статистических данных: исследование статистики суицидов за последние 5 лет, предоставленной Национальным статистическим комитетом Республики Узбекистан.

Качественный анализ: обзор существующих литературных источников и интервью с экспертами в области психического здоровья.

Опросы: проведен опрос среди молодежи и студентов с целью выявления распространенности факторов риска и восприятия темы суицида.

Анализ программ: исследование существующих программ профилактики суицида, их эффективности и возможностей улучшения.

ВЫВОД: Разработать эффективные стратегии по профилактике и раннему выявлению суицидальных рисков. Это включает создание эффективных мониторинговых систем, которые помогут выявлять кризисные ситуации на ранней стадии и принимать меры до того, как человек примет решение о самоубийстве.

Одним из самых важных аспектов является вовлечение молодежи в обсуждения на тему психического здоровья и суицидов. Поддержка молодых людей в открытых дискуссиях поможет изменить культурные установки и снизить стигматизацию психического здоровья.

Ключевые слова: суицид, Узбекистан, психическое здоровье, общественные табу, замалчивание проблемы, профилактика, семья, мифы, фактор.

SHOULD WE KEEP ALONE THE PROBLEMS OF SUICIDE IN UZBEKISTAN?

Sultanova Amina Anvarovna

Lecturer, Department of Practical

Psychology PhD in Psychology, TSPU named after Nizami

Bobokulova Mushtari

Master's student of TSPU named after Nizami

Annotation.

Introduction: Suicide is a significant public health problem, but in Uzbekistan, its discussion often faces cultural and social barriers. Keeping the issue quiet can have a negative impact on public health and complicate suicide prevention. This article examines the main causes of suicidal behavior in Uzbekistan, the consequences of keeping the topic quiet, and the importance of discussing this problem at the level of society and state institutions. Openness in mental health issues and active measures to prevent suicides contribute to improving the well-being of citizens.

GOAL: To analyze the socio-psychological causes of suicide in society and draw scientific conclusions.

MATERIAL AND METHODS: The following methods were used to analyze the problem of suicide in Uzbekistan:

Analysis of statistical data: a study of suicide statistics for the past 5 years, provided by the National Statistical Committee of the Republic of Uzbekistan.

Qualitative analysis: a review of existing literature sources and interviews with mental health experts.

Surveys: A survey was conducted among young people and students to identify the prevalence of risk factors and perceptions of the topic of suicide. Program analysis: A study of existing suicide prevention programs, their effectiveness and opportunities for improvement.

CONCLUSION: Develop effective strategies for the prevention and early detection of suicide risks. This includes the creation of effective monitoring systems that will help identify crisis situations at an early stage and take action before a person makes a decision to commit suicide.

One of the most important aspects is the involvement of young people in discussions on mental health and suicide. Supporting young people in open discussions will help change cultural attitudes and reduce the stigma of mental health.

Keywords: suicide, Uzbekistan, mental health, social taboos, hushing up the problem, prevention, family, migration, factor.

Суицид является одной из самых сложных и многогранных социальных проблем современного общества. Его последствия распространяются далеко за пределы самого акта, затрагивая семьи, сообщества и общества в целом. Согласно данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), более 700 000 человек в мире ежегодно совершают суицид, что делает его четвертой ведущей причиной смертности среди молодежи в возрасте от 15 до 29 лет [1, с. 4]. Эти тревожные показатели подчёркивают необходимость срочного внимания к вопросам профилактики и своевременной помощи.

В контексте Центральной Азии, и, в частности, Республики Узбекистан, проблема

суицида приобретает уникальный социальный и культурный характер. Традиционные устои, высокая значимость религии и сильные семейные связи оказывают как позитивное, так и негативное влияние на восприятие и решение этой проблемы [2, с. 12]. С одной стороны, коллективистская культура обеспечивает поддержку в трудные времена, с другой стороны, стигматизация психических заболеваний и запрет на обсуждение темы суицида мешают своевременной помощи нуждающимся [3, с.19].

Целью настоящей статьи является всесторонний анализ проблемы суицида в Узбекистане с учётом социально-культурных и экономических факторов, влияющих на распространённость данного явления. В статье

также будут рассмотрены основные причины суицидального поведения, его последствия для общества и меры, которые могут быть предприняты для предотвращения подобных случаев [4, с. 5].

Методы:

Для анализа проблемы суицида в Узбекистане использовались следующие методы:

Анализ статистических данных: исследование статистики суицидов за последние 5 лет, предоставленной Национальным статистическим комитетом Республики Узбекистан.

Качественный анализ: обзор существующих литературных источников и интервью с экспертами в области психического здоровья.

Опросы: проведен опрос среди молодежи и студентов с целью выявления распространенности факторов риска и восприятия темы суицида.

Анализ программ: исследование существующих программ профилактики суицида, их эффективности и возможностей улучшения.

Результаты:

1. Рост числа суицидов в Узбекистане.

За последние несколько лет в Узбекистане наблюдается тревожная динамика роста числа суицидов. Согласно статистическим данным Национального статистического комитета, количество зарегистрированных случаев самоубийств среди молодежи в возрасте 15-29 лет увеличилось на 25% за последние 5 лет [9, с. 21]. Это особенно заметно среди подростков, в возрасте 14-18 лет, а также среди женщин, что требует отдельного внимания.

Суицид является основной причиной смерти среди молодых людей в стране, что подтверждается отчётами Министерства здравоохранения Республики Узбекистан, указывающими на высокий процент самоубийств среди женщин (примерно 35% всех случаев) [7, с. 8].

2. Основные причины суицидального поведения

Исследование причин суицидов в Узбекистане показало, что несколько факторов влияют на склонность людей к самоубийствам. Эти

факторы можно разделить на несколько категорий:

Социально-экономические факторы:

Бедность и безработица: в условиях социально-экономической нестабильности, такие как высокая безработица и бедность, значительно возрастает уровень стресса среди населения, особенно среди молодежи. Это приводит к чувству безысходности, которое часто заканчивается суицидом [4, с. 10]. В Узбекистане более 20% населения живёт за чертой бедности, что создает дополнительное давление на людей, находящихся в уязвимом положении [8, с. 6].

Гендерное неравенство: Суициды среди женщин связаны с ограничением их прав, социальными и семейными ожиданиями, а также высоким уровнем насилия в семье [5, с. 15]. Женщины, особенно в сельских районах, часто сталкиваются с ограничениями в социальной жизни и личной свободе, что способствует развитию депрессивных расстройств.

Психологические и эмоциональные факторы:

Депрессия и тревожные расстройства: По данным Министерства здравоохранения, депрессия и тревожные расстройства являются ведущими причинами суицидов среди молодежи и женщин [9, В. 23]. Около 40% людей, совершивших суицид, страдали от тяжёлых форм депрессии и тревоги. Эти состояния часто не диагностируются вовремя, что приводит к трагическим последствиям [10, В. 34].

Недостаточная эмоциональная поддержка: Отсутствие поддержки со стороны семьи и близких также является значимым фактором. В Узбекистане традиционно считается, что семья должна обеспечивать эмоциональное благополучие, однако в условиях нехватки времени и стресса многие семьи не могут оказать нужную помощь своим членам [10, с. 21]. Это создаёт «эмоциональные пустоты», в которых человек становится уязвимым к депрессивным состояниям и суицидальным мыслям.

Культурные и религиозные факторы:

Стигматизация психических заболеваний: Одной из причин затруднений в

профилактике суицидов в Узбекистане является стигматизация психических заболеваний. Тема психического здоровья в стране долгое время оставалась табуированной. Общество склонно воспринимать депрессию и тревогу как слабость, что мешает людям обращаться за помощью [3, с. 18].

Традиции и религия: В традиционном обществе Узбекистана большое внимание уделяется семье и социальной гармонии. Обсуждение личных проблем, включая проблемы психического здоровья, считается недопустимым. Это порождает культурную барьеру, при которой люди стесняются открыто говорить о своих переживаниях и проблемах, что увеличивает риск суицида [2, с. 13].

Семейные и межличностные конфликты:

Проблемы в отношениях: Конфликты в семье и личные проблемы в отношениях также являются весомым фактором. В исследовании, проведенном в Ташкенте в 2023 году, выяснилось, что 30% суицидов было связано с семейными конфликтами, из которых большинство затронули молодых людей, переживающих развод родителей или проблемы с партнёром [7, с. 5]. Давление со стороны родителей также становится причиной высокого уровня стресса среди молодежи, особенно в вопросах образования и карьеры [10, с. 21].

3. Последствия проблемы для общества

Суициды оказывают не только личные, но и общественные последствия:

Экономические потери: Суицидальная смертность среди трудоспособных граждан приводит к значительным экономическим потерям. Исследования показали, что из-за высоких темпов суицидов страна теряет значительные трудовые ресурсы, что приводит к снижению общего экономического потенциала [4, с. 14].

Суициды часто становятся причиной общественной тревожности и психологического стресса, что влияет на всю социальную структуру. Это ведет к росту числа людей, испытывающих психоэмоциональные расстройства и нуждающихся в помощи.

4. Необходимость улучшения инфраструктуры и программ профилактики

Для снижения уровня суицидов в Узбекистане необходимо создание комплексной системы профилактики и психотерапевтической помощи:

Создание доступных центров психологической помощи: В стране необходимо развернуть сеть кризисных центров, особенно в сельских районах, чтобы обеспечить доступность психотерапевтической помощи на всех уровнях [10, с. 18].

Образовательные программы: важно внедрить образовательные программы, направленные на повышение осведомленности о психическом здоровье и борьбу с социальными табу [8, с. 20]. Эти программы могут снизить стигматизацию и дать людям знания о том, как обращаться за помощью.

Проблема суицида в Узбекистане представляет собой серьёзную угрозу общественному здоровью, требующую комплексного подхода для её решения. Суицидальная профилактика должна включать несколько ключевых направлений, которые могут способствовать снижению уровня суицидов и улучшению психоэмоционального состояния населения. Важнейшими из этих направлений являются образовательные программы, развитие системы психологической помощи и социальные инициативы.

1. Образовательные программы

Одним из самых эффективных путей профилактики суицидов является повышение осведомленности населения о психическом здоровье. В Узбекистане, как и в других странах с развивающимися системами здравоохранения, существует значительная стигматизация психических заболеваний, что мешает людям вовремя обращаться за помощью. Для изменения этого восприятия необходимо запускать образовательные программы, направленные на:

Массовые медиа, такие как телевидение, радио и социальные сети, могут стать важными инструментами для распространения информации о признаках депрессии, тревожных расстройств и других психических заболеваний. Кампании, направленные на открытое обсуждение психического здоровья, могут изменить общественное мнение, снижая стигму и способствуя более открытому отношению к этим вопросам [7, с. 11]. Также важно

интегрировать вопросы психического здоровья в образовательные учреждения, включая школы и университеты. Введение обязательных программ в области психологии, психосоциальной помощи и эмоционального интеллекта поможет снизить число суицидальных актов среди молодежи, обучая их распознавать и эффективно справляться с психоэмоциональными проблемами [8, с. 20].

Важно обучать специалистов, работающих с детьми, подростками и семьями, тому, как распознавать ранние признаки депрессии и суицидальных наклонностей. Эти обучающие курсы могут снизить количество пропущенных случаев и ускорить вмешательство в кризисные моменты.

2. Развитие системы психологической помощи

Одним из наиболее острых вопросов является нехватка доступных и эффективных центров психологической помощи. Суицидальные наклонности часто возникают у людей, которые не могут найти поддержки в своем окружении или не знают, куда обратиться за помощью. В Узбекистане существует явный дефицит квалифицированных психотерапевтов и психиатров, особенно в сельских районах. Это усугубляется высокими социальными и культурными барьерами, препятствующими открытым обращениям за помощью.

Для решения этой проблемы необходимо:

Создание доступных кризисных центров в крупных и удаленных районах. В сельских регионах Узбекистана, где нет квалифицированных специалистов, нужно развивать сеть кризисных психотерапевтических центров, которые будут обеспечивать доступность консультаций и круглосуточную помощь. Такие учреждения могут работать в партнерстве с местными органами здравоохранения и образовательными учреждениями, что улучшит доступ к психоэмоциональной поддержке [10, с. 18].

Узбекистану необходимо активно работать над обучением и сертификацией специалистов в области психического здоровья. Недостаток обученных профессионалов ограничивает возможности для качественной диагностики и лечения депрессии и других психических расстройств. Инвестирование в

профессиональное развитие психотерапевтов и психиатров, а также улучшение образовательных стандартов в области психологии, поможет обеспечить более высокое качество помощи людям в кризисных ситуациях [4, с. 12].

В современных условиях важно развивать формы дистанционной психологической помощи, такие как онлайн-консультации. Это позволило бы людям в отдаленных районах обращаться за помощью без необходимости покидать свой дом, что особенно актуально для людей, которые стесняются публично признавать свои проблемы с психическим здоровьем.

3. Социальные инициативы

Психоэмоциональная поддержка также может быть усилена через социальные инициативы. Создание платформ для общения и поддержки может помочь людям в трудных ситуациях почувствовать, что они не одиноки и что существуют способы решить их проблемы.

В Узбекистане уже существуют горячие линии, но их количество и доступность необходимо увеличить. Эти сервисы могут стать важным ресурсом для людей, находящихся на грани суицида, предоставляя им конфиденциальную и доступную поддержку. Создание анонимных линий для психологической помощи и кризисных ситуаций является важным шагом в уменьшении числа суицидов. Такие линии могут стать не только источником поддержки, но и важным инструментом для мониторинга психоэмоционального состояния населения [2, с. 11].

Проведение мероприятий, направленных на снижение стигматизации психических заболеваний, может значительно изменить общественное восприятие. Например, массовые кампании и митинги в поддержку психического здоровья, как это происходит в других странах, могут стать мощным инструментом повышения осведомленности и вовлечения общественности в процесс борьбы с суицидами [6, с. 8].

4. Совместные усилия государства, медицинских учреждений и общественных организаций

Проблема суицида в Узбекистане требует координации усилий между различными

социальными и государственными структурами. Важно, чтобы в борьбе с этим явлением участвовали не только медицинские учреждения, но и государственные органы, частные организационные структуры, а также самоуправление. Совместная работа позволит:

Увеличить доступ к помощи и снизить стигму вокруг психических заболеваний, обеспечив больший доступ граждан к необходимым услугам.

Разработать эффективные стратегии по профилактике и раннему выявлению

суицидальных рисков. Это включает создание эффективных мониторинговых систем, которые помогут выявлять кризисные ситуации на ранней стадии и принимать меры до того, как человек примет решение о самоубийстве.

Одним из самых важных аспектов является вовлечение молодежи в обсуждения на тему психического здоровья и суицидов. Поддержка молодых людей в открытых дискуссиях поможет изменить культурные установки и снизить стигматизацию психического здоровья.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ). (2020). Глобальный отчет о суицидах.
2. Фарходова, А. (2019). Социальные и культурные особенности восприятия суицида в Узбекистане. Ташкент.
3. Ташкентов, А. (2021). Стигматизация психических заболеваний в Узбекистане. Вестник психологии. 18(3), 18-22.
4. Министерство здравоохранения Республики Узбекистан. (2022). Статистика суицидов среди молодежи.
5. Каримова, М. (2021). Гендерное неравенство и его влияние на психическое здоровье женщин в Узбекистане. Ташкент: Нур.
6. Мираева, С. (2023). Психоэмоциональные проблемы и депрессия среди населения Узбекистана. Психиатрия и психотерапия, 16(2), 19-25.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Султанова Амина Анваровна

Преподаватель кафедры «Практическая психология»
доктор PhD по психологическим наукам, ТГПУ им. Низами
e-mail: amishkasultanova1818@gmail.com

Бобокулова Муштари

Студентка магистратуры ТГПУ им. Низами

TALABALARNING O'Z SALOHİYATINI RO'YOBGA CHIQARISHIDA O'QUV MOTIVATSIYASINI ANIQLASHNING ZARURATI VA O'ZIGA XOS JIHATLARI

To'htaxo'jayeva Maxliyoxon Omonullaxon qizi
Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari universiteti,
Toshkent shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Zamonaviy ta'lim tizimida talabalarning o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati ularning motivatsiya darajasi bilan bevosita bog'liqdir. O'quv motivatsiyasi talabaning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, ehtiyoji va faoliyatga bo'lgan ichki hamda tashqi rag'batlantiruvchi omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqola talabalarning o'quv motivatsiyasini aniqlash, uni shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarini o'rganishga bag'ishlangan. O'quv motivatsiyasi – ta'lim jarayonining psixologik asosini tashkil etuvchi muhim omil bo'lib, talabalar faoliyatini boshqaruvchi ichki va tashqi mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Maqolada motivatsiya tushunchasi va uning nazariy asoslari, diagnostika usullari hamda motivatsiyaga ta'sir etuvchi psixologik va ijtimoiy omillar tahlil qilingan hamda talabalarning o'quv motivatsiyasini aniqlashning samarali metodlari va uni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar taklif etilgan.

MAQSAD: Maqolaning maqsadi talabalarning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishi uchun o'quv motivatsiyasini aniqlash va rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari o'rganish, shuningdek, motivatsiyaga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni aniqlashdir. Ushbu tadqiqot quyidagi masalalarni yoritishga qaratilgan: O'quv motivatsiyasi tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish; Talabalarning motivatsiyasini aniqlash metodlarini ko'rib chiqish va ularning samaradorligini baholash; O'quv motivatsiyasini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ko'pgina olimlar ushbu masala bo'yicha turli xil tadqiqotlar olib borishgan va izlanish davomida metod va manbalardan foydalanishgan. Ta'lim samaradorligi ko'pincha talabalarning ichki va tashqi motivatsiyasi darajasi bilan belgilanadi. Ushbu motivatsiyaning pasayishi nafaqat ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatsizlikka, balki talabalar o'rtasida psixologik muammolarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, talabalarning o'quv motivatsiyasini aniqlash va uni rivojlantirish usullarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu maqola ta'lim motivatsiyasining nazariy asoslarini, uni aniqlashning samarali metodlarini va motivatsiyani oshirish yo'llarini tahlil qilishga bag'ishlangan.

XULOSA: O'quv motivatsiyasi talabalarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalar olingan: O'quv motivatsiyasi ichki (bilim olishga bo'lgan qiziqish, o'zini rivojlantirishga intilish) va tashqi (baholar, mukofotlar, jazodan qochish) omillar yig'indisi sifatida ta'riflandi; Motivatsiyani aniqlashda diagnostika metodlarining qo'llanilishi talabalarning psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini chuqurroq o'rganishga imkon yaratdi; Ichki motivatsiyani oshirish uchun talabalarga ijodkorlikni rag'batlantiruvchi vazifalar, loyiha asosidagi ta'lim va muammoli yondashuvlar taklif etildi. Tashqi motivatsiyani kuchaytirish uchun esa samarali mukofotlash tizimlari va interaktiv o'quv vositalaridan foydalanish zarurligi ko'rsatildi; Innovatsion yondashuvlar, xususan, axborot texnologiyalari va gamifikatsiya metodlari, talabalarning o'quv motivatsiyasini oshirishda

samarali ekani tasdiqlandi. Tadqiqot natijalari talabalar o'quv faoliyatini yanada samarali tashkil etish, ularda mustaqil bilim olishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish va ta'lim sifatini yaxshilash uchun zarur tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: motivatsiya, o'quv motivatsiyasi, talabalar, ta'lim jarayoni, psixologik diagnostika, motivatsion omillar.

НЕОБХОДИМОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ВЫЯВЛЕНИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ В РАСКРЫТИИ ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ

Тухтажуева Махлиёхон Омонуллахон кизи

Преподаватель кафедры «Социальные науки»

Ташкентского университета экономики и технологий

Город Ташкент

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В современной системе образования успехи студентов в учебной деятельности напрямую связаны с уровнем их мотивации. Учебная мотивация включает интерес, потребность студента в получении знаний, а также внутренние и внешние стимулы к деятельности. В данной статье исследуются процессы выявления, формирования и развития учебной мотивации у студентов. Учебная мотивация является важным психологическим фактором, формирующим основу образовательного процесса, и включает в себя внутренние и внешние механизмы управления деятельностью студентов. В статье анализируются понятие мотивации и ее теоретические основы, методы диагностики, а также психологические и социальные факторы, влияющие на мотивацию. Также предлагаются эффективные методы выявления учебной мотивации и рекомендации по ее развитию.

ЦЕЛЬ: Цель статьи — изучение теоретических и практических аспектов выявления и развития учебной мотивации для полного раскрытия потенциала студентов, а также определение внутренних и внешних факторов, влияющих на мотивацию. Данное исследование направлено на освещение следующих задач: анализ теоретических основ понятия учебной мотивации; изучение методов определения мотивации студентов и оценка их эффективности; разработка практических рекомендаций по повышению учебной мотивации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Многие ученые проводили исследования по данной проблеме, используя различные методы и источники. Эффективность образования часто определяется уровнем внутренней и внешней мотивации студентов. Снижение мотивации может привести не только к неудачам в учебе, но и к возникновению психологических проблем среди студентов. Поэтому изучение методов определения и развития учебной мотивации является актуальной задачей. Данная статья посвящена анализу теоретических основ образовательной мотивации, эффективных методов ее выявления и способов повышения.

ВЫВОДЫ: Учебная мотивация имеет решающее значение для достижения успеха студентов в образовательном процессе. В ходе исследования получены следующие основные результаты: Учебная мотивация определяется как совокупность внутренних (интерес к знаниям, стремление к саморазвитию) и внешних (оценки, награды, избегание наказания) факторов; Применение диагностических методов в выявлении мотивации позволило глубже изучить психологические и социальные особенности студентов; Для повышения внутренней мотивации предложены творческие задания, проектное обучение и проблемный подход; Для укрепления внешней мотивации рекомендовано использование эффективных систем поощрения и интерактивных образовательных инструментов; Подтверждена эффективность инновационных подходов, в частности, информационных технологий и методов геймификации, в повышении учебной мотивации студентов; Результаты исследования направлены на более эффективную организацию учебной деятельности

студентов, развитие у них интереса к самостоятельному получению знаний и улучшение качества образования.

Ключевые слова: мотивация, учебная мотивация, студенты, образовательный процесс, психологическая диагностика, мотивационные факторы.

THE NECESSITY AND SPECIFIC FEATURES OF IDENTIFYING ACADEMIC MOTIVATION IN UNLOCKING STUDENTS' POTENTIAL

Tukhtakhujaeva Makhliyokhon Omonullakhon qizi

Lecturer at the "Social Sciences" Department,
Tashkent University of Economics and Technology
City Tashkent

Annotation:

INTRODUCTION: In the modern education system, students' success in their academic activities is directly linked to their level of motivation. Academic motivation encompasses the student's interest in acquiring knowledge, their needs, and the internal and external factors stimulating their activities. This article is dedicated to studying the processes of identifying, forming, and developing academic motivation among students. Academic motivation is a significant factor forming the psychological foundation of the educational process and includes internal and external mechanisms that guide students' activities. The article analyzes the concept of motivation and its theoretical foundations, diagnostic methods, and psychological and social factors affecting motivation. Furthermore, it offers effective methods for identifying academic motivation and provides recommendations for its enhancement.

GOAL: The objective of the article is to study the theoretical and practical aspects of identifying and developing academic motivation to fully unlock students' potential and to determine the internal and external factors influencing motivation. This research aims to address the following issues: analyze the theoretical foundations of the concept of academic motivation; review and evaluate the effectiveness of methods for identifying students' motivation; and develop practical recommendations for improving academic motivation.

MATERIALS AND METHODS: Many scholars have conducted various studies on this issue, employing different methods and sources. The effectiveness of education is often determined by the level of students' internal and external motivation. A decline in motivation can lead not only to academic failures but also to psychological problems among students. Therefore, studying methods for identifying and developing academic motivation is a pressing issue. This article is devoted to analyzing the theoretical foundations of academic motivation, effective methods for its identification, and ways to enhance it.

CONCLUSION: Academic motivation plays a crucial role in students' success in the educational process. The research yielded the following key results: Academic motivation was defined as a combination of internal factors (interest in acquiring knowledge, striving for self-development) and external factors (grades, rewards, avoiding punishment); The application of diagnostic methods for identifying motivation enabled a deeper study of the psychological and social characteristics of students; To enhance internal motivation, tasks that encourage creativity, project-based learning, and problem-based approaches were proposed; For strengthening external motivation, effective reward systems and the use of interactive educational tools were recommended; The effectiveness of innovative approaches, particularly information technologies and gamification methods, in boosting students' academic motivation was confirmed.

The results of the research are aimed at organizing students' academic activities more effectively, fostering their interest in independent knowledge acquisition, and improving the quality of education.

Keywords: motivation, academic motivation, students, educational process, psychological diagnostics, motivational factors.

Zamonaviy ta'lim tizimida talabalar o'quv faoliyatining muvaffaqiyati ularning motivatsiya darajasiga bevosita bog'liq. Talabani o'quv motivatsiyasi – bu uning bilim olishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishini harakatga keltiruvchi ichki kuch bo'lib, akademik natijalarga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Motivatsiyaning pasayishi ta'lim jarayonidagi samaradorlikning tushib ketishiga olib keladi, bu esa bugungi kunda pedagogik va psixologik muammolardan biriga aylangan. Shu sababli talabalarning o'quv motivatsiyasini aniqlash va uni rivojlantirish usullarini o'rganish muhim masala hisoblanadi.

O'quv motivatsiyasi tushunchasi va uning talqini. Motiv tushunchasi inson harakatining mohiyatini tushuntiruvchi psixologik tushunchalar orasida juda muhim omil bo'lib, motiv tushunchasiz inson hatti-harakatlarining psixologik mohiyatini ochib bo'lmaydi. Ta'lim motivlari o'quv faoliyatining motivlari, uning o'rganish mazmuni va jarayoni bilan bog'liq bo'lgan motivlarga, ya'ni kognitiv motivlarga va faoliyat motivlarga bo'linadi. Motivatsiya – inson faoliyatini maqsadga yo'naltiruvchi ichki va tashqi omillar yig'indisidir. O'quv motivatsiyasi esa talabalarning ta'lim jarayonidagi faoliyatini rag'batlantiruvchi omil sifatida qaraladi. Oliy o'quv yurtlari talabalarining ta'lim motivatsiyasi muammosini qarasak, mazkur muammoning ko'p o'rganilgan jihatlari quyidagilardir: B.G.Ananyev, T.A.Matis, V.A.Yakunin va boshqalar talabalarning motivatsion sohasi tuzilishidagi aloqa motivatsiyasining o'rnini; M.I.Dyachenko, L.A.Kandibovich, S.L.Kandibovich, L.F.Jeleznyak va boshqalar ta'lim samaradorligi va kelajakdagi kasb talabalariga muvofiq ijtimoiy qadriyat motivlarini rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlikni; S.V.Bobrovitskaya, A.N.Pechnikov, G.A.Muxina, M.V.Vovchik-Blakitnayava boshqalar o'qish jarayonida motivlarning o'zgarishi dinamikasini; A.A.Rean, V.A.Yakunin, N.I.Meshkov va boshqalar talabalarning turli o'quv fanlariga munosabatini; I.R.Altunina, R.I.Tsvetkova, R.S.Nemov va boshqalar talabalarning xulq-atvoriga, o'quv va kasbiy faoliyatiga ta'sir etuvchi motivatsion omillar va mexanizmlarni; P.S.Vaysman, O.N.Arestov, P.R.Bibrich, M.G.Rogov va boshqalar o'quv jarayonida yutuq motivining rolini; S.A.Gaponova, E.P.Ilin va boshqalar kursantlarni tayyorlash

jarayonini motivatsion qo'llab-quvvatlash masalarini ilmiy tadqiq etganlar.

Maslouning ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasida motivatsiyaning asosiy omillari – fiziologik ehtiyojlardan to o'z-o'zini anglashgacha bo'lgan jarayonlar izchil ifodalangan. Shuningdek, Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'zini o'zi belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) ichki va tashqi motivatsiyaning ta'sirini aniq ko'rsatib beradi. Bir qator asarlarda motivatsiya chuqur o'rganish va motiv tushunchasining mazmuni bu - shaxsning psixologik xususiyatlari, temperamenti, xarakteri, maqsadlari, hissiyotlari bilan bog'lanib ketgan psixologik omildir. Shuning uchun universitetning turli mutaxassisliklari bo'yicha talabalarning psixologik xususiyatlarini o'rganish ularning ta'lim faoliyatiga motivatsiyasi turlicha bo'lishini ko'rishimiz mumkin.

Talabalik davrida o'quv motivatsiyasining shakllanishi turcha bo'lishi mumkin. Masalan,

- **Ichki motivatsiya:** bilim olishga qiziqish, o'z-o'zini rivojlantirishga intilish.

- **Tashqi motivatsiya:** baholar, mukofotlar, ijtimoiy bosim yoki jazodan qochish.

Shu bilan birga talabalarda o'quv motivatsiyaga ta'sir qiluvchi omillar har xil bo'lishi mumkin. Talabalik davri o'smirlikdan keyingi o'quv faoliyati hisoblanib, talaba shaxs sifatлари, qadriyat va ehtiyojlari bu davrda yangi bosqichga ko'tariladi. Bunda abatta oilaviy muhit, do'stlar davrasi motivlarni shakllanishiga yangicha mazmu baxsh etadi. Masalan:

- **Psixologik omillar:** shaxsiy qiziqishlar, ehtiyojlar va maqsadlar.

- **Ijtimoiy omillar:** oila, do'stlar va jamiyat ta'siri.

- **Pedagogik omillar:** o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabat, darsni tashkil etish usullari[1.;2].

Talabalik davridagi motivlar o'quv jarayoni tashkil etilishi, pedagogik ta'sir kuchi va talabalarning shaxs xususiyatlarining shakllanganligiga ham bog'liq. Sababi talabalik davri rivojlanish psixologiyasi va fiziologiyasi sohasidagi mutaxassislar o'n etti yoshdan o'n to'qqiz yoshgacha bo'lgan shaxsning o'z xatti-harakatlarini ongli ravishda tartibga solish qobiliyati to'liq rivojlanmaganligi bilan ta'kidlanadi.

Talabalarning o'quv motivatsiyasini aniqlashda olimlar turlicha

yondashadilar. Talabalarning o'quv motivatsiyasini aniqlashda quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. Motivatsiyani baholash bo'yicha testlar:

- a) Rean va Yakuninning "Motivatsiya diagnostikasi so'rovnoma"
- b) V. E. Milmaning "O'quv faoliyati motivatsiyasi metodikasi"
- c) Deci va Ryanning "Ichki va tashqi motivatsiyani o'lchash" testi Self-Determination Theory asosida ishlab chiqilgan.

2. Psixologik testlar va metodikalar:

- a) R. Kettelning "Shaxsiy xususiyatlarni o'rganish testi"
- b) A. Banduraning "O'z-o'ziga ishonch diagnostikasi"

Universitetdagi o'quv jarayoni tashkil etilishi ham talabalarda motivatsiyalarning turli xil ko'rinish shakllanishiga asosiy omillarda biri sanaladi. Masalan, biz bilamiz dunyoning eng nufuzli universiteti talabalar motivatsiyasi hamda milliy universitet talabalarini o'quv motivatsiyalari o'rtasidagi farq yaqqol bilinib turadi.

O'quv motivatsiyasini oshirishning samarali usullari.

1. Ichki motivatsiyani rivojlantirish

- Talabalar o'rtasida mustaqil o'rganish va ijodkorlikni rag'batlantirish.
- Ta'lim jarayonida muammoli vazifalar va loyihaviy yondashuvlardan foydalanish.

2. Tashqi motivatsiyani qo'llab-quvvatlash

- Mukofotlash tizimini samarali tashkil etish.
- Talabalar bilan muntazam ravishda aloqa qilish va rag'batlantirish.

Ta'lim motivatsiyasining rolini tushunish oliy ta'lim muassasasida rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega va ichki motivlarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash yangi kasbiy bilim va ko'nikmalarning samarali rivojlanishiga, faollik va rivojlanishga qiziqishning oshishiga yordam beradi.

3. Innovatsion yondashuvlar. Ta'lim faoliyati sifatli zamonaviy fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda tashkil etish nafaqat o'quv faoliyati samaradorligini oshiradi shu bilan birga talabalarda o'quv motivatsiyasining oshishiga ham sabab bo'ladi. Bularga: **axborot texnologiyalari** - masofaviy ta'lim platformalaridan foydalanish, interaktiv darsliklar yaratish va **gamifikatsiya** -

ta'lim jarayonini o'yinga asoslangan metodlar bilan tashkil etishni [5] kiritish mumkin.

O'quv motivatsiyasi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqola talabalarning motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi ichki va tashqi omillarni aniqlashga qaratilgan. Maqolada keltirib o'tilgan ma'lumotlar talabalarning o'quv faoliyatini samarali tashkil etish va ularda mustaqil bilim olishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, motivatsiyani oshirishga qaratilgan yondashuvlar ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Bundan tashqari ta'lim oluvchilarining hamkorlikdagi tahliliy faoliyati analitik mashqlar va muammoli topshiriqlarni bajarish jarayonida kafolatlangan natijaga erishish uchun o'qituvchi hamda talabalar orasida hamkorlik muhitini vujudga keltiradigan texnologiyalarni aniqlash va o'quv jarayoniga tadbiiq etish lozim. O'zlashtirilgan bilimlarni chuqurlashtirish natijasida talabalarda muayyan darajada amaliy ko'nikma va malakalar hosil qilish mumkin. Pedagogik hamkorlikni vujudga keltiradigan texnologiyalarning asosiy negizini turli o'quv vaziyatlarida ta'lim oluvchilarning birgalikda, jadal harakat qilishlari uchun qulay sharoit yaratish imkoniyati tashkil qiladi. Ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatidagi hamkorligini rivojlantirishning texnologik jihatlari ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatidagi hamkorligini tashkil etishga yo'naltirilgan maxsus mashg'ulotlar vositasida ta'lim mazmunini boyitish, ta'lim jarayonida hamkorlikdagi o'qitish metodlaridan foydalanish, ta'lim oluvchilarda o'zaro bir-biri bilan hamkorlikda ishlash ehtiyojini shakllantirish muhim ahamiyatga molik sanaladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2002). *Handbook of Self-Determination Research*. Rochester: University of Rochester Press.
2. Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2008). *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications*. Boston: Pearson Education.
3. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). *Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions*. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.
4. Pintrich, P. R. (2004). *A Conceptual Framework for Assessing Motivation and Self-Regulated Learning in College Students*. *Educational Psychology Review*, 16(4), 385–407.
5. Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). *Self-Regulated Learning and Academic Achievement: Theoretical Perspectives*. New York: Routledge.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

To'htaxo'jayeva Maxlioxon Omonullaxon qizi

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari universiteti,

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

KURSANTLARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xatamova Gulbahor Abdumumin qizi.

Nizomiy nomidagi TDPU mustaqil tadqiqotchisi, Toshkent shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqola kursantlarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida pedagogik va psixologik xususiyatlarni o'rganishga bag'ishlangan. Kommunikativ kompetensiyalar zamonaviy jamiyatda professional muvaffaqiyatga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun kursantlarning o'zaro muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish har bir ta'lim muassasasining dolzarb vazifasidir. Maqolada kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda ta'lim jarayonining metodik tamoyillari, pedagogik yondashuvlar hamda psixologik omillar tahlil qilinadi. Jumladan, interfaol usullar, jamoaviy ish faoliyatini tashkil etish, muhit yaratish va motivatsiyaning ahamiyati alohida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, kursantlarning shaxsiy xususiyatlari va individual ehtiyojlari inobatga olinib, ularga mos yondashuvlar tavsiya etiladi.

MAQSAD: Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish va kursantlarning kommunikativ kompetensiyalarini yuqori darajada shakllantirishga ko'maklashadi. Maqola pedagoglar, psixologlar hamda ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan mutaxassislar uchun foydali bo'ladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ta'lim jarayonida kommunikativ kompetensiyaning roli jahon ta'lim tizimida har doim alohida e'tiborga sazovor bo'lib kelgan. Kommunikativ kompetensiya — bu insonning boshqalar bilan samarali muloqot o'rnatish, axborotni to'g'ri va aniq ifodalash, fikr va nuqtai nazar almashish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiya nafaqat individual, balki jamoaviy faoliyatda ham muhim rol o'ynaydi. Kursantlar, o'z navbatida, o'zining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishi, bu orqali o'z professionallik darajasini oshirishi lozim.

XULOSA: Kursantlarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda pedagogik va psixologik yondashuvlarning birlashuvi muhimdir. Interfaol metodlar va psixologik omillarni hisobga olish kursantlarning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlaydi. Kursantlarning kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirish, nafaqat ularning akademik faoliyatini, balki kelajakdagi professional hayotini ham samarali ravishda ta'sir qiladi. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun pedagoglar va psixologlar birgalikda ishlashlari zarur.

Kalit so'zlar: Kursantlar, kommunikativ kompetensiya, pedagogik jarayon, psixologik xususiyatlar, interfaol usullar, ta'lim metodikasi, jamoaviy ish, motivatsiya, shaxsiy xususiyatlar, professional rivojlanish.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ КАДЕАНТОВ

Хатамова Гульбахор Абдумумин кизи

Независимый научный сотрудник

ТДПУ имени Низами, г.Ташкент

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Статья посвящена изучению педагогических и психологических особенностей процесса формирования коммуникативных компетенций курсантов. Коммуникативные компетенции необходимы для достижения профессионального успеха в современном обществе. Поэтому формирование и развитие коммуникативных навыков курсантов является актуальной задачей для каждого образовательного учреждения. В статье анализируются методические принципы образовательного процесса, педагогические подходы и психологические факторы развития коммуникативной компетентности. В частности, будет обсуждаться важность интерактивных методов, организации командной работы, создания среды и мотивации. Также, принимая во внимание личностные особенности и индивидуальные потребности курсантов, рекомендуются соответствующие подходы.

ЦЕЛЬ: Результаты данного исследования помогут более эффективно организовать учебный процесс и развивать коммуникативные компетенции курсантов на высоком уровне. Статья будет полезна педагогам, психологам, специалистам, работающим в образовательных учреждениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Роли коммуникативной компетентности в образовательном процессе всегда уделялось особое внимание в мировой системе образования. Коммуникативная компетентность — это способность человека эффективно общаться с другими, точно и ясно выражать информацию, а также обмениваться идеями и точками зрения. Эта компетенция играет важную роль не только в индивидуальной, но и в командной деятельности. Курсанты, в свою очередь, должны развивать свои коммуникативные компетенции, тем самым повышая уровень своего профессионализма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Сочетание педагогического и психологического подходов имеет важное значение в развитии коммуникативных компетенций курсантов. Интерактивные методы и учет психологических факторов обеспечивают успешное развитие курсантов. Развитие коммуникативных навыков студентов окажет положительное влияние не только на их успеваемость, но и на их будущую профессиональную жизнь. Для эффективной организации этого процесса педагогам и психологам необходимо работать сообща.

Ключевые слова: Курсанты, коммуникативная компетентность, педагогический процесс, психологические особенности, интерактивные методы, методика обучения, командная работа, мотивация, личностные особенности, профессиональное развитие.

PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCES OF CANDIDATES

Khatamova Gulbahor Abdumumin qizi.

Independent researcher of TDPU named after Nizami, Tashkent city

Annotation.

INTRODUCTION: This article is devoted to the study of pedagogical and psychological features in the process of developing communicative competencies of cadets. Communicative competencies are of great importance in achieving professional success in modern society. Therefore, the formation and development of cadets' communication skills is an urgent task of every educational institution. The article analyzes the methodological principles of the educational process, pedagogical approaches and psychological factors in the development of communicative competence. In particular, the importance of interactive methods, organization of teamwork, creating an environment and motivation is considered separately. Also, taking into account the personal characteristics and individual needs of cadets, appropriate approaches are recommended.

OBJECTIVE: The results of this study will contribute to a more effective organization of the educational process and the formation of communicative competencies of cadets at a high level. The article will be useful for teachers, psychologists, and specialists working in educational institutions.

MATERIALS AND METHODS: The role of communicative competence in the educational process has always received special attention in the world education system. Communicative competence is the ability of a person to effectively communicate with others, correctly and clearly express information, and exchange ideas and points of view. This competence plays an important role not only in individual but also in collective activities. Cadets, in turn, should develop their communicative competencies, thereby increasing their level of professionalism.

CONCLUSION: The combination of pedagogical and psychological approaches is important in the development of communicative competencies of cadets. Interactive methods and taking into account psychological factors ensure the successful development of cadets. Developing students' communication skills will have a positive impact not only on their academic performance, but also on their future professional lives. To effectively organize this process, educators and psychologists need to work together.

Keywords: Cadets, communicative competence, pedagogical process, psychological characteristics, interactive methods, educational methodology, teamwork, motivation, personal characteristics, professional development.

Zamonaviy jamiyatda ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri har tomonlama rivojlangan, professional jihatdan tayyorlangan shaxslarni tarbiyalashdir. Bu jarayonda kommunikativ kompetensiya muhim o'rin tutadi, chunki u insonning boshqalar bilan samarali muloqot qilish, fikr almashish, hamkorlik qilish qobiliyatlarini ifodalaydi. Ayniqsa, kursantlar uchun kommunikativ kompetensiya professional faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishning muhim omillaridan biridir.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ko'plab pedagogik va psixologik omillarni hisobga olishni talab qiladi. Kursantlarning individual xususiyatlari, ularning ta'lim olish ehtiyojlari, guruhda ishlash qobiliyati, motivatsiya va shaxsiy o'sish jarayoni ushbu kompetensiyaning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotda kursantlarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonidagi pedagogik va psixologik xususiyatlar o'rganiladi. Tadqiqotning maqsadi – kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda qo'llaniladigan samarali yondashuvlar va metodlarni aniqlash, ulardan foydalanish imkoniyatlarini o'rganishdan iborat.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda professional ta'lim muassasalarida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish nafaqat kursantlarning shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu masalaning ilmiy tahlili va amaliy echimlari ta'lim

jarayonining sifatini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda ta'lim muassasalarida kursantlar uchun pedagogik va psixologik jihatdan to'g'ri yo'nalishlar asosida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda pedagogik psixologiyaning ahamiyati katta, chunki har bir kursantning o'qishga bo'lgan munosabati, uning muloqot qilishga bo'lgan qiziqishi, shaxsiy ehtiyojlari va ehtimoliy to'siqlarni bartaraf etish usullari o'zaro bog'liqdir.

Dissertatsiyaning «Kursantlarda kommunikativ kompetensiyalarni tadqiq etishning psixologik mexanizmlari» deb nomlangan ikkinchi bobi o'rganilayotgan muammoning empirik tahliliga bag'ishlangan bo'lib, ushbu bobda tadqiqotning nazariy-metodologik asoslari, tadqiqotda qo'llanilgan metodlarning umumiy tavsifi, o'tkazish tartibi o'z aksini topgan. Dastlab, kursantlarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini o'rganish so'rovnomasi orqali olingan dastlabki natijalar tahliliga o'tamiz.

1-jadval

“Kursantlarning kommunikativ kompetensiyalarini o‘rganish” so‘rovnomasi bo‘yicha olingan dastlabki natijalar tahlili (n=210)

Shkalalar nomi	O‘rtacha (M)		Farqlar
	2-kurs n=110	4-kurs n=100	t
Hissiy boshqaruv	2,3	4,5	-2,1*
Moslashuvchanlik	2,6	4,2	-2,4*
Muloqotchanlik	2,3	4,1	-2,6*

Izoh: *-p<0,05, **-p<0,01, ***-p<0,001

Harbiy ta’lim yo‘nalishining 4-bosqich kursantlarida “hissiy boshqaruv” omili bo‘yicha yuqori natijalar qayd etilgan bo‘lib, bu ularning o‘z his-tuyg‘ularini murakkab vaziyatlarda nazorat qilish qobiliyatining yuksak darajada ekanligini ko‘rsatadi ($t=-2,1$; $p<0,05$). Bunday kursantlar muloqot jarayonida his-tuyg‘ularini boshqarish orqali stressli holatlarda o‘zini tuta olishga qodir bo‘ladilar, bu esa muloqotni samarali qilishga yordam beradi. Ularning yuqori hissiy boshqaruv qobiliyati muloqotda konstruktiv bo‘lishga va nizoli vaziyatlarda sovuqqonlikni saqlashga imkon beradi, bu esa jamoaviy ishlarda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, ular qiyin vaziyatlarda o‘z reaksiyalarini nazorat qila olgani sababli, muloqot jarayonida murosaga kelish va hamkorlikni mustahkamlashga qodir bo‘ladilar. Bunday natijalar, kursantlarning kasbiy tayyorgarlik va shaxsiy tajribasi bilan bog‘liq bo‘lib, 4-bosqichda to‘plangan ko‘nikmalar ularning muloqotdagi hissiy barqarorligini ta’minlaydi. Biroq, 2-bosqich kursantlarida “hissiy boshqaruv” omili pastroq bo‘lgani, ularda hali muloqot davomida o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalari etarlicha shakllanmaganini ko‘rsatadi. 2-bosqich kursantlari ko‘pincha kutilmagan vaziyatlarda o‘z hissiyotlarini boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladilar, bu esa ularning muloqotda tajovuzkor yoki noadekvat javoblar berishiga olib kelishi mumkin. Bu yosh kursantlar hali o‘z hissiy holatlarini tushunish va boshqarish ko‘nikmalarini etarlicha rivojlantira olmagan bo‘lishlari mumkin, bu esa ularda

pedagogik-psixologik ko‘makni talab etadi. Umuman olganda, hissiy boshqaruvning yuqori darajasi 4-bosqich kursantlarining muloqot samaradorligini oshirsa-da, 2-bosqichda hali tajriba va mahoratning etarli emasligi bu omilning rivojlanishida orqada qolishiga sabab bo‘lmoqda.

4-bosqich kursantlarida “moslashuvchanlik” omili bo‘yicha yuqori natijalar kuzatilgani, ularning turli muloqot vaziyatlariga tezda moslasha olish qobiliyatining rivojlanganligini ifodalaydi ($t=-2,4$; $p<0,05$). Bunday moslashuvchanlik ularga o‘zaro aloqalarda turli sharoitlarga moslashib, muloqotni ijobiy davom ettirish imkonini beradi, bu esa jamoaviy muhitda muhim ahamiyatga ega. 4-bosqich kursantlari turli xil suhbatdoshlar bilan muloqotda bo‘lganda o‘z muloqot uslublarini o‘zgartirib, samarali aloqani saqlab qolish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. Shuningdek, bunday qobiliyat ularga muloqotda murakkab va o‘zgaruvchan vaziyatlarga javob berishda o‘zini ishonchli tutish imkoniyatini beradi, bu esa ularning liderlik salohiyatini oshiradi. Moslashuvchanlikning yuqori darajasi, 4-bosqich kursantlarining kasbiy tayyorgarlikdan o‘tish va amaliy tajribalarni o‘zlashtirish bilan bog‘liq bo‘lib, ularning muloqot qobiliyatlarini yanada takomillashtiradi. Aksincha, 2-bosqich kursantlarida “moslashuvchanlik” omili pastroq bo‘lishi, ularda hali turli muloqot uslublarini samarali o‘zgartirish va murakkab vaziyatlarga moslashish qobiliyatining etarlicha shakllanmaganligini ko‘rsatadi. 2-bosqich

kursantlari yangi va kutilmagan muloqot sharoitlariga osonlikcha moslasha olmaydilar, bu esa ularning muloqot jarayonida o'zini noqulay his qilishiga olib keladi. Bunday holatlar, ularning pedagogik jarayonda maxsus ko'nikmalarni rivojlantirishga ehtiyoji borligini ko'rsatadi, chunki bu bosqichdagi kursantlar hali o'z muloqot tajribasini kengaytirishga muhtoj. Shu ma'noda, moslashuvchanlikning rivoji, kursantlarning o'zaro muloqotda muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur bo'lgan muhim kompetensiya sifatida ko'riladi.

Olingan natijalar tahliliga ko'ra, 4-bosqich kursantlarida "muloqotchanlik" omili bo'yicha yuqori natijalar kuzatilgani, ularning o'z fikrlarini ravshan va aniq ifodalash, boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatining rivojlanganligini dalillaydi ($t=-2,6$; $p<0,05$). Bunday kursantlar o'z g'oyalarini ochiq bayon etishdan cho'chimay, muloqotda faollik ko'rsatadilar, bu esa ularning liderlik qobiliyatlarini oshiradi va jamoa faoliyatida etakchilik qilishga yordam beradi. Ular muloqot jarayonida aniq va samarali uslublardan foydalanib, boshqalar bilan o'zaro tushunishni osonlik bilan ta'minlaydilar, bu esa muloqot samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Muloqotchanlikning yuqori darajasi, 4-bosqich kursantlarining o'quv va kasbiy jarayonlarda to'plangan tajribasi va o'zini ishonchli tutish qobiliyati bilan bog'liq bo'lib, ularning muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Boshqa tomondan, 2-bosqich kursantlarida "muloqotchanlik" omili pastroq bo'lishi, ularda hali o'z fikrlarini ochiq ifodalash va muloqotda faollik ko'rsatish ko'nikmalarining to'liq shakllanmaganligini ko'rsatadi. Bu yosh kursantlar ko'pincha muloqotda o'z fikrlarini bildirishdan tortinadilar yoki noaniq javoblar beradilar, bu esa ularning ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish qobiliyatini cheklaydi. Bunday qiyinchiliklar, 2-bosqich kursantlarida o'ziga ishonch etishmasligi va o'zaro muloqotda ochiqlik etishmasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin, bu esa ularga qo'shimcha pedagogik-psixologik ko'makni talab qiladi. Shu bois, muloqotchanlikni

rivojlantirish uchun maxsus treninglar va interaktiv mashg'ulotlarni o'tkazish zarur, chunki bu kursantlarga o'z fikrlarini aniq va samarali ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Natijada, muloqotchanlikning yuqori darajasi, 4-bosqich kursantlarining o'z fikrlarini erkin va samarali ifodalash orqali jamoada muvaffaqiyatli bo'lishiga ko'maklashadi.

Kursantlarning Kommunikativ Kompetensiyasini Baholash. Kursantlarning kommunikativ kompetensiyasini baholashda turli metodlar qo'llaniladi, jumladan, o'z-o'zini baholash, guruh ichida baholash va tashqi baholash. Baholash jarayoni kursantlarning o'zgarishlarini va rivojlanishini kuzatish, shuningdek, o'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun muhimdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

- 1.Ахмедов, Б. (2018). Oliy ta'lim muassasalarida chet tili o'rganish jarayonida elektron ta'lim kurslarini qo'llash tamoyillari. Toshkent davlat pedagogika universiteti, 1(1).
- 2.Ахмедов, Б. А. (2023). Таълим жараёнида масофавий таълим муаммолари ва ечимлари. PEDAGOG, 1(5).
- 3.Akhmedov, B. A. (2022). Using of Information Teaching Technologies in the Teaching Physics in Higher Education. NeuroQuantology, 10(10).
- 4.Akhmedov, B. A., & Jakhongirova, Y. J. (2022). Methodology of teaching english: approach of national way. Uzbek Scholar Journal, 10.
- 5.Ахмедов, Б. А. (2022). Повышение питательности завтрака с помощью биодобавок для укрепления здоровья студентов. Uzbek Scholar Journal.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xatamova Gulbahor Abdumo'min qizi.

Nizomiy nomidagi TDPU mustaqil tadqiqotchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

TALABALARNING O'QUV FAOLIYATIGA MOSLASHISHIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR TAHLILI

Razzoqova Shaxnoza Jo'rayevna

*Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot universiteti o'qituvchisi,
Buxoro shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada talabalarini nodavlat ta'lim tashkilotlariga psixologik tayyorlashda ularning kognitiv bilish jarayonlari bilan bog'liq faoliyatini shakllantirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, talabalarni ta'limga tayyorlashda tarbiyaga ta'limdan oldingi zaruriy bosqich, zaruriy shart sifatida qarash muhim hisoblanishi tahlil qilingan.

MAQSAD: Ta'lim tashkilotlariga psixologik tayyorlashda talabalarining kognitiv bilish jarayonlari rivojlantirish

MATERIALLAR VA METODLAR: Talabalarini nodavlat ta'lim tashkilotlariga psixologik tayyorlashda ularning kognitiv bilish jarayonlari bilan bog'liq faoliyatini shakllantirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, talabalarni ta'limga tayyorlashda tarbiyaga ta'limdan oldingi zaruriy bosqich, zaruriy shart sifatida qarash muhim hisoblanadi. Ta'lim va tarbiya o'rtasidagi munosabatlar muammosini hal etishga turlicha yondashish tarafdorlari ta'limga tayyorlashning zaruriy tarkibiy qismi, ta'limni rivojlantirishning sharti ekanligini isbotlaganlar. Yuqoridagi nuqtai nazarlar bir-biriga zid emas. Talabalarini nodavlat ta'lim tashkilotlariga psixologik tayyorlashda uni muhim jarayon sifatida tushunish, aqliy va psixologik tayyorgarlik jarayonni o'rganish, oilaviy holatini tahlil qilish, ularning o'zaro munosabatlarini va o'zaro bog'liqligini ta'minlash muhim omillardan biri hisoblanadi.

XULOSA: Talabalarining o'quv faoliyatiga moslashishi dastavval oliy ta'limga bo'lgan munosabatlarning namoyon etilishidan boshlanadi va yuqorida ta'kidlangan psixologik omillarga bog'liq holda o'quv faoliyati, o'quv faolligiga va unga ta'sir etuvchi "Kognitiv", "hissiy-irodaviy", "baholash" komponentlarining nechog'lik shakllanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu boisdan, o'quv faoliyatiga moslashish motivatsiyasini to'liq tahlil qilish uchun esa o'quv faolligini ta'minlovchi komponentlarga jiddiy e'tiborni qaratishga to'g'ri keladi.

Kalit so'zlar: hissiy - irodaviy komponent, kognitiv komponent, kognitiv bilish jarayonlari, baholash komponenti, o'quv motivatsiyasi.

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА АДАПТАЦИЮ СТУДЕНТОВ К УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Раззакова Шахноза Жураевна

Преподаватель Бухарского инновационного образовательного и медицинского университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье при психологической подготовке студентов негосударственных образовательных организаций важно формировать их деятельность, связанную с познавательными процессами. Известно, что при подготовке учащихся к образованию считается важным рассматривать образование как необходимый этап перед обучением, необходимое условие.

ЦЕЛЬ: Развитие когнитивно-познавательных процессов студентов в процессе психологической подготовки образовательных организаций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. При психологической подготовке студентов негосударственных образовательных организаций важно формировать у них деятельность, связанную с познавательными процессами. Известно, что при подготовке учащихся к образованию важно рассматривать обучение как необходимый этап перед обучением, необходимое условие. Сторонники разных подходов к решению проблемы взаимоотношений образования и воспитания доказывают, что оно является необходимым компонентом учебной подготовки и условием развития образования. Вышеизложенные точки зрения не являются противоречивыми. Одним из важных факторов психологической подготовки студентов для негосударственных образовательных организаций является понимание ее как важного процесса, изучение процесса психологической и психологической подготовки, анализ семейной ситуаци, обеспечение их взаимоотношений и взаимозависимости.

ВЫВОД: Адаптаци студентов к учебной деятельности начинается с проявления отношения к высшему образованию и в зависимости от вышеперечисленных психологических факторов учебная деятельность, учебная деятельность и «познавательная деятельность», влияющая на нее, служат обеспечению правильного формирования «. эмоционально-волевой» и «оценочный» компоненты. Поэтому для полноценного анализа мотиваци адаптаци к учебной деятельности необходимо уделить серьезное внимание компонентам, обеспечивающим учебную деятельность.

Ключевые слова: эмоционально-волевой компонент, когнитивный компонент, когнитивно-познавательные процессы, оценочный компонент, учебная мотиваци.

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING STUDENTS' ADAPTATION TO STUDY ACTIVITY

Razzakova Shakhnoza Jurayevna

Teacher of Bukhara Innovative Education and Medical University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: In this article, in the psychological preparation of students for non-governmental educational organizations, it is important to form their activities related to cognitive processes. It is known that in preparing students for education, it is considered important to look at education as a necessary stage before education, a necessary condition.

GOAL: Development of cognitive cognitive processes of students in psychological preparation for educational organizations

MATERIALS AND METHODS: In the psychological preparation of students for non-governmental educational organizations, it is important to form their activities related to cognitive processes. It is known that in preparing students for education, it is important to consider education as a necessary stage before education, a necessary condition. Proponents of different approaches to solving the problem of relations between education and upbringing have proven that it is a necessary component of educational

preparation and a condition for educational development. The above points of view are not contradictory. One of the important factors in psychological preparation of students for non-governmental educational organizations is to understand it as an important process, to study the process of mental and psychological preparation, to analyze the family situation, to ensure their mutual relations and interdependence.

CONCLUSION: Adaptation of students to educational activities begins with the manifestation of attitudes towards higher education and, depending on the above-mentioned psychological factors, educational activities, educational activity and "Cognitive", which affects it. serves to ensure the proper formation of "emotional-volitional" and "evaluation" components. Therefore, in order to fully analyze the motivation to adapt to educational activities, it is necessary to pay serious attention to the components that ensure educational activity.

Key words: emotional-volitional component, cognitive component, cognitive cognitive processes, evaluation component, educational motivation.

Jahonda amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlarda talabalarni o'quv faoliyatiga moslashish jarayonlariga alohida e'tibor qaratilib, yangicha psixologik usul va texnologiyalarga kiritilgan yangicha yondashuvlar asosida tashkil etish muhim masalalardan ekanligini amaliyot ko'rsatadi. Demak, dastlabki ta'lim davridayoq har bir talaba shaxsida o'quv faoliyatiga bo'lgan faol-ijobiy munosabat motivlarining etarli darajada shakllantirish bilan bog'liq ijtimoiy-psixologik omillarni tadqiq qilish masalasi bugungi ta'lim oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lmog'i kerak. Bu borada oliy ta'lim va maktabga tayyorlashni uzviyligini o'rnatish jarayonida yangiliklarni izlab topish va kiritish, talabalarni o'quv faoliyatiga psixologik tayyor turish yondashuvini shakllantirish yo'nalishlarda keng ko'lamli ilmiy tadqiqot ishlari dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to'g'risida»gi, 2022 yil 6 iyuldagi PF-165-son «2022-2026 yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi, 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-son «O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» Farmonlar, 2021-yil 1-apreldagi PQ-5047-son «Ilm-fan sohasidagi davlat siyosati va innovatsion rivojlantirishdagi davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi,

2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907-son «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi «Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida»gi 187-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 12 iyuldagi «Umumiy o'rta va o'rta maxsus davlat ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish to'g'risida nizom» to'g'risidagi 577-son Qarorlar hamda faoliyatga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan keng ko'lamli strategik chora-tadbirlarni amalga oshirishda mazkur maqola muayyan darajada xizmat qiladi.

Talabalarini nodavlat ta'lim tashkilotlariga psixologik tayyorlashda ularning kognitiv bilish jarayonlari bilan bog'liq faoliyatini shakllantirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, talabalarni ta'limga tayyorlashda tarbiyaga ta'limdan oldingi zaruriy bosqich, zaruriy shart sifatida qarash muhim hisoblanadi. Ta'lim va tarbiya o'rtasidagi munosabatlar muammosini hal etishga turlicha yondashish tarafdorlari ta'limga tayyorlashning zaruriy tarkibiy qismi, ta'limni rivojlantirishning sharti ekanligini isbotlaganlar. Yuqoridagi nuqtai nazarlar bir-biriga zid emas. Talabalarini nodavlat ta'lim tashkilotlariga psixologik tayyorlashda uni muhim jarayon sifatida tushunish, aqliy va psixologik tayyorgarlik jarayonni o'rganish, oilaviy holatini tahlil qilish, ularning o'zaro munosabatlarini va o'zaro bog'liqligini ta'minlash muhim omillardan biri hisoblanadi.

Tasavvurning rivojlanishi va aqlning rivojlanishi talabalikda yuqori darajada ajraladi, tasavvur esa aqlning rivojlanishidan birmuncha mustaqillikka ega. Asta sekin xos bo'lgan tafovut yo'qoladi. Tafakkur bilan chambarchas bog'langan tasavvur hozir u bilan bir chiziqda bo'lib, kelajakda ularning rivojlanish chiziqlari qat'iy individual xarakterga ega bo'ladi". Shunday qilib, L.S.Vigotskiyning "talaba tarbiyasida tasavvurning shakllanishi nafaqat mashq qilish va muayyan funktsiyaning rivojlanishi, barcha xatti-harakatlarda

aks etadigan umumiy ma'noga ham egadir" degan tadqiqot natijalariga ko'ra. Demak, talabaning tasavvur, fikrlash, irodaviy tartibga solish va ijodkorligini rivojlantirish o'rtasidagi munosabatlar, ijodkor shaxsni rivojlantirishga qaratilgan treningni tashkil etishning etakchi prinsipi deb hisoblash mumkin.

Nodavlat ta'lim tashkilotlari talabalarini oliy ta'limga moslashish jarayoni turli xil bo'lib, mazkur jarayonga bir qancha omillar o'z ta'sirini ko'rsatadi.

1-jadval

Talabalarining o'quv faoliyatiga moslashish motivatsiyani o'rganish hamda o'quv motivatsiyasini baholash so'rovnomasi o'rtasidagi korrelyatsion bog'lanishlar tahlili (n=180)

OMILLAR	Kognitiv komponent	Hissiy – irodaviy komponent	Baholash komponent
O'quv motivatsiyasi yuqori	0,463*	0,104	0,399*
O'quv motivatsiyasi o'rtacha	0,123	0,372*	0,170
Oliy ta'limga munosabat ijobiy	0,208	0,151	0,147
O'quv motivatsiyasi past	-0,200	0,147	-0,422*
Oliy ta'limga munosabat salbiy	-0,501*	0,123	-0,341*

N.G.Luksanova metodikasi hamda Talabalarining o'quv faoliyatiga moslashishni o'rganish metodikalari omillari o'rtasida korrelyatsion bog'lanishlar tahlilli amalga oshirildi. So'rovnomaning dastlabki omili "kognitiv komponent" o'quv motivatsiyasi yuqori ($r=0,463^*$; $p \leq 0,05$) omili bilan ijobiy hamda "oliy ta'limga munosabat salbiy" ($r=-0,501^*$; $p \leq 0,05$) omili bilan esa salbiy bog'lanish mavjudligi aniqlandi. Mazkur tahlil natijalari shuni anglatadiki, oliy ta'limga psixologik tayyorlash jarayonida o'quvchilarda "kognitiv komponent" ya'ni o'quv topshiriqlarini tegishli bilimlar va malakalar asosida bajarishga hamda, aqliy (intelektual) imkoniyatlar ko'lamini rivojlantirishga bo'lgan moyillik qanchalik yuqori bo'lsa, o'quv motivatsiyasi, barcha topshiriqlarni yaxshi bajarishga intilish, oliy ta'lim hayotiga ijobiy

munosabat ham ortib borishi namoyon bo'ldi. Ya'ni oliy ta'limga tayyorgarlikning asosiy omillaridan biri oliy ta'lim hayotiga adekvat ijtimoiy tasavvurlarni shakllantirish muhim sanaladi. Bundan tashqari talabalarda kognitiv komponentni yuqori bo'lishi, oliy ta'limga nisbatan salbiy munosabat, o'quv topshiriqlarini bajarishda bo'lgan qiyinchiliklar hamda kursdoshlari bilan bo'lgan munosabatda muammolarini kam bo'lishiga olib kelar ekan. Demak, talabalarini nodavlat ta'lim tashkilotlari hayotiga moslashishida ularni kognitiv komponentini rivojlantirish muhim ekan.

"Hissiy – irodaviy komponent" omili "o'quv motivatsiyasi o'rtacha" ($r=0,372^*$; $p \leq 0,05$) bilan ijobiy korrelyatsion bog'lanish aniqlandi. Nodavlat ta'lim tashkilotlarida barcha o'quv topshiriqlarini alohida ishtiyok, tashabbuskorlik, qat'iylik va

tegishli irodaviy sifatlarni namoyon etgan holda bajarishga moyillikning kuchli bo'lishi, ularni o'quv faoliyatini ancha muvaffaqiyatga erishishida muhim ahamiyat kasb etadi.

“Baholash komponenti” omili “o'quv motivatsiyasi yuqori” ($r=0,399^*$; $p\leq 0,05$) bilan ijobiy, “o'quv motivatsiyasi past” ($r=-0,422^*$; $p\leq 0,05$) va “oliy ta'limga munosabat salbiy” bilan teskari korrelyatsion bog'liqligi aniqlandi ($r=-0,341^*$; $p\leq 0,05$). Talabalarni dars jarayonida o'z imkoniyatlarini rivojlantirishga harakat qilgan holda o'z – o'zini adekvat baholashi, o'z faoliyati natijalariga to'g'ri baho bera olish ko'nikmalarini yuqori bo'lishi, o'quv motivatsiyasini, fanlarga bo'lgan qiziqishini, loiy ta'limda o'rgangan ilmiy manbalarni amaliy jihatdan taqqoslay olish xususiyatlarini ham oshishiga sabab bo'lar ekan. Qolaversa, talabalarda baholash komponentining

yuqori darajada bo'lishi, ularni darslarda bekorch narsalar bilan shug'ullanmaslik, o'z vaqtini samarali sarflash, o'quv jarayonlariga samimiy yondashish kabi sifatlarni ham oshishiga olib kelar ekan.

Yuqorida keltirilgan empirik ma'lumotlar asosida xulosa qiladigan bo'lsak, talabalarining o'quv faoliyatiga moslashishi dastavval oliy ta'limga bo'lgan munosabatlarning namoyon etilishidan boshlanadi va yuqorida ta'kidlangan psixologik omillarga bog'liq holda o'quv faoliyati, o'quv faolligiga va unga ta'sir etuvchi “Kognitiv”, “hissiy–irodaviy”, “baholash” komponentlarining nechog'lik shakllanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu boisdan, o'quv faoliyatiga moslashish motivatsiyasini to'liq tahlil qilish uchun esa o'quv faolligini ta'minlovchi komponentlarga jiddiy e'tiborni qaratishga to'g'ri keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Kamilova N.G. Muammoli o'smir: tashxis, tadqiqot metodlari. T., 2004.
2. Nurmuxamedova L.SH. Sharq mutafakkirlari oilada farzand tarbiyasi to'g'risida. Xalq ta'lim. N.4. T., 2004.
3. Raxmanova D.R. O'smirlarda qo'rqinch determinatsiyasi xususiyatlarining turli vaziyatlarda rivojlanishi. Avtoreferat. T., 2004
4. Mamatov M.M. Etnopsixologiyadan ma'ruzalar matni. ToshDU. “Universitet” nashriyoti, Toshkent. - 2001.
5. Umumiy psixologiya. A.V.Petrovskiy tahriri ostida 3-qayta ishlangan va to'ldirilgan ruscha nashr tarjimasi. - Toshkent.: O'qituvchi. 2012
6. Umumiy psixologiyadan amaliy mashg'ulotlar. A.I.SHcherbakov tahriri ostida- T.: O'qituvchi, 2004

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Razzoqova Shaxnoza Jo'rayevna

Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot universiteti o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

KURSANTLAR BOSHQARUV VA TASHKILOTCHILIK FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK OMILLARNING TA'SIRI VA O'RNI

Karimjonov Otabek Abdug'affor o'g'li

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi, Toshkent shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot markazlarida boshqaruv faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish, boshqaruv tizimini takomillashtirish, boshqaruv tizimidagi rahbar kadrlarni tanlash, saralash, tayyorlash, malakasini oshirish, boshqaruvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu borada zamonaviy rahbar shaxsini shakllantirishda ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy tadqiq etish, boshqaruv faoliyati samaradorligini ko'tarish, «rahbar-xodim» munosabatlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor berilmoqda.

MAQSAD: kursantlar boshqaruv va tashkilotchilik faoliyatida psixologik omillarning ta'sirini o'rganish

MATERIALLAR VA METODLAR: Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot markazlarida boshqaruv faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish, boshqaruv tizimini takomillashtirish, boshqaruv tizimidagi rahbar kadrlarni tanlash, saralash, tayyorlash, malakasini oshirish, boshqaruvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu borada zamonaviy rahbar shaxsini shakllantirishda ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy tadqiq etish, boshqaruv faoliyati samaradorligini ko'tarish, «rahbar-xodim» munosabatlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor berilmoqda.

XULOSA: Kursantlarning shaxs xususiyatlari, shaxslararo munosabatlarga tayyorlash, xizmatda bajariladigan ijtimoiy rollarga moslashuvchanlikni oshirish, ularda boshqaruv va tashkilotchilik ko'nikmalari rivojlanishi, qarorlarni qabul qilishdagi muhim ahamiyatga ega masalalarining echimini topish muhim bo'lib, bu borada mazkur muammo dolzarb hisoblanadi.

Kalit so'zlar: muloqot, kursant, ta'lim, boshqaruv, boshqaruv, tashkilotchilik, tadqiqot, hukmronlik, hissiy barqarorlik, ijtimoiy mardlik.

КАДЕТЫ В АДМИНИСТРАТИВНО-ОРГАНИЗАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЛИЯНИЕ И РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ

Каримжонов Отабек Абдугафорович

*Ташкентский государственный педагогический университет
имени Низами независимый исследователь, г. Ташкент*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В мировых образовательных и научно-исследовательских центрах проводятся научные исследования по изучению социально-психологических особенностей управленческой

деятельности, совершенствованию системы управления, отбору, подбору, подготовке, повышению квалификаций управленческих кадров, развитию профессиональных компетенций менеджеров. В связи с этим особое внимание уделяется научному исследованию социально-психологических особенностей формирования современного лидера, повышению эффективности управленческой деятельности, совершенствованию отношений «лидер-работник».

ЦЕЛЬ: изучить влияние психологических факторов на управленческую и организаторскую деятельность курсантов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В мировых образовательных и научно-исследовательских центрах проводятся научные исследования по вопросам изучения социально-психологических особенностей управленческой деятельности, совершенствования системы управления, отбора, сортировки, подготовки, повышения квалификаций руководящих кадров в сфере управления. системы управления, а также развитие профессиональных компетенций менеджеров. В связи с этим особое внимание уделяется научному исследованию социально-психологических особенностей формирования современного лидера, повышению эффективности управленческой деятельности, совершенствованию отношений «лидер-работник».

ВЫВОД: Важно найти решение важных вопросов личностных особенностей курсантов, подготовки к межличностным отношениям, повышения гибкости к социальным ролям, выполняемым на службе, развития управленческих и организаторских способностей, принятия решений и в связи с этим эта проблема актуальна.

Ключевые слова: общение, курсант, воспитание, менеджмент, менеджмент, организационная деятельность, исследование, доминирование, эмоциональная устойчивость, социальная смелость.

CADETS IN ADMINISTRATIVE AND ORGANIZATIONAL ACTIVITIES INFLUENCE AND ROLE OF PSYCHOLOGICAL FACTORS

Karimjonov Otabek Abdug'affor o'g'li

*Tashkent State Pedagogical University named after Nizami
independent researcher, Tashkent city*

Annotation.

INTRODUCTION: Scientific researches are conducted in the world educational and scientific research centers on the study of socio-psychological characteristics of management activities, improvement of the management system, selection, selection, training, qualification improvement of management personnel, development of professional competencies of managers. In this regard, special attention is paid to the scientific research of socio-psychological characteristics of the formation of a modern leader, to the improvement of management activity efficiency, and to the improvement of "leader-employee" relations.

GOAL: To study the influence of psychological factors on management and organizational activities of cadets

MATERIALS AND METHODS: In world educational and scientific research centers, scientific studies are conducted on the issues of studying the socio-psychological characteristics of management activities, improving the management system, selecting, sorting, training, improving the qualifications of the leading personnel in the management system, and developing the professional competencies of managers. In this regard, special attention is paid to the scientific research of socio-psychological characteristics of the formation of a modern leader, to the improvement of management activity efficiency, and to the improvement of "leader-employee" relations.

CONCLUSION: It is important to find a solution to the important issues of personal characteristics of cadets, preparation for interpersonal relations, increasing flexibility for social roles performed in the service, development of management and organizational skills, decision-making, and in this regard, this problem is urgent.

Key words: communication, cadet, education, management, management, organization, research, dominance, emotional stability, social courage.

Jahonda boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish, rahbar xodimlarning faoliyatini takomillashtirish, zamonaviy boshqaruv uslubi va qaror qabul qilishda rahbarlarga xos xarakterologik sifatlar, boshqaruvchi shaxsiga quyiladigan talablar va ularning ijtimoiy-psixologik jihatlarini kabi masalalar dolzarb muammolardan bo'lib qolmoqda. Bu borada psixologiya fani nuqtai nazaridan zamonaviy boshqaruv faoliyatining ijtimoiy-psixologik jihatlarini tadqiq etish hamda boshqaruv sohasida kadrlar tizimini qayta isloh qilish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot markazlarida boshqaruv faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish, boshqaruv tizimini takomillashtirish, boshqaruv tizimidagi rahbar kadrlarni tanlash, saralash, tayyorlash, malakasini oshirish, boshqaruvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu borada zamonaviy rahbar shaxsini shakllantirishda ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy tadqiq etish, boshqaruv faoliyati samaradorligini ko'tarish, «rahbar-xodim» munosabatlarini takomillashtirish

bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor berilmoqda.

Kursantlarda boshqaruv va tashkilotchilik ko'nikmalari rivojlanishi, qarorlarni qabul qilishdagi muhim ahamiyatga ega ekanligini hisobga olib, psixologik omillarni o'zaro bog'liq jihatlarini tadqiq etildi. Buning uchun tadqiqot jarayonida kursantlarning boshqaruv va tashkilotchilik ko'nikmalari rivojlanishida psixologik omillarini ahamiyatini aniqlash maqsadida R.B.Kettell so'rovnomasidan foydalanildi, natijalar 1-jadvalda berilgan.

1. Muloqotga moyillik. O'tkazilgan tadqiqotlarimiz natijalari shundan dalolat beradiki, kursantlarda boshqalar bilan muloqotda, ular bilan hamkorlik qilishga moyillik bor, muloqotga kirishayotgan odamlarga diqqat-e'tiborli, ularni tushunadigan, ulardan g'azablanish yoki xursand bo'lish holatini yuzaga chiqarmaydigan, muloqot jarayonida o'z xatti-harakatlarini, xulq-atvorini boshqara olish va samimiylik xususiyatiga ega ekanliklari namoyon bo'ldi. Shu bilan birgalikda ular nafaqat o'zlariga, boshqalarga ham talabchanliklari, ichki hayajonlari va ehtiroslarini nazorat qila olishlarini ko'rsatadi.

1-jadval

R.B.Kettell so'rovnomasiga ko'ra IIA kursantlarining boshqaruv va tashkilotchilik ko'nikmalari rivojlanishida psixologik omillarni aniqlash natijalari, n=75

T/r.	Omillar	Kursantlar (n=71)		
		X	σ	t
1	Muloqotga moyillik	6,6316	1,4798	-1,594
2	Hissiy barqarorlik	5,8421	1,6163	-2,106*
3	Hukmronlikka intilish	5,8158	1,4644	-2,729**
4	Ijtimoiy etuklik, onglilik	5,4737	1,3891	0,000
5	Ijtimoiy mardlik	5,6842	1,6600	0,093
6	Ishonuvchanlik	5,8421	1,6334	-1,587
7	O'ziga ishonch – ishonchsizlik	5,6053	1,6379	-4,228***
8	Mustaqillik – tobelik	4,8684	1,0116	0,000
9	O'zini nazorat qilish	6,2105	1,5121	1,277
10	Qo'zg'aluvchanlik, zo'riqish-ruhiy zaiflik	6,6338	1,0247	1,345

Izoh: * $r \leq 0,05$; ** $r \leq 0,01$; *** $r \leq 0,001$

2. Hissiy barqarorlik. O'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida aytish mumkinki, kursantlarda hissiy barqarorlik va beqarorlik faktori o'zgaruvchan bo'lib, ularda inijlik, qat'iylilik, o'z obro'si haqida qayg'urish, jiddiylik, barqarorlikdan beqarorlikka o'zgarish kuzatiladi, javobgarlikda tajribasizlik, muammolarda vazminlik holatlarini ko'rish mumkin. O'z «Men» ini namoyon bo'lishida ulardagi tajribaning shakllanmaganligi bilan izohlash mumkin.

3. Hukmronlikka intilish. Olingan natijalar kursantlarda hukmronlikka intilish darajasi o'rtacha ballni tashkil qilmoqda, bu holat ularda atrofda odamlar ta'siriga to'liq tushmaslik, o'z fikriga egalik, o'zini himoya qilishda bosiq, boshqalarga tobe bo'lishni xohlamaydigan, atrofda odamlarni fikrlari va talabini ham inobatga olish kabi xususiyatlarda namoyon bo'lar ekan. Shuningdek ularda hukmronlikka intilishga da'vogarlik, o'ziga ishonch, o'zining fikrini o'tkazishga intilish nisbatan biroz ko'proq namoyon bo'lgani bilan izohlash mumkin. Demak, ular dadillik, faollik, bo'ysunmaslik, murosasizlik xususiyatlari ko'proq yuzaga chiqishi bilan xarakter xususiyatlarini namoyon etishadi.

4. Ijtimoiy etuklik, onglilik. O'tkazilgan tadqiqotdan olingan natijalar shundan dalolat beradiki, tadqiqot obe'kti bo'lgan kursantlarning ijtimoiy etuklik omili o'rtasida katta tafovut aniqlanmadi. Ular ko'rsatgan natijalar umumiy ballning o'rtachasini tashkil qiladi. Demak, ulardagi ijtimoiy etuklik omili hali to'liq shakllanmagan bo'lsa-da, ularda hayotga va faoliyatga jiddiy qarash, javobgarlikni his etish, o'z xulqini boshqara olish va qat'iylilikni qaror toptirish zaruratini o'z zimmasiga olishini bildiradi.

5. Ijtimoiy mardlik. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar ijtimoiy mardlik omilining umumiy ballning o'rtacha balliga to'g'ri kelmoqda. Olingan natijalarga tayangan holda aytish joizki, kursantlarda ijtimoiy omilning quyidagi xususiyatlari namoyon bo'ldi: ular etarli darajada jasurlik xislatiga ega, ko'p hollarda ehtiyotkorlikni unutib qo'yishi, yangi holatlarga qiziquvchan, hissiy qo'zg'alishga moyilligi bor, turli vaziyatlarga tayyor turuvchi, o'zini birmuncha erkin tutuvchi, muloqotga moyilligi yuqori, uddaburonlik, liderlikka intilish kabi xususiyatlar bilan xarakterlanishlarini ko'rsatdilar.

6. Ishonuvchanlik. O'tkazilgan tadqiqot natijalari umumiy ballning o'rtacha ko'rsatkichiga

tengligini namoyon qildi. Bu esa shundan dalolat beradiki, kursantlarda ishonuvchanlik omilining quyidagi jihatlari, ya'ni «boshqalarga ishon, lekin o'z aqlingga tayanib fikrla» qabilida faoliyat yuritishlarini ko'rish mumkin. Ular o'z aql-idroklariga tayangan holda fikrlaydilar, mulohaza qiladilar, taxlil qiladilar va so'ngra bir qarorga kelar ekanlar.

7. O'ziga ishonch-ishonchsizlik. Kursantlarda o'ziga bo'lgan ishonch hissi ulardagi muvaffaqiyatsizliklarini boshqara olish imkoniyatini, faoliyatida bo'layotgan voqealarni to'g'ri baholash va unga munosib javob bera olish, o'z imkoniyatlarini yuzaga chiqara olishga bo'lgan ishonchni namoyon etadi. Shuning bilan birga ulardagi kayfiyat va o'ziga baho berish xususiyati atrofda odamlarning munosabatiga ham bog'liq bo'ladi, ba'zan o'ziga bo'lgan ishonch hissi pasayishi kuzatiladi, biroq bu his tezda yo'qoladi, ularning irodasi kuchli bo'lib, bu holatni eng olish xususiyatini ko'rsata oladilar.

8. Mustaqillik-tobelik. Qo'lga kiritilgan natijalar asosida aytish mumkinki, kursantlar hamma narsani o'zlari hal qilishni, mustaqil qaror qabul qilishni ma'qul ko'rishadi, biroq atrofda odamlarni fikrlarini, taklif va tavsiyalarini ham rad etishmaydi, ular mustaqil bo'lishni xohlashadi, shu bilan birga, atrofda odamlarni qo'llab-quvvatlashini hamda ularga tayanishni ham istaydilar.

9. O'zini nazorat qilish. Olingan natijalar asosida aytish mumkinki, kursantlarda ijtimoiy va axloq normalariga rioya qilishda o'ziga talabchanligi, ko'pgina holatlarda o'z harakatlarini tartibli ravishda va rejali tarzda tashkil etishga harakat qilishlari namoyon bo'lganligini ta'kidlash lozim.

10. Qo'zg'aluvchanlik, zo'riqish-bo'shashish. Tadqiqot natijalarini kursantlarda hissiy holat bilan bog'liq holda izohlash ham mumkin, ya'ni, ulardagi ehtiyojlarining yuqori miqdori tufayli ulardagi zo'riqishni, xarakteridagi notinchlik, asabiylik hamda ichki kechinmalarini yuzaga chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Bu holatga ularning temperament tiplarining o'ziga xos xususiyatlari ham ma'lum darajada o'z ta'sirini o'tkazadi. Lekin, aytish joizki, tarbiyalanuvchilarning ushbu ko'rsatkichlari, ya'ni qo'zg'alish va zo'riqishni namoyon bo'lgan darajasi ularda «tolerantlik»ni shakllanganligidan dalolat beradi.

Demak, kursantlarning shaxs xususiyatlari, shaxslararo munosabatlarga tayyorlash, xizmatda bajariladigan ijtimoiy rollarga moslashuvchanlikni oshirish, ularda boshqaruv va tashkilotchilik

ko'nikmalari rivojlanishi, qarorlarni qabul qilishdagi muhim ahamiyatga ega masalalarining echimini topish muhim bo'lib, bu borada mazkur muammo dolzarb hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 9-dekabrda «Respublika davlat boshqaruvi organlari tizimini takomillashtirish to'g'risida» PF-3358-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/173163>.
2. Aliyeva K.S. Umumta'lim muassasalari rahbar xodimlari menejerlik sifatlarining ijtimoiy psixologik xususiyatlari: Psixol. fan. bo'y. fal. dok-ri (PhD) ... dis-ya: 19.00.05. – Toshkent: TDPU, 2023. – 121 b.
3. Baybayeva M.X. Ta'lim muassasasi rahbarining boshqaruv faoliyatida sog'lom va ijodiy muhitni yaratish mexanizmlarini takomillashtirish: Ped. fan. dok-ri (DSc) ... dis-ya avtoreferati: 13.00.07. – Toshkent: PKRYaMO'MTI, 2022. – 75 b.
4. Davlat boshqaruvi. Darslik. // Mas'ul muharrirlar: Adham Bekturodov, Djexo Li, Chjonxun Che. – Toshkent: «Akademiya», 2021. – 416 b.
5. G'oziyev E., Toshimov R. Menejment psixologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: «Universitet», 2001. – 143 b.
6. Karimova V.M., Hayitov O.E., Umarova N.Sh. Boshqaruv sohasidagi professional kompetensiya asoslari. Monografiya. / Prof. V.M. Karimova tahriri ostida. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2008. – 128 b.
7. Maxmudov A.M. Yosh rahbarlarda boshlang'ich boshqaruv ko'nikmalari shakllanib borishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari (harbiy va harbiy bo'lmaganlar misolida): Psixol. fan. bo'y. fal. dok-ri (PhD) ... dis-ya: 19.00.03. – Toshkent: TDPU, 2020. – 140 b.
8. Михеев, С.С. Развитие управленческой компетентности государственного служащего: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. – Москва: РАНХГС при Президенте РФ, 2011. – 258 с.
9. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78
10. O.Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024
11. Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Karimjonov Otabek Abdug'affor o'g'li

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

STRESS SHAXSDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Elov Ziyodullo Sattorovich

*Osiyo xalqaro universiteti dotsenti,
Psixologiya fanlari doktori (DSc), Buxoro
shahri*

Boymurodov Maftunbek Ilyos o'g'li

*Osiyo xalqaro universiteti magistranti,
Buxoro shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Jahon ta'lim tizimida jamiyat kelajagi uchun mas'ul bo'lgan yoshlarning ruhiy va jismoniy salomatligini ta'minlash maqsadida ularning stressga barqarorligini oshirish masalasi borgan sayin dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. BSSTning Ustavida qayd etilishicha: «...stress hozirgi davr maktab o'quvchilari va talabalarning salomatligi uchun katta zarar va agar yoshlar hozirgi stresslarni boshqarishning sog'lom usullarini o'rganmasalar, bu ularning sog'ligiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin» ekanligi tufayli ushbu sohada ilmiy tadqiqotlar ko'lamini kengaytirishni taqazo etmoqda. Bu borada o'quvchi va talabalarning stressga moyilligini kamaytirish, o'qish faoliyatiga, ruhiy va jismoniy salomatlikka salbiy ta'sirini susaytirish uchun korreksion mashg'ulotlarni tashkil etish orqali ylarda stressga barqarorlikni oshirish hamda o'quv faoliyati samaradorligini ta'minlash dolzarb muammolardan bo'lib qolmoqda. Maqolada shu kabi masalalar atroflicha tahlil qilingan.

MAQSAD: Stressning ijtimoiy-psixologik sabablari va uning shaxs taraqqiyotiga ta'sirini ilmiy o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Jahon oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot markazlarida stress, stressga barqarorlik va koping xulq masalalari psixologiya sohasida dolzarb muammolardan biri bo'lib, tadqiqotlarda stressni keltirib chiqaruvchi psixologik omillarni aniqlash, stressga moyil shaxslarning kognitiv, konativ, affektiv sohalariga ta'sir etib, ularning ruhiy salomatligini mustahkamlash, ta'lim oluvchilar orasida stressning salbiy asoratlari natijasida kuzatilayotgan o'zlashtirish ko'rsatkichi va o'qish sifatining pasayishini bartaraf etish maqsadida stressga moyil yoshlarning stressga barqarorligini oshirish ahamiyatli bo'lib qolmoqda. Bu borada stressga barqarorlik namoyon bo'lishining psixologik asoslarini kompleks tadqiq etish, stressga moyil yoshlarning ta'lim olish jarayonida koping strategiya va koping zaxiralarni rivojlantirishning zarur psixologik mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotda qo'llash orqali ularning stressga barqarorligini oshirishni ilmiy tadqiq etish zarurati yuzaga kelmoqda.

XULOSALAR: Ota-bobolarimiz o'z farzandlari tarbiyasida hadislardan misollar keltirib shunga munosib bo'lishini ta'kidlab kelishgan. Xususan, Qudsiy hadisda aytiladiki: «Ey, bandalarim, Men bandalarim ichidan bir mo'min kishini biror musibat etkazib imtihon qilsam, u menga hamd aytib, mening imtihonimga sabr qilsa, u o'sha joydan turganida xato-gunohlaridan onadan tug'ulgandek pok bo'lib turadi». Bu kabi hadislarlarda musibatga chidash qiyin bo'lganida unga sabr qilguvchilarga ana shunday mukofot va'da qilinayotganligini farzandlarga tushuntirish orqali ularni stressga barqaror qilib tarbiyalash mumkin bo'lgan. Aynan shunday islomiy g'oya orqali tarbiyalangan hozirgi zamon kishilari va yoshlarida ham stressga barqaror munosabatni ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: stress, affekt, depressiya, shaxs, taraqqiyot, rivojlanish, hissiyot, ehtiyoj, bola, muaamo, psixik vaziyat, tarbiya, yolg'izlik.

СТРЕСС КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТИ

Элов Зиёдулло Сатторович*Доцент, доктор психологических наук,
Азиатский международный университет,
город Бухара***Боймуродов Мафтулбек Илёсович***Магистрант Азиатского международного
университета, город Бухара***Аннотация.**

ВВЕДЕНИЕ: В мировой системе образования все большую актуальность приобретает вопрос повышения стрессоустойчивости в целях обеспечения психического и физического здоровья молодых людей, которые несут ответственность за будущее общества. В Уставе ВОЗ говорится: «...стресс представляет собой серьезный риск для здоровья сегодняшних школьников и студентов, и если молодые люди не научатся здоровым способам управления текущим стрессом, это может иметь серьезные последствия для их здоровья». Это требует расширения масштаб научных исследований в этой области. В этой связи повышение стрессоустойчивости студентов и обеспечение эффективности их учебной деятельности путем организации коррекционных занятий, направленных на снижение их восприимчивости к стрессу, смягчение его негативного влияния на успеваемость, психическое и физическое здоровье, являются актуальными проблемами. В статье подробно анализируются подобные вопросы.

ЦЕЛЬ: Научно изучить социально-психологические причины стресса и его влияние на развитие личности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В мировых высших учебных заведениях и исследовательских центрах вопросы стресса, стрессоустойчивости и совладающего поведения являются одними из актуальных проблем в области психологии. Исследования сосредоточены на выявлении психологических факторов, вызывающих стресс, и изучении когнитивных, конативных и аффективных сфер лиц, подверженных стрессу. Важно повысить устойчивость к стрессу у молодежи, подверженной стрессу, чтобы укрепить ее психическое здоровье и исключить снижение результатов обучения и качества образования среди учащихся в результате негативного последствия стресса. В связи с этим возникает необходимость проведения комплексного изучения психологических основ стрессоустойчивости, проведения научных исследований по повышению стрессоустойчивости у молодых людей, склонных к стрессу, путем разработки и применения на практике необходимых психологических механизмов выработки стратегий совладания и преодоления стресса. резервы преодоления трудностей во время обучения.

ВЫВОДЫ: Наши предки подчеркивали, что они должны быть достойны этого, приводя примеры из хадисов в воспитании своих детей. В частности, в хадисе Кудси говорится: «О слуги Мои, если Я испытаю верующего из числа Моих слуг бедой, а он восхвалит Меня и проявит терпение к Моим испытаниям, то он выйдет оттуда чистым от своих грехов». как будто он родился от своей матери». «Всё будет хорошо». В таких хадисах можно воспитать детей устойчивыми к стрессу, объяснив им, что такая награда обещана тем, кто проявляет терпение, когда невзгоды трудно переносить. Мы также можем наблюдать устойчивую реакцию на стресс у современных людей и молодежи, воспитанных на этой исламской идеологии.

Ключевые слова: стресс, аффект, депрессия, личность, развитие, эмоция, потребность, ребенок, проблема, психологическое состояние, воспитание, одиночество.

STRESS AS A SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PROBLEM IN THE PERSON

Elov Ziyodullo Sattorovich*Associate professor, Doctor of Psychology
(DSc), Asian international university, Bukhara
city***Boymurodov Maftunbek Ilyos o'g'li***Master's student at Asian International
University, Bukhara city*

Annotation.

INTRODUCTION: In order to ensure the mental and physical health of young people responsible for the future of society in the world education system, the issue of increasing their stress resistance is becoming increasingly urgent. As stated in the Charter of the World Health Organization: "...stress is a great harm to the health of schoolchildren and students of the current era, and if young people do not learn healthy ways to manage current stresses, it can seriously affect their health," it requires expanding the scope of scientific research in this area. In this regard, reducing the susceptibility of students and students to stress, organizing corrective exercises to reduce their negative impact on their academic performance, mental and physical health, and increasing their stress resistance and ensuring the effectiveness of their academic activities remain urgent problems. The article analyzes such issues in detail.

GOAL: To scientifically study the socio-psychological causes of stress and its impact on personal development.

MATERIALS AND METHODS: In world higher education and research centers, the issues of stress, stress resilience, and coping behavior are one of the urgent problems in the field of psychology, and in research, it is important to identify psychological factors that cause stress, strengthen the mental health of individuals prone to stress by influencing their cognitive, conative, and affective spheres, and increase the stress resilience of young people prone to stress in order to eliminate the decrease in the learning index and quality of education observed among students as a result of the negative complications of stress. In this regard, there is a need to conduct a comprehensive study of the psychological foundations of stress resilience, develop the necessary psychological mechanisms for developing coping strategies and coping reserves in the educational process of young people prone to stress, and conduct scientific research to increase their stress resilience by developing and applying them in practice.

CONCLUSIONS: Our ancestors have emphasized that it is appropriate to raise their children by citing examples from hadiths. In particular, the Qudsi Hadith states: "O My servants, if I test a believer from among My servants with a calamity, and he praises Me and endures My test patiently, when he gets up from that place, he will be as pure from his sins as when he was born from his mother." In such hadiths, it was possible to raise children to be resilient to stress by explaining to them that such a reward is promised to those who are patient when it is difficult to endure a calamity. We can also see a resilient attitude to stress in modern people and youth who are raised with this Islamic idea.

Keywords: stress, affect, depression, personality, development, emotion, need, child, problem, psychological situation, upbringing, loneliness.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan vaqtdan boshlab o'tgan davr mobaynida ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va ayniqsa, madaniy sohada katta yutuqlarga erishishi bilan bir qatorda o'zining haqiqiy tarixini, ulug' ajdodlar qoldirgan boy ma'naviy-madaniy merosini o'rganish imkoniyatiga ham ega bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta'biri bilan aytganda, «Mayli yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodlarimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin...».

Prezidentimizning Oliy Majlisga murojaatnomasida: «...bu ma'naviy xazinani qanchalik ko'p o'rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko'p savollarga to'g'ri

javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ'ib qilsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab etadi», degan fikrlari ham ko'hna zaminimizda yashab o'tgan allomalarning har bir masala yuzasidan bildirgan qarashlarini o'rganish nechog'lik muhim ekanligini yana bir karra asoslaydi.

Qariyb bundan 3000 yillar muqaddam, bizning zaminimizda yaratilgan, insoniyatning ilk qo'lyozma manbalaridan bo'lmish «Avesto»ning asosiy shiori: «Ezgu niyat, ezgu so'z, ezgu amal» - degan fikrning ilgari surilgani yoki buyuk allomamiz Abu Rayxon Beruniy ta'kidlaganidek: «Jon osmondan bir holat va kayfiyatda tushadigan yomg'ir suviga o'xshaydi. Asl moddasi turlicha bo'lib, yomg'irga qo'yilgan tilla, kumush, shisha, chinni, sopol va sho'r tuproqdan yasalgan idishlarga

yomg'ir suvi yig'ilsa, suvning ko'rinishi, mazasi va hidi o'zgaradi» kabi fikrlarning o'ziyoq zaminimizda psixologiyaga tegishli ildizlar qadim-qadimga borib taqalishini asoslaydi.

Biz ularning bebaho fikrlari va tengsiz meroslarini o'rganish orqali nafaqat hayotda ko'p narsalarni bilib olishimiz, balki o'rganilayotgan muammo yuzasidan ham ularning qimmatli fikrlar bildirganligini tahlil qilishimiz va bu ma'lumotlardan o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy-ruhiy barkamolligini ta'minlash maqsadida foydalanishimiz mumkin.

Psixologik adabiyotlar tahliliga asoslanib aytish mumkinki, stressga barqarorlik tushunchasi stressogen vaziyatlarda sabrlik, chidamlilik, shukronalik bilan munosabatda bo'lishni ifodalaydi. Qadimgi manbalar tahlili esa mazkur masalaning tarixdanoq dolzarb bo'lganligini asoslashga doir ma'lumotlar bilan tanishish imkonini beradi.

Bizga ma'lumki, ota-bobolarimizning hayot tarzida bag'rikenglik, chidamlilik, sabrlik, ayniqsa shukronalik tarbiyasi uzoq tarixga ega. Ular farzandlariga yoshligidan boshlab taqdirida sodir bo'ladigan barcha mushkulotlarga, favqulodda vaziyatlarga, muammolarga, qiyinchiliklarga sabr bilan munosabatda bo'lish, shukrona keltirish, ularni engib o'tish, bag'rikeng bo'lish kabi sifatarni tarbiyalashga alohida urg'u berganlar. Bunday munosabatning zamirida hatto boshqa din va millat vakillariga nisbatan hurmat, o'zga xalqlarning madaniyati, tili, urf-odatlarini hurmat qilishdan tortib, toki o'zining yoki yaqinlarining boshiga biror-bir mushkulot tushganida, qiyinchiliklarga duch kelganida sabr qilishlik hamda bu vaziyatdan chiqish yo'llarini izlash, yo'l topilmaganda esa shukronalik bilan o'zini qo'lga olish kabi fazilatlarni singdirganlar. Shu asosda ular sabrlik va shukronalik tarbiyasini avloddan-avlodga targ'ib qilganlar.

O'tmishdagi manbalardan biri va islom dinining asosi bo'lgan «Qur'oni Karim»da va Hadisi sharifda, shuningdek dunyo sivilizatsiyasiga betakror hissa qo'shgan Abu Ali Ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Jaloliddin Rumiy, Najmiddin Kubro, Alisher Navoiy kabi allomalarimiz o'z asarlarida shaxs hayotida sodir bo'ladigan turli xil qiyinchiliklar, yoqimsiz, istalmagan va kutilmagan holatlar, shuningdek bunday paytda odam o'zini qanday tutishi lozimligi

haqida gapirib, bunday vaziyatdan chiqib ketish yo'llarini ham tahlil qilganlar.

Prezidentimiz Oliy Majlisga murojaatnomasida «...islom dinining insonparvarlik mohiyatini» uning «olijanoq maqsadlarga xizmat qilishini targ'ib etish kun tartibimizdagi doimiy masalalardan biri bo'lib qolishini» alohida ta'kidlab o'tganlar, shunga ko'ra, tadqiqot predmetiga tegishli sharhlarning Qur'oni Karimdagi tahlili bilan mavzuning qadimda ham qay darajada muhim va dolzarb bo'lganligini asoslashga xizmat qiladi.

O'tmishdagi tarixiy manbalardan biri Qur'oni Karimda shaxs hayotida sodir bo'ladigan hissiy holatlarga duch kelinganda undan talab etiladigan stressga barqarorlikka nisbat berilgan fikrlarni ko'plab uchratish mumkin. Bu manbada insonning ruhiy va ma'naviy kamolga etishishiga to'sqinlik qiluvchi salbiy xislatlardan biri sifatida insondagi g'azabga e'tibor qaratiladi va u inson uchun ruhiy razolat sifatida talqin etiladi. Buning ma'nosi shuki, g'azab kelganda aql qochadi, inson yuzaga kelgan qiyin vaziyatlarga sabr-toqat qila olmay qoladi, o'z manfaati va obro'sini himoya qilaman deb johillikka yo'l qo'yadi, bunday holatlarda esa g'azab inson salomatligiga zarar etkazishi mumkin. Shuning uchun islomda insonni har qanday qiyin vaziyatlarda ham aql bilan ish tutishga va o'z hissiyotlarini boshqara olishga chaqiruvchi fikrlar juda ko'p uchraydi. Ushbu manbaga tayangan holda aytish mumkinki, kishining g'azablangan holatda chiqaradigan hukmi, aytadigan so'z va fikrlari yoki amalga oshiradigan xatti-harakatlari johillik belgisi bo'lib hisoblanadi. Shu bois islom ilmida stressga barqarorlik ma'nosidagi yana bir tadbir sifatida inson uchun g'azabni bosishning o'zi bilangina kifoyalanib qolish kerakmasligi, shuning bilan birga uni qo'zg'agan holat yoki shaxsni kechira olish xislatiga ega bo'lish ham kerakligi uqtiriladi.

Bu fikrlarni psixologik jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak, stressga barqarorlikning asosida yotuvchi emotsional intellektning tashqi aspektlari bo'lgan boshqalarning hissiyotlarini tushunish va boshqalarning hissiyotlarini boshqarishga o'xshatish mumkin.

Bundan tashqari Qur'onda kishilarni ehsonli, qo'li ochiq, bag'rikeng, muruvvatli, kengfe'lli bo'lishga undagan holda, bular yuksak ma'rifat belgisi ekanligi ta'kidlanadi. Ota-bobolarimiz ham kimda-kim odamlardan himmati,

muruvvatini ayamasa, sahovat eshigini bekitmasa, bundan eng avvalo uning o'zi katta naf ko'rish, ma'naviy qoniqish hosil qilishi va ruhi ko'tarilishi kabi fikrlarni o'sib kelayotgan yosh avlod ongiga singdirgan holda ularni kelgusi hayotga tayyorlab borganlar.

Islom ilmiga tegishli adabiyotlar sharhiga nazar tashlansa, islomda sabr, bardosh, qanoat, shukronalik kabi tushunchalarga juda keng o'rin ajratilgan-ki, ushbu tushunchalarning mazmun-mohiyati aynan tadqiqot ob'ektimiz bo'lgan stressga barqarorlikning asosida yotuvchi tushunchalardir. Shunga ko'ra, islomning bosh kitobi bo'lgan Qur'oni Karimdagi aynan tadqiqotimiz predmetiga yondosh bo'lgan tushunchalarga oid izohlarning mazmun-mohiyatini psixologik jihatdan tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Mazkur manbaning ko'plab suralarida sabr haqidagi fikrlar keltirilgan bo'lib, Olloh o'z bandalarini sabr qilishga undaganligini ko'rish mumkin. Jumladan, «Agar chin mo'min bo'lsangiz, ba'zi mag'lubiyatingiz sababli sustlashmangiz ham, g'amgin ham bo'lmangiz» (Oli imron, 139-oyat), «Alloh shukr qilguvchilarni albatta mukofotlagay» (Oli imron, 144-oyat), «Alloh sabrlilarni sevar» (Oli imron, 146-oyat), «Ey iymon keltirganlar! Sabr qilingiz, bag'rikeng bo'lingiz va sabr ila g'olib keling» (Oli imron, 200-oyat); «Va sabr qil. ... Alloh yaxshilik qilguvchilarning ajrini zoe qilmaydi» (Hud, 115-oyat); «...Va o'zingga etgan musibatga sabr qil» (Luqmon, 17-oyat); «Va sabr qiling. Albatta Alloh sabr qilguvchilar bilan birgadir» (Anfol, 46-oyat); «Albatta Biz sabr etganlarni qilib yurgan amallarining eng go'zaliga beriladigan ajr ila mukofotlaymiz» (Nahl, 96-oyat).

Ushbu fikrlar orqali ilmiy tadqiqotimizda ilgari surayotgan stressga barqarorlikning asosida yotuvchi shukronalik, sabrlilik va tolerantlik xususiyatlari islom ilmida qay darajada ahamiyatli bo'lganligini va buning asosli tarzda yoritilganligini ko'rish mumkin. Aslida, islom dini psixologiya sohasida o'rganilayotgan barcha muammolarning keng qamrovini o'zida jamlaganligini va bu tasbehlar qadimdan to hozirgi davrgacha ham o'z qadrini yo'qotmaganligini yuqoridagi oyatlar tasdiqlab turibdi.

Shuningdek, qudsiy hadislarida ham stressga barqarorlikka yondosh tushunchalar borasidagi fikrlar juda ko'p bor qayd etilgan. Xususan: «Ey

bandalarim! Men bandalarimdan birortasiga badaniga yoki mol-dunyosiga musibat yuborsam, u mening musibatimni sabr bilan kutib olsa, men qiyomat kunida uning nomiga torozi tikishdan yoki uning amal daftarini ochishdan hayo qilaman (chunki uning amallari taroziga sig'maydi, men o'z fazlu-karamim bilan amal daftaridan nuqsonlarni berkitaman) va azob bermayman» «Hech bir jonni toqatidan tashqarisiga taklif (amr) qilmaymiz» (An'om surasi, 152-oyat); [156].

Alloh taolo O'z rasuliga xitoban marhamat qiladi: «Ma'lumki, Sizdan avvalgi payg'ambarlar ham yolg'onchi qilinganlar. So'ng to ularga Bizning yordamimiz kelgunicha yolg'onchi qilinganlariga va chekkan aziyatlariga sabr qilganlar» (An'om surasi, 34-oyat); «Bas, Siz ham o'tgan payg'ambarlar orasidagi ulul-azm – sabr-matonat egalari sabr qilganlaridek mushriklarning ozor-aziyatlariga sabr qiling... » (An'om surasi, 114-oyat);

Ushbu hadislarida keltirilgan fikrlarni tahlil qilinsa, har bir inson hayotida qiyinchilik va muammolarning yuzaga kelishi tabiiyligi va bu muammo va qiyinchiliklarga sabr-bardosh bilan chidaganlar oxir-oqibat yaxshiliklarga, baxtli kunlarga, ma'lum bir muvaffaqiyatlarga erishishiga o'rgatiladi. Bu esa ayni mavzudagi stressga barqarorlikning asosida yotuvchi xislatlar bo'lib, bugungi kun kishilari uchun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Islom ilmini keng targ'ib etuvchisi hisoblangan Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning o'z sahobalariga uqtirgan fikrlarida va o'zlari amalga oshirgan ishlari, xatti-harakatlarida ham aynan, stressga barqarorlikka nisbat berilganini ko'rish mumkin. Jumladan, u kishi o'z sahobalarini mo'min bo'lishlikka targ'ib etar ekanlar, mo'minlarning sabrli (stressga barqaror) kishilar bo'lishi haqida quyidagi fikrlarni bildirganlar, mo'minlar «... xursand va xafa qilguvchi hodisalar qarshisida shukr va sabr ila o'zini muvozanatda saqlaydi. Bunday muvozanatni saqlay olmaganlar esa biron musibat kelsa, yoqasini yirtib dod-faryod ko'tarib, sabr ko'rsatmay, savobdan mahrum bo'ladi».

Ota-bobolarimiz o'z farzandlari tarbiyasida hadislardan misollar keltirib shunga munosib bo'lishini ta'kidlab kelishgan. Xususan, Qudsiy hadisda aytiladiki: «Ey, bandalarim, Men bandalarim ichidan bir mo'min kishini biror musibat

etkazib imtihon qilsam, u menga hamd aytib, mening imtihonimga sabr qilsa, u o'sha joydan turganida xato-gunohlaridan onadan tug'ulgandek pok bo'lib turadi». Bu kabi hadislarlarga musibatga chidash qiyin bo'lganida unga sabr qilguvchilarga ana shunday mukofot va'da qilinayotganligini

farzandlarga tushuntirish orqali ularni stressga barqaror qilib tarbiyalash mumkin bo'lgan. Aynan shunday islomiy g'oya orqali tarbiyalangan hozirgi zamon kishilari va yoshlarida ham stressga barqaror munosabatni ko'rishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Elov Z.S. Sud psixologik ekspertizasi tarixi rivojlanish jarayoni bosqichlari. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 4 – SON / 2024 - YIL / 15 – APREL. 306-313
2. M.A.Gafarova., Z.S.Elov. Inklyuziv ta'limda pedagog-psixologning kasbiy psixologik xususiyatlari. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 4 – SON / 2024 - YIL / 15 – APREL. 477-480
3. Z.Elov. Социально-психологические причины формирования девиантного поведения у подростков. Pedagogik mahorat. Ilmiy jurnal. 2024
4. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal 5/3. 2024
5. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78
6. O.Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024
7. Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023
8. Z.Elov. O'z joniga qasd qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54
9. Z.Elov. Shaxsda fobiya holati va uning diagnostikasi. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (11), 66-74
10. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22
11. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Elov Ziyodullo Sattorovich

Osiyo xalqaro universiteti dotsenti, Psixologiya fanlari doktori (DSc)

elovziyo2021@gmail.com

Boymurodov Maftunbek Ilyos o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti magistranti,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

OILADA OTA-ONA FARZAND MUNOSABATLARNING O'ZIGA XOS IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna

Buxoro davlat universiteti,

Psixologiya kafedrası dotsenti

psixologiya fanlari doktori (Phd), Buxoro shahri

Annotatsiya.

Kirish: Mazkur maqolada oiladagi ota-ona va farzand munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Oilaning jamiyatdagi o'rnini, farzand tarbiyasida ota-onaning roli, ularning o'zaro aloqalari hamda ushbu munosabatlarning shaxs shakllanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari oiladagi sog'lom muhitni shakllantirishda psixologik yondashuvning ahamiyatini ochib beradi.

Oila – bu jamiyatning asosiy ijtimoiy instituti bo'lib, insonning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar oiladagi umumiy muhitni belgilaydi va bu munosabatlar jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada oiladagi munosabatlarning o'ziga xos jihatlari, ularning shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar hamda ijtimoiy-psixologik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar oila a'zolarining o'zaro hurmat, mehr-oqibat va mas'uliyat asosida quriladi. Ushbu munosabatlar farzandning psixologik rivojlanishiga, o'zini anglashiga va jamiyatdagi rolini belgilashga bevosita ta'sir qiladi. Oila a'zolarining psixologik holati, ijtimoiy mavqei va madaniy qadriyatlari oiladagi munosabatlarning shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Bundan tashqari, oiladagi kommunikatsiya usullari va tarbiya uslublari ham munosabatlarning sifatiga ta'sir qiladi.

Ota-ona va farzand o'rtasida yuzaga keladigan nizolarni hal qilishda ochiq muloqot, o'zaro tushunish va kompromisga erishish muhim ahamiyatga ega. Psixologik maslahatlar va treninglar oiladagi muhitni yaxshilashga yordam beradi. Ota-ona farzand tarbiyasida nafaqat namunali bo'lishi, balki uning qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olishi zarur. Bu esa farzandning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va uning ijtimoiylashuv jarayonini osonlashtiradi.

MAQSAD: Oilada ota-ona farzand munosabatlarning o'ziga xos ijtimoiy psixologik xususiyatlarini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot davomida kuzatish, suhbat, so'rovnoma va psixologik testlar usullari qo'llanildi. Respondentlar sifatida turli yoshdagi ota-onalar va farzandlar jalb qilindi. Ma'lumotlar statistik tahlil yordamida umumlashtirildi.

XULOSA Oiladagi sog'lom munosabatlar farzandning shaxs sifatida to'laqonli rivojlanishida asosiy omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ochiq muloqot, mehr-muhabbat va o'zaro hurmat oiladagi barqarorlikni ta'minlashning asosiy shartlaridir. Shuningdek, psixologik yondashuvlar oiladagi nizolarni samarali hal qilishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: oila, ota-ona, farzand, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, tarbiya, munosabatlar, psixologik yondashuv.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ.

Исмамова Дилафруз Туймурадовна

Бухарский государственный университет,

Доцент кафедры психологии

Доктор психологических наук (PhD), г. Бухара

Аннотация.

Введение: В статье анализируются социально-психологические особенности детско-родительских отношений в семье. Рассматривается роль семьи в обществе, роль родителей в воспитании детей, их взаимоотношения, а также влияние этих взаимоотношений на формирование личности. Результаты исследования раскрывают важность психологического подхода в создании здоровой среды в семье.

Семья является основным социальным институтом общества и играет важную роль в формировании человека как личности. Взаимоотношения родителей и детей определяют общую атмосферу в семье, и эти отношения напрямую влияют на социально-психологические процессы в обществе. В статье анализируются особенности семейных отношений, факторы, влияющие на их формирование, и социально-психологические подходы.

Отношения между родителями и детьми строятся на взаимном уважении, доброте и ответственности между членами семьи. Эти отношения напрямую влияют на психологическое развитие ребенка, его самосознание и определение его роли в обществе. Психологическое состояние, социальный статус и культурные ценности членов семьи являются важными факторами формирования семейных отношений. Кроме того, на качество отношений влияют методы общения и стили воспитания в семье.

Открытое общение, взаимопонимание и компромисс важны в разрешении конфликтов между родителями и детьми. Психологическое консультирование и обучение могут помочь улучшить семейную обстановку. Родители должны не только быть образцовыми в воспитании своих детей, но и учитывать их интересы и потребности. Это повышает уверенность ребенка в себе и облегчает процесс его социализации.

ЦЕЛЬ: Изучить социально-психологические особенности детско-родительских отношений в семье.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании использовались методы наблюдения, интервью, анкетирования и психологического тестирования. В качестве респондентов были привлечены родители и дети разного возраста. Данные были обобщены с использованием статистического анализа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Здоровые отношения в семье являются ключевым фактором полноценного развития ребенка как личности. Результаты исследования показывают, что открытое общение, любовь и взаимное уважение являются главными условиями обеспечения стабильности в семье. Психологические подходы также играют важную роль в эффективном разрешении семейных конфликтов.

Ключевые слова: семья, родители, ребенок, социально-психологические особенности, воспитание, взаимоотношения, психологический подход.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PARENT-CHILD RELATIONSHIPS IN THE FAMILY

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna

Bukhara State University,

Associate Professor of the Department of Psychology

Doctor of Psychology (PhD), Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article analyzes the socio-psychological characteristics of parent-child relationships in the family. The role of the family in society, the role of parents in raising children, their mutual relations, and the impact of these relationships on the formation of the personality are considered. The results of the study reveal the importance of a psychological approach in creating a healthy environment in the family.

The family is the main social institution of society, which plays an important role in the formation of a person as a person. The relationship between parents and children determines the general environment in the family, and these relationships directly affect the socio-psychological processes in society. This article analyzes the specific aspects of family relationships, factors affecting their formation, and socio-psychological approaches.

The relationship between parents and children is built on the basis of mutual respect, kindness, and responsibility of family members. These relationships directly affect the psychological development of the child, his self-awareness, and the determination of his role in society. The psychological state, social status and cultural values of family members are important factors in the formation of family relationships. In addition, communication methods and upbringing styles in the family also affect the quality of relationships.

Open communication, mutual understanding and compromise are important in resolving conflicts between parents and children. Psychological counseling and training help improve the family environment. Parents should not only be exemplary in raising their children, but also take into account their interests and needs. This increases the child's self-confidence and facilitates the process of their socialization.

GOAL: To study the specific socio-psychological characteristics of parent-child relationships in the family.

MATERIALS AND METHODS: The methods of observation, interview, questionnaire and psychological tests were used during the study. Parents and children of different ages were involved as respondents. The data were summarized using statistical analysis.

CONCLUSION: Healthy relationships in the family are a key factor in the full development of a child as a person. The results of the study show that open communication, love and mutual respect are the main conditions for ensuring stability in the family. Also, psychological approaches play an important role in the effective resolution of conflicts in the family.

Keywords: family, parents, child, socio-psychological characteristics, upbringing, relationships, psychological approach.

Bugungi kunda inson o'zining to'laqonli baxtini his etishida oila va undagi shaxslararo munosabatlar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ma'lumki, har bir oilada kamol topayotgan bolalarning psixik xususiyatlari, jumladan, emotsional intellektining o'ziga xosligini o'rganish hozirgi davrda oilaviy munosabatlar psixologiyasining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Shaxsning jismonan, aqlan va shu bilan birga psixologik jihatdan rivojlanishi asosan u tarbiyalanayotgan oila muhitiga bog'liqdir. Bunda ota-onaning o'rni juda muhim ekanligi ko'p jihatdan o'z tasdig'ini topgan. Oila jamiyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Oilaning shakllanishi va rivojlanishi jamiyat hayotidagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy munosabatlar bilan bevosita bog'liq ravishda amalga oshgan. Jamiyat hayotida bo'lib turadigan o'zgarishlar, kishilarning turmush tarzi, yashash va mehnat qilish sharoitlari, milliy axloq normalari, psixologiyasi, diniy e'tiqodlari ham oilaviy munosabatlarning axloqiy, huquqiy, ijtimoiy mezonlariga ta'sir ko'rsatgan. Oila muammosiga bag'ishlangan tadqiqotlarni o'rganar ekanmiz, unda oilaviy munosabatlarning huquqiy, axloqiy asoslari, ota-onalarning jamiyat va farzandlari oldidagi burchi masalasi doim olimlarning diqqat markazida bo'lgan. Shuningdek, yoshlar oilaning buyuk ma'naviyat, qadriyat, burch va mas'uliyat ekanini anglab etmoqlari zarurligi, yigit va qizlar mustahkam oilani shakllantirish borasidagi milliy an'analarimiz, qadriyatlarimiz haqida yoshligidan to'la va to'g'ri tasavvurga ega bo'lishlari lozimligini ta'kidlaganlar. Shunki oiladagi hayot, otaonaning bir-biriga munosabati ham ana shunday tushuncha va tasavvurlar shakllanishining asosiy shartlaridandir. Shubhasiz barcha ijtimoiy institutlarda oila mexanizmlarini nazariy tahlil etish bilan bog'liq muammolar o'rganilmoqda. Oila ichidagi o'zaro ta'sir ijtimoiy o'zaro ta'sirning quyi tizimi bo'lsada, oiladagi o'zaro ta'sir holatlari ko'p jihatdan tashqi (ob'ektiv) ijtimoiy vaziyat reaksiyasi bo'lib, bunday oila tizimida ijtimoiy muhit o'zgarishi va deformatsiyasi sharoitida bog'liq. Oila tizimi bir qator qarama-qarsiliklarning mavjudligi bilan munosabatlarning ijtimoiy – psixologik mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Bola tug'ilgan paytidayoq muayyan ijtimoiy muhitga moslashish jarayonini boshidan kechiradi. Tevarak atrofdagi ijtimoiy muhit bolaning

o'sayotgan ongigi uyushgan holda ta'sir etadi. Shu boisdan bola psixikasi atrof muhitga mos ravishda shakllanadi. Bola shaxsining rivojlanishidagi biologik va ijtimoiy psixologik omillarning qay birini hisobga olish kerakligi haqida emas balki ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning zanjiri sifatida anglashdan iboratdir.

Mavzu mohiyatidan kelib chiqib ota-ona va farzand munosabatlarning psixologik xususiyatlarni nazariy – amaliy jihatlarini o'rganish borasida tadqiqotlar mavjud bo'lib bulardan oiladagi shaxslararo munosabatlar tushunchalarini tahlil etish bo'yicha (G.M.Andreeva, A.Ya Varga, V.M.Vovik, A.I.Zaxarov, V.N.Myasishchev, N.N.Obozov, A.S.Spivakovskaya, V.V.Stolin, E.G. Bola-ota-ona munosabatlarning psixologik-pedagogik asoslari haqidagi qoidalar (A.L.Varga, R.V.Ovcharova, A.S.Spivakovskaya, E.G.Eidemiller, V.V.Justitskis); Ota-ona munosabatlarning psixologik tomonlarini o'rgangan tadqiqotchilardan L.R.Bolotina, P.Ya. Galperina, N.K.Krupskaya, A.S.Makarenko, V.A. Petrovskiy, V.A. Suxomlinsogo, K.D. Ushinskiy, ST.Shatskiy, R.S.Berns, D.J.Boulbi, V.V. Davydova, M.I. Lisin, A. Markush va boshqalar bolaning ijtimoiy-psixologik moslashish jarayonlarida oiladagi munosabatlar irarxiyasiga bog'liq ekanligini e'tirof etishgan. Xususan Mashhur pedagog A.S Makarenko bolaning imkoniyatlariga e'tibor berib bola shaxsini loyhalashtirish kerakligini aytadi.[1] Demak bolaning shakllanishida ijtimoiy hayotning roli katta bo'lib bunda ota-ona munosabatlarning o'zaro mo'tadillashuvi bevosita bola tarbiyalanishi uchun asosiy o'rinda turadi. Estoniyalik sotsiologlar E.Tit va V.Ukolovalar oilani mikroguruh sifatida ko'rib, uning barqarorligi borliq va faoliyat ko'rsatishning o'ziga xos maqsad bilan xarakterlanadi deb quyidagicha tasniflaydi.;

- bolalarni tarbiyalash bilan bog'liq maqsadlar;

- turmush o'rtoqlarning shaxs sifatida yanada rivojlanishiga asoslangan maqsadlar;

- o'z uyingizni yaratish, unga o'ziga xoslik va qulaylik berish zarurati bilan belgilanadigan maqsadlar.[2]

Bizni faqat bitta narsa qiziqtiradi - ijtimoiy jihatdan ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi optimal munosabatlarning ijtimoiy-psixologik shartlanganligiga muvofiq ota-onalarning

kommunikativ o'zaro ta'siriga, ya'ni bolalar bilan dialogik muloqotga kirishish muammolarining psixologik yo'llarini aniqlash kerak. Shu bilan birga, ota-onalarning bolalar bilan dialog aloqasini faollashtirishga bo'lgan ehtiyoji ushbu jarayonda birgalikdagi kognitiv makonni yaratish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunday shartlar, shuningdek, ota-onalar va farzandlarning ichki mas'uliyatining rivojlanish xususiyatini o'z ichiga oladi; ota-onalarning farzandlarning psixologik va fiziologik xususiyatlari haqidagi bilimlari; o'zaro hamkorlik tajribasini to'plash; birgalikdagi faoliyat uchun imtiyozlar; ota-onalarning psixologik madaniyati. Ijtimoiy-psixologik sharoitlar, shuningdek, har bir alohida oila uchun ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarni optimallashtirish strategiyasi, taktikasi va dasturini belgilashda individual va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarni, shuningdek, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirishning maqsadli, har tomonlama didaktik jarayonini tashkil etishni o'z ichiga oladi.

Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi sub'ekt-sub'ekt o'zaro munosabatlarining ijtimoiy-psixologik va pedagogik kompetensiyasi. Ota-onalar va farzandlarning o'zaro munosabatlariga ta'sir qiluvchi turli xil sharoitlarni tahlil qilish natijalariga ko'ra, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi ijtimoiy-psixologik o'zaro ta'sir omillari quyidagilardir: - ob'ektiv, ijtimoiy vaziyatning o'zgarishi bilan bog'liq, bu bolaning tarkibiy va psixologik deformatsiyasiga ta'sir qilgan. Natijada bola va ota-ona hamkorligida bir-birini tushunish imkoniyatlarini ochib beradi.

Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar sohasida ko'plab tadqiqotlar mavjudligiga qaramay, ularning barchasi juda tarqoq va umuman muammoning qisman ko'rinishini ifodalaydi. Ularning aksariyati, birinchi navbatda, klinik sharoitda bolalar va ota-onalarning o'zaro ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishning navbatdagi dolzarbligi - bu ota-onalikni chuqur ko'rib chiqish va bolalar quyi tizimini tahlil qilish va tushunishning haqiqiy etishmasligi. Bundan tashqari, hozirgi bosqichda ota-onalarning past ijtimoiy-psixologik madaniyati tashxisi qo'yilgan, bu o'smirlik davrida deviant xatti-harakatlarning o'sishiga, ota-onalar bilan nizolar, bolalarning uydan va oiladan chiqib ketishiga, bolalarning o'z

joniga qasd qilishlari, shafqatsizligi, tajovuzkor xatti-harakatlarining ko'payishiga yordam beradi. va bolaning shaxsiyati va oilaviy munosabatlar tizimini rivojlantirishdagi boshqa buzilishlar. Bu esa ota-onalar bilan maxsus, tizimli ijtimoiy-psixologik ishlarni olib borishni taqozo etadi. Farzand va ota-ona munosabatlari oila tizimining faoliyatining asosiy mexanizmlaridan biridir. Bu ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar, shu jumladan uning elementlarining xilma-xilligi. Ushbu munosabatlar tizimida etakchi va muhim rol ota-ona munosabatlariga tegishli. Ota-ona munosabati - bu o'ziga xos shakllanish va rivojlanish jarayoniga (bolalar tug'ilishi va tarbiyalanishi) ega bo'lgan ijtimoiy-psixologik dinamik hodisa va uch komponentli tuzilishga ega: kognitiv komponent - o'zaro ta'sir qilish usullari va shakllari haqidagi bilimlar, g'oyalar. bola bilan, asosan, ota-ona munosabatlarida, bolani va o'zini ota-ona sifatida idrok etish va anglashda amalga oshiriladi; hissiy - ota-ona munosabatlarining hissiy foni, ota-ona tuyg'ulari va sevgisida namoyon bo'ladi; xulq-atvor - ota-ona ta'limining xususiyatlari va uslubida namoyon bo'ladigan bola bilan o'zaro munosabatlarning shakli va usullari.[4] Ota-ona va bola munosabatlarining ikkinchi tomoni - bu bolaning ota-onasiga munosabati. Bu bolaning ota-onalari bilan munosabatlaridan qoniqish yoki norozilik darajasini yuzaga keltirishi mumkin. Bolaning ota-onalarga bo'lgan munosabati ota-onalarni bir butun sifatida idrok etishni o'z ichiga oladi - "ota-ona juftligi" (kognitiv komponent), ota-onalarga bo'lgan muhabbat (hissiy) va xulq-atvor ko'rinishlari (xulq-atvor). Bolaning oila va uning a'zolarini idrok etishining o'ziga xos xususiyatlarida namoyon bo'lib bu quyidagicha bosqichlarga bo'linadi.

Birinchi bolaning munosabati darajasida; hissiy-irodaviy - hissiy jihatdan, ya'ni ota-ona tuyg'ularida va ota-ona munosabatlarida sevgida; ota-onalarga ijobiy munosabatda va muhabbatda bo'lishi Ikkinchi kommunikativ-xulq-atvorda - xulq-atvorda, ya'ni. oilaviy tarbiya uslubi va xususiyatlarida. Bolaning xulq-atvorining xususiyatlarida aks etadi. G.S.Abramovanning tadqiqotlari bola va kattalar o'rtasidagi hamkorlikka bag'ishlangan. U uchta turni ajratib bola va kattalar o'rtasidagi hamkorlikni yuzaga keltiradi. Taqiqotchilari quyidagicha tasniflab beradi. Birinchi tur vaziyatli. Kattalar kabi hamkorlik bilan bo'lardi

bilan o'zaro ta'sir doirasini cheklab, bolaning mumkin bo'lgan rivojlanishi uchun sun'iy to'siq yaratadi. Ikkinchi tur - operatsion. Hamkorlikning bu turi nafaqat dolzarb, balki bolaning potentsial shaxsiy imkoniyatlari, ammo shunga qaramay, kattalar bu borada butun tashabbusdir o'zaro ta'sir o'z zimmasiga oladi. Muallif hamkorlikning uchinchi turini bola va voyaga etgan kishi bir-biri uchun eng yuqori qiymatni anglatadi deb ta'kidlagan. [3] Oddiy aqliy rivojlanish, shu jumladan rivojlanish uchun oilaviy farovonlikning roli psixo-emotsional sohada u psixologlarning asarlarida bir necha bor ifodalangan. I. M. Listik ta'kidlashicha to'liq bo'lmagan oila sharoitida ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish zarurati dolzarbdur, ehtimol, oila ijtimoiy birlik sifatida tashkil etilganidan va uchburchaklar o'rnatilganidan beri sog'lom ona-ota-bola munosabatlari sifatida munosabatlar to'liq oilada ijobiy natijalarni berishi mumkin.[4] Ota –ona va

farzandlar o'rtasidagi psixologik munosabatlarni hissiy-emotsional holatlar asosida shakllantirish mezoni muhim ahamiyatga ega. Bunday munosabatlar shaklida rivojlangan oila tizimi barqarorlashadi. Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash lozimki ota-onalarimiz hamda farzandlarimizning bir-birlariga qanday munosabatda bo'lishlari xulq-atvorning namoyon bo'lishlar tashkil etishlari bevosita ijtimoiy – madaniy omillarga bog'liqdir. V. Karimo vaning ta'kidlashicha, "Oilaviy munosabatlarning eng ta'sirli, jozibali va muhim bo'lagi – bu ona-bola munosabatlaridir. Ularning muhimligi shundaki, ayni dastlabki muloqot va mehrli munosabatlar bolaning keyingi psixik va aqliy taraqqiyotini hamda onaning xulq-atvorini belgilaydi". Ota-onaning bir-biriga do'stona munosabati, mehribonligi, g'amxo'rliqi o'z navbatida oilada farzandlarning munosabatini ijobiy bo'lishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. To'yumurodovna, I. D. (2021). SPECIFIC PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PARENTAL COOPERATION IN CHILD REARING. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(04), 75-80.
2. Tuymuratovna, I. D. (2022). Socio-psychological features of correction of adolescents' emotional stress in the family. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(4), 116-118.
3. Исмадова, Д. Т. (2022). Социально-психологические особенности отношений в молодой семье. *Science and Education*, 3(2), 1147-1154.
4. Izatovna T. S. THE INFLUENCE OF PSYCHOGENETIC FACTORS ON THE UPBRINGING OF TWINS IN UZBEK FAMILIES // *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*. – 2021. – Т. – №. 05. – С. 297-303.
5. Исмадова, Д. Т. (2022). Социально-психологические особенности коррекции эмоциональных напряжений подростков в семье. *Science and Education*, 3(5), 1317-1325.
6. Исмадова, Д. Т. (2016). РОЛЬ СЕМЬИ В ОБЩЕСТВЕ. *NovaInfo. Ru*, 3(57), 556-560.
7. Risnawati, W. I., Astuti, M., Shaxlo, T., Dilafruz, I., & Dilnoza, K. Effect of Work Conflict, Work Stress and Satisfaction working on Employee Erformance at PT. Federal International Financegroup (FIF-Group) Sidoarjo. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 4(4), 69-80.
8. Ismatova, D. T. Y. (2021). Oiladagi ajrimlar psixologik muammosi sifatida. *Oriental Art and Culture*, (8), 184-190.
9. Ismatova, D. T. (2022). Emotsional zo'riqishlarini korreksiyalashning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. *Science and Education*, 3(4), 850-855.
10. To'yumurodovna, I. D. (2021). SPECIFIC PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PARENTAL COOPERATION IN CHILD REARING. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(04), 75-80.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ismatova Dilafruz Tuymuratovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Manzil: M.Iqbol ko'chasi. 200100

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-1287-1116>

Email:Ismatovadilya8838@gmail.com

ETNOPSIXOLOGIK OMILLARNING QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDAGI O'RNI

Nurmetova Shohista Erkinboyevna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada yosh o'smir qizlarni oilaviy hayotga tayyorlashning asosiy omillari xususida so'z boradi. Ularni oilaviy hayotga tayyorlashning etnopsixologik xususiyatlari haqida fikrlar bildirilgan. Ularga umumiy tavsiyalar turli mulohazalar asosida berilgan.

MAQSAD: Qizlar tarbiyasida etnopsixologik omillarning xususiyatlarini o'rganish va tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Yurtimizda o'zbek qizlarining ko'rkam xulqli bo'lishi milliy tarbiyaning asosiy talablaridan birini tashkil qiladi. Yaxshi xulq qizlarning faqat axloq-odob, go'zallik, mehnat va boshqa tarbiyasining nazariy asosini emas, balki ana shu tarbiyalanganlik darajasini o'z shaxsiy hayotida qo'llashi bo'lib hisoblanadi. Bunda esa eng katta mas'uliyat ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o'rinda shuni alohida ta'kidlash kerakki, qiz bolalar tarbiyasida asosiy ta'sirchan kuch-qudrat bu onadir. Ota ko'pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta'minlash qolaversa, oilaning xo'jalik ishlari bilan band bo'ladi. Bu o'zbek oilalarining tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan an'anadir. Shunga ko'ra bola bilan ko'proq ona birga bo'ladi.

XULOSA: Ota-onalar o'rtasida oila sharoitida yoshlar, shu jumladan, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash muammosining nazariy va amaliy jihatlarini to'laqonli yoritib berishga xizmat qiluvchi targ'ibot va tashviqot ishlarini samarali, tizimli va uzluksiz tarzda yo'lga qo'yish lozim. Ota-onalarda oila sharoitida yoshlar, shu jumladan, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash ularning porloq kelajagi va baxtli hayotlarini kafolatlovchi omil ekanligi to'g'risidagi tushunchani hosil qilish, bu boradagi nazariy va amaliy bilimlarni chuqur egallashga bo'lgan ichki ehtiyoj va rag'batni shakllantirish tadqiqot muammosining ijobiy echimini ta'minlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: oilaviy psixologiya, etnos, etnopsixologiya, genetik shakllar, o'smir yoshlar, yoshlar hayoti.

РОЛЬ ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В ПОДГОТОВКЕ ДЕВОЧЕК К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Нурметова Шохиста Эркинбоевна

*Магистрант Азиатского Международного Университета,
город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются основные факторы подготовки девочек-подростков к семейной жизни. Высказываются мнения об этнопсихологических особенностях подготовки их к семейной жизни. Им были даны общие рекомендatsii, основанные на различных соображениях.

ЦЕЛЬ: Изучить и проанализировать особенности этнопсихологических факторов воспитания девочек.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В нашей стране благонравие узбекских девушек является одним из главных требований национального воспитания. Хорошие манеры — это не только теоретическая основа воспитания девочек в области нравственности, красоты, трудолюбия и других аспектов, но и применение этого уровня воспитания в их личной жизни. Самая большая ответственность в этом случае лежит на отце и матери. Здесь важно подчеркнуть, что основной влияющей силой в воспитании девочек является мать. В большинстве культур отец несет ответственность не только за удовлетворение и обеспечение материальных потребностей семьи, но и за ее экономические дела. Это известный факт из истории узбекских семей и традиция, унаследованная от наших предков. Соответственно, мать будет чаще находиться рядом с ребенком.

ВЫВОД: Необходима эффективная, системная и постоянная пропагандистская работа среди родителей, способствующая всестороннему освещению теоретических и практических аспектов проблемы подготовки молодежи, в том числе девушек, к самостоятельной семейной жизни в семейной среде. Формировать у родителей понимание того, что подготовка молодых людей, в том числе девушек, к самостоятельной семейной жизни в семейной среде является фактором, гарантирующим их светлое будущее и счастливую жизнь, а также прививать внутреннюю потребность и мотивацию к глубокому усвоению теоретических и практических знаний. Знание этого вопроса. Формулировка помогает обеспечить положительное решение исследовательской проблемы.

Ключевые слова: семейная психология, этнос, этнопсихология, генетические формы, подростковый возраст, юношеская жизнь.

THE ROLE OF ETHNOPSYCHOLOGICAL FACTORS IN PREPARING GIRLS FOR FAMILY LIFE

Nurmetova Shohista Erkinboyevna

Master's student of the Asian International University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the main factors in preparing young teenage girls for family life. Opinions are expressed about the ethnopsychological characteristics of preparing them for family life. General recommendations are given to them based on various considerations.

GOAL: To study and analyze the characteristics of ethnopsychological factors in the upbringing of girls.

MATERIALS AND METHODS: In our country, the good character of Uzbek girls is one of the main requirements of national education. Good character is not only the theoretical basis of the upbringing of girls in morality, beauty, labor and other things, but also the application of this level of upbringing in their personal lives. In this, the greatest responsibility falls on the shoulders of fathers and mothers. In this regard, it should be emphasized that the main influential force in the upbringing of girls is the mother. In most nations, the father, in addition to satisfying and providing for the material needs of the family, is also busy with the family's economic affairs. This is a fact known from the history of Uzbek families and a tradition inherited from our ancestors. Accordingly, the mother is with the child more often.

CONCLUSION: It is necessary to effectively, systematically and continuously establish propaganda and agitation work that serves to fully illuminate the theoretical and practical aspects of the problem of preparing young people, including girls, for independent family life in a family environment. Creating an understanding among parents that preparing young people, including girls, for independent family life in a family environment is a factor guaranteeing their bright future and happy life, and forming an internal need and motivation for in-depth acquisition of theoretical and practical knowledge in this regard will help to ensure a positive solution to the research problem.

Keywords: family psychology, ethnos, ethnopsychology, genetic forms, adolescence, youth life.

O'zbek xotin-qizlarining zamonaviy va milliy fazilatlarini, ularning ijtimoiy hayotdagi, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishdagi o'rni masalalari O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan fan arbobi, professor X.O.Shayxova ilmiy izlanishlarida markaziy o'rinda turadi. Uning fikricha, xotin-qizlarning tengligi va ozodligini to'la ro'yobga chiqarish, yangicha tafakkur, erkin fikrlash va dunyoqarashini shakllantirish, ijtimoiy hayotda ayolga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirish, Sharq ayoliga xos momo meros, axloqiy go'zal qadriyat va fazilatlarini keng kamol toptirish zarurati mustaqil yurtimizda davlat siyosatining ustuvor vazifasiga aylandi. O'zbek ayollarining madaniy va ma'naviy, huquqiy-axloqiy, intellektual salohiyatini oshirish, oiladagi onalik burchi va mas'uliyatini milliy, umuminsoniy nuqtai nazardan chuqur anglab etish va amaliyotga rioya qilishga odatlantirish mustaqillik tamoyilining asosiy vazifasidir".³⁸

Yurtimizda o'zbek qizlarining ko'rkam xulqli bo'lishi milliy tarbiyaning asosiy talablaridan birini tashkil qiladi. Yaxshi xulq qizlarning faqat axloq-odob, go'zallik, mehnat va boshqa tarbiyasining nazariy asosini emas, balki ana shu tarbiyalanganlik darajasini o'z shaxsiy hayotida qo'llashi bo'lib hisoblanadi. Bunda esa eng katta mas'uliyat ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o'rinda shuni alohida ta'kidlash kerakki, qiz bolalar tarbiyasida asosiy ta'sirchan kuch-qudrat bu onadir. Ota ko'pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta'minlash qolaversa, oilaning xo'jalik ishlari bilan band bo'ladi. Bu o'zbek oilalarining tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan an'anadir. Shunga ko'ra bola bilan ko'proq ona birga bo'ladi.

Sharq mutafakkirlaridan Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Alisher Navoiylar oilada bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda uning ta'lim va tarbiya olishi muhimligini o'z asarlarida ko'rsatib berish orqali ijtimoiy tarbiyaning tamal toshini qo'yganlar. Keyinchalik ma'rifatparvar pedagog olimlar – Zavqiy, Avaz O'tar, Dilshod Barno, Furqatlarning, jadid pedagog olimlari – Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzodalar ijtimoiy tarbiyaning jamiyatda muhim ahamiyatga egaligi, o'sib kelayotgan avlodni jamiyat

bilan integratsiyalashda ijtimoiy hayotga tayyorlashning muhimligini o'z qarashlari orqali ochib berishgan. Zamonaviy sharoitda oilada bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash masalalari faylasuf, psixolog va pedagog olimlar tomonidan oila muammosining turli jihatlarini tadqiq etish jarayonida ochib berilgan. Psixolog olimlardan V.M.Karimova "O'zbek yoshlarida oilasi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi"³⁹ deb nomlangan ilmiy ishida o'zbek oilasidagi ijtimoiy tasavvurlarning turli guruhlarda namoyon bo'lishining empirik jihatlariga asoslanib, tadqiq etgan. Pedagog olimlardan A.Q.Munavarov o'zining "Oilaviy tarbiya samaradorligining pedagogik shart-sharoitlari" deb nomlangan tadqiqotida oilaning ijtimoiy maqomi va ijtimoiy tarbiyaning funksiyalarini tadqiq etgan.

Oila sharoitida yoshlar, shu jumladan, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash muammosi doirasida qishloq axolisi o'rtasida olib borilayotgan tadbirlarning uzluksiz, tizimli hamda izchilligi ta'minlanmayapti. Ma'lum vaqtda bu boradagi tadbirlarning o'tkazilishiga katta miqdordagi kuch va mablag' sarflangani holda ayrim vaqtlarda mazkur mavzuning mutlaqo unutilishiga yo'l qo'yilmoqda.

Ommaviy axborot vositalari orqali oila moxiyati, oilaviy hayotni tashkil etish, farzandlar tarbiyasini muvaffaqiyatli olib borish, oilaviy munosabatlar mazmuni, shuningdek, oilaviy nizo va ajrimlarni keltirib chiqarayotgan sabablar va ularni bartaraf etish chora tadbirlari xususida namoyish (yoki chop) etilayotgan ko'rsatuv, eshittirish yoki chiqishlar saviyasining yuqori emasligi.⁴⁰ Oila muammosiga doir mavzularda vaziyat yoki holatlarni chuqur tahlil etishga asoslanib tayyorlanayotgan ko'rsatuv, eshittirish yoki chiqishlarning yo'qligi, mavjud ko'rsatuv, eshittirish yoki chiqishlar mazmunining bir yoqlamalilik kasb etayotganligi ota-onalarning yoshlar, shu jumladan, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash borasida ma'lum ma'lumotlarga ega bo'la olmayotganligiga ham sabab bo'lmoqda.

Respublikada yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar aholi ma'naviy- axloqiy qarashlarining yangicha mazmun kasb etishiga olib keldi. Ayni vaqtda aholi ruhiyatida ro'y berayotgan kechinmalarning aksariyat qismini moddiy ehtiyojlarni qondirish ishtiyoqi egallagan bo'lib, bu xolat o'z-o'zidan ma'naviy ehtiyojlarni qondirish

³⁸ Shayxova X. Ma'naviyat – kamolot ko'zgusi. –Toshkent: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009. – B.88.

³⁹ Tursunova, D. (2021, December). THE CONCEPT OF SOCIAL ACTIVITY AND ITS IMPORTANCE IN SOCIAL

DEVELOPMENT. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 84-87).

⁴⁰ K. Olimova. Oilaviy hayotga qizlarni tayyorlash. Toshkent. "Sharq", 2003. 45-bet.

istagidan ustun mavqe egallashiga sabab bo'lmoqda. To'g'ri organizmning yashovchanlik qobiliyatini ta'minlash, tiklash va qayta tiklash manbai bo'lgan moddiy manbalarga ega bo'lmasdan turib, muayyan ishlab chiqarish yoki yaratuvchanlik faoliyatni olib borish mumkin emas. Biroq ana shu faoliyat mazmunini ezgu g'oyalar bilan boyitmay turib, ko'zlangan maqsadga ham erishib bo'lmaydi. Insonni ijtimoiy jamiyat, atrofdagi kishilar yoki o'zi uchun foydali bo'lgan xatti-harakatni tashkil etishga yo'llovchi omillardan biri bu uning oilasi muhitidagi tinchlik, osoyishtalik, oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hamjihatlik va hamkorlik hisoblanadi. Oilaviy tinchlik, osoyishtalik, oila a'zolari o'rtasida o'zaro hamjihatlik va hamkorlikni qaror toptirishning kafolati esa yoshlar, shu jumladan, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga puxta tayyorlash, ularda ma'lum oilaviy qiyinchilik va muammolarni bartaraf eta olish

layoqatini shakllantirish sanaladi. Bizning nazarimizda, yuqorida qayd etilgan muammolarning ijobiy echimini quyidagi faoliyatlarni yo'lga qo'yish orqali ta'minlash mumkin bo'ladi.

Ota-onalar o'rtasida oila sharoitida yoshlar, shu jumladan, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash muammosining nazariy va amaliy jihatlarini to'laqonli yoritib berishga xizmat qiluvchi targ'ibot va tashviqot ishlarini samarali, tizimli va uzluksiz tarzda yo'lga qo'yish lozim. Ota-onalarda oila sharoitida yoshlar, shu jumladan, qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash ularning porloq kelajagi va baxtli hayotlarini kafolatlovchi omil ekanligi to'g'risidagi tushunchani hosil qilish, bu boradagi nazariy va amaliy bilimlarni chuqur egallashga bo'lgan ichki ehtiyoj va rag'batni shakllantirish tadqiqot muammosining ijobiy echimini ta'minlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Shayxova X. Ma'naviyat – Kamolot ko'zgusi. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009. – B.88.
2. Tursunova, D. (2021, December). THE CONCEPT OF SOCIAL ACTIVITY AND ITS IMPORTANCE IN SOCIAL DEVELOPMENT. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 84-87).
3. K. Olimova. Oilaviy hayotga qizlarni tayyorlash. Toshkent. "Sharq", 2003. 45-bet.
4. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78
5. O.Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024
6. Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023
7. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54
8. Z.Elov. Shaxsda fobiya holati va uning diagnostikasi. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (11), 66-74
9. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22
10. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Nurmetova Shohista Erkinboyevna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Osiyo Xalqaro Univrsiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABA VA O'QTUVCHI MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK KO'RINISHLARINI O'RGANISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI.

Abduraxmanov Abdurasul

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlarning psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Munosabatlarning demokratik, avtoritar va liberal uslublari o'rganilib, ularning ta'lim jarayoniga ijobiy va salbiy ta'sirlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, psixologik muammolar, stress va motivatsiya etishmasligining ta'lim jarayoniga ta'siri haqida batafsil ma'lumot beriladi.

MAQSAD: Talaba va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch, muloqot va qo'llab-quvvatlashning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyatini yoritishdan iborat. Dars mashg'ulotlari davomida bir nechta husiyatlarga e'tibor qaratish dars samaradorligini oshirishga katta hissa qo'shishini ko'ramiz. Mavzuni chuqurroq tahlil qilish orqali mashg'ulotlar davomida o'zaro munosabatlarda aynan nimalarga ko'proq e'tibor berish kerakligi yoritiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlar ko'p jihatdan o'zaro hurmat va ishonchga asoslanadi. Psixologik nuqtai nazardan, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarning Ijtimoiy-psixologik muhit, emotsional holat jihatlari ajralib turadi. Emotsional holat, Munosabat turlari, Demokratik uslub, Avtoritar uslub, Liberal uslub metodlaridan keng foydalanildi.

XULOSA: Oliy ta'lim muassasalarida talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlar nafaqat ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli kechishini ta'minlaydi, balki insonning shaxs sifatida shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, o'qituvchilar talabalarga nafaqat bilim beruvchilar, balki ularni qo'llab-quvvatlovchi, motivatsiya qiluvchi shaxslar sifatida yondashishlari zarur. Bu borada ijtimoiy-psixologik yondashuvlar va o'zaro muloqot madaniyatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Talaba va o'qituvchi munosabatlari, psixologik ko'rinishlar, demokratik uslub, avtoritar uslub, ta'lim jarayoni, emotsional muhit, stress, motivatsiya, empatiya, ijtimoiy-psixologik muhit.

ЗНАЧИМОСТЬ СЕГОДНЯ ИЗУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ СТУДЕНЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ВУЗАХ.

Абдурахманов Абдурасул

Магистрант Азиатского международного университета, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: Этот в статье выше образование в учреждениях студент и учитель между отношений психологический функции анализ будет сделано. Отношения демократический, авторитарный и либеральные стили изуча, их образование к процессу позитивный и отрицательный

эффекты видя будет выпущен. Также психологический проблемы, стресс и мотивация отсутствие образование к процессу эффект о подробно информация данный

ЦЕЛЬ: Целью проекта является подчеркнуть важность взаимного доверия, общения и поддержки между учеником и учителем в повышении качества образования. Мы обнаружили, что сосредоточение внимания на нескольких эмоциях во время занятий может существенно повысить эффективность занятий. Путем более глубокого анализа темы выделяется, на что именно необходимо обратить больше внимания во время обучающих занятий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Отношения между учеником и преподавателем во многом строятся на взаимном уважении и доверии. С психологической точки зрения выделяют социально-психологическую среду, эмоциональное состояние, аспекты взаимоотношений учителя и ученика. Эмоциональное состояние, Отношение типы, Демократические стиль, авторитарный стиль, либеральный стиль методы широкий был использован.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В высших учебных заведениях взаимоотношения студента и преподавателя не только обеспечивают успех учебного процесса, но и влияют на формирование человека как личности. Поэтому учителям необходимо относиться к ученикам не только как к поставщикам знаний, но и как к людям, которые их поддерживают и мотивируют. В связи с этим важно развивать социально-психологические подходы и культуру взаимного общения.

Ключевые слова: Отношения ученик-учитель, психологические проявления, демократический стиль, авторитарный стиль, образовательный процесс, эмоциональная среда, стресс, мотивация, эмпатия, социально-психологическая среда.

THE CURRENT IMPORTANCE OF STUDYING PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF STUDENT-TEACHER RELATIONSHIPS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.

Abdurakhmanov Abdurasul

Master's student at Asian international university, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION:

This in the article supreme education in institutions student and teacher between of relationships psychological features analysis Relationships democratic, authoritarian and liberal styles studied, their education to the process positive and negative effects seeing Also, psychological problems, stress and motivation lack of education to the process impact about in detail information given

GOAL: It aims to highlight the importance of mutual trust, communication and support between students and teachers in improving the quality of education. We will see that focusing on several characteristics during lessons can greatly contribute to improving the effectiveness of the lesson. By analyzing the topic in more depth, it will be clear what exactly needs to be paid more attention to in the interaction during lessons.

MATERIALS AND METHODS: The relationship between a student and a teacher is largely based on mutual respect and trust. From a psychological point of view, the socio-psychological environment and emotional state aspects of the relationship between a teacher and a student are distinguished. Emotional Status, Relationship Types, Democratic style, Authoritarian style, Liberal style from methods wide used.

CONCLUSION: In higher education institutions, the relationship between a student and a teacher not only ensures the successful course of the educational process, but also influences the formation of a person as a person. Therefore, teachers should approach students not only as educators, but also as supporters and motivators. In this regard, socio-psychological approaches and the development of a culture of mutual communication are important.

Keywords: Student-teacher relationships, psychological manifestations, democratic style, authoritarian style, educational process, emotional environment, stress, motivation, empathy, socio-psychological environment.

Oliy ta'lim muassasalarida talaba va o'qituvchi munosabatlarining psixologik ko'rinishlarini o'rganish mavzusi o'qituvchilik faoliyati va ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu mavzuni chuqurroq tahlil qilish quyidagi masalalarni qamrab oladi:

Munosabatlarning psixologik xususiyatlariga quyidagilarni keltirishimiz mumkin.

Ijtimoiy-psixologik muhit: Talaba va o'qituvchi munosabatlarida ishonch, hurmat va hamkorlikning ahamiyati muhim.

Kommunikatsiya uslubi: O'qituvchi va talabaning o'zaro muloqotdagi uslubiy farqlari va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri.

Shaxsiy psixologik omillar: Har bir shaxsning xarakteri, emotsional holati va motivatsiyasi munosabatlarga qanday ta'sir qilishi.

O'qituvchi va talaba munosabatlari quyidagi turlarini tashkil qiladi:

Demokratik yondashuv - Talabalarni mustaqil fikrlash va o'z fikrini erkin bildirishini rag'batlantirish;

Avtoritar yondashuv - Bu uslubning ijobiy va salbiy jihatlarini ko'rib chiqish;

Liberal yondashuv - Talabalarga ortiqcha erkinlik berish va uning natijalari;

Munosabatlarning ta'lim jarayoniga ta'siri. Munosabatlarning ta'lim jarayoniga ta'siri katta hisoblanadi. Talabaning psixologik, ruhiy holati uning o'qituvchilari bilan bo'lgan munosabati, o'qituvchining unga bo'lgan munosabati talabaning ta'lim olishiga uzviy bog'liq.

O'qituvchilar talabalarga motivatsiya tarzda yondashishlari va sog'lom munosabatlar o'rnatishi talabaning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Ishonch va qo'llab-quvvatlash ham muhim omillardandir. Psixologik qulaylik sharoitida talabalarining bilim olish jarayoni yaxshilanadi.

Empatiya va psixologik yordam ham muhim. Bunda o'qituvchining empatiya ko'rsatishi va talabaning ruhiy holatini inobatga olinishi kerak.

O'qituvchi va o'quvchilar orasidagi munosabatlarni yaxshilash uchun so'rovnoma va intervyu usuli orqali talaba va o'qituvchilarning fikrlarini o'rganish, kuzatish va amaliy tahlil yordamida munosabatlardagi xatti-harakatlarni baholash usullaridan foydalanish samarali natija beradi.

Oliy ta'lim muassasalarida talaba va o'qituvchi munosabatlarining psixologik

ko'rinishlarini o'rganish orqali ta'lim tizimidagi insoniy munosabatlar chuqurroq tushuniladi, bu esa ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim tizimi jamiyatning intellektual rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayonda talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlar ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlarning psixologik xususiyatlari, ularning ta'lim jarayoniga ta'siri hamda mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

Talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlar ko'p jihatdan o'zaro hurmat va ishonchga asoslanadi. Psixologik nuqtai nazardan, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarning Ijtimoiy-psixologik muhit, emotsional holat jihatlarini ajralib turadi.

Ijtimoiy-psixologik muhit. Sog'lom muhit ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishida muhim ahamiyatga ega. O'qituvchining o'z talabalari bilan ochiq va samimiy muloqotda bo'lishi talabalarining qiziqishini oshiradi.

Emotsional holat. Talaba va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, xususan, tanqid yoki maqto'v, talabaning ruhiy holatiga ta'sir qiladi.

Munosabat turlari va ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini ham ko'rib chiqamiz.

Talaba va o'qituvchi munosabatlarini uchta asosiy uslubga ajratish mumkin:

Demokratik uslub. Ushbu yondashuvda o'qituvchi talabaning fikriga hurmat bilan qaraydi, ularni erkin fikrlashga undaydi. Bu munosabatlar talabalar orasida ishonch muhitini yaratadi.

Avtoritar uslub. Bu uslubda o'qituvchi boshqaruvchi rolini bajaradi, talabalarni qat'iy qoidalarga rioya qilishga majbur qiladi. Bunday yondashuv ta'lim samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Liberal uslub. Talabalarga ortiqcha erkinlik berish ba'zan ularning mas'uliyatsiz bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlar psixologik muammolar va tushunmovchiliklarga ham sabab bo'lishi mumkin. Ushbu muammolarni hal qilish uchun Stress va bosim, tushunmovchilik va konfliktlar, motivatsiya etishmasligi masalalarini inobatga olish kerak:

Stress va bosim. Ba'zan talabalarga haddan tashqari yuqori talablar qo'yilishi ularning ruhiy bosimini oshiradi.

Tushunmovchilik va konfliktlar. Munosabatlarda ochiq muloqot yo'qligi tushunmovchiliklarga olib keladi.

Motivatsiya etishmasligi. O'qituvchining qiziqitmaydigan uslublardan foydalanishi talabalarni o'qishga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi.

Munosabatlarni yaxshilash yo'llari, talaba va o'qituvchi munosabatlarini yaxshilash uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

Ochiq muloqot. Har ikkala tomon ham bir-biriga ochiq va samimiy bo'lishi lozim.

Empatiya. O'qituvchi talabalarning hissiyotlarini tushunishga va ularga moslashishga harakat qilishi kerak.

Qo'llab-quvvatlash.

Talabaniing muvaffaqiyatlari va xatolariga to'g'ri yondashish ularda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi.

Tadqiqot natijalari va xulosalar

Mavzuga oid tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, demokratik va samimiy munosabatlar ta'lim jarayonining sifatini oshiradi. Talabalar o'zlarini hurmat va qadr topilgan muhitda his qilsalar, ular o'z maqsadlariga erishishda yanada faol bo'ladilar. O'qituvchining empatiya ko'rsatishi, adolatli baholashi va konstruktiv tanqidni qo'llashi muvaffaqiyatli ta'lim tizimini yaratishda hal qiluvchi omillardan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Saipova M.L. Pedagog shaxsida makiavellizmga moyillikni diagnostika va korreksiya qilishning ilmiy-metodik imkoniyatlarini takomillashtirish: Psixologiya fan. bo'yicha falsafa doktori (PhD) .. diss.avtoref.: 19.00.06. – T.: O'zMU, 2018
2. Elmurodov U.Y Oliy ta'lim tizimi rahbarlarida liderlik qobiliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari (PhD).. diss.avtoref.: 19.00.05. – T.: SamDu, 2023
3. Bandura, A. (1997). Self-Efficacy: The Exercise of Control. New York: W.H. Freeman. - O'z-o'zini boshqarish va ishonch haqida
4. Sharan, S., & Sharan, R. (1992). Group Instruction: A Guide for Teachers. New Delhi: Sage Publications. - Guruh ishida talabalarni boshqarish haqida.
5. O.Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024
6. Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023
7. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54
8. Z.Elov. Shaxsda fobiya holati va uning diagnostikasi. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (11), 66-74
9. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22
10. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22
7. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Abduraxmanov Abdurasul Abduraim o'g'li

Osiyo Xalqaro Univrsiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 150115, Farg'ona shahri

Abdurahmanovrasulbek11@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9437-9741

O'SMIR O'Z JONIGA QASD QILISHNING GENDER XUSUSIYATLARI

Boqiyev Rustamjon Xamza o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqola o'smirlarning o'z joniga qasd qilish hodisasining gender xususiyatlarini o'rganadi. Gender omilining ushbu hodisaga ta'siri, ijtimoiy va psixologik omillar o'rtasidagi bog'liqlik hamda o'smirlarning jinsiy farqlarga qarab o'z joniga qasd qilish sabablarini tushunish bo'yicha ilmiy tahlillar keltirilgan. Shuningdek, genderga asoslangan profilaktika choralari muhokama qilingan.

O'smirlik davri shaxs rivojlanishidagi eng murakkab bosqichlardan biri bo'lib, ushbu davrda psixologik va ijtimoiy muammolar kuchayishi mumkin. O'z joniga qasd qilish esa o'smirlar o'rtasidagi eng og'ir va afsuski, keng tarqalgan muammolardan biridir. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, ushbu hodisaning ko'rinishi va sabablari gender xususiyatlariga qarab sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu maqola gender omilining o'z joniga qasd qilishdagi o'rni va ahamiyatini ochib beradi.

MAQSAD: Ushbu maqolaning maqsadi o'smirlar o'rtasidagi o'z joniga qasd qilish hodisasining genderga xos xususiyatlarini aniqlash, sabablarini o'rganish va profilaktika choralari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot davomida o'smirlarning gender xususiyatlarini aniqlash uchun turli xil metodlar qo'llanildi. Statistik ma'lumotlar mahalliy va xalqaro tadqiqotlar natijalaridan yig'ildi, bu esa o'smirlar o'rtasida o'z joniga qasd qilish hollari bo'yicha keng qamrovli tahlil o'tkazishga imkon berdi. Bundan tashqari, psixologik intervyular va so'rovnomalar orqali o'smirlarning hissiy va ruhiy holatlari o'rganildi. Ushbu yondashuv gender xususiyatlarini aniqlashda samarali vosita bo'ldi.

Ilmiy adabiyotlarning tahlili natijasida o'smirlarning jinsiy farqlari bo'yicha ruhiy salomatlikka ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar aniqlangan. Xususan, qizlar va o'g'il bolalarning stressga qarshi reaksiyalari, muammolarni hal qilish usullari va ijtimoiy muhit bilan munosabatlari chuqur o'rganildi. Bu jarayonda gender stereotiplarining o'smirlarning qarorlariga ta'siri ham ko'rib chiqildi.

Tahlil usullari natijasida genderga xos yondashuvlarni ishlab chiqish uchun tavsiyalar berildi. Psixologik yordam va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlari uchun zamonaviy metodlar taklif qilindi. Ushbu metodlar orqali o'smirlarning o'z joniga qasd qilishining oldini olish bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqildi.

XULOSA: O'smirlarning o'z joniga qasd qilish hodisasi murakkab va ko'p qirrali muammolardan biridir. Gender omillari bu hodisaning sabablarini va ko'rinishlarini sezilarli darajada shakllantiradi. O'g'il bolalar ko'proq jismoniy usullarga murojaat qilsa, qizlar emotsional holatlar va ijtimoiy bosim natijasida bunday qaror qabul qilishga moyil bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, genderga xos stereotiplar ushbu qarorlarni kuchaytirishi mumkin.

Gender xususiyatlarini hisobga olgan holda profilaktika choralari ko'rish muhim ahamiyatga ega. O'g'il bolalarga ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va muammolarni ochiq muhokama qilish muhitini yaratish, qizlar uchun esa stressni boshqarishga qaratilgan maxsus dasturlar samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, oila va maktablarda psixologik yordam xizmatlarini kengaytirish zarur.

O'z joniga qasd qilish hodisasini oldini olish uchun keng ko'lamli yondashuv zarur. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, jamiyatda ruhiy salomatlikni mustahkamlash va stress omillarini bartaraf etishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish muhimdir. Bu nafaqat o'smirlarning, balki butun jamiyatning farovonligi uchun zarurdir.

Umuman olganda, o'z joniga qasd qilishning gender xususiyatlarini o'rganish orqali ushbu muammoni oldini olishga yordam beradigan samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkoniyati mavjud. Bu borada nafaqat psixologik, balki ijtimoiy va madaniy omillarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: O'smirlik, o'z joniga qasd qilish, gender xususiyatlari, psixologik omillar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, stressni boshqarish, depressiya, xavotir, ijtimoiy izolyatsiya, ruhiy salomatlik, stereotiplar, ijtimoiy

tarmoqlar, oila muammolari, do'stlar bilan munosabatlar, jismoniy usullar, emotsional holatlar, profilaktika choralari, maktab muhitida psixologik yordam, madaniy omillar.

ГЕНДЕРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОДРОСТКОВОГО СУИЦИДА

Бокиев Рустамджон Хамзаевич

Магистрант Азиатского международного университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются гендерные особенности самоубийств среди подростков. Представлен научный анализ влияния пола на это явление, связи социальных и психологических факторов, а также понимания причин самоубийств среди подростков на основе гендерных различий. Также обсуждались меры профилактики с учетом гендерного фактора.

Подростковый возраст — один из самых сложных этапов развития личности, и в этот период могут обостриться психологические и социальные проблемы. Самоубийство — одна из самых серьезных и, к сожалению, распространенных проблем среди подростков. По статистике, проявления и причины этого явления существенно различаются в зависимости от гендерных особенностей. В данной статье исследуется роль и значение пола в самоубийстве.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе исследования использовались различные методы определения гендерных особенностей подростков. Статистические данные были собраны на основе результатов местных и международных исследований, что позволило провести комплексный анализ показателей самоубийств среди подростков. Кроме того, эмоциональное и психическое состояние подростков изучалось с помощью психологических интервью и анкетирования. Такой подход оказался эффективным инструментом определения гендерных характеристик.

Анализ научной литературы позволил выявить основные факторы, влияющие на психическое здоровье подростков с учетом гендерных различий. В частности, были подробно изучены реакции девочек и мальчиков на стресс, методы решения проблем и отношения с социальной средой. В ходе процесса также изучалось влияние гендерных стереотипов на решения подростков.

В результате анализа методов были даны рекомендации по разработке гендерно-специфических подходов. Предложены современные методы психологической помощи и программы социальной поддержки. Благодаря этим методам были разработаны эффективные стратегии по предотвращению самоубийств среди подростков.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Феномен подросткового самоубийства — сложная и многогранная проблема. Гендерный фактор существенно определяет причины и проявления этого явления. В то время как мальчики чаще прибегают к физическим методам, девочки чаще принимают такие решения под воздействием эмоционального состояния и социального давления. Исследования показывают, что гендерные стереотипы могут подкреплять эти решения.

Важно принимать профилактические меры, учитывающие гендерные особенности. Создание среды социальной поддержки и открытого обсуждения проблем для мальчиков, а также специальных программ, направленных на преодоление стресса для девочек, повысит эффективность. В то же время необходимо расширять службы психологической поддержки в семьях и школах.

Для предотвращения самоубийств необходим комплексный подход. На основании результатов исследования актуальной является реализация программ, направленных на укрепление психического здоровья и устранение факторов стресса в обществе. Это имеет важное значение не только для благополучия подростков, но и для благополучия общества в целом.

В целом, существует возможность разработки эффективных мер по предотвращению этой проблемы путем изучения гендерных особенностей самоубийств. В этой связи важно учитывать не только психологические, но и социальные и культурные факторы.

Ключевые слова: Подростковый возраст, самоубийство, гендерные характеристики, психологические факторы, социальная поддержка, управление стрессом, депрессия, тревожность, социальная изоляция, психическое здоровье, стереотипы, социальные сети, семейные проблемы, отношения с друзьями, физические методы, эмоциональные состояния, профилактические меры, психологическая поддержка в школьной среде, культурные факторы.

GENDER CHARACTERISTICS OF ADOLESCENT SUICIDE

Boqiyev Rustamjon Hamza o'g'li

Master's student of the Asian international university, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article studies the gender characteristics of adolescent suicide. The impact of the gender factor on this phenomenon, the relationship between social and psychological factors, and the understanding of the causes of adolescent suicide based on gender differences are presented. Gender-based preventive measures are also discussed.

Adolescence is one of the most complex stages in personality development, during which psychological and social problems can intensify. Suicide is one of the most serious and, unfortunately, widespread problems among adolescents. According to statistics, the appearance and causes of this phenomenon differ significantly depending on gender characteristics. This article explores the role and significance of gender in suicide.

MATERIALS AND METHODS: During the study, various methods were used to determine the gender characteristics of adolescents. Statistical data were collected from the results of domestic and international studies, which allowed for a comprehensive analysis of suicide cases among adolescents. In addition, the emotional and mental state of adolescents was studied through psychological interviews and questionnaires. This approach was an effective tool in determining gender characteristics.

As a result of the analysis of scientific literature, the main factors affecting the mental health of adolescents by gender differences were identified. In particular, the stress reactions of girls and boys, methods of solving problems, and their relationship with the social environment were studied in depth. In this process, the influence of gender stereotypes on the decisions of adolescents was also considered.

As a result of the analysis methods, recommendations were made for the development of gender-specific approaches. Modern methods for psychological assistance and social support programs were proposed. Through these methods, effective strategies have been developed to prevent adolescent suicide.

CONCLUSION: Adolescent suicide is a complex and multifaceted problem. Gender factors significantly shape the causes and manifestations of this phenomenon. While boys are more likely to resort to physical methods, girls are more likely to make such decisions as a result of emotional states and social pressure. Research shows that gender stereotypes can reinforce these decisions.

It is important to take preventive measures taking into account gender characteristics. Creating an environment of social support and open discussion of problems for boys, and special programs aimed at stress management for girls, will increase the effectiveness. At the same time, it is necessary to expand psychological support services in families and schools.

A comprehensive approach is needed to prevent suicide. Based on the results of the research, it is important to implement programs aimed at strengthening mental health and eliminating stress factors in society. This is necessary not only for the well-being of adolescents, but also for the entire society.

In general, by studying the gender characteristics of suicide, there is an opportunity to develop effective measures that will help prevent this problem. In this regard, it is important to take into account not only psychological, but also social and cultural factors.

Keywords: Adolescence, suicide, gender characteristics, psychological factors, social support, stress management, depression, anxiety, social isolation, mental health, stereotypes, social networks, family problems, relationships with friends, physical methods, emotional states, preventive measures, psychological support in the school environment, cultural factors.

O'smirlik davri insonning rivojlanishining eng murakkab va o'zgaruvchan davri hisoblanadi. Bu davrda fiziologik, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlar, shuningdek, shaxsiy identifikatsiya va psixologik muammolar yuzaga keladi. Ba'zi hollarda o'smirlik davrida bo'ladigan muammolar, masalan, o'z joniga qasd qilish, o'smirlarning hayotini xavf ostiga qo'yadi. O'z joniga qasd qilish – bu individualning o'zini o'ldirishga intilishi va bu, ko'plab faktorlarga, jumladan, jinsga qarab farq qiladi.

O'smirlik – insonning shakllanishi jarayonining muhim bosqichidir. Bu davrda yoshlar o'zlarining o'ziga xosligini izlashadi, o'z qadriyatlarini, ijtimoiy o'rinlari va rollarini aniqlashga intilishadi. Afsuski, ba'zi o'smirlar bu davrda psixologik bosimlarga duch keladilar, bu esa o'z joniga qasd qilishga olib kelishi mumkin.

Psixologik muammolar, masalan, depressiya, stress, yakkalanish, shaxsiy identifikatsiya bilan bog'liq muammolar o'smirlar orasida tez-tez uchraydi. O'z joniga qasd qilish bu muammolarni hal qilish uchun ko'rgan dahshatli echimdir. Ushbu holatning genderga bog'liq xususiyatlari ham mavjud.

Gender va o'z joniga qasd qilish. Gender, ya'ni erkaklar va qizlar o'rtasidagi biologik va ijtimoiy farqlar, o'smirlarning o'z joniga qasd qilish holatlarini turlicha ta'sir qiladi. Erkaklar va qizlar o'rtasidagi bu farqlar faqat fiziologik emas, balki psixologik, ijtimoiy va madaniy omillarga ham ta'sir ko'rsatadi.

Qizlar va o'z joniga qasd qilish. Qizlarda o'z joniga qasd qilishning ko'proq psixologik omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Qizlar o'zining shaxsiy muammolari, oilaviy vaziyatlar yoki ijtimoiy bosimlarga ko'proq ta'sirlanishi mumkin. O'smirlik davrida qizlar ko'proq depressiya, qayg'u va o'zini past baholash muammolariga duch kelishadi. Qizlar o'z his-tuyg'ularini ifodalashda, shuningdek, o'z muammolarini boshqarishda erkaklarga qaraganda noqulayroq bo'lishi mumkin.

Shu sababli, o'smir qizlarda o'z joniga qasd qilish holatlari ko'proq ijtimoiy va psixologik bosimlarga bog'liq bo'lishi mumkin. Qizlar o'z muammolarini yashirishga, ularni boshqalar bilan muhokama qilishga unchalik tayyor bo'lmazligi mumkin. Bu, o'z joniga qasd qilishga olib keladigan hissiy izolyatsiya va yakkalanishga sabab bo'ladi.

Erkaklar va o'z joniga qasd qilish.

Erkaklarda o'z joniga qasd qilish holatlari ko'proq ijtimoiy va madaniy omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Erkaklar o'zlarini kuchli va qat'iy ko'rsatishga harakat qiladilar, shuning uchun ular o'zlarining ichki muammolarini, xususan, ruhiy muammolarini ochiq-oydin ifodalashda kamroq erkin bo'lishadi. Erkaklarning ko'p hollarda o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelishlari va bu hissiy yukni tashlab yuborish o'rniga ichida saqlashlari mumkin. Bu esa o'z joniga qasd qilishni osonlashtirishi mumkin.

Shuningdek, erkaklar ko'proq ishonchli va kuchli bo'lishlarini kutgan ijtimoiy me'yorlar bilan bog'liq bosimlarga duch keladilar. Bu jismoniy yoki ruhiy zaiflikni tan olishni qiyinlashtiradi va o'z joniga qasd qilishga olib kelishi mumkin.

Genderga bog'liq ijtimoiy omillar.

O'smirlikda o'z joniga qasd qilishning genderga bog'liq farqlarini tushunishda ijtimoiy omillar ham muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy stereotiplar, gender rollari va oila sharoitlari bu farqlarni kuchaytirishi mumkin.

1. Ijtimoiy stereotiplar: Erkaklar va qizlarga qo'yiladigan ijtimoiy kutishlar, ularning o'z his-tuyg'ularini qanday ifodalashlari va qanday muammolarni hal qilishlari bilan bog'liqdir. Erkaklar ko'proq hissiy mustaqillik va kuchlilikni namoyish etishlari kerak deb hisoblanadi, bu esa ularning hissiy muammolarni yashirishiga olib keladi. Qizlarga esa mehribonlik, ehtiyotkorlik va o'zgarishlarga moslashuvchanlik kabi xususiyatlar kutiladi. Bu farqlar, o'smirlarning o'z joniga qasd qilishga olib keladigan psixologik ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin.

2. Oilaviy sharoitlar: O'smirlarning oilaviy munosabatlari ularning psixologik holatini shakllantiradi. Qizlar oilada ko'proq qayg'u va stressga duch kelishadi, chunki ular oilaviy vazifalarga ko'proq bog'lanadi va oiladagi jiddiy muammolarga ko'proq ta'sir qiladi. Erkaklar esa oilaviy mas'uliyatlar va ijtimoiy kutishlar ostida ko'proq ijtimoiy izolyatsiyaga uchraydilar.

O'smirlik davrida o'z joniga qasd qilishning gender xususiyatlari ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, bu psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlarni o'z ichiga oladi. Qizlar va erkaklar o'rtasida o'z joniga qasd qilishning sabablari va ko'rinishlarida farqlar mavjud. Qizlar ko'proq psixologik omillarga, erkaklar esa ijtimoiy bosimlarga duch

kelishadi. Ushbu muammo bilan kurashishda o'z joniga qasd qilishni oldini olish uchun o'smirlarning o'z his-tuyg'ularini ochiq-oydin ifodalashlarini qo'llab-quvvatlash va genderga oid stereotiplardan xoli muhit yaratish zarur.

Shu bilan birga, o'smirlarning o'z joniga qasd qilishiga olib keladigan omillarni chuqurroq o'rganish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlarini mustahkamlash o'smirlar salomatligini yaxshilashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Авезов, О. Р. (2023, March). ЭКСТРЕМАЛ ВАЗИЯТЛАРДА СТРЕССБАРДОШЛИЛИК ТУШУНЧАСИ. In *E Conference Zone* (pp. 63-67).
2. Ravshanovich, A. O. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING ASOSIY YO'NALISHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(28), 18-22.
3. Ravshanovich, A. O., & Tavakkal o'g'li, S. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA IJODIY O'YINLARNING AMALIY AHAMIYATI. *Scientific Impulse*, 2(14), 344-347.
4. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. *Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal* 5/3. 2024
5. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 2 (2), 69-78
6. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 1 (12), 50-54
7. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 1 (10), 11-22
8. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. *Science and Education* 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Boqiyev Rustamjon Xamza o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti magistanti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

O'SMIRLARDA SALBIY XULQ-ATVOR KO'RINISHLARINING NAMOYON BO'LISHI VA UNI OLDINI OLISH

Zaripova Latofat Bahriddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqola o'smirlik davrida uchraydigan salbiy xulq-atvor ko'rinishlari, ularning asosiy sabablari, ijtimoiy va psixologik omillari, shuningdek, oldini olish uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali usullar asosida yoritadi. Tadqiqot davomida oilaviy, maktab va ijtimoiy muhit ta'siriga oid ma'lumotlar tahlil qilinib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

O'smirlik davri inson hayotida shaxsning shakllanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalar jismoniy, emotsional va ijtimoiy jihatdan katta o'zgarishlarga uchraydi. Shu bilan birga, salbiy xulq-atvor ko'rinishlari, masalan, agressivlik, antisosial harakatlar va qaramlik, aynan shu davrda ko'proq namoyon bo'lishi kuzatiladi. Ushbu maqola o'smirlik davridagi salbiy xulq-atvor muammolarini chuqurroq o'rganishga qaratilgan.

MAQSAD: Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – o'smirlik davridagi salbiy xulq-atvor ko'rinishlarini aniqlash, ularning sabablari va oqibatlarini tahlil qilish hamda ushbu muammolarni oldini olish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot davomida quyidagi materiallar va usullardan keng foydalanildi:

Mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar asosida o'smirlik davridagi salbiy xulq-atvor shakllarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar ko'rib chiqildi. Shuningdek, pedagogik va psixologik yondashuvlarga oid manbalar tahlil qilindi.

Maxsus so'rovnomalar ishlab chiqilib, ular o'smirlar, ularning ota-onalari va maktab o'qituvchilari orasida o'tkazildi. So'rovlar orqali salbiy xulq-atvorning qanchalik keng tarqalganligi, uning ko'rinishlari va asosiy sabablarini aniqlash maqsad qilindi.

Psixologlar va pedagoglar bilan olib borilgan chuqurlashtirilgan intervyular orqali o'smirlik davridagi muammolar bo'yicha tajribaviy ma'lumotlar to'plandi. Bu usul salbiy xulq-atvorni kamaytirishga qaratilgan eng samarali metodlarni aniqlash imkonini berdi.

Maktabda va ijtimoiy muhitda o'smirlarning kundalik faoliyati bevosita kuzatildi. Kuzatuv davomida salbiy xulq-atvorning qachon va qanday sharoitlarda ko'proq namoyon bo'lishi qayd etildi.

Salbiy xulq-atvorni oldini olishga qaratilgan turli treninglar va mashg'ulotlar o'tkazilib, ularning samaradorligi o'rganildi. Natijalar eksperimental guruh va nazorat guruh o'rtasida taqqoslandi.

XULOSA: O'smirlik davridagi salbiy xulq-atvorni oldini olishda oilaviy, maktab va ijtimoiy muhitning birgalikdagi harakati muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada o'smirlarda salbiy xulq-atvor ko'rinishlarining sabablari va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, oiladagi muhitning yaxshilanishi, maktabdagi qo'llab-quvvatlovchi dasturlar va jamiyatning ijobiy ta'siri o'smirlarning xulq-atvorini yaxshilashda asosiy omillar hisoblanadi. Shuningdek, salbiy xulq-atvorni oldini olish uchun maxsus psixologik treninglar va profilaktika dasturlari ishlab chiqilishi zarur.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, salbiy xulq-atvor, agressivlik, antisosial harakatlar, oilaviy tarbiya, maktab muhiti, ijtimoiy muhit, stressni boshqarish, profilaktika.

НАЛИЧИЕ НЕГАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ И ЕГО ПРОФИЛАКТИКА

Зарипова Латофат Бахриддиновна

*Магистрант Азиатского международного университета,
город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются негативные модели поведения, возникающие в подростковом возрасте, их основные причины, социальные и психологические факторы, а также эффективные методы профилактики. В ходе исследования были проанализированы данные о влиянии семьи, школы и социальной среды, а также разработаны практические рекомендации.

Подростковый возраст – важнейший этап в формировании личности человека. В этот период дети претерпевают серьезные физические, эмоциональные и социальные изменения. При этом в этот период отмечаются более выраженные негативные поведенческие проявления, такие как агрессия, антисоциальное поведение, наркомания. Целью данной статьи является более глубокий анализ негативных поведенческих проблем в подростковом возрасте.

ЦЕЛЬ: Основная цель данного исследования — выявить проявления негативного поведения в подростковом возрасте, проанализировать их причины и последствия, а также разработать эффективные стратегии профилактики этих проблем.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе исследования широко использовались следующие материалы и методы:

Анализ литературы: На основе отечественной и зарубежной научной литературы проведен обзор исследований, посвященных изучению негативных моделей поведения в подростковом возрасте. Также были проанализированы источники, связанные с педагогическими и психологическими подходами.

Социальные опросы: были разработаны специальные анкеты, которые были проведены среди подростков, их родителей и школьных учителей. Целью исследований было определение распространенности негативного поведения, его проявлений и глубинных причин.

Интервью: Эмпирические данные о проблемах подростков собирались путем углубленных интервью с психологами и педагогами. Данный метод позволил выявить наиболее эффективные приемы, направленные на снижение негативного поведения.

Наблюдение: Ежедневная деятельность подростков в школе и в социальной среде подвергалась непосредственному наблюдению. В ходе наблюдения отмечалось, когда и при каких обстоятельствах негативное поведение было наиболее выражено.

Экспериментальные методы: Проводились различные тренинги и упражнения, направленные на профилактику негативного поведения, изучалась их эффективность. Результаты сравнивались между экспериментальной и контрольной группами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Совместные действия семьи, школы и социальной среды важны для профилактики негативного поведения в подростковом возрасте. В статье анализируются причины негативного поведения подростков и пути их устранения. Согласно исследованию, улучшение семейной обстановки, поддерживающие программы в школе и положительное влияние общества являются ключевыми факторами улучшения поведения подростков. Также необходимо разрабатывать специальные психологические тренинги и профилактические программы для предупреждения негативного поведения.

Ключевые слова: Подростковый возраст, негативное поведение, агрессия, антисоциальное поведение, семейное воспитание, школьная среда, социальная среда, управление стрессом, профилактика.

THE PRESENCE OF NEGATIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS AND ITS PREVENTION

Zaripova Latofat Bahriddin qizi

Master's student at the Asian international university, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article examines the negative behavioral manifestations of adolescence, their main causes, social and psychological factors, as well as effective methods that can be used for prevention. During the study, data on the influence of family, school and social environments were analyzed and practical recommendations were developed.

Adolescence is a crucial stage in the formation of a person's personality. During this period, children undergo significant physical, emotional, and social changes. At the same time, negative behavioral manifestations, such as aggression, antisocial behavior, and addiction, are observed to be more pronounced during this period. This article aims to examine in more depth the problems of negative behavior during adolescence.

GOAL: The main goal of this study is to identify manifestations of negative behavior in adolescence, analyze their causes and consequences, and develop effective strategies to prevent these problems.

MATERIALS AND METHODS: The following materials and methods were widely used during the study:

Literature analysis: Studies on the study of negative behavioral patterns in adolescence were reviewed based on domestic and foreign scientific literature. Sources on pedagogical and psychological approaches were also analyzed.

Social surveys: Special questionnaires were developed and conducted among adolescents, their parents, and school teachers. The surveys aimed to determine the prevalence of negative behavior, its manifestations, and the main causes.

Interviews: Empirical data on problems in adolescence were collected through in-depth interviews with psychologists and educators. This method made it possible to identify the most effective methods aimed at reducing negative behavior.

Observation: The daily activities of adolescents at school and in the social environment were directly observed. During the observation, it was noted when and under what conditions negative behavior was most often manifested.

Experimental methods: Various trainings and exercises aimed at preventing negative behavior were conducted and their effectiveness was studied. The results were compared between the experimental group and the control group.

CONCLUSION: The joint action of the family, school and social environment is important in preventing negative behavior in adolescence. This article analyzes the causes of negative behavior in adolescents and ways to eliminate them. According to the results of the study, improving the family environment, supportive programs at school and the positive influence of society are the main factors in improving the behavior of adolescents. It is also necessary to develop special psychological training and prevention programs to prevent negative behavior.

Keywords: Adolescence, negative behavior, aggression, antisocial behavior, family upbringing, school environment, social environment, stress management, prevention.

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda o'smirlar jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan katta o'zgarishlarni boshdan kechiradilar. Mazkur o'zgarishlar ularning xulq-atvorida turli ijobiy va salbiy ko'rinishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Salbiy xulq-atvor ko'rinishlari o'smirlik davrida ko'proq namoyon bo'lib, ularning rivojlanish jarayonida muhim ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlarning salbiy xulq-atvori ko'pincha turli sabablar bilan bog'liq bo'ladi. Asosiy omillar qatoriga oila muhiti, ijtimoiy muhit, tengdoshlari bilan munosabatlar, shaxsiy fazilatlar va psixologik holatlar kiradi. Oiladagi muammolar, jumladan, ota-onalar o'rtasidagi nizolar, e'tiborsizlik yoki haddan tashqari nazorat, bolada salbiy xulq-atvor shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar yoki tengdoshlar

tomonidan rad etilish ham o'smirning hissiy holatini izdan chiqarib, salbiy xatti-harakatlarni yuzaga keltiradi.

Salbiy xulq-atvor ko'rinishlariga tajovuzkorlik, qoidabuzarlik, alkohol yoki giyohvandlik vositalariga qiziqish, o'g'irlik qilish, o'z-o'ziga zarar etkazish va boshqalar kiradi. Bunday xatti-harakatlar o'smirning nafaqat o'ziga, balki atrofdagilarga ham zarar etkazishi mumkin. Tajovuzkorlik ko'pincha boshqalar bilan nizolar, maktabda janjallar yoki oiladagi zo'ravonlik oqibati sifatida yuzaga chiqadi. Giyohvandlik va alkoholga qiziqish esa ko'pincha psixologik stressni engillashtirishga bo'lgan urinish natijasida kelib chiqadi.

Statistik tahlil ma'lumotlariga ko'ra, o'smirlar orasida salbiy xulq-atvor ko'rinishlarining uchrash chastotasi quyidagicha:

Salbiy xulq-atvor turlari	Uchrov chastotasi (%)
Tajovuzkorlik	35%
Qoidabuzarlik	25%
Alkohol va giyohvandlik	20%
O'z-o'ziga zarar etkazish	10%
O'g'irlik qilish	10%

Mazkur jadvalga ko'ra, tajovuzkorlik va qoidabuzarlik eng ko'p uchraydigan salbiy xulq-atvor turlari bo'lib, ular ko'pincha o'smirlarning ijtimoiy muhitidagi muammolar bilan bog'liq. Alkohol va giyohvandlik vositalariga qiziqish ham o'smirlar orasida keng tarqalgan bo'lib, psixologik va hissiy muammolarni engillashtirishga urinadigan yoshlar orasida yuqori foizni tashkil qiladi. O'z-o'ziga zarar etkazish va o'g'irlik qilish esa nisbatan kamroq uchraydi, ammo bunday xatti-harakatlar jiddiy psixologik muammolarni anglatishi mumkin.

O'smirlar orasida salbiy xulq-atvorni oldini olish uchun kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Avvalo, oila muhitini yaxshilash, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi muloqotni kuchaytirish zarur. Ota-onalar bolalarning hissiy va psixologik ehtiyojlariga e'tibor qaratishlari, ularga qo'llab-quvvatlash ko'rsatishlari kerak. Maktabda esa psixologlar va pedagoglar o'smirlarning hissiy holatini kuzatib borishlari, ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatishlari lozim.

Shuningdek, o'smirlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlari uchun turli to'garaklar, sport seksiyalari va ijodiy mashg'ulotlarni tashkil etish muhimdir. Bu ular uchun stressdan xalos bo'lish va o'z salohiyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatini yaratadi. Ijtimoiy muhitni yaxshilash va ijobiy tengdosh guruhlarni shakllantirish orqali ham salbiy xulq-atvorning oldini olish mumkin.

Psixologik yondashuvlar va treninglar ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, stressni boshqarish, o'zini o'zi anglash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi treninglar o'smirlarga qiyin vaziyatlarni samarali hal qilishga yordam beradi. Psixologik maslahat va terapiya orqali esa salbiy xulq-atvorni keltirib chiqaruvchi chuqur sabablar aniqlanib, ular bilan ishlash mumkin.

Bundan tashqari, salbiy xulq-atvorning oldini olishda davlat va jamoat tashkilotlarining roli katta. Ular tomonidan o'tkaziladigan profilaktika tadbirlari va ma'lumot kampaniyalari orqali

o'smirlarni xulq-atvor xavflaridan ogohlantirish va ularga to'g'ri yo'l ko'rsatish mumkin. Maktab va jamiyat o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish orqali o'smirlarning ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilash, ularni ijtimoiylashuv jarayoniga faol jalb etish maqsadga muvofiq.

O'smirlik davri inson hayotining o'ta sezgir va burilish davridir. Ushbu davrda shaxsning psixologik rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvi asosiy o'rin tutadi. Shaxsiy o'zgarishlar, jismoniy rivojlanish, hissiy o'zgaruvchanlik o'smirning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Salbiy xulq-atvorning rivojlanishi ko'pincha ushbu o'zgarishlarga qarshi moslashuv mexanizmlarining etarlicha rivojlanmaganligi yoki noto'g'ri shakllanganligi bilan bog'liq.

Salbiy xulq-atvorning psixologik omillari

O'smirlarning xulq-atvori psixologik nuqtai nazardan ko'rib chiqilganda, quyidagi omillar ajralib turadi:

- **Hissiy beqarorlik:** O'smirlikda gormonal o'zgarishlar hissiyotlarning o'zgaruvchanligini oshiradi. Bu esa tezkor qarorlar qabul qilish, impulsiv harakatlar yoki agressiv munosabatlarga olib kelishi mumkin.

- **Identifikatsiya jarayoni:** Shaxsning o'zligini anglashga bo'lgan ehtiyoji ushbu davrda yuqori bo'ladi. Bu jarayonda o'smir noto'g'ri namunalarni qabul qilib, ularni o'z hayotiga tatbiq qilishi mumkin.

- **Stressga chidamlilikning pastligi:** O'smirlar ko'pincha stressli vaziyatlarga nisbatan yuqori darajada zaif bo'lib, bunday vaziyatlarda noto'g'ri xulq-atvorni namoyon etadilar.

Salbiy xulq-atvorning ijtimoiy omillari

Ijtimoiy muhit o'smirlarning xulq-atvoriga sezilarli ta'sir qiladi. Quyidagilar asosiy omillar hisoblanadi:

- **Oilaviy muhit:** Oilada zo'ravonlik yoki e'tiborsizlik bo'lsa, o'smirlarning salbiy xulq-atvor ko'rsatishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Bundan tashqari, haddan tashqari qat'iy tarbiya ham isyonkorlikni kuchaytirishi mumkin.

- **Maktabdagi omillar:** O'qituvchi va tengdoshlar bilan munosabatlarda muammolar, akademik muvaffaqiyatsizliklar, bosim yoki zo'ravonlik kabi holatlar o'smirlarning xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- **Tengdoshlar bosimi:** Guruhga tegishlilikni his qilish ehtiyoji tufayli o'smirlar ko'pincha

tengdoshlarning o'zlashtiradilar.

salbiy

xulq-atvorini

Salbiy xulq-atvor ko'rinishlari va ularning oqibatlari

- **Tajovuzkorlik:** Atrofdagilarga jismoniy yoki hissiy zarar etkazish shaklida namoyon bo'ladi. Bu zo'ravonlik va maktabdagi nizolarni kuchaytiradi.

- **Qoidabuzarlik:** Ijtimoiy va huquqiy me'yorlarni buzish orqali o'smir ijtimoiy chetlanishga uchrashi mumkin.

- **Giyohvandlik va alkogol:** Psixologik muammolardan qochish uchun o'smirlar ushbu moddalarni iste'mol qilishga moyil bo'ladilar, bu esa sog'likka jiddiy zarar etkazadi.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlik davridagi salbiy xulq-atvor ko'rinishlari ko'p jihatdan tashqi muhit va ichki omillar bilan bog'liq bo'lib, ularni oldini olish uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Oila, maktab va jamiyatning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari orqali o'smirlarning ijtimoiy, psixologik va hissiy holatlarini yaxshilash, ularning salbiy xatti-harakatlarini kamaytirishda samarali natijalarga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Авезов, О. Р. (2023, March). ЭКСТРЕМАЛ ВАЗИЯТЛАРДА СТРЕССБАРДОШЛИЛИК ТУШУНЧАСИ. In *E Conference Zone* (pp. 63-67).
2. Ravshanovich, A. O. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING ASOSIY YO'NALISHLARI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(28), 18-22.
3. Ravshanovich, A. O. (2024). PSIXOLOGIK XIZMAT KORSATISH PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI. *MASTERS*, 2(1), 52-55.
4. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 2 (2), 69-78
5. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 1 (12), 50-54
6. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 1 (10), 11-22
7. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. *Science and Education* 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Zaripova Latofat Bahriddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

KO'P BOLALI OILALARDA SIBLING MUNOSABATLARNING O'RNI**Kaxxorova Saida Adizovna**

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqola ko'p bolali oilalarda sibling (aka-uka, opa-singil) munosabatlarning shakllanishi, ularga ta'sir etuvchi omillar va ularning bolaning emotsional, psixologik hamda ijtimoiy rivojlanishiga ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ota-onalar va bolalar o'rtasidagi muvozanat, sibling munosabatlarining ijobiy va salbiy jihatlari ham ko'rib chiqilgan.

Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy birligi hisoblanadi. Ko'p bolali oilalarda farzandlar sonining ko'pligi sababli, o'ziga xos ijtimoiy-psixologik munosabatlar shakllanadi. Aka-uka va opa-singillar orasidagi munosabatlar nafaqat ularning oiladagi o'rnini belgilaydi, balki kelajakda jamiyat bilan munosabatlarini ham shakllantiradi.

Sibling munosabatlarining shakllanishida oilaviy sharoitlar, ota-onalarning tarbiya usullari, farzandlarning yosh va jins nisbati kabi ko'plab omillar rol o'ynaydi. Ushbu maqolada mazkur munosabatlarning mohiyati va ahamiyati batafsil tahlil qilinadi.

MAQSAD: Ko'p bolali oilalardagi sibling munosabatlarning oilaviy muhit va bolalar rivojlanishiga ta'sirini o'rganish, bu munosabatlarning ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilish hamda ota-onalarga siblinglar o'rtasidagi sog'lom munosabatlarni shakllantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, ko'p bolali oilalarda bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishida sibling munosabatlarning o'rnini aniqlash va ularni yaxshilashga ko'maklashadigan strategiyalarni taklif etishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot natijalariga ko'ra, ko'p bolali oilalarda farzandlar o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlik yuqori darajada shakllanadi. Aka-uka va opa-singillar o'zaro yordam berish, muammolarni birgalikda hal qilish orqali bir-birlarini qo'llab-quvvatlaydi. Bu esa bolalarda mas'uliyat, hamdardlik va jamoaviy ishlash ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, yosh farqi katta bo'lgan siblinglar kichiklarning himoyachisi va yo'l ko'rsatuvchi rolini bajaradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ko'p bolali oilalarda farzandlar o'rtasidagi sog'lom raqobat ularning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq, ota-onalarning e'tiborini teng taqsimlamasligi yoki ayrim siblinglarni ustun qo'yishi, nizolar va rashkni kuchaytirishi mumkin. Mazkur holatlarda ota-onalarning tarbiya usuli va nizolarni boshqarish ko'nikmalari hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Siblinglar o'rtasidagi munosabatlar ko'p bolali oilalarda farzandlarning stressga chidamliligi va psixologik barqarorligini oshiradi.

XULOSA: Ko'p bolali oilalardagi sibling munosabatlar oiladagi ijtimoiy va emotsional muhitning ajralmas qismi bo'lib, bolalarning ijtimoiy, psixologik va emotsional rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sog'lom sibling munosabatlar bolalarda hamkorlik, mas'uliyat va o'zaro hurmat hissini shakllantiradi. Bu munosabatlar bolalarning stressga bardoshli bo'lishi va ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi. Shu bilan birga, o'zaro raqobat va hamkorlik bolalar shaxsiyati va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun samarali omil bo'lib xizmat qiladi.

Ota-onalar siblinglar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash va nizolarni samarali boshqarish orqali oilaviy muhitni yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. O'zaro munosabatlarda tenglik, adolat va hurmatning

ta'minlanishi farzandlar orasidagi ijobiy aloqalarni kuchaytiradi. Shu sababli, ota-onalarga tarbiyaviy ko'nikmalarni oshirish bo'yicha trening va maslahatlar tashkil etilishi lozim.

Sibling munosabatlarning rivoji nafaqat oilaviy muhitni yaxshilaydi, balki jamiyatda ham sog'lom ijtimoiy aloqalarning shakllanishiga hissa qo'shadi. Shuning uchun bolalar tarbiyasida sibling munosabatlarning ahamiyati to'g'ri baholanib, ularni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Kalit so'zlar: Sibling munosabatlar, ko'p bolali oilalar, ijtimoiy rivojlanish, emotsional qo'llab-quvvatlash, raqobat, hamkorlik, oilaviy muhit, tarbiya uslubi, nizolarni boshqarish, yosh farqi, jins omili, stressga chidamlilik, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik, aka-uka, opa-singil, ota-onalar roli, oilaviy resurslar, sog'lom munosabatlar.

РОЛЬ БРАТЬЕВ И СЕСТЕР В МНОГОДЕТНЫХ СЕМЬЯХ

Каххарова Саида Адизовна

Магистрант Азиатского международного университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ:Статья посвящена изучению особенностей формирования sibling-отношений (братских, сестринских) в многодетных семьях, факторов, на них влияющих, а также их влияния на эмоциональное, психологическое и социальное развитие ребенка. В исследовании также изучался баланс между родителями и детьми, а также положительные и отрицательные аспекты отношений между братьями и сестрами.

Семья является основной социальной ячейкой общества. В связи с большим количеством детей в многодетных семьях складываются особые социально-психологические отношения. Отношения между братьями и сестрами не только определяют их место в семье, но и формируют их будущие отношения с обществом.

На формирование отношений между братьями и сестрами влияют многие факторы, такие как семейные обстоятельства, методы воспитания родителей, а также соотношение возраста и пола детей. В данной статье подробно анализируются характер и значение этих взаимоотношений.

ЦЕЛЬ: Изучить влияние взаимоотношений между братьями и сестрами в многодетных семьях на семейную обстановку и развитие ребенка, проанализировать положительные и отрицательные стороны этих взаимоотношений, а также разработать практические рекомендации для родителей по формированию здоровых взаимоотношений между братьями и сестрами. Цель данного исследования Целью данной работы является выявление роли взаимоотношений между братьями и сестрами в социальном и эмоциональном развитии детей в семьях с детьми и предложение стратегий, которые помогут их улучшить.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: По результатам исследования, в многодетных семьях социальное взаимодействие между детьми сформировано на высоком уровне. Братья и сестры поддерживают друг друга, помогая друг другу и решая проблемы вместе. Это помогает детям развивать ответственность, эмпатию и навыки командной работы. Братья и сестры, особенно те, у кого большая разница в возрасте, выступают в роли защитников и наставников для младших.

Исследования показали, что здоровая конкуренция между детьми в многодетных семьях положительно влияет на их личностное развитие. Однако родители могут не распределять свое внимание поровну или отдавать предпочтение некоторым братьям и сестрам, что усиливает конфликты и ревность. В этих случаях решающими факторами, по-видимому, являются стиль воспитания родителей и их навыки управления конфликтами.

Отношения между братьями и сестрами повышают стрессоустойчивость и психологическую стабильность детей в больших семьях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Отношения между братьями и сестрами в больших семьях являются неотъемлемой частью социальной и эмоциональной среды в семье и оказывают существенное

влияние на социальное, психологическое и эмоциональное развитие детей. Исследования показывают, что здоровые отношения между братьями и сестрами формируют у детей чувство сотрудничества, ответственности и взаимного уважения.

Эти отношения помогают детям быть более устойчивыми к стрессу и успешно адаптироваться к социальной среде. В то же время конкуренция и сотрудничество служат эффективными факторами развития личности и способностей детей. Родители играют важную роль в улучшении семейной обстановки, обеспечивая баланс между братьями и сестрами и эффективно управляя конфликтами. Обеспечение равенства, справедливости и уважения в отношениях укрепляет позитивные связи между детьми.

Поэтому родителям необходимо предоставлять обучение и консультации для улучшения их навыков воспитания. Развитие отношений между братьями и сестрами не только улучшает семейную обстановку, но и способствует формированию здоровых социальных связей в обществе. Поэтому необходимо правильно оценить значение взаимоотношений между братьями и сестрами в воспитании детей и разработать стратегии, направленные на их поддержку.

Ключевые слова: Отношения между братьями и сестрами, большие семьи, социальное развитие, эмоциональная поддержка, конкуренция, сотрудничество, семейная обстановка, стиль воспитания, управление конфликтами, разница в возрасте, гендерный фактор, стрессоустойчивость, психологическое развитие, социальная адаптация, эмоциональная стабильность, братья и сестры, родительские роли, семейные ресурсы, здоровые отношения.

THE ROLE OF SIBLINGS IN FAMILIES WITH MANY CHILDREN

Kaxhorova Saida Adizovna

Master's student of the Asian international university, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article is devoted to the study of the formation of sibling (brother, sister) relationships in large families, the factors influencing them, and their impact on the emotional, psychological, and social development of the child. The study also examined the balance between parents and children, as well as the positive and negative aspects of sibling relationships.

The family is the main social unit of society. Due to the large number of children in large families, specific socio-psychological relationships are formed. The relationship between brothers and sisters not only determines their place in the family, but also shapes their future relationship with society.

Many factors play a role in the formation of sibling relationships, such as family circumstances, parental upbringing methods, and the age and gender ratio of children. This article analyzes in detail the essence and significance of these relationships.

GOAL: The aim is to study the impact of sibling relationships in large families on the family environment and child development, analyze the positive and negative aspects of these relationships, and develop practical recommendations for parents on how to build healthy relationships between siblings. It also aims to identify the role of sibling relationships in the social and emotional development of children in large families and propose strategies to help improve them.

MATERIALS AND METHODS: According to the results of the study, social cooperation between children is formed at a high level in large families. Brothers and sisters support each other by helping each other and solving problems together. This contributes to the development of responsibility, empathy, and teamwork skills in children. In particular, siblings with a large age difference play the role of protectors and guides for the younger ones.

Studies have shown that healthy competition between children in large families has a positive effect on their personal development. However, unequal distribution of parental attention or favoritism towards some siblings can increase conflicts and jealousy. In these cases, the parenting style and conflict management skills of parents are decisive factors.

Relationships between siblings increase the stress resistance and psychological stability of children in large families.

CONCLUSION: Sibling relationships in large families are an integral part of the social and emotional environment in the family and have a significant impact on the social, psychological and emotional development of children. Research shows that healthy sibling relationships form a sense of cooperation, responsibility and mutual respect in children. These relationships help children to be more resilient to stress and successfully adapt to the social environment. At the same time, mutual competition and cooperation serve as an effective factor in the development of children's personalities and abilities.

Parents play an important role in improving the family environment by ensuring balance between siblings and effectively managing conflicts. Ensuring equality, justice and respect in relationships strengthens positive relationships between children. Therefore, training and counseling should be organized for parents to improve their parenting skills.

The development of sibling relationships not only improves the family environment, but also contributes to the formation of healthy social relationships in society. Therefore, it is necessary to properly assess the importance of sibling relationships in raising children and develop strategies aimed at supporting them.

Key words: Sibling relationships, large families, social development, emotional support, competition, cooperation, family environment, parenting style, conflict management, age difference, gender, stress tolerance, psychological development, social adaptation, emotional stability, brothers, sisters, parental roles, family resources, healthy relationships.

Ko'p bolali oilalar oilaviy tizimning o'ziga xos turini tashkil etib, bu erda siblinglar (aka-uka va opa-singillar) o'rtasidagi munosabatlar oilaviy hayotning markaziy elementlaridan biri hisoblanadi. Sibling munosabatlar bolalarning ijtimoiy, emotsional va psixologik rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu munosabatlar orqali bolalar murosaga kelish, nizolarni hal qilish, o'zaro yordam va boshqalarga hurmat ko'rsatish kabi ko'nikmalarni o'zlashtiradilar.

Ota-onalar tarbiyasi sibling munosabatlarning shakllanishida asosiy omil hisoblanadi. Ota-onalar farzandlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash va ularning ehtiyojlarini teng ravishda qondirish orqali sog'lom munosabatlarni rivojlantirishga hissa qo'shishi mumkin. Masalan, ota-onalarning tarbiyadagi adolatli yondashuvi farzandlar o'rtasida sog'lom raqobatni rag'batlantiradi, nizolarni kamaytiradi va farzandlarning o'zaro hurmatini kuchaytiradi. Aksincha, noadlatli yondashuv siblinglar orasidagi rashk, raqobat va nizolarni kuchaytirishi mumkin.

Siblinglar o'rtasidagi munosabatlar yosh va jins omillaridan ham ta'sirlanadi. Yosh farqi katta bo'lgan holatlarda katta aka-opalar kichiklar uchun murabbiy, yo'lboshchi va himoyachi rolini bajaradi. Kichik yosh farqida esa bolalar o'zaro tengdosh sifatida muloqot qilishadi, bu esa ular orasida o'zaro bog'liqlik va yaqinlikni kuchaytiradi. Jins omili sibling munosabatlarida turli rollarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Masalan, aka-uka orasida ko'pincha raqobat va musobaqa ko'rinishlari namoyon bo'ladi, opa-singillar esa bir-birlarini emotsional qo'llab-quvvatlashga moyildirlar.

Ko'p bolali oilalardagi iqtisodiy va madaniy sharoitlar sibling munosabatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, iqtisodiy jihatdan cheklangan oilalarda bolalar bir-birlariga yordam berib, resurslarni adolatli taqsimlashga o'rganadilar. Bu esa ularda ijtimoiy mas'uliyat va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Madaniy jihatdan oilaning qadriyatlari siblinglar orasidagi munosabatlarning yo'nalishini belgilashi mumkin. Ba'zi madaniyatlarda aka-opalar kichiklar uchun mas'ul bo'lishni o'z vazifasi deb hisoblashadi, boshqa madaniyatlarda esa mustaqillik ko'proq rag'batlantiriladi.

Sibling munosabatlar nafaqat bolalarning oiladagi hayotiga, balki ularning jamiyatda o'zini tutishiga ham ta'sir qiladi. Bu munosabatlar orqali bolalar muloqot ko'nikmalarini, nizolarni hal qilish strategiyalarini va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Siblinglar orasidagi sog'lom raqobat bolalarning shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi, chunki ular bir-biriga qarshi emas, balki bir-birini qo'llab-quvvatlaydigan tarzda o'z qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Biroq, ba'zi hollarda sibling munosabatlarda nizolar va muammolar ham uchrab turadi. Ayniqsa, ota-onalar bir farzandga boshqalaridan ko'proq e'tibor qaratganida yoki bir farzandning yutug'ini doim boshqa bolalarga taqqoslaganida rashk va norozilik hissi paydo bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarni hal qilish uchun ota-onalar bolalarga teng e'tibor qaratishlari, ularga o'z shaxsiy fazilatlarini va qobiliyatlari bilan qadrlanishini his qilish imkoniyatini berishlari muhimdir.

Siblinglar o'rtasidagi munosabatlarning sog'lom rivojlanishi uchun oilada tarbiya, o'zaro hurmat va adolat tamoyillari mustahkam bo'lishi kerak. Shu bilan birga, ota-onalarning nizolarni boshqarish va sog'lom muloqot uchun qulay muhit yaratish qobiliyati ham juda muhimdir. Oilaviy treninglar, psixologik maslahatlar va o'zaro yordam dasturlari orqali sibling munosabatlarni yaxshilashga erishish mumkin.

Ko'p bolali oilalardagi sibling munosabatlar shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishda katta ahamiyatga ega. Ushbu munosabatlar orqali bolalar faqatgina oilaviy hayotda emas, balki jamiyatdagi o'zaro munosabatlarida ham muvaffaqiyatli bo'lishlari mumkin. Shu sababli, sibling munosabatlarni o'rganish va ularga ijobiy ta'sir ko'rsatish jamiyatda sog'lom oilalar va barqaror ijtimoiy tizimni rivojlantirish uchun zarurdir.

Quyida "Ko'p bolali oilalarda sibling munosabatlarning o'rni" mavzusiga oid statistik ma'lumotlar jadvalda aks ettiriladi.

1-jadval

№	Tadqiqot ishtirokchilari (bolalar soni)	Yosh guruhlari	Sibling munosabatlari turlari	Munosabatlarning kuchliligi	Emotsional bog'liqlik darajasi	Oilaviy rollar taqsimoti
1	3	5-7	Tanqid qilish, hamkorlik	O'rtacha	Yuqori	Ota-onaning hukmronligi
2	4	8-10	Yordam, mushtarak faoliyat	Kuchli	O'rtacha	O'rtacha taqsimlanish
3	5	11-14	Hammaviy murosasizlik, do'stlik	O'rtacha	Yuqori	Bolalar o'rtasida tenglik
4	6	15-18	Hammaviy qo'llab-quvvatlash	Kuchli	O'rtacha	Kichiklar yuqori o'ringa ega
5	2	4-6	Yangi o'rganish, ta'lim	O'rtacha	Past	Bolalar o'rtasida do'stlik

Bu jadvalda, ko'p bolali oilalarda sibling munosabatlari o'rganilgan bo'lib, har bir bolalar guruhi uchun ularning yoshiga qarab munosabatlarning kuchliligi va emotsional bog'liqlik darajasi ko'rsatilgan. Har bir oiladagi bolalar o'rtasidagi o'zaro aloqalar turli o'lchovlar bilan baholangan, shuningdek oiladagi rollar taqsimoti ham kiritilgan.

Ko'p bolali oilalarda sibling munosabatlarining o'rni bo'yicha tayyorlangan statistik jadval quyidagi jihatlarni yoritadi:

1. **Tadqiqot ishtirokchilari (bolalar soni):** Jadvalda ko'rsatilgan bolalar soni oilaning ko'p bolali ekanligini aks ettiradi. Har bir satrda bolalar soni 2 dan 6 tagacha o'zgarib turadi, bu esa oilaning o'ziga xos xususiyatlarini tasvirlashga yordam beradi.

2. **Yosh guruhlari:** Har bir oilada bolalarning turli yosh guruhlari keltirilgan. Bu yosh guruhlari sibling munosabatlarini turli jihatdan ta'sir qilishini tushunishga imkon beradi. Masalan, kichik yoshdagi bolalar ko'pincha bir-biriga ta'lim berish va yordam ko'rsatish orqali munosabatlarini o'rganadilar, katta yoshdagilar esa ko'proq mustaqil va murosasiz munosabatlar o'rnatishga moyil bo'lishi mumkin.

3. **Sibling munosabatlari turlari:** Bu ustun bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni turli xususiyatlar bilan ajratib ko'rsatadi. Munosabatlar tanqid qilish, hamkorlik, yordam berish, murosasizlik yoki do'stlik kabi turli shakllarda bo'lishi mumkin. Ushbu o'zaro aloqalar oilada bolalar o'rtasida qanday ijtimoiy va emotsional bog'lanishlar mavjudligini ko'rsatadi.

4. **Munosabatlarning kuchliligi:** Bu ustun sibling munosabatlarning kuchliligini baholashga yordam beradi. "Kuchli" munosabatlar bolalar o'rtasida yaxshiroq murosaga ega bo'lishlarini, "o'rtacha" bo'lsa ular o'zaro muammolar bilan yuzlashayotganlarini, "past" munosabatlar esa kamroq aloqalarni anglatadi.

5. **Emotsional bog'liqlik darajasi:** Bu mezon bolalar o'rtasida emotsional bog'lanish darajasini o'lchash uchun ishlatiladi. "Yuqori" emotsional bog'liqlik, bolalar o'rtasida yuqori darajada hurmat, sevgi va qo'llab-quvvatlashni ifodalaydi, "past" esa his-tuyg'ularning past darajada ekanligini bildiradi.

6. **Oilaviy rollar taqsimoti:** Bu ustunda oiladagi bolalar o'rtasidagi rollar taqsimoti ko'rsatiladi. "Teng taqsimlanish" oiladagi bolalar o'rtasida rollarning adolatli va teng taqsimlanishini anglatadi, "hukmronlik" esa biror bolaning oilada boshqaruv o'rin egallashini bildiradi.

Umuman olganda, jadvalda ko'rsatilgan ma'lumotlar ko'p bolali oilalarda sibling munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini yoritadi. Bu munosabatlar yoshga qarab o'zgarishi, bolalar o'rtasida emotsional bog'liqlik darajasining farq qilishi va oiladagi rollarning taqsimlanishi oilaning ichki dinamikasini tushunishga yordam beradi. Sibling munosabatlarning kuchliligi va emotsional bog'liqligi, oila a'zolarining bir-biriga nisbatan qanday xulq-atvorini ifodalashda muhim rol o'ynaydi, bu esa bolalarning psixologik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Ko'p bolali oilalarda sibling munosabatlari o'zaro aloqalar va oilaviy ijtimoiy muhitning asosiy tarkibiy qismlaridan biridir. Ushbu munosabatlar bolalarning emotsional rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi, chunki ular o'zaro qo'llab-quvvatlash, hamkorlik, va vaqt o'tkazish orqali o'zlarini va boshqalarni tushunishni o'rganadilar. Bolalar o'rtasidagi munosabatlarning kuchliligi va turli o'zgarishlari yoshga, oilaning ijtimoiy holatiga va oila a'zolarining rolga bog'liq ravishda shakllanadi. Yosh kichik bo'lsa, ular ko'proq yordam so'rash, do'stlik va o'yinlarga moyil bo'lishadi, katta yoshdagilar esa ko'proq mustaqillikni afzal ko'rishadi.

Ko'p bolali oilalarda sibling munosabatlari emotsional bog'liqlik va o'zaro yordamni rivojlantiradi, bu esa bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga asos bo'ladi. Oilada rollarning qanday taqsimlanishi, munosabatlarning kuchli yoki zaif bo'lishi bolalar o'rtasida o'zaro munosabatlarning sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Teng taqsimlangan rollar va yaxshi emotsional bog'lanish bolalar o'rtasidagi tinchlik va hurmatni kuchaytiradi, natijada o'zaro qo'llab-quvvatlash muhitini yaratadi. Shuningdek, oilaning ichki muhitidagi ijtimoiy aloqalar bolalarning ijtimoiy va psixologik sog'lomligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Аvezov, O.P. (2023, March). Экстремал вазиятларда стрессбардошлилик тушунчаси. In *E Conference Zone* (pp. 63-67).
2. Ravshanovich, A. O. (2024). Psixologik xizmatning asosiy yo'nalishlari. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(28), 18-22.
3. Ravshanovich, A.O., & Tavakkal o'g'li, S. S. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ijodiy o'yinlarning amaliy ahamiyati. *Scientific Impulse*, 2(14), 344-347.
4. Gafurova, F.O., & Avezov, O. R. (2024). Psixologiyada shaxs identivligi muammosini tadqiq qilish. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 19(2), 33-37.
5. Ravshanovich, A.O. (2024). Psixologik xizmat korsatish predmeti, maqsadi va vazifalari. *MASTERS*, 2(1), 52-55.
6. Avezov, O.R., & Ubaydullayeva, N. F. (2022). Logotherapy: how psychotherapy helps a person to find meaning in life. *Science and Education*, 3(4), 747-752.
7. Avezov, O.R., & Ubaydullayeva, N. F. (2022). Frankl logoterapiyasi va uning inson hayotidagi tutgan o'rni. *Science and Education*, 3(4), 753-759.

8. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal 5/3. 2024

9. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78

10. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54

11. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22

12. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Каххарова Саида Адизовна

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

TALABALARDA IJODIY-INNOVATSION FAOLIYAT KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ag'amurodov Sarvar Istamovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Oliy ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan maqsadlarga erishish, o'quvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib tayyorlash pedagog-psixologlarning zimmasiga yuklatiladi. Shu sababdan Oliy ta'lim sohasidagi islohotlarning bevosita davomi sifatida O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan ko'plab dasturlar tasdiqlangan. Oliy ta'lim muassasasining mazkur davlat o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasining Oliy ta'lim muassasalari talabalarining rivojlanishiga qo'yiladigan, Davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan me'yoriy-huquqiy hujjat bo'lib, unda Oliy ta'lim muassasasining maqsad va vazifalari, ilmiy va ijodiy faoliyatning asosiy g'oyalari ifodalangan, shuningdek, talabalar ta'limning keyingi bosqichiga o'tishidagi asosiy kompetensiyalari belgilangan. Bu o'z navbatida Oliy ta'lim tizimida pedagogik jarayonlarni innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilishi zarurligini talab etadi.

MAQSAD: Mamlakatimizning ertangi kuni dunyoqarashi tom manoda Oliy ta'lim talabalari va zamonaviy, salohiyatli kadrlarga ko'p jihatdan bog'liqdir. Ta'lim-tarbiya ishlari jarayonida talabalarni ijodiy fikrlashga, o'zgaruvchan vaziyatlarga o'rgatish, erkin raqobat asosida faoliyatni tashkil etish hamda ularning amaliy mashg'ulotlarda pedagogik-psixologik texnologiyalar, axborot texnologiyalari, elektrondarsliklar, versiyalar va multimedialardan foydalana olishi muhimdir. Bu esa talabalarda mutsaqillik, erkin fikrlashni tarbiyalash, o'quv faoliyatini tahlil qilish, itsiqbolda kasbiy mahorat va kompyuter savodxonligini orttirish ularning ichki ehtiyojiga aylantirilishini talab etadi.

MATERIALLAR VA METODLAR. Bo'lajak yosh kadrlarni kasbiy-ma'naviy jihatdan tayyorlash uchun ta'lim jarayonida ma'ruzalar, amaliy hamda laboratoriya mashg'ulotlari mazmunini yangi yondashuvlar asosida boyitish, shuningdek, pedagogik amaliyot, ma'naviyat kunlari va soatlarini takomillashgan dasturlar yordamida tashkil etishni taqozo qiladi. Oliy ta'lim samaradorligini ta'minlashda talabalardan chuqur pedagogik psixologik tayyorgarlik, har bir talabaning o'ziga xos jihatlari haqida aniq ma'lumotga ega bo'lishi hamda shaxsiy reja tuzishda quyidagi talablarga qat'iy rioya qilishi talab etiladi: – vujudga keladigan pedagogik muammolarni bashorat qila olishi; buning uchun bo'lajak pedagog-tarbiyachi pedagogik jarayonda vujudga keladigan muammolarni oldindan ko'ra bilish va uni bartaraf etish layoqatiga ega bo'lishi lozim.

- vujudga keladigan muammolarni bartaraf etish metodlarini o'zlashtirishi;
- vujudga kelgan muammolarni bartaraf etishning eng qulay usullarini tanlay va qo'llay olishi;
- o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatish, ularni qo'llab quvvatlash mahoratiga ega bo'lishi;
- har bir o'quvchiga individual yondasha olishi;
- o'quvchilar bilan ommaviy tadbirlarni tashkil eta olish ko'nikmasini egallashi;
- o'quvchilarni kitobxonlik, kitob sevarlikka unday olishi kabilar.

XULOSA. Talabalarda mehnatsevarlik, sinchkovlik, ziyraklik, ishchanlik, mas'uliyatlilik kabi axloqiy sifatlarini qaror toptirishda individual psixologik yondashuvning o'rni beqiyos bo'lib, bunday mas'uliyatli vazifani ular oliy pedagogik ta'lim muassasalarida o'qish jarayonidayoq anglab etishlari kerak.

Ko'rinib turibdiki, jamiyatimizning barcha bo'g'inida faoliyat ko'rsatayotgan mutaxassislar oldiga murakkab vazifalar qo'yimoqda. Shu bois, talabalarda ilmiy dunyoqarash va yuksak ma'naviy xislatlarni rivojlantirish hamda jamoada, jamiyatda o'zini munosib tuta bilish ko'nikmalarini tarkib toptirish tizimli tarzda amalga oshirilishi talab etiladi.

Kalit so'zlar: Innovatsion fikrlash, tafakkur, ijodkorlik, individual psixologik xususiyatlar, kasbiy faoliyat, ijtimoiy faoliyat.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УМЕНИЙ ТВОРЧЕСКОЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Агамуродов Сарвар Истамович

Бухарский государственный педагогический институт, г. Бухара

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: На педагогов и психологов возлагается ответственность за достижение целей, поставленных перед системой высшего образования, за организацию разнообразной деятельности студентов, подготовку их быть образованными, вежливыми, преданными, трудолюбивыми, всесторонне развитыми людьми. По этой причине многие программы одобрены Министерством высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан как прямое продолжение реформ в сфере высшего образования. Настоящая государственная учебная программа высшего учебного заведения представляет собой нормативно-правовой документ, разработанный в соответствии с государственными требованиями развития студентов высших учебных заведений Республики Узбекистан, в котором отражены цели и задачи высшего учебного заведения. Высказаны основные идеи научной и творческой деятельности, а также определены основные компетенции, необходимые студентам для перехода на следующую ступень образования. Это, в свою очередь, требует организационно-педагогических процессов в системе высшего образования на основе инновационных педагогических технологий.

ЦЕЛЬ: Перспективы будущего нашей страны во многом во многом зависят от студентов вузов и современных потенциальных кадров. В процессе воспитательной работы важно научить учащихся творчески мыслить, менять ситуации, организовывать деятельность на основе свободной конкуренции, уметь использовать педагогические и психологические технологии, информационные технологии, электронные учебники, версии и мультимедиа в учебном процессе. практическое обучение. Это требует от учащихся развития самостоятельности, свободомыслия, анализа учебной деятельности, профессиональных навыков и компьютерной грамотности в своих внутренних потребностях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Для подготовки будущих молодых кадров профессионально и духовно необходимо обогатить содержание лекций, практических и лабораторных занятий на основе новых подходов, а также организовать педагогическую практику, духовные дни и часы с помощью усовершенствованных программ. Для обеспечения эффективности высшего образования от студентов требуется глубокая педагогико-психологическая подготовка, четкое представление об уникальных сторонах каждого студента, а также строгое соблюдение следующих требований при составлении личного плана: возникают способности к прогнозированию; для этого будущий педагог-воспитатель должен обладать способностью предвидеть и устранять проблемы, которые возникнут в педагогическом процессе.

- освоить методы решения возникающих проблем;
- уметь выбирать и использовать наиболее удобные способы устранения возникших проблем;
- иметь способность оказывать педагогическое воздействие на студентов и поддерживать их;
- индивидуальный подход к каждому студенту;

- приобретение умения организовывать массовые мероприятия со студентами;
- поощрение учащихся читать и любить книги.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Роль индивидуально-психологического подхода в определении у студентов таких моральных качеств, как трудолюбие, тщательность, ум, ответственность, несравненна, и такую ответственную задачу они должны понимать уже во время учебы в высших педагогических учебных заведениях. Видно, что перед специалистами, работающими на всех уровнях нашего общества, ставятся сложные задачи. Поэтому необходимо систематически развивать научное мировоззрение и высокие моральные качества учащихся, а также умение достойно вести себя в коллективе и обществе.

Ключевые слова: Новаторское мышление, мышление, креативность, индивидуально-психологические особенности, профессиональная деятельность, социальная активность.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF IMPROVING CREATIVE AND INNOVATIVE ACTIVITY SKILLS IN STUDENTS

Agamurodov Sarvar Istamovich

Bukhara state Pedagogical institute, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: It is the responsibility of pedagogues and psychologists to achieve the goals set for the higher education system, to organize the various activities of students, to prepare them to be educated, polite, faithful, hardworking, well-rounded people. For this reason, many programs have been approved by the Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan as a direct continuation of reforms in the field of higher education. This state curriculum of a higher education institution is a normative-legal document developed in accordance with the state requirements for the development of students of higher education institutions of the Republic of Uzbekistan, which includes the goals and tasks of the higher education institution. , the main ideas of scientific and creative activity are expressed, as well as the main competencies for students to move to the next stage of education are defined. This, in turn, requires the organization of pedagogical processes in the higher education system on the basis of innovative pedagogical technologies.

GOAL: The outlook of the future of our country literally depends on higher education students and modern, potential personnel in many ways. In the process of educational work, it is important to teach students to think creatively, to change situations, to organize activities based on free competition, and to be able to use pedagogical and psychological technologies, information technologies, electronic textbooks, versions and multimedia in practical training. This requires students to develop independence, free thinking, analysis of educational activities, professional skills and computer literacy in their internal needs.

MATERIALS AND METHODS. In order to prepare future young personnel professionally and spiritually, it is necessary to enrich the content of lectures, practical and laboratory classes based on new approaches, as well as to organize pedagogical practice, spiritual days and hours with the help of improved programs. does. In order to ensure the effectiveness of higher education, students are required to have deep pedagogical psychological training, to have clear information about the unique aspects of each student, and to strictly adhere to the following requirements when creating a personal plan: - pedagogical problems that arise ability to predict; for this, the future pedagogue-educator must have the ability to anticipate and eliminate problems that will arise in the pedagogical process.

- master the methods of solving the problems that arise;
- to be able to choose and use the most convenient ways to eliminate the problems that have arisen;
- to have the ability to exert pedagogical influence on students and support them;
- individual approach to each student;
- acquiring the ability to organize public events with students;

- encouraging students to read and love books.

CONCLUSION. The role of individual psychological approach in determining moral qualities such as hard work, meticulousness, intelligence, diligence, responsibility in students is incomparable, and they should understand such a responsible task during their studies in higher pedagogical educational institutions. It can be seen that complex tasks are being set before the specialists working at all levels of our society. Therefore, it is necessary to systematically develop the scientific worldview and high moral qualities of students, as well as the ability to behave appropriately in the team and society.

KEY WORDS: Innovative thinking, thinking, creativity, individual psychological characteristics, professional activity, social activity.

Hozirgi kunda zamonaviy mutaxassislarni tayyorlash muammosini o'rganish, psixologiyaning turli sohalarida dolzarb muammolaridan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu muammoning echimini topish uchun ta'lim tizimi jarayonida ko'pgina yangi g'oyalarni yuzaga keltirish va iqtidorli ijodkor talaba-yoshlarni etishtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'lim muassasalaridagi muammolarni aniqlash va ularni yangi islohotlar darajasiga ko'tarish, nostandart vazifalar va ularning yechimlarni hal qilish, bu borada yangi takliflar ishlab chiqish, ob'ektlardan, imkoniyatlardan o'z vaqtida foydalanish, kelajakda har bir soha egalarini yetuk mutaxassislar sifatida shakllantirish dolzarb muammo hisoblanadi. Mohiyatan, innovatorlik, ijodkorlik bu – yaratish, ixtiro qilish demakdir.

Innovatsiya tushunchasini bir qator mualliflar yangilikni tatbiq etish ma'nosida talqin qilishadi. "Yangilikni tatbiq etish" so'zining etimologiyasi bu tushunchalar ma'nosining o'xshashligini ko'rsatadi. Shunday qilib, innovatsiyalar yaratish, tarqatish va yangilikdan foydalanishning kompleksli jarayonidir. Pedagogik innovatika esa pedagogik yangiliklarni yaratish, tarqatish va qo'llashning qonuniyatlari haqidagi fan sanaladi.

Pedagogik adabiyotlarda ta'lim sohasida innovatsiyaning ikki turi ajratib ko'rsatiladi: **Birinchi** turga keltirib chiqaruvchi ehtiyojga aniq bog'lanmagan yoki innovatsion jarayonlarni amalga oshirish shart - sharoitlari, vositalari va yo'llarining yaxlit tizimini to'liq anglamasdan turib, stixiyali ravishda vujudga keladigan innovatsiyalar kiradi. Bu turdagi innovatsiyalar to'liq ilmiy asosga ega bo'lmaydi, asosan yuzaga kelgan vaziyat talablaridan kelib chiqib empirik asosda yuz beradi. Bu turdagi innovatsiyalarga ta'limga ko'plab innovatsion jarayonlarni olib kirgan "pedagogik g'oyalar generatorlari", o'qituvchilar faoliyatini

kiritish mumkin. Ikkinchi turga pedagogik voqelik faktlarini muntazam o'rganishga va tahlil qilishga moyil bo'lgan o'qituvchi-novatorlarning, o'qituvchi-tadqiqotchilarning puxta o'ylangan, maqsadga yo'naltirilgan, ilmiy jihatdan asoslangan faoliyati mahsuli bo'lgan innovatsiyalar kiradi. Ular o'zlarini juda ko'p marotaba tekshirib ko'rishadi va muammoni echish modellarini yaratishadi. Natijada, ular o'zlarining g'oyalari haqida gapirishni boshlaganlarda bu g'oyalar oddiy faraz, qiziqarli topilma, usul, o'zigaxos echim, uzoq davom etgan tadqiqiy izlanishlar sifatida emas, balki pedagogik qoida sifatida o'rta tashlashadi. Amaliyotning ko'rsatishicha, harqanday innovatsiya me'yoriy faoliyat doirasidan chetga chiqadi va olg'a intilishga harakat qiladi. Lekin shu bilan birgalikda avvalgi tajribalarga e'tibor qaratish, faoliyatni mavjud tajriba bilan solishtirish kerak bo'ladi. Innovatsiyalar odatda bir necha muammolar kesishgan paytda vujudga keladi va mutlaqo yangi masalalarni hal qiladi, pedagogik jarayonni uzluksiz yangilanib borishiga olib keladi. "Yangiliklarni kiritish" tushunchasini biz ham yangilik, ham anashu yangilikni amaliyotga joriy etish jarayoni sifatida tariflaymiz. Yangilik–bu alohida olingan shaxs uchun yangi bo'lgan g'oyadir, bu g'oya ob'yektiv ravishda yangi yoki yangi emasligi ahamiyat kasb etmaydi, biz uni vaqt bo'yicha–bu yangilik ochilgan payt yoki undan birinchi marta foydalanilgan payt bo'yicha aniqlaymiz.

Pedagogik yangiliklarning uch ko'rinishi ajratib ko'rsatiladi:

- Yangilik deb butunlay yangi va ilgari ma'lum bo'lmagan ta'lim, g'oyalar va harakatlarni aytishimiz mumkin. Bunday tamomila yangi va o'ziga xos yangiliklar juda kam;
- eng ko'p uchraydigan yangiliklarga moslashtirilgan, kengaytirilgan yoki qayta

shakllantirilgan g'oya va harakatlar kiradi, ular ma'lum muhitda va ma'lum vaqt oralig'ida o'ziga xos dolzarblikka ega bo'ladi;

- Pedagogik yangiliklar o'zgargan sharoitlarda maqsadlarni qaytadan qo'yish bilan bog'liq ravishda ilgari mavjud bo'lgan harakatlarning qaytadan yuzaga chiqishi tufayli vujudga keladi, zero yangi shart-sharoitlar ma'lum bir ijobiy g'oyalarning muvaffaqiyatini kafolatlaydi.

Innovatsion jarayon mikro tuzilmasini ko'rib chiqqan holda olimlar yangiliklar joriy qilishning "hayotiylik bosqichi" tamoyilini qayd etib o'tadilar, chunki yangiliklar joriy qilish vaqt davomida kechadigan jarayondir. Bu jarayonda faoliyat turlari bo'yicha yangilikni yaratish va amalga oshirishni ta'minlovchi bir qator bosqichlar mavjud bo'ladi.

Birinchi bosqich–yangi g'oyaning tug'ilishi va yangilik tamoyilining vujudga kelishi, uni shartli ravishda ochilish bosqichi deb atash mumkin. Bu bosqich odatda fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlar natijasi hisoblanadi.

Ikkinchi bosqich–ixtironing yaratilishi, ya'ni qandaydir ob'yektda o'z ifodasini topgan moddiy yoki ma'naviy mahsulot–namuna.

Uchinchi bosqich–yangilikni joriy qilish, bunda yangilik amaliyotda sinab ko'riladi va oxiriga etkaziladi; bosqich yangilikdan barqaror samara olish bilan yakunlanadi.

To'rtinchi bosqich–yangilikning tarqalishi, ya'ni keng ko'lamda joriy qilinishi, yangilikning boshqa sohalarga ham kirib borishi.

Beshinchi bosqich–yangilikning aniq bir sohada hukmronlik qilishi, muqobil yangilikning yuzaga kelishi ro'yberadi. Bosqich yana ham samaraliroq yangilik bilan almashtirilishi orqali yakunlanadi.

Oltinchi bosqich–yangi mahsulot(g'oya) bilan almashtirilishi munosabati bilan yangilikdan foydalanish ko'lamining ortishi. Bizning fikrimizcha, innovatsion jarayonning ushbu navbatma-navbat bir-birining o'rnini bosuvchi chiziqli tuzilmasi uni haqiqatda amalga oshirishning soddalashtirilgan sxemasini aks ettiradi. Aniq bir innovatsion jarayon ko'rib chiqilgan barcha bosqichlarni qat'iy ketma-ketlikda va uzluksizlikda o'z ichiga olishi shart emas. Shunday bo'lsada, keltirilgan bosqichlarning davomiyligi turlicha bo'lishi va ular o'zaro kesishishi mumkin. Ta'lim

tizimidagi innovatsion jarayonning o'ziga xos xususiyati shundaki, u joriy qilinishini amalga oshirilayotgan innovatsion ijtimoiy-pedagogik muhitga, hech shubhasiz, tuzilmaviy o'zgartirishlar kiritadi. Bizning fikrimizcha ham ta'lim muassasalaridagi pedagogik faoliyatni innovatsion yondashuvsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Nafaqat ta'lim, balki barcha sohalarda innovatsion faoliyatga zaruriyat tug'iladi. Bu faoliyat hamisha ziddiyatli bo'lib, uning o'zi ziddiyatlarni keltirib chiqaradi va bu ziddiyatlarni hal etish orqali rivojlanib boradi. Shuning uchun har bir pedagog va xodim–innovator "xavfsiz sinovlar o'tkazish" psixologiyasining bilimdoni bo'lishi kerak.

Innovatsion fikrlash ko'nikmasini takomillashtirishga yo'naltirilgan faoliyatning tahlilida qulaylik uchun bu faoliyat modelini yaratishda pedagogning anashyunday innovatsion jarayon bosqichliligiga tayanamiz. Innovatsion faoliyat bevosita talabalar bilan o'zaro ta'sir davomida kechadi, shuning uchun pedagogdan o'zining ruhiy holatini boshqara olish, o'zida va faoliyat ishtirokchilari bo'lgan talabalarda tezkorlik bilan ijodiy hissiyotni uyg'ota olish, pedagogik aloqada ijodiy jarayonni amalga oshirishni talab qiladi. Innovatsion jarayon ushbu kasbiy xususiyatlari pedagog faoliyati mazmuniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, "innovatsion fikrlash tushunchasi - avval echimi bo'lmagan masalalarning yangi, original echimlarini o'ylab topishga, izlanishga, imkon topishga amaliy yordam beruvchi va ijodkorlik faoliyatini o'z ichiga olgan, mustaqil fikr yuritishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir" desak maqsadga muvofiq bo'ladi. Innovatsion fikr, nafaqat yangi ijodiy mahsulotni yaratish, balki, uni amaliyotga joriy etishda samarali fikrlashni va uni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. O'z oldiga ma'lum bir maqsadni qo'ygan va unga erishish yo'llarini tanlagan har bir talaba ma'lum darajada o'z dunyoqarashiga, fikrlashi, tafakkuri, tasavvuri va tushunchalariga, shuningdek, shaxsiy yoki ijtimoiy manfaatlarni ifodalovchi ehtiyojlarga asoslanadi, bunda uning irodaviy harakatlarining vositalari sifatida uning maqsadi, xohishi, istagi bilan birga, uning manfaatlari va ehtiyoji maydonga chiqadi hamda eng asosiysi mazkur vositalar uning innovatsion fikrlash ko'nikmasini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etuvchi mexanizmlar sifatida maydonga chiqadi.

Talabalarining faoliyatini pedagogik, psixologik, tashkiliy-metodik jihatdan o'rganish natijalari talabalarining o'quv faoliyati samaradorligini oshirishda, shaxsiy sifatlari va uning kasbiy tayyorgarligi katta ahamiyat kasb etadi. Shunga ko'ra, talabalarining kasbiy mahoratga ega bo'lishi, bilimdonligi va kreativligi talabalarda ongli faollik hamda mustaqillikni tarkib toptirishning asosiy omili hisoblanadi. Amaliyot davrida talabalarda o'z kasbiga moyillik, pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish, o'zi egallagan zamonaviy bilimlarni amaliy tajribasida qo'llash, rahbarlik ko'nikmalarini egallash, talaba shaxsini pedagogik-psixologik jihatdan o'rganish, tahlil qilish, madaniy ommaviy tadbirlarni tashkil etish metodlarini o'zlashtirish kabi ko'nikmalar faollashadi hamda mustahkamlanadi. Bularning barchasi talabalarni ijodiy va innovatsion faoliyatiga tayyorlaydi. Shu bilan bir qatorda bo'lajak pedagog o'qituvchilar o'z kasbiy faoliyatlari davomida amal qiladigan bir qator qoidalarni ham o'zlashtirishlari kerak. Ular:

- yoshlarda ongli intizomni tarkib toptirish;
- bolalarga nisbatan adolatli munosabatda bo'lish;
- guruhdagi faol o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va ularga yordam ko'rsatish;
- talabalarining mustaqil faoliyatlarini munosib rag'batlantirish;
- talabalar bilan topshiriqlar ustida tizimli ishlash va bu jarayonda ularni faollashtirish;

Shu bilan bir qatorda talabalarni innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlashda ma'ruzalar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari davomida dialogga kirishish, fanga oid yangi ma'lumotlar ustida ishlash, mustaqil bilim olish, manbalar ustida ishlash hamda o'rgangan tajribalarini tahlil qilish muhim o'rin egallaydi. Jamiyatning rivojlanishi barobarida shaxs faoliyati ham ko'proq darajada individuallashtiriladi va uning mavqeyi o'zgaradi. Agar mamlakat va jamiyat qanchalik rivojlangan bo'lsa unda har bir inson alohida qadrlanadi va o'z o'rniga ega bo'ladi. Talabalar bugungi kunda ro'y berayotgan voqealar, axborotlar oqimining jadallashuviga ongli munosabatda bo'lish tajribasini egallashlari kerak. Ularda axborotlarni saralash, voqea-hodisalarga obyektiv munosabatda bo'lish ko'nikmalarining hosil bo'lishi nihoyatda muhim. Talabalar kundalik

ijtimoiy-siyosiy voqeliklarni tahlil qilish asosida ularni munosib baholash, shu asosda atrofda gilarining xatti harakatlariga tanqidiy munosabatda bo'lishlari lozim. Bularning barchasi talabada ma'naviy xislatlarni tarkib toptirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ko'pincha oliy ta'lim muassasasiga yangi kelgan talabalarda tortinchoqlik, injiqlik, guruh hayotiga moslashmaslik kabi holatlar kuzatiladi. Bunday holatlarni bartaraf etish, talabalarni jamoa hayotiga moslashtirish, ularni muloqot vaziyatlariga olib kirish, ruhiy osoyishtaliklarini ta'minlash pedagoglarning muhim vazifalari sirasiga kiradi. Talabalar xarakteridagi salbiy jihatlarni bartaraf qilishga ko'maklashish, ularni to'g'rilik va haqgo'ylikka o'rgatish, irodasini mustahkamlash ham shular sirasiga kiradi. Talabalar oldiga aniq, o'rtacha murakkablikdagi vazifalar qo'yilgandagina, ularda tashabbuskorlik, qiziquvchanlik, faollik ko'rsatish istagi namoyon bo'ladi. Natijada talabada mas'uliyat hissi paydo bo'ladi, pedagog tomonidan bildirilgan ishonchni oqlashga intiladi. Talabalarining o'z oldiga qo'yilgan topshiriqlarni bajara olishlari ularning xulq-atvorlari tartibga solinishiga ko'maklashadi. Buning natijasida ularda xarakter, irodaviy xislatlar mustahkamlanadi. Biroq, talabaning kamchiliklarini muntazam ta'kidlayverish ijobiy natija bermaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Лазурский, А. Ф. А. Ф. Лазурский. Избранные труды по общей психологии. К учению о психической активности. Программа исследования личности / А.Ф. Лазурский. - М.: Алетейя, 2001. - 192 с.
2. Алексеев Н.Г. «Самостоятельность» – в кн. «Педагогическая энциклопедия». Т. III. – Москва: Советская энциклопедия, 1966. – 880 с.
3. Ананьев Б.Г. «Психология педагогической оценки». – Ленинград: Изд-во интитуа по изучению мозга им. В.М. Бехтерева, 1935.
4. G'oziev E.G'. Faoliyat va xulq-atvor motivatsiyasi. – T.: “Universitet”, 2003, – 124 b.
5. G'oziev E.G'. Usmonova Sh. Intellect psixologiyasi. – T.: ToshDU, Universitet, 1996, – 48 b.
6. Ag'amurodov S.I Study of students' motivation problem by foreign scientists. //Вестник интегративной психологии. – Ярославль. № 34, 2024. – С. 17-21.
7. Ag'amurodov S.I. Oliy ta'lim talabalarida o'quv motivlarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik omillari. // Pedagogik mahorat. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. – Buxoro. № 10, 2024. – B. 14-17

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

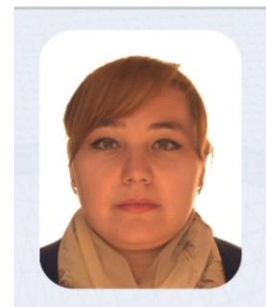
Ag'amurodov Sarvar Istamovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

sarvaragamurodov4948@gmail.com

PEDAGOGIK FAOLIYAT TIZIMIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZMLARI

Jo'rayeva Shaxnoza Davron qizi
Osiyo xalqaro universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Pedagogik faoliyatda psixologik himoya mexanizmlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Ushbu maqola psixologik himoya mexanizmlarining turlari va ularning ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sirini ko'rib chiqadi. Shuningdek, pedagoglarning stressni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish usullari hamda ularning ish samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Bugungi kunda ta'lim sohasi o'qituvchilardan nafaqat yuqori malakani, balki ruhiy va emotsional barqarorlikni ham talab qilmoqda. Pedagogik faoliyat jarayonida o'qituvchilar ko'pincha o'z ishlarida turli xil psixologik bosimlarga duch kelishadi. Bu bosimlar ta'lim jarayonining o'zgaruvchanligi, ijtimoiy talablarning oshishi, ota-onalar va o'quvchilar bilan muloqotning murakkabligi hamda ta'limning raqamlashtirilishi kabi omillar bilan bog'liq. Shu sababli, psixologik himoya mexanizmlarini aniqlash va ulardan samarali foydalanish pedagoglarning ruhiy salomatligini saqlashda va ularning professional faoliyatini qo'llab-quvvatlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada pedagogik faoliyatda psixologik himoya mexanizmlarining mohiyati, ularning turlari va ularni amaliyotda qo'llashning samaradorligi batafsil tahlil qilinadi. Bundan tashqari, psixologik himoya mexanizmlarining pedagoglarning stressga bardosh berish qobiliyatini oshirishdagi o'rni va ta'lim sifatiga ta'siri yoritib beriladi.

MAQSAD: Maqola pedagoglarning kasbiy faoliyatida duch keladigan psixologik bosim va qiyinchiliklarni yumshatish yo'llarini aniqlashga qaratilgan. Unda psixologik himoya mexanizmlarining turlari, ular qanday sharoitlarda samarali bo'lishi va ularni amaliyotga joriy etish bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'lim tizimida emotsional barqarorlikni ta'minlash uchun maxsus treninglar va dasturlar ishlab chiqish masalalari ham muhokama qilinadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ushbu tadqiqotda pedagogik faoliyat tizimida psixologik himoya mexanizmlarining samaradorligini aniqlash uchun quyidagi materiallar va metodlardan foydalanildi:

Psixologik himoya mexanizmlari bo'yicha ilg'or ilmiy tadqiqotlar va maqolalar o'rganildi. Xususan, pedagogik faoliyatda stress va psixologik himoya o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilishda Franklning logoterapiyasi, Freydning psixoanalitik yondashuvi, hamda zamonaviy pedagogik psixologiya tadqiqotlaridan foydalanildi.

Pedagoglar orasida psixologik himoya mexanizmlari va stress darajasini baholash uchun standartlashtirilgan testlardan foydalangan holda so'rovnoma o'tkazildi (masalan, "Psixologik himoya diagnostikasi" testi). Ijtimoiy-emotsional salomatlikni baholash uchun "Ish stressini baholash shkala" (ISS) qo'llanildi.

Ta'lim muassasalarida ishlovchi pedagoglarning kundalik faoliyatidagi stress omillari va psixologik himoya mexanizmlarining qo'llanilishini aniqlash maqsadida bevosita kuzatuv va chuqurlashtirilgan suhbatlar o'tkazildi. Ushbu metod orqali o'qituvchilarning his-tuyg'ulari, qarashlari va xulq-atvoridagi o'zgarishlar qayd etildi.

Tadqiqot natijalari asosida yig'ilgan ma'lumotlar statistika usullari yordamida qayta ishlanib, psixologik himoya mexanizmlarining samaradorligi miqdoriy ko'rsatkichlar yordamida baholandi. Bu borada korrelyatsiya va dispersiya tahlili amalga oshirildi.

XULOSA: Pedagogik faoliyat tizimida psixologik himoya mexanizmlari nafaqat o'qituvchilarning stressni kamaytirishi, balki ularning ruhiy barqarorlik va samaradorligini oshirishda ham muhim omil hisoblanadi. Ushbu mexanizmlar orqali pedagoglar o'zlarining hissiy holatlarini boshqarish, murakkab vaziyatlarda ratsional qarorlar qabul qilish va mehnat samaradorligini saqlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shuningdek, psixologik himoya mexanizmlarining ta'lim jarayoniga bevosita ta'siri ham muhim ahamiyatga ega. Stressni boshqarishni o'rganish orqali o'qituvchilar o'zlari va o'quvchilari o'rtasida sog'lom muhit yaratishi, dars jarayonini yanada interaktiv va samarali tashkil etishi mumkin. Ta'lim tizimida psixologik himoya mexanizmlarini joriy etish nafaqat o'qituvchilarning shaxsiy farovonligini yaxshilaydi, balki o'quvchilar bilan muloqotda ham sifatli o'zgarishlarga olib keladi.

Kelgusida psixologik himoya mexanizmlarini tadqiq qilish va rivojlantirish sohasidagi izlanishlarni kengaytirish, o'qituvchilar va ta'lim muassasalari uchun yangidan-yangi usullarni joriy etish ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Psixologik himoya, pedagogik faoliyat, stressni boshqarish, emotsional barqarorlik, ruhiy salomatlik, ta'lim tizimi, psixologik xizmatlar, psixologik muvozanat, stressga chidamlilik, o'qituvchilar psixologiyasi, psixologik qo'llab-quvvatlash, ta'lim samaradorligi, psixologik yordam, professional rivojlanish, hissiy intellekt, psixologik moslashuv, stressni kamaytirish, pedagogik strategiyalar, ish samaradorligi, ta'lim muhitini yaxshilash.

МЕХАНИЗМЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ В СИСТЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Джураева Шахноза Давроновна

Азиатский Международный Университет, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Анализируется значение механизмов психологической защиты в педагогической деятельности. В статье рассматриваются типы механизмов психологической защиты и их положительное влияние на образовательный процесс. В нем также даются рекомендации по развитию у учителей навыков управления стрессом и повышению эффективности их работы.

Сегодня сфера образования требует от учителей не только высокой квалификации, но и психической и эмоциональной устойчивости. В процессе педагогической деятельности учителя часто сталкиваются с различными психологическими нагрузками. Это давление связано с такими факторами, как изменчивость образовательного процесса, возросшие социальные требования, сложность общения с родителями и учениками, а также цифровизация образования. Поэтому выявление и эффективное использование механизмов психологической защиты имеет особое значение для сохранения психического здоровья педагогов и поддержки их профессиональной деятельности.

В статье подробно анализируется сущность механизмов психологической защиты в педагогической деятельности, их виды, эффективность их применения на практике. Кроме того, подчеркивается роль механизмов психологической защиты в повышении стрессоустойчивости педагогов и их влияние на качество образования.

ЦЕЛЬ: Целью статьи является выявление путей смягчения психологического давления и трудностей, с которыми сталкиваются педагоги в своей профессиональной деятельности. В нем рассматриваются типы механизмов психологической защиты, условия, при которых они эффективны, а также научно обоснованные подходы к их применению на практике. Также будет обсуждаться разработка специальных тренингов и программ по обеспечению эмоциональной стабильности в системе образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В данном исследовании для определения эффективности механизмов психологической защиты в системе педагогической деятельности использовались следующие материалы и методы:

Научный и литературный анализ. Были изучены передовые научные исследования и статьи по механизмам психологической защиты. В частности, логотерапия Франкла, психоаналитический подход Фрейда и современные исследования педагогической психологии были использованы для анализа взаимосвязи стресса и психологической защиты в педагогической деятельности.

Был проведен опрос среди педагогов с использованием стандартизированных тестов для оценки механизмов психологической защиты и уровня стресса (например, тест «Диагностика психологической защиты»). Для оценки социально-эмоционального здоровья использовалась «Шкала оценки стресса на рабочем месте» (ISS).

Для выявления факторов стресса и использования механизмов психологической защиты в повседневной деятельности педагогов, работающих в образовательных учреждениях, проводились методы прямого наблюдения и глубинного интервью. С помощью этого метода фиксировались изменения в чувствах, отношении и поведении учителей.

По результатам исследования собранные данные были обработаны с использованием статистических методов, а эффективность механизмов психологической защиты была оценена с использованием количественных показателей. В связи с этим был проведен корреляционный и дисперсионный анализ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В системе педагогической деятельности механизмы психологической защиты являются важным фактором не только снижения стрессоустойчивости педагогов, но и повышения их психической устойчивости и эффективности. Благодаря этим механизмам педагоги получают возможность управлять своим эмоциональным состоянием, принимать рациональные решения в сложных ситуациях и поддерживать эффективность работы.

Немаловажное значение имеет и непосредственное влияние механизмов психологической защиты на образовательный процесс. Научившись справляться со стрессом, учителя смогут создать здоровую атмосферу между собой и своими учениками и сделать процесс обучения более интерактивным и эффективным. Внедрение механизмов психологической защиты в систему образования не только улучшает личностное благополучие педагогов, но и приводит к качественным изменениям в общении с учениками.

В перспективе расширение исследований в области изучения и разработки механизмов психологической защиты, внедрение новых методик для педагогов и образовательных учреждений будет служить устойчивому развитию системы образования.

Ключевые слова: Психологическая защита, педагогическая деятельность, управление стрессом, эмоциональная устойчивость, психическое здоровье, система образования, психологические службы, психологическое равновесие, стрессоустойчивость, психология учителя, психологическая поддержка, эффективность обучения, психологическое сопровождение, профессиональное развитие, эмоциональный интеллект, психологическая адаптация, снижение стресса, педагогические стратегии, эффективность работы, улучшение среды обучения.

PSYCHOLOGICAL PROTECTION MECHANISMS IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL ACTIVITY

Jurayeva Shakhnoza Davron qizi
Asian international university, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: The importance of psychological defense mechanisms in pedagogical activity is analyzed. This article considers the types of psychological defense mechanisms and their positive impact

on the educational process. It also provides recommendations on how to develop teachers' stress management skills and increase their work efficiency.

Today, the education sector requires teachers not only high qualifications, but also mental and emotional stability. In the process of pedagogical activity, teachers often face various psychological pressures in their work. These pressures are associated with factors such as the variability of the educational process, increased social demands, the complexity of communication with parents and students, and the digitalization of education. Therefore, the identification of psychological defense mechanisms and their effective use are of particular importance in maintaining the mental health of teachers and supporting their professional activities. This article analyzes in detail the essence of psychological defense mechanisms in pedagogical activity, their types, and the effectiveness of their application in practice. In addition, the role of psychological defense mechanisms in increasing teachers' ability to withstand stress and their impact on the quality of education are highlighted.

GOAL: The article aims to identify ways to mitigate the psychological pressures and difficulties that teachers face in their professional activities. It examines the types of psychological defense mechanisms, the conditions under which they are effective, and scientifically based approaches to their implementation in practice. It also discusses the development of special training and programs to ensure emotional stability in the education system.

MATERIALS AND METHODS: In order to determine the effectiveness of data research, the mechanisms of psychological safety and the system of pedagogical data use research materials and methods:

Scientific and literary analysis. Byli izucheny peredovye nauchnye issledovaniya i stati po mekhanizam psixologicheskoy zashchit. В частности, logotherapy Frankla, psychoanalytical approach of Freud and modern pedagogic psychology by ispolzovany dlya analiza vzaimosvyazi stressa i psixologicheskoy zashchit v pedagogicheskoy deyatel'nosti.

Questionnaire and test. Byl proveden proros sredi pedagogov s ispolzovaniem standardizirovannyx testov dlya otsenki mekhanizov psixologicheskoy zashchit i urovnya stressa (for example, test "Diyagnostika psixologicheskoy zashchit"). "Shkala otsenki stressa na rabochem meste" (ISS) is used for social and emotional health.

Method nabludeniya and interview. Dlya vyyavleniya faktorov stressa i ispolzovaniya mekhanizov psixologicheskoi zashchit v povsednevnoy deyatel'nosti pedagogov, rabotayushchikh v obrazovatel'nykh uchrejdeniyax, provodilis metody priamogo oblyudeniya i glubinnogo interview. S pomoshchyu etogo metoda fixirovalis immeneniya v chuvstvakh, atnoshenii i povedenii uchiteley.

Statistical analysis. Po rezul'tatam issledovaniya sobrannye dannye byli obrabotany s ispolzovaniem statisticheskikh metodov, a effektivnost mekhanizov psixologicheskoy zashchity byla otsenena s ispolzovaniem kolichestvennyx pokazateley. Correlation and dispersion analysis was carried out in connection with the study.

CONCLUSION: In the system of pedagogical activity, psychological defense mechanisms are an important factor not only in reducing teachers' stress, but also in increasing their mental stability and efficiency. Through these mechanisms, teachers have the opportunity to manage their emotional state, make rational decisions in difficult situations, and maintain their work efficiency.

Also important is the direct impact of psychological defense mechanisms on the educational process. By learning to manage stress, teachers can create a healthy environment between themselves and their students, organize the lesson process more interactively and effectively. The introduction of psychological defense mechanisms in the education system will not only improve the personal well-being of teachers, but also lead to qualitative changes in communication with students.

In the future, expanding research in the field of research and development of psychological defense mechanisms, introducing new methods for teachers and educational institutions will serve the sustainable development of the education system.

Keywords: Psychological protection, pedagogical activity, stress management, emotional stability, mental health, education system, psychological services, psychological balance, stress resistance, teacher psychology, psychological support, educational effectiveness, psychological assistance, professional

development, emotional intelligence, psychological adaptation, stress reduction, pedagogical strategies, work efficiency, improving the educational environment.

Psixologik himoya mexanizmlari, shaxsning ruhiy holatini va psixologik barqarorligini saqlashda qo'llaniladigan ichki psixologik jarayonlardir. Ular insonning stress, tashvish, qayg'u, g'azab va boshqa salbiy ruhiy holatlarga qarshi kurashish uchun tabiiy ravishda ishlatiladigan mexanizmlardir. Psixologik himoya mexanizmlari shaxsning ichki muhitini himoya qilish va tashqi muhitdagi qiyinchiliklarga qarshi javob qaytarish jarayonlarini boshqaradi. Ular shaxsning og'ir holatlar bilan yuzlashishidagi nozik, lekin samarali vositalardir.

Psixologik himoya mexanizmlarining asosiy maqsadi - shaxsni stressli vaziyatlarda ruhiy salomatligini saqlash, ichki ziddiyatlarni kamaytirish va o'zining ruhiy holatini barqarorlashtirishdir. Bunday mexanizmlar orqali shaxs o'zining hissiy va aqliy tajribalarini boshqaradi, ular bilan yuzlashishdan qochishga yoki ularni "yashirishga" intiladi. Psixologik himoya mexanizmlarining ishlash jarayoni ko'pincha bevosita, og'zaki ifodalanmaydi, ya'ni ular bevosita o'zini namoyon qilmasdan, ong osti darajasida faoliyat ko'rsatadi.

Psixologik himoya mexanizmlari turli shakllarda namoyon bo'ladi. Ularning ba'zilar aqliy, ba'zilar emotsional, va ba'zilar esa xulqiy xarakterga ega. Har bir mexanizm o'ziga xos tarzda shaxsning stressga qarshi kurashishiga yordam beradi.

1. Aqliy himoya mexanizmlari. Aqliy himoya mexanizmlari shaxsning ruhiy holatini mantiqiy va tizimli tarzda boshqarishga qaratilgan. Bu mexanizmlar shaxsning ichki hissiyotlari va o'zgarishlarini mantiqiy ravishda tushuntirishga imkon beradi. Misol uchun, *racionalizatsiya* mexanizmi shaxs o'zining xatti-harakatlarini yoki qarorlarini, ular salbiy natijalar berishga qaramay, mantiqiy ravishda asoslashga harakat qiladi. Yana bir misol, *disosiasiya* mexanizmi bo'lib, bu stressli vaziyatdan o'zini ajratish, masalan, xotiralarni yoki voqealarni bevosita his qilishni oldini olishdir.

2. Emotsional himoya mexanizmlari. Emotsional himoya mexanizmlari shaxsning hissiy holatini boshqarishga yo'naltirilgan. Ushbu mexanizmlar stressli vaziyatlarda ichki his-tuyg'ularni yashirish yoki boshqarish orqali stressni kamaytirishga yordam beradi. *Repressiya*

mexanizmi, masalan, salbiy his-tuyg'ularni bilinçsiz ravishda yashirishga harakat qilishni o'z ichiga oladi. *Proyeksiya* mexanizmi esa shaxsning o'zida mavjud bo'lgan salbiy xatti-harakatlarni yoki his-tuyg'ularni boshqa odamlar yoki tashqi holatlarga o'tkazish orqali o'zini ruhiy jihatdan himoya qilishga harakat qilishdir.

3. Behavioral himoya mexanizmlari. Behavioral himoya mexanizmlari shaxsning tashqi muhitga bo'lgan javobini boshqarishga yo'naltirilgan. Bu mexanizmlar stressni tashqi harakatlar orqali boshqarishga qaratilgan. *Ko'z yoshlar* mexanizmi shaxsning ichki siqilishini tashqi ifoda, ya'ni yig'lash orqali chiqarishga yordam beradi. *Agressiya* mexanizmi esa ichki kuch va g'azabni tashqariga chiqarish orqali stressdan qutilishga harakat qilishni o'z ichiga oladi.

Pedagogik faoliyatda psixologik himoya mexanizmlarining roli nihoyatda katta. O'qituvchilar va o'quvchilar turli xil stress omillari bilan yuzlashadilar, shuning uchun ularning psixologik himoyasi muhimdir. O'qituvchilar o'zining professional faoliyatida o'quvchilar bilan bog'liq stressli vaziyatlarni boshqarishda psixologik himoya mexanizmlaridan foydalansalar, bu ularning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, o'quvchilar o'zlarining ta'lim jarayonida stress va boshqa ruhiy qiyinchiliklarga duch kelishadi, shuning uchun ular uchun psixologik himoya mexanizmlarini bilish va qo'llash zarur.

O'qituvchilar pedagogik faoliyat jarayonida turli xil ruhiy bosimlarga duch keladilar. O'quvchilarning notekis natijalari, ota-onalarning talablari, va hamkasblar bilan muammolar kabi omillar stressni keltirib chiqaradi. Shuningdek, o'qituvchilar o'zlarining kasbiy faoliyatlari davomida shaxsiy muammolar va hayotdagi qiyinchiliklarni boshqarishda psixologik himoya mexanizmlaridan foydalanadilar. *Racionalizatsiya* mexanizmi o'qituvchiga o'zining xatolarini yoki kamchiliklarini tushunishga yordam beradi. *Repressiya* mexanizmi esa o'qituvchining stressli vaziyatlardan keyin o'zini tinchlantirishda qo'llaniladi.

O'quvchilarning psixologik salomatligini ta'minlashda psixologik himoya mexanizmlarining o'рни juda katta. O'quvchilar o'zlarining o'qish

jarayonida turli xil stresslarga duch keladilar. Bu stresslarning oldini olish yoki kamaytirish uchun psixologik himoya mexanizmlaridan foydalanish zarur. Misol uchun, *proyeksiya* mexanizmi o'quvchining o'zining muvaffaqiyatsizligini

boshqalarga yo'naltirish orqali o'zini ruhiy jihatdan himoya qilishi mumkin. *Ko'z yoshlar* mexanizmi esa o'quvchining stressni yig'lash orqali engib o'tishiga yordam beradi.

1-jadval

Psixologik himoya mexanizmlarining turlari va ularning ta'siri

Mexanizm turi	Tavsif	Ta'siri
Aqliy himoya	Stressni mantiqiy tushunish va boshqarish	O'zini tushuntirish, qiyinchiliklarni mantiqiy izohlash
Emotsional himoya	Ichki his-tuyg'ularni boshqarish	Salbiy his-tuyg'ularni yashirish yoki o'zgartirish
Behavioral himoya	Tashqi harakatlar orqali stressni boshqarish	Siqilish va g'azabni tashqi ifoda qilish

Pedagogik faoliyatda psixologik himoya mexanizmlarini samarali qo'llash uchun o'qituvchilar va o'quvchilarni tayyorlash zarur. Buning uchun psixologik maslahatlar, treninglar va shaxsiy rivojlanish dasturlari tashkil etilishi lozim. Treninglar va konsultatsiyalar o'qituvchilarga pedagogik stressni boshqarishda yordam beradi, o'quvchilarga esa ularning o'qish jarayonida salbiy ta'sirlarga qarshi kurashishda yordam beradi.

Endi psixologik himoya mexanizmlarining xususiyatlari va ta'sirini aks ettiruvchi statistik jihatlarini tahlil qilamiz:

2-jadval

Psixologik himoya mexanizmi	Tushuncha va tavsif	Xususiyatlari	Statistik ko'rsatkichlar	Ta'siri
Repressiya	Salbiy his-tuyg'ular yoki xotiralarni ongdan chiqarish.	Ong osti darajasida faoliyat ko'rsatadi, shaxsning ichki stressni kamaytirishga yordam beradi.	70% shaxslar og'ir stressda repressiya mexanizmiga murojaat qiladi.	Salbiy xotiralarni unutishga yordam beradi, ammo uzoq muddatda emotsional jarohatlarni keltirib chiqarishi mumkin.
Rasionalizatsiya	O'z xatti-harakatlarini yoki hissiyotlarini mantiqiy tarzda izohlash.	Inson o'zini tushunish va bag'rikenglikni ta'minlash uchun ishlatiladi.	65% shaxslar stressli vaziyatlarda racionalizatsiya mexanizmini qo'llaydi.	Shaxsni o'z xatolarini yoki salbiy vaziyatlarni oqlashga yordam beradi.
Disosiasiya	O'zini jismonan yoki ruhiy jihatdan voqea yoki vaziyatdan ajratish.	Boshqalar bilan bevosita aloqada bo'lmaslik, ko'pincha travmatik holatlarda ishlatiladi.	45% shaxslar og'ir travma yoki stress holatlarida disosiasiya mexanizmiga murojaat qiladi.	Stressni kamaytiradi, lekin uzoq muddatda shaxsning reallikdan ajralishiga olib kelishi mumkin.

Psixologik himoya mexanizmi	Tushuncha va tavsif	Xususiyatlari	Statistik ko'rsatkichlar	Ta'siri
Projeksiya	O'zining salbiy his-tuyg'ularini boshqalarga yo'naltirish.	O'zini boshqalarning fikrlarida yoki xatti-harakatlarida ko'rish.	50% shaxslar atrofdagi odamlarni o'z hissiyotlariga asoslanib baholashadi.	O'z stressini boshqalarga yo'naltirish orqali vaqtincha o'zini himoya qilishga yordam beradi.
Intellektualizatsiya	Emotsional jihatlarni mantiqiy va aqliy ravishda tushuntirish.	Boshqa mexanizmlardan ko'ra, aqli va mantiqiy yondashuvlar qo'llaniladi.	60% shaxslar og'ir holatlarda aqli izohlar yaratadi.	Emotsional jarohatlarni engillashtiradi, lekin yuzaga kelgan holatga nisbatan ta'sirning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Repressiya mexanizmi ko'pincha shaxsning salbiy his-tuyg'ulari yoki travmatik xotiralarini ongidan chiqarishga intilish bilan bog'liq. Bu mexanizm shaxsning psixologik salomatligini vaqtinchalik saqlashga yordam beradi, ammo uzoq muddatda bu "baskilash" jarayoni his-tuyg'ularni ichki darajada to'planishiga olib keladi, bu esa kelajakda psixologik kasalliklar, masalan, depressiya yoki anksiyete (tashvish) holatlarini yuzaga keltirishi mumkin. Shaxs o'zini "yashirish" jarayonida hissiy bo'shliq yoki ajralish hisini his qilishi mumkin.

Ratsionalizatsiya mexanizmi esa, shaxsni og'ir vaziyatlarda o'z xatti-harakatlarini yoki qarorlarini izohlash orqali himoya qiladi. Bu mexanizm, ayniqsa, stressli holatlarda yordam beradi, chunki shaxs o'zining qarorlarini mantiqiy izohlashga harakat qiladi. Lekin uzoq muddatda bu, aslida qilingan xatolarni tan olishga to'sqinlik qiladi va shaxsni ichki ziddiyatlar bilan yuzlashtirmaydi. Bu, o'z navbatida, o'z-o'zini anglash va shaxsiy rivojlanishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Disosiasiya mexanizmi og'ir psixologik stress yoki travma holatlarida ko'pincha ishlatiladi. Shaxs travmatik voqealar yoki kuchli stressni boshdan kechirganda, o'zini jismonan yoki ruhiy jihatdan voqeadan ajratadi. Bu holat vaqtincha stressni engillashtirishi mumkin, ammo uzoq muddatda shaxsning "real hayot" bilan aloqasi zaiflashishi mumkin. Disosiasiya shaxsning real dunyo va ichki hissiyotlari orasida ajralishga olib kelishi, o'zini reallikdan ajratilgan his qilishga

sabab bo'lishi mumkin. Bu mexanizm, ayniqsa, og'ir travma yoki travmatik tajribalarni boshdan kechirgan shaxslarda kuzatiladi.

Proyektsiya mexanizmi, o'zining ichki his-tuyg'ularini yoki qabul qilinmaydigan xatti-harakatlarini boshqalarga yo'naltirishni anglatadi. Masalan, shaxs o'zining g'azabini boshqalarga nisbatan ayblash orqali o'zini himoya qiladi. Bu mexanizm o'zini yoki boshqalarni boshqarish uchun ishlatilsa-da, vaqt o'tishi bilan bu o'zaro munosabatlar o'rtasida ziddiyatlar va noaniqliklarni yaratishi mumkin. Shaxs o'zini "toza" his qiladi, ammo aslida bu mexanizm psixologik yuksalish uchun to'siq yaratadi.

Intellektualizatsiya mexanizmi emotsional tajribalarga aqliy yoki mantiqiy izohlar kiritish orqali stressni engillashtirishga yordam beradi. Shaxsning murakkab va og'ir holatlarni tahlil qilish orqali ularga mantiqiy yondashuvi, his-tuyg'ularni boshqarishning bir usuli sifatida ishlatiladi. Bunday yondashuv ko'pincha psixologik travmadan himoya qilish uchun samarali bo'lsa-da, bu jarayon hissiy tafakkur va tajribalarni cheklab qo'yishi mumkin. Bu mexanizm, bir tomondan, shaxsga stressli vaziyatlarni boshqarishda yordam bersa, boshqa tomondan, uning real hissiyotlarini to'g'ri anglamaslikka olib kelishi mumkin. Natijada, shaxs o'zining haqiqiy his-tuyg'ularini yashirishi va ko'proq tashqi dunyo bilan aloqasiz holatga kelishi mumkin.

Shu tarzda, psixologik himoya mexanizmlarining ishlatilishi nafaqat stressni

kamaytiradi, balki shaxsning ruhiy va jismoniy salomatligini saqlashga yordam beradi. Biroq, bu mexanizmlarning uzoq muddatli va izchil ishlatilishi, shaxsiy rivojlanish va emotsional salomatlikni ta'minlashda ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi kerak.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat tizimida psixologik himoya mexanizmlarining roli katta

ahamiyatga ega. O'qituvchilar va o'quvchilarning ruhiy holatini barqarorlashtirish, stressni kamaytirish va ularning samaradorligini oshirish uchun psixologik himoya mexanizmlarini keng qo'llash zarur. Bu mexanizmlar o'zaro munosabatlarda, ta'lim jarayonida va shaxsiy rivojlanishda zarur vosita sifatida faoliyat ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Авезов, О. Р. (2023, March). Экстремал вазиятларда стрессбардошлилик тушунчаси. In *E Conference Zone* (pp. 63-67).
2. Ravshanovich, A. O. (2024). Psixologik xizmatning asosiy yo'nalishlari. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(28), 18-22.
3. Ravshanovich, A. O., & Tavakkal o'g'li, S. S. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ijodiy o'yinlarning amaliy ahamiyati. *Scientific Impulse*, 2(14), 344-347.
4. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 2 (2), 69-78

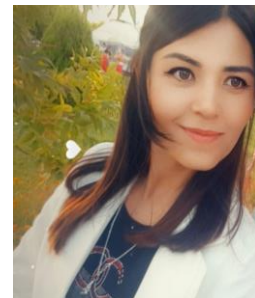
MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Jo'rayeva Shaxnoza Davron qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

O'QUVCHILARNI KASB TANLASHGA TAYYORLASHDA TA'LIM MUHITINING ROLI

Qurbonova Mavjuda Muhiddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqola o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlash jarayonida ta'lim muhitining ahamiyatini tahlil qiladi. Unda ta'lim muhitining o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlariga qanday ta'sir ko'rsatishi, shuningdek, kasb tanlashdagi pedagogik yondashuvlarning samaradorligi ko'rib chiqiladi. Maqolada o'qituvchilarning yo'naltiruvchi roli va ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metodik usullar haqida tavsiyalar beriladi.

Hozirgi zamon ta'limi o'quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'quvchilarning kasb tanlashi shaxsiy qobiliyatlar, qiziqishlar, ijtimoiy talablar va iqtisodiy imkoniyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu jarayonda ta'lim muhiti muhim omil sifatida namoyon bo'lib, uning rivojlantiruvchi xususiyatlari orqali o'quvchilarning motivatsiyasi va qobiliyatlarini shakllantirish mumkin.

Ushbu maqola ta'lim muhitining o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlashdagi o'rni va uning samaradorligini oshirish imkoniyatlarini o'rganishga bag'ishlangan.

MAQSAD: Maqolaning asosiy maqsadi - ta'lim muhitini samarali tashkil etish orqali o'quvchilarning kasb tanlash jarayonini qo'llab-quvvatlash va ularga individual qobiliyatlariga mos ravishda yo'naltirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Shuningdek, kasbiy motivatsiyani rivojlantirish va o'quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini ochib berishga qaratilgan yondashuvlarni aniqlash ham ushbu tadqiqotning muhim vazifasi hisoblanadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Maqolada o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishda quyidagi materiallar va metodlardan foydalanilgan:

Ilmiy adabiyotlarni o'rganish orqali ta'lim muhitining o'quvchilarga ta'siri haqida ma'lumotlar yig'ildi. O'quvchilarning psixologik rivojlanishi va qobiliyatlariga oid nazariy tadqiqotlar tahlil qilindi.

So'rovnoma va suhbatlar orqali o'quvchilarning qiziqishlari va kasbiy yo'nalishlari haqida ma'lumotlar to'plandi. Ota-onalar va o'qituvchilarning fikr-mulohazalari asosida ta'lim muhitining kasb tanlashga ta'siri baholandi.

Pedagogik treninglar va seminarlar orqali ta'lim muhitining qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirishdagi o'rni amalda sinab ko'rildi. Maxsus interaktiv darslar orqali o'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etildi.

Olingan natijalar statistik usullar yordamida qayta ishlanib, ta'lim muhitining samaradorligi baholandi. O'quvchilarning kasb tanlash bo'yicha o'z-o'zini baholashlari bilan bog'liq ma'lumotlar diagramma va grafiklar ko'rinishida tahlil qilindi.

Ta'lim muhitining turli maktablar va hududlar kesimida ta'sirini solishtirish orqali eng samarali yondashuvlar aniqlangan. Xalqaro tajribalar o'rganilib, milliy ta'lim tizimiga moslashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

XULOSA: Ta'lim muhiti o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlashda asosiy o'rinni egallaydi. Maqola davomida ta'lim muhitining motivatsiya, qobiliyatlarni rivojlantirish va kasb tanlash jarayonidagi ijobiy ta'siri tahlil qilindi. O'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim muhitini tashkil etish zarur. Maxsus dasturlar va metodikalarni joriy etish orqali kasb tanlash jarayonini yanada samarali qilish mumkin. Shuningdek, ta'lim muhitining o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi uchun o'qituvchilar, ota-onalar va psixologlar hamkorligida ishlash lozimligi ta'kidlandi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, individual yondashuvlar va maxsus treninglar yordamida o'quvchilarning qiziqishlari aniqlanib, ularning kasbga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga erishiladi.

Kalit soʻzlar: kasb tanlash motivlari, koʻnikmalarni shakllantirish, kasb tanlashga tayyorlash, taʼlim muhiti va shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy-taʼlim muhitining imkoniyatlari.

РОЛЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ К ВЫБОРУ КАРЬЕРЫ

Курбанова Мавжуда Мухиддиновна

*Магистрант Азиатского международного университета,
город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье анализируется значение образовательной среды в подготовке студентов к выбору карьеры. В нем рассматривается, как образовательная среда влияет на интересы и способности учащихся, а также эффективность педагогических подходов в выборе карьеры. В статье даны рекомендации по направляющей роли педагогов и методическим приемам, используемым в образовательном процессе.

Современное образование играет решающую роль в подготовке студентов к будущей карьере. Выбор карьеры студентами тесно связан с личными способностями, интересами, социальными потребностями и экономическими возможностями. В этом процессе образовательная среда выступает как важный фактор, через развивающие свойства которого можно формировать мотивацию и способности учащихся.

Статья посвящена изучению роли образовательной среды в подготовке студентов к выбору профессии и возможностям повышения ее эффективности.

ЦЕЛЬ: Основная цель статьи – разработать научно-практические рекомендации по сопровождению процесса выбора профессии студентами и их ориентации в соответствии с индивидуальными способностями посредством эффективной организации образовательной среды. Важной задачей данного исследования является также выявление подходов, направленных на развитие профессиональной мотивации и раскрытие личностных способностей студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В статье используются следующие материалы и методы для помощи учащимся в выборе карьеры:

Данные о влиянии среды обучения на студентов были собраны путем изучения научной литературы. Проанализированы теоретические исследования психологического развития и способностей учащихся.

Данные об интересах и карьерных планах студентов собирались с помощью анкет и интервью. Влияние образовательной среды на выбор карьеры оценивалось на основе отзывов родителей и учителей.

Роль образовательной среды в развитии интересов и способностей проверялась на практике посредством педагогических тренингов и семинаров. Для выявления и развития способностей учащихся были организованы специальные интерактивные уроки.

Результаты были обработаны с использованием статистических методов и оценена эффективность среды обучения. Данные, касающиеся самооценки студентами своего выбора карьеры, были проанализированы в виде диаграмм и графиков.

Наиболее эффективные подходы были выявлены путем сравнения влияния среды обучения в разных школах и регионах. Изучен международный опыт и разработаны рекомендации по его адаптации к национальной системе образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Образовательная среда играет ключевую роль в подготовке студентов к выбору карьеры. В статье проанализировано положительное влияние образовательной среды на мотивацию, развитие навыков и выбор карьеры. Необходимо организовать образовательную среду с учетом индивидуальных потребностей обучающихся. Процесс отбора профессий можно сделать более эффективным за счет внедрения специальных программ и методик. Также было подчеркнуто, что учителям, родителям и психологам необходимо работать сообща, чтобы образовательная среда оказывала положительное влияние на личностное развитие учащихся. Результаты показывают, что индивидуальный подход и специальная подготовка могут помочь выявить интересы студентов и повысить их интерес к профессии.

Ключевые слова: мотивы выбора профессии, развитие способностей, подготовка к выбору профессии, образовательная среда и развитие личности, возможности социально-образовательной среды.

THE ROLE OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN PREPARING STUDENTS FOR CAREER CHOICE

Kurbanova Mavdu Muhiddin qizi

Master's student of the Asian international university, Bukhara city

Annatation.

INTRODUCTION: This article analyzes the importance of the educational environment in preparing students for career choice. It examines how the educational environment influences students' interests and abilities, as well as the effectiveness of pedagogical approaches in career choice. The article provides recommendations on the guiding role of teachers and methodological methods used in the educational process.

Modern education plays a crucial role in preparing students for future professional activities. Students' career choices are closely related to personal abilities, interests, social demands, and economic opportunities. In this process, the educational environment plays an important role, and its developmental features can shape students' motivation and abilities.

This article is devoted to studying the role of the educational environment in preparing students for career choices and the possibilities of increasing its effectiveness.

GOAL: The main objective of the article is to develop scientific and practical recommendations for supporting the process of choosing a profession by students and their orientation in accordance with individual abilities through the effective organization of the educational environment. An important task of this study is also to identify approaches aimed at developing professional motivation and revealing personal abilities of students.

MATERIALS AND METHODS: The article used the following materials and methods to guide students in choosing a profession:

Data on the impact of the educational environment on students was collected through a study of scientific literature. Theoretical studies on the psychological development and abilities of students were analyzed.

Data on students' interests and professional orientations were collected through questionnaires and interviews. The impact of the educational environment on choosing a profession was assessed based on the feedback of parents and teachers.

The role of the educational environment in developing interests and abilities was tested in practice through pedagogical trainings and seminars. Special interactive lessons were organized to identify and develop students' abilities.

The results obtained were processed using statistical methods and the effectiveness of the educational environment was assessed. Data on students' self-assessment of their career choices were analyzed in the form of diagrams and graphs.

The most effective approaches were identified by comparing the impact of the learning environment across schools and regions. International experiences were studied and recommendations were developed for adaptation to the national education system.

CONCLUSION: The educational environment plays a key role in preparing students for a career choice. The article analyzes the positive impact of the educational environment on motivation, development of abilities and the process of choosing a career. It is necessary to organize an educational environment taking into account the personal needs of students. The process of choosing a career can be made more effective by introducing special programs and methodologies. It was also emphasized that in order for the educational environment to have a positive impact on the personal development of students, it is necessary to work together with teachers, parents and psychologists. The results show that with the help of individual approaches and special training, students' interests can be identified and their interest in the profession can be increased.

Keywords: motives for choosing a career, skills formation, preparation for choosing a career, educational environment and personal development, opportunities of the socio-educational environment.

"Ta'lim muhiti" atamasi fan nazariyasi va amaliyoti uchun nisbatan yangi tushunchadir. Bu boradagi mulohazalar 20-asrda nutq muomalasiga kirgan va u qonunlar, monografiyalar va dissertatsiyalar nomlari, pedagogik anjumanlarda sekin-asta o'rin ola boshladi. Ta'lim muhiti bo'lgan hodisani muhokama qilish jarayonida mutaxassislar uni faqat ijtimoiy institut va dasturlarni ishlab chiqish bilan bog'lash mumkin emas degan xulosaga kelishdi. Chunki "zamonaviy jamiyatning ta'lim" muhitida ta'limning asosiy maqsadiga erishiladi - o'z-o'zini bilish qobiliyatlari rivojlantiriladi hamda yaxlit dunyoqarash tizimini shakllantiriladi.

Y.N. Kulyutkin va S.V. Tarasovlar tomonidan yozilgan "Ta'lim muhiti va shaxsiy rivojlanish" kitobida ta'kidlashicha, ta'lim muhiti "ijtimoiy, madaniy, shuningdek, maxsus tashkil etilgan psixologik-pedagogik sharoitlar yig'indisi bo'lib, ularning o'zaro ta'siri natijasida shaxsning shakllanishi sodir bo'ladi". Kitob mualliflari ta'lim muhitining bir necha turlarini ajratib ko'rsatadilar, ular uchun quyidagi sabablarni taklif qiladilar:

a) atrof-muhit ichidagi o'zaro ta'sir uslubi (gumanistik - texnokratik, kooperativ - raqobat);

b) ijtimoiy tajribaga munosabatlarning tabiati va uning qayta uzatilishi (universal - milliy, innovatsion - an'anaviy);

v) ijodiy faoliyat darajasi (tartibga solinadigan - ijodiy);

d) tashqi muhit bilan o'zaro ta'sir qilish xarakteri (yopiq - yopiq).

Tadqiqotchi L.I. Gutsulyak Maktabning pedagogik jarayonidagi ijtimoiy-ta'lim muhitining imkoniyatlarini tavsiflagan, zamonaviy ta'lim tashkilotining shartlari o'smirlarga o'z faoliyatidan, kuzatishlar va idroklardan bilim olishga, o'z harakatlarining tamoyillarini tushunishga yordam beradi, deb yozadi.

L.I. Gutsulyak, ta'lim muhitining psixologik tarkibiy qismini muhim rol o'ynaydi deb hisoblaydi va ta'lim jarayoni sub'ektlari o'rtasidagi muloqotning tabiati sifatida tushuntiradi. Uning fikricha, "Ushbu komponent o'z-o'zini hurmat qilishning saqlanishi va takomillashtirilishini ta'minlash, ijobiy fikrlashni shakllantirishda asosiy yukni o'z zimmasiga oladi. "Men-kontseptsiya"si esa, boshqalar tomonidan tan olinishi, shaxsning o'ziga va boshqalarga yaxshi munosabatda bo'lishiga sababchi hisoblanadi.

Maktabning ta'lim muhiti o'rta maktab o'quvchilari uchun nafaqat ma'lum bir kasbni ongli ravishda tanlash, balki yaqin va uzoq kelajak rejalarini belgilash imkonini beradigan qulay asosga aylanishi kerak.

Bu borada psixologlar va o'qituvchilarning vazifasi o'quvchilarga kasb olamida harakat qilishda, o'z ehtiyojlari va tanlagan sohada o'zini o'zi anglash uchun potentsial imkoniyatlarni tushunishga yordam berishdir.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda o'rta maktab o'quvchilarining kasb tanlash motivlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv jarayoni sub'ektlari bo'yicha quyidagi psixologik-pedagogik tavsiyalarni aytib o'tamiz.

Fan o'qituvchilari uchun tavsiyalar:

O'quvchilar maktabda o'tkazadigan vaqtning ko'p qismi faqat ta'lim faoliyati bilan band bo'lganligi sababli, kasb tanlash motivlarini fanga yo'naltirish orqali rivojlantirish mantiqiy bo'ladi. Maktab fanlarini o'qitish jarayonida yuqori sinf o'quvchilarini mehnatga tayyorlash vazifalariga erishish, ularni zamonaviy iqtisodiyot asoslari (sanoat, qurilish, transport, xizmat ko'rsatish sohasi, qishloq xo'jaligi, ishlab chiqarish sohasi) bilan tanishtirish, mehnatni rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish va umuman olganda, kasbni ongli ravishda tanlashni rag'batlantirish.

Har bir o'quv predmeti o'ziga xos tarzda kasb tanlash motivlarini rivojlantirishga hissa qo'shishi mumkin. Shunday qilib, tabiatshunoslik fanlari (biologiya, kimyo, fizika, matematika) o'quvchilarni mamlakat va hududning iqtisodiyot tarmoqlaridagi etakchi kasblar bo'yicha ish mazmuni bilan tanishtiradi hamda ushbu kasblarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi.

Gumanitar fanlar tsiklining sub'ektlari (tillar, adabiyot, tarix, jamiyat, MHK) shaxsning mafkuraviy asoslarini shakllantirishga ta'sir qiladi, uning rivojlanish jarayonini faollashtiradi va o'z taqdirini o'zi belgilashning ayrim ijtimoiy-iqtisodiy omillarining ta'sirini kuchaytiradi.

Shuni hisobga olgan holda fan o'qituvchilari:

- umumta'lim maktablari o'quvchilarini konferensiyalar, seminarlar, davra suhbatlari, ishbilarmonlik o'yinlari, loyiha faoliyati, fan haftaliklari, olimpiadalar, tanlovlar, devoriy gazetalar yaratish, uy insholari yozish va

hokazalarda ishtirok etishga jalb qilish orqali ularning bilimga qiziqishini rivojlantirish;

- maktab o'quvchilarini fanlar bo'yicha tegishli faoliyat sohaslaridagi ish mazmuni bilan tanishtirish orqali kasb tanlash motivlarini rivojlantirishni ta'minlash;

- o'rta maktab o'quvchilarida kasblar uchun muhim bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish;

- o'rta maktab o'quvchilarida ma'lum bir ish sohasida o'zlarining cheklovlar va afzalliklarini tushunish uchun zarur bo'lgan munosib o'zini-o'zi hurmatni shakllantirishga hissa qo'shish;

- dastur materialidagi mavzularni ajratib ko'rsatish, ularning taqdimotida o'rta maktab o'quvchilarini muayyan ish sohalari bilan tanishtirishga mo'ljallangan materialni kiritish tavsiya etiladi;

- muayyan mavzu mazmuniga mos keladigan materialni taqdim etishning eng samarali shakllarini aniqlash;

- mintaqangizdagi kasblarga alohida e'tibor qaratgan holda, iqtisod yo'nalishlari va ushbu fan bo'yicha dasturiy material bilan bog'liq asosiy kasblarni tavsiflovchi adabiyotlarni o'rganish;

- o'quvchilarning fanga bo'lgan kognitiv qiziqishlarini aniqlash maqsadida kuzatishni tashkil etish;

- umumta'lim maktablari o'quvchilarining o'rganilayotgan fanga va turdosh kasblarga bo'lgan moyilligi va qobiliyatini rivojlantirish maqsadida ular bilan yakka tartibdagi ishlarni amalga oshirish;

- fanga qiziqish bildirgan maktab o'quvchilari, shuningdek sinf o'qituvchilari va ota-onalari bilan birgalikda har bir o'rta maktab o'quvchisiga individual ta'lim traektoriyasi (ITT) bo'ylab oldinga siljish imkonini beradigan individual o'quv dasturlarini ishlab chiqish;

- kabinetdagi stendlarda ushbu fanni o'rganish bilan bog'liq kasblar bo'yicha ko'rgazmali materiallarni yangilash;

- o'rta maktab o'quvchilarida o'z fanlari bo'yicha kasb tanlash motivlarini rivojlantirish bo'yicha o'z bilimlarigizni chuqurlashtirish.

Dars o'quvchilarning bilim faoliyatini tashkil etishning asosiy shakli bo'lganligi sababli, kasb tanlash motivlarini rivojlantirish quyidagi vazifalarni hal qilishga asoslangan bo'lishi kerak:

- kasblarning ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va psixologik tomonlarini ochib berish;

- ma'lum bir iqtisodiy mintaqada shoshilinch ehtiyoj mavjud bo'lgan aniq kasblarga ijobiy munosabatni shakllantirish;

- o'z imkoniyatlari va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini anglash asosida kasbiy manfaatlar va to'g'ri asoslangan professional niyatlarni rivojlantirish.

Dastur mazmunini o'rganishga qaratilgan ish shakllari va usullarini tanlashda fan o'qituvchilari o'rganilayotgan materialga tegishli kasblar haqida suhbatlar o'tkazishlari maqsadga muvofiqdir; o'quvchilarni amaliy mazmunga ega bo'lgan turli xil muammolarni hal qilishga taklif qilish; muayyan kasbiy sohada mavzuni o'rganish natijasida olingan bilimlarni qo'llashni ko'rsatadigan filmlar va teleko'rsatuvlar fragmentlarini ko'rishni tashkil etish; korxona yoki tashkilotlarda ishlaydigan mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil etish; mavzuli kechalar, og'zaki jurnallar o'tkazish; maktab o'quvchilarini stendlar va plakatlar dizayniga jalb qilish.

Sinf rahbarlari uchun tavsiyalar:

Sinf rahbarini o'z vazifalari xususiyatiga ko'ra koordinator bo'lgan mutaxassis deb atash mumkin. Bu haqiqat, chunki u fan o'qituvchilari va o'quvchilarning ota-onalari o'rtasida, fan o'qituvchilari va psixolog o'rtasida, o'quvchilar va maktab ma'muriyati o'rtasida vositachilik vazifasini bajaradi. Yaxshi sinf o'qituvchisi nafaqat o'z o'quvchilarining qanday yashashi haqida aniq tasavvurga ega, balki o'z nazorati ostidagi har bir o'quvchining o'sish nuqtalarini ham biladi.

Bu unga sinfni yuqori bosqichga o'tish bosqichida yordam beradi: o'quvchilar uchun kasb tanlash sabablarini bilgan holda, o'qituvchi kasbiy o'zini o'zi belgilashning har qanday bosqichida samarali yordam ko'rsatishga qodir. Xo'sh, sinf rahbari o'rta maktab o'quvchilarida kasb tanlash motivlarini shakllantirish uchun nima qilishi kerak? Ta'lim dasturining mazmuni va maktabning o'quv-tarbiyaviy ish rejasidan kelib chiqib, u:

- sinfingiz uchun o'quvchilarning o'zini o'zi belgilashini pedagogik qo'llab-quvvatlash rejasini tuzing, shu jumladan maktab o'quvchilarining bilim va ijodiy faoliyatini rag'batlantiradigan turli shakllar, usullar va vositalar;

- kasb tanlash bo'yicha yakka va guruhli suhbatlar, butun sinf bilan bahs va konferensiyalar tashkil etish;

- o'quvchilarning moyilligi to'g'risida xulosa chiqarish imkonini beruvchi pedagogik kuzatishlar o'tkazish;

- har bir o'quvchiga individual ta'lim traektoriyasini (fan o'qituvchilari va ota-onalari bilan birgalikda), ixtisoslashtirilgan ta'lim va malaka oshirishning namunaviy variantlarini ishlab chiqishda yordam berish, o'quvchilar yutuqlarini tahlil qilish;

- kasb-hunar ta'limi tashkilotlari tomonidan o'tkaziladigan an'anaviy tadbirlarda (masalan, ochiq eshiklar kunida) umumta'lim maktablari o'quvchilarining ishtirokini tashkil etish;

- umumta'lim maktablari o'quvchilarini hududdagi ta'lim muassasalari va mehnat bozori bilan yaqindan tanishish maqsadida bo'sh ish o'rinlari yarmarkalarida qatnashishni rag'batlantirish;

- umumta'lim maktablari o'quvchilarining maktab bitiruvchilari – oliy va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari bilan uchrashuvlarini tashkil etish;

- o'quvchilar va ularning ota-onalari o'rtasida kasbiy o'zini o'zi belgilash masalalari bo'yicha so'rovlar o'tkazishda maktab psixologiga yordam berish;

- O'quvchilarning kasb tanlashga tayyorligini rivojlantirish masalasi bo'yicha ota-onalar yig'ilishlarini o'tkazish.

Kasb tanlash motivlarini rivojlantirishga qaratilgan o'quvchilar bilan ishlashda sinf o'qituvchisi dars jarayonida barcha o'quvchilar bilan tematik suhbatlar uchun vaqtni belgilashi kerak. Dars soatlarining mavzulari: "Kasb tanlash motivlari", "O'zingni bil", "Kelajagingni yarat", "Kasb tanlashga qanday omillar ta'sir qiladi", "Kasbga yo'naltirish va tibbiy maslahat", "Kasblarning psixologik xususiyatlari", "Keng istiqbolli kasblar", "Maktabimiz bitiruvchilari korxona va tashkilotlar xodimlaridir", "Ijodkor insonning hayot strategiyasi", "Kasblar istiqbollari". mintaqamizda", "Mehnat va ijod hayot ma'nosi" kabilardan iborat bo'lishi mumkin.

Pedagogik psixolog uchun tavsiyalar:

O'rta maktab o'quvchilarida kasb tanlash motivlarini shakllantirishda pedagogik psixolog muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun u:

- o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari va moyilliklarini o'rganish;

- o'quvchilar uchun kasbiy yo'nalish bo'yicha treninglar o'tkazish;

- o'rta maktab o'quvchilarining savol-javob, test o'tkazish va muammoli shaxsiy muloqot orqali kasbiy o'zini o'zi belgilashga tayyorligini nazorat qilish;

- o'quvchilarga ularning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda maslahat berish;

- o'quvchilarning ota-onalari bilan muzokaralar olib borish, o'quvchilarga ularning kasbi haqida ma'lumot berish;

- ta'lim va tarbiya masalalari bo'yicha o'quvchilarning o'ziga ham, fan o'qituvchilariga ham yordam ko'rsatish maqsadida maktab o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini aniqlash;

- o'quvchilarga o'z imkoniyatlarini xolisona baholashda yordam berish;

- professional diagnostika bo'yicha ma'lumotlar bazalarini yaratish va yangilash va boshqalar.

Ta'lim muhiti - bu o'quvchilarning yoshga bog'liq rivojlanish xususiyatlari va individual qiziqishlariga muvofiq ijtimoiylashuvi uchun zarur bo'lgan moddiy va nomoddiy ta'lim sharoitlari majmuidir. O'rta maktab bosqichida ixtisoslashtirish fanlarni chuqur o'rganish, fakultativ va maxsus kurslarni tashkil etish, shuningdek, yo'nalishlar bo'yicha ixtisoslashtirilgan sinflarni kadrlar bilan ta'minlash orqali amalga oshiriladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Авезов, О. Р. (2023, March). Экстремал вазиятларда стрессбардошлилик тушунчаси. In *E Conference Zone* (pp. 63-67).
2. Ravshanovich, A. O. (2024). Psixologik xizmatning asosiy yo'nalishlari. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(28), 18-22.
3. Gafurova, F. O., & Avezov, O. R. (2024). Psixologiyada shaxs identivligi muammosini tadqiq qilish. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 19(2), 33-37.
4. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. *Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal* 5/3. 2024
5. Элов Зиёдулло, Я. Саминжонов. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 2 (2), 69-78
6. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 1 (12), 50-54
7. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies* 1 (10), 11-22
8. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. *Science and Education* 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Qurbonova Mavjuda Muhiddin qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA KREATIVLIK XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Tursunova Mohinur Bahodir qizi
*Osiyo xalqaro universiteti magistranti,
Buxoro shahri*

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna
*Buxoro davlat universiteti
dotsenti, psixologiya fanlari doktori (PhD)
dotsent*

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kreativlik xususiyatlarini shakllantirishning nazariy asoslari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda kreativlikning mazmun-mohiyati, rivojlanish qonuniyatlari va ta'lim jarayonida uni shakllantirish usullari tahlil qilinadi. Ilmiy va amaliy manbalar asosida kreativlikning psixologik omillari hamda yosh xususiyatlari aniqlangan.

Kreativlik yangi g'oyalarni ishlab chiqish, muammolarni noan'anaviy yo'llar bilan hal etish qobiliyati sifatida ta'riflanadi. Kichik maktab yoshida kreativlikning rivojlanishi bolalarning qiziqishi, bilish faoliyati va ijodiy tafakkuri bilan chambarchas bog'liq.

Kichik maktab yoshida bolalarning kognitiv rivojlanishi faol davom etadi. Ular tasavvur va ijodiy fikrlashda yuqori potentsialga ega bo'lib, bu davrda kreativlikni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish alohida ahamiyatga ega.

O'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirish. Muammoli vazifalar va o'yinlar orqali ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash. Guruhiy ishlar va loyihalar tashkil etish. Bolalarning qiziqishlarini hisobga olish va ularni qo'llab-quvvatlash.

MAQSAD: Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kreativlik xususiyatlarni shakllantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda nazariy tahlil, kuzatish va eksperiment metodlari qo'llanildi. O'quvchilarning kreativlik darajasini baholash uchun Torrensning ijodiy tafakkurni aniqlash testlari, shuningdek, muallif tomonidan ishlab chiqilgan diagnostik metodikalardan foydalanildi.

XULOSA: Kichik maktab yoshida kreativlikni shakllantirish uchun ta'lim jarayonida individual yondashuvni, ijodiy muhitni yaratishni va interfaol usullardan foydalanishni takomillashtirish zarur. Kreativlikni rivojlantirish orqali bolalarda mustaqil fikrlash, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va hayotiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin.

Kalit so'zlar: Kreativlik, kichik maktab yoshi, ijodiy fikrlash, ta'lim jarayoni, psixologik rivojlanish.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Турсунова Мохинур Баходировна
*Магистрант Азиатского
Международного Университета, город
Бухара*

Исматова Дилафруз Туймуродовна
*Бухарский государственный университет
доцент, доктор психологических наук (PhD)
Доцент*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются теоретические основы формирования творческих качеств у учащихся младших классов. В исследовании анализируются сущность креативности, закономерности развития и методы ее формирования в образовательном процессе. На основе научных и практических источников выявлены психологические факторы и возрастные особенности креативности.

Креативность определяется как способность разрабатывать новые идеи и решать проблемы нетрадиционными способами. Развитие креативности в младшем школьном возрасте тесно связано с интересами, познавательной активностью и творческим мышлением детей.

В младшем школьном возрасте познавательное развитие детей продолжается активно. У них высокий потенциал воображения и творческого мышления, поэтому поддержка и развитие творческих способностей особенно важны в этот период.

Поощряйте самостоятельное мышление учащихся. Поддержка творческой активности посредством сложных заданий и игр. Организационная групповая работа и проектов. Учет и поддержка интересов детей.

ЦЕЛЬ: Анализ теоретических основ формирования творческих качеств учащихся младших классов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании использовались теоретический анализ, наблюдение и экспериментальные методы. Для оценки уровня креативности учащихся использовались тесты Торренса на выявление творческого мышления, а также диагностические методики, разработанные автором.

ВЫВОД: Для развития креативности в младшем школьном возрасте необходимо совершенствовать индивидуальный подход, создавать творческую среду, использовать интерактивные методы в образовательном процессе. Развивая творческие способности, дети могут развивать навыки самостоятельного мышления, выработки новых идей и решения жизненных проблем.

Ключевые слова: Творчество, младший школьный возраст, творческое мышление, образовательный процесс, психологическое развитие.

THE THEORETICAL BASIS OF FORMING CREATIVE QUALITIES IN EARLY SCHOOL STUDENTS

Tursunova Mohinur Bahodir qizi

Master's student of the Asian International University, Bukhara city

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna

Associate Professor, Doctor of Psychology (PhD) Associate Professor, Bukhara State University

Annotation.

INTRODUCTION: This article examines the theoretical foundations of the formation of creative traits in primary school students. The study analyzes the content, development patterns, and methods of its formation in the educational process. Based on scientific and practical sources, the psychological factors and age characteristics of creativity are identified.

Creativity is defined as the ability to develop new ideas and solve problems in unconventional ways. The development of creativity in primary school students is closely related to children's interest, cognitive activity, and creative thinking.

At primary school age, children's cognitive development continues actively. They have a high potential for imagination and creative thinking, and it is of particular importance to support and develop creativity at this age.

Encourage independent thinking of students. Support creative activity through problem tasks and games. Organize group work and projects. Take into account and support children's interests.

GOAL: To analyze the theoretical foundations of the formation of creative traits in younger school-age students.

MATERIALS AND METHODS: The study used theoretical analysis, observation and experimental methods. To assess the level of creativity of students, Torrence's creative thinking tests were used, as well as diagnostic methods developed by the author.

CONCLUSION: In order to form creativity at younger school age, it is necessary to improve the individual approach, create a creative environment and use interactive methods in the educational process. By developing creativity, children can develop independent thinking, develop new ideas and solve life problems.

Keywords: Creativity, primary school age, creative thinking, educational process, psychological development.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kreativlik xususiyatlarini shakllantirish masalasi psixologiya va pedagogikaning dolzarb muammolaridan biridir. Ushbu yosh davrida bola tafakkuri, tasavvuri va ijodiy qobiliyatlari shakllanishi uchun muhim poydevor yaratiladi.

Bugungi maruzamizning mavzusi kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kreativlik xususiyatlarini shakllantirishning nazariy asoslariga bag'ishlanadi. Bu mavzu ta'lim jarayonida bolalarning ijodiy fikrlash va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Kreativlik – yangi, original g'oyalar yaratish, muammolarni noan'anaviy usullar bilan hal qilish va mavjud bilimlarni yangi shaklda ishlatish qobiliyatidir. Bu qobiliyat har bir bolaning ichki potentsiali bo'lib, uni shakllantirish va rivojlantirish ta'lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biridir.

Divergent tafakkur: Bir masalani turli yo'llar bilan echish qobiliyati. Tasavvur va obrazli fikrlash: Yangi tasavvurlar yaratish va uni amaliyotda qo'llash. Moslashuvchanlik va ixtirochilik: O'zgargan sharoitlarga tezda moslashish va yangi echimlar topish. Kichik maktab yoshi (6-10 yosh) bolalar uchun fikrlash, tasavvur, ijodiy faollik va yangi bilimlarni o'zlashtirishda muhim bosqich hisoblanadi. Bu yoshda:

Bolalar o'z fikrlarini izchil ifodalashni o'rganadilar, bu esa ularning kreativlik potentsialini oshiradi. Ular ko'proq tasavvurga tayanib, ko'rganlarini yoki eshitganlarini yangi shaklda tasavvur qilishadi. Bolalarning psixologik va emotsional rivojlanishi ta'lim jarayoniga ta'sir qiladi, bu esa kreativlikni rivojlantirishda muhim

omil bo'ladi. Ta'lim jarayoni kreativlikni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bu jarayonning nazariy asoslarini quyidagicha ta'riflash mumkin:

Noan'anaviy ta'lim metodlari: O'quvchilarga an'anaviy darslardan tashqari ijodiy, interfaol usullarni qo'llash orqali kreativlikni rivojlantirish mumkin. Misol uchun, guruh ishlari, rolli o'yinlar, muammolarni echishda erkin fikrlashga asoslangan faoliyatlar. O'quv muhitining tasavvurga turtki berishi: O'qituvchi bolalarga yangi g'oyalar va tasavvurlar yaratishga turtki beruvchi muhit yaratishi kerak. Bu orqali ular o'z ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantiradilar. O'quvchilarga savollar berish va o'zlarini ifodalashga imkon yaratish orqali ularni ijodiy ishlashga undaydi. O'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olib, o'rganish jarayonini yanada rang-barang va qiziqarli qilishga harakat qiladi.

Ularning ijodiy faoliyatiga konstruktiv yondashadi va yordam beradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda kreativlikni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar va usullarni qo'llash mumkin:

Didaktik o'yinlar: O'yinlar orqali bolalar o'z tasavvurlarini ifodalashni o'rganadilar. Masalan, yangi obrazlar yaratish, she'rlar yozish yoki o'xshashliklarni topish kabi o'yinlar. Loyihaviy faoliyat: O'quvchilarga ijodiy loyihalarni amalga oshirishni topshirish, masalan, biror mavzuda rasm chizish yoki kichik hikoya yozish. Tashabbusni qo'llab-quvvatlash: Bolalar o'z g'oyalari bilan chiqishiga imkon berish, ularning ijodiy fikrlarini rag'batlantirish.

Kreativlikni shakllantirishda oilaning roli ham juda katta. Oilaviy muhit, ota-onalarning bolalariga bo'lgan munosabati, ularni qo'llab-quvvatlash va yangi narsalarni o'rganishga undash, kreativ fikrlashning shakllanishiga ta'sir qiladi. Oilada bolaga o'z g'oyalarini erkin ifodalash, tajriba o'tkazish va yangi narsalarni sinash imkoniyatlari yaratish kerak.

Kreativlikni rivojlantirishda psixologik yondashuvlar ham katta rol o'ynaydi. Quyidagi psixologik yondashuvlar muhim:

Humanistik yondashuv:

A. Maslow va K. Rogers fikriga ko'ra, kreativlik insonning o'zini namoyon qilishining bir shaklidir.

O'qituvchi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga harakat qilishi kerak. Kognitiv yondashuv: Kreativlik – bu bilim va tajriba asosida shakllanadi. Bola o'z bilimlarini ijodiy ravishda qo'llay olishni o'rganadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda kreativlik xususiyatlarini shakllantirish – bu nafaqat ular uchun yangi bilimlarni o'zlashtirish, balki ularning fikrlash va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonidir. O'qituvchining kreativlikni rivojlantiruvchi faoliyati, ta'lim jarayonida yangi metodlar va usullarni qo'llash bolalarda ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. To'ymurodovna, I. D. (2021). SPECIFIC PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PARENTAL COOPERATION IN CHILD REARING. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(04), 75-80.
2. Tuymuratovna, I. D. (2022). Socio-psychological features of correction of adolescents' emotional stress in the family. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(4), 116-118.
3. Исмадова, Д. Т. (2022). Социально-психологические особенности отношений в молодой семье. Science and Education, 3(2), 1147-1154.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Tursunova Mohinur Bahodir qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti,

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna

Buxoro davlat universiteti

dotsenti, psixologiya fanlari doktori (Phd) dotsent

Manzil: M.Iqbol ko'chasi 11-uy: 200100

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHISI SHAXSINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Erkayeva Dilfuza

*Osiyo xalqaro universiteti magistranti,
Buxoro shahri*

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna

*Buxoro davlat universiteti
dotsenti, psixologiya fanlari doktori
(Phd) dotsent*

Annotatsiya.

KIRISH: Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari maktab ta'limining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining professional shaxs sifatida ijtimoiy-psixologik portreti tahlil qilinadi. O'qituvchi shaxsining motivatsiyasi, kommunikativ qobiliyatlari, emotsional barqarorligi va moslashuvchanligi kabi jihatlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish uchun psixologik usullar va vositalardan foydalanish yo'llari ko'rsatiladi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu davrda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi va ijtimoiy ko'makchi sifatida ham faoliyat yuritadi. O'qituvchining shaxsiy xususiyatlari uning professional muvaffaqiyati va ta'lim jarayoniga ta'sirini belgilaydi. Ijtimoiy-psixologik xususiyatlar o'qituvchi shaxsini tahlil qilishda muhim o'rin tutadi, chunki ular pedagogik faoliyatning samaradorligini aniqlaydi.

Motivatsiya o'qituvchi faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Professional motivatsiya qanchalik yuqori bo'lsa, o'qituvchi o'z ishiga shunchalik mas'uliyat bilan yondashadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy maqom, shaxsiy qoniqish va o'quvchilarning muvaffaqiyatlari motivatsiyaning asosiy omillaridir.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi doimiy ravishda o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan muloqotda bo'ladi. Shu sababli, kommunikativ qobiliyatlar pedagogning muvaffaqiyati uchun zarurdir. Samarali muloqot qilish, empatiya ko'rsatish va konfliktlarni hal qilish qobiliyati o'qituvchi obro'sini oshiradi.

Pedagogik faoliyat ko'pincha stress va hissiy bosim bilan kechadi. O'qituvchining emotsional barqarorligi uning ishdagi muvaffaqiyati va sog'lig'ini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Stressni boshqarish qobiliyati va o'zini nazorat qilish o'qituvchining samaradorligini oshiradi.

Hozirgi davrda ta'lim jarayonida doimiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Shuning uchun o'qituvchi yangi usullar va texnologiyalarni tezda o'zlashtira olishi kerak. Moslashuvchanlik — muvaffaqiyatli pedagogning ajralmas xususiyati.

MAQSAD: Bugungi jarayonda boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi shaxsining ijtimoiy psixologik xususiyatlari

MATERIALLAR VA METODLAR: Ushbu tadqiqotda so'rovnoma va intervyu usullari qo'llanildi. 50 nafar boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi va ularning o'quvchilari ishtirok etdi. Tadqiqot davomida o'qituvchilarning shaxsiy xususiyatlari, stressni boshqarish qobiliyatlari va muloqot uslublari baholandi. Natijalar statistik tahlil yordamida qayta ishlanib, xulosalar chiqarildi.

XULOSA: Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ta'lim jarayonining muvaffaqiyatida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Motivatsiya, kommunikativ qobiliyatlar, emotsional barqarorlik va moslashuvchanlik o'qituvchining samarali faoliyatini ta'minlaydi. Pedagoglarning professional rivojlanishi uchun doimiy psixologik qo'llab-quvvatlash zarur.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi shaxsi, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, motivatsiya, kommunikativ qobiliyatlar, emotsional barqarorlik, moslashuvchanlik.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Эркаева Дилфуза

Магистрант Азиатского

Международного Университета, город

Бухара

Исмазова Дилафруз Туймuroдовна

Бухарский государственный университет

доцент, доктор психологических наук (PhD)

Доцент

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Социально-психологические характеристики учителя начальных классов являются одним из важных факторов, определяющих успешность школьного образования. В статье анализируется социально-психологический портрет учителя начальных классов как профессиональной личности. Рассматриваются такие аспекты, как мотивация личности учителя, коммуникативные навыки, эмоциональная устойчивость и гибкость. В исследовании показаны пути использования психологических методов и средств для повышения эффективности педагогической деятельности.

Начальный этап образования важен для формирования личности ребенка. В этот период учитель выступает не только как источник знаний, но и как воспитатель и социальный консультант. Личностные характеристики педагога определяют его профессиональную успешность и влияние на образовательный процесс. Социально-психологические характеристики играют важную роль в анализе личности педагога, поскольку они определяют эффективность педагогической деятельности.

Мотивация — главная движущая сила работы учителя. Чем выше профессиональная мотивация, тем более ответственно педагог будет относиться к своей работе. Исследования показывают, что ключевыми факторами мотивации являются социальный статус, личное удовлетворение и успеваемость учащихся.

Учитель начальных классов постоянно общается с учениками, родителями и коллегами. Поэтому коммуникативные навыки имеют решающее значение для успешной деятельности педагога. Умение эффективно общаться, проявлять сочувствие и разрешать конфликты повышает репутацию учителя.

Педагогическая деятельность часто сопровождается стрессом и эмоциональным напряжением. Эмоциональная устойчивость учителя важна для его успешной работы и сохранения здоровья. Умение справляться со стрессом и самообладание повышают эффективность работы учителя.

В настоящее время в образовательном процессе происходят постоянные изменения. Поэтому преподаватель должен уметь быстро осваивать новые методы и технологии. Гибкость — важнейшая характеристика успешного педагога.

ЦЕЛЬ: Социально-психологическая характеристика личности учителя начальных классов в современном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В данном исследовании использовались методы анкетирования и интервью. В мероприятии приняли участие 50 учителей начального образования и их ученики. В ходе исследования оценивались личностные характеристики учителей, навыки управления стрессом и стили общения. Результаты были обработаны с помощью статистического анализа и сделаны выводы.

ВЫВОД: Социально-психологические характеристики учителя начальных классов играют решающую роль в успешности образовательного процесса. Мотивация, коммуникативные навыки, эмоциональная устойчивость и гибкость обеспечивают эффективную работу учителя. Постоянная психологическая поддержка необходима для профессионального развития учителей.

Ключевые слова: Начальное образование, личность учителя, социально-психологические характеристики, мотивация, коммуникативные навыки, эмоциональная устойчивость, адаптивность.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A PRIMARY EDUCATION TEACHER

Erkayeva Dilfuza

Master's student of the Asian International University, Bukhara city

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna

Associate Professor, Doctor of Psychology (PhD) Associate Professor, Bukhara State University

Annotation.

INTRODUCTION: The socio-psychological characteristics of the personality of a primary education teacher are one of the important factors determining the success of school education. This article analyzes the socio-psychological portrait of a primary education teacher as a professional person. Such aspects as motivation, communicative abilities, emotional stability and flexibility of the teacher's personality are considered. The study shows ways to use psychological methods and tools to increase the effectiveness of pedagogical activity.

The primary education stage is important in the formation of children as individuals. During this period, the teacher acts not only as a teacher, but also as an educator and social supporter. The personal characteristics of the teacher determine his professional success and impact on the educational process. Socio-psychological characteristics play an important role in analyzing the personality of a teacher, as they determine the effectiveness of pedagogical activity.

Motivation is the main driving force of a teacher's activity. The higher the professional motivation, the more responsible the teacher will be towards his work. Research shows that social status, personal satisfaction and students' success are the main factors of motivation.

A primary school teacher is constantly in contact with students, parents and colleagues. Therefore, communication skills are essential for the success of a teacher. The ability to communicate effectively, show empathy and resolve conflicts increases the teacher's reputation.

Pedagogical activity is often accompanied by stress and emotional pressure. A teacher's emotional stability is important for his success in work and maintaining his health. The ability to manage stress and self-control increases the teacher's effectiveness.

In the current era, there are constant changes in the educational process. Therefore, a teacher must be able to quickly master new methods and technologies. Adaptability is an indispensable feature of a successful teacher.

GOAL: Social and psychological characteristics of the personality of a primary education teacher in today's process

MATERIALS AND METHODS: This study used questionnaire and interview methods. 50 primary education teachers and their students participated. During the study, teachers' personal characteristics, stress management skills, and communication styles were assessed. The results were processed using statistical analysis and conclusions were drawn.

CONCLUSION: The socio-psychological characteristics of the personality of a primary education teacher play a decisive role in the success of the educational process. Motivation, communicative skills, emotional stability, and flexibility ensure the effective work of a teacher. Continuous psychological support is necessary for the professional development of teachers.

Keywords: Primary education, teacher personality, socio-psychological characteristics, motivation, communicative skills, emotional stability, flexibility.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining shaxsiyati uning professional faoliyatining asosiy asosi bo'lib, pedagogik jarayonning samaradorligini belgilaydi. U nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, maslahat beruvchi va bolalarning rivojlanishiga yo'l ko'rsatuvchi sifatida ham faoliyat yuritadi.

Ijtimoiy-psixologik xususiyatlar — bu shaxsning jamiyatdagi roli, boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyati, hissiy barqarorligi va turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvchanlik darajasini tavsiflovchi jihatlaridir. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari uchun quyidagi asosiy ijtimoiy-psixologik xususiyatlar muhim hisoblanadi:

Motivatsiya: O'qituvchining pedagogik faoliyatga bo'lgan ichki qiziqishi va mas'uliyat hissi. U o'quvchilarning rivoji va yutuqlariga qaratilgan ijobiy munosabatga asoslanadi. **Kommunikativ qobiliyatlar:** O'qituvchi o'quvchilar, ularning ota-onalari va hamkasblar bilan samarali muloqot qila olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Bu qobiliyat ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini oshiradi. **Emotsional barqarorlik:** Stress va murakkab vaziyatlarni boshqarish qobiliyati o'qituvchining ruhiy sog'lig'ini saqlash va samarali ishlashiga yordam beradi. **Moslashuvchanlik:** Dunyoda sodir bo'layotgan o'zgarishlarga va ta'lim tizimining yangilanishlariga moslashish qobiliyati. Bu yangi pedagogik texnologiyalar va yondashuvlarni tezda qabul qilishni anglatadi. **Empatiya:** Bolalarning ehtiyojlarini tushunish, ularga yordam berish va ularning emotsional holatini his qilish qobiliyati. **Liderlik qobiliyatlari:** Sinfni boshqarish, o'quvchilarning diqqatini jalb qilish va ularga yo'naltiruvchi sifatida namuna bo'lish. Umuman olganda, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bolalarning bilim olishiga, tarbiyasiga va ijtimoiy moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu jihatlarni rivojlantirish pedagogik faoliyatning eng muhim yo'nalishlaridan biridir.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining shaxsiyati ta'lim jarayonining markazida turadi. Ushbu shaxsning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari uning professional faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishida muhim rol o'ynaydi. Quyida bu xususiyatlarning asosiy mohiyati bayon etiladi:

Ijtimoiy o'zaro aloqalarni tashkil etish qobiliyati. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'quvchilar, ularning ota-onalari va boshqa

pedagoglar bilan doimiy ravishda muloqotda bo'ladi. Shu boisdan, o'qituvchining ijtimoiy munosabatlarni tashkil etish qobiliyati uning faoliyatida asosiy o'rin tutadi. Samarali muloqot qilish, tushunish va boshqalarni rag'batlantirish qobiliyati o'qituvchining pedagogik faoliyatini kuchaytiradi. Shaxsiy motivatsiya va mas'uliyat hissi. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi bolalarning intellektual va shaxsiy rivojlanishi uchun mas'uldir. Bu jarayonda motivatsiya muhim ahamiyatga ega. Professional muvaffaqiyatga erishish uchun o'qituvchining ishga ijobiy munosabati, o'z kasbiga mehr bilan yondashuvi zarur. Bolalar psixologiyasini tushunish. Boshlang'ich yoshdagi o'quvchilar o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega. Ularning ehtiyojlarini tushunish, o'quv jarayonini shu ehtiyojlarga moslashtirish va individual yondashuvni qo'llash o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Emotsional barqarorlik. O'qituvchi stressga chidamli bo'lishi va o'z his-tuyg'ularini boshqara olishi kerak. U pedagogik faoliyat davomida yuzaga keladigan muammolarga bardosh bera olishi, bolalarga ijobiy muhit yaratib berishi lozim. Moslashuvchanlik va kreativlik. Hozirgi zamon ta'lim tizimi doimiy ravishda o'zgarib boradi. Shu sababli, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi zamonaviy texnologiyalarni va yangi pedagogik yondashuvlarni tezda o'zlashtirishi kerak. Bu o'zgarishlarga moslashuvchanlik va ijodiy yondashuv pedagogning faoliyatini samarali qiladi. O'quvchilarga namuna bo'lish. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bolalar uchun ijtimoiy va axloqiy namuna hisoblanadi. Bolalar ko'pincha o'qituvchilarining xatti-harakatlaridan ilhomlanib, ularga ergashadi. Shu bois, o'qituvchining axloqiy xulq-atvori va ijtimoiy mavqei bolalarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Empatiya va hissiy qo'llab-quvvatlash. O'qituvchi bolalarning hissiy holatini his qilishi va ularni qo'llab-quvvatlay olishi kerak. Bu nafaqat o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatiga, balki ularning ijtimoiy moslashuviga ham yordam beradi. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari uning ta'lim jarayonidagi roli va samaradorligini belgilaydi. U nafaqat bilim beruvchi, balki bolalar uchun yo'l ko'rsatuvchi, tarbiyachi va ilhom manbai bo'lishi kerak. Shu sababli, o'qituvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish ta'lim tizimining muhim vazifasidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. To'ymurodovna, I. D. (2021). SPECIFIC PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PARENTAL COOPERATION IN CHILD REARING. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(04), 75-80.
2. Tuymuratovna, I. D. (2022). Socio-psychological features of correction of adolescents' emotional stress in the family. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(4), 116-118.
3. Исмадова, Д. Т. (2022). Социально-психологические особенности отношений в молодой семье. Science and Education, 3(2), 1147-1154.
4. Izatovna T. S. THE INFLUENCE OF PSYCHOGENETIC FACTORS ON THE UPBRINGING OF TWINS IN UZBEK FAMILIES //ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2021. – Т. – №. 05. – С. 297-303.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Erkayeva Dilfuza

Osiyo xalqaro universiteti magistranti,

Ismatova Dilafruz Tuymurodovna

Buxoro davlat universiteti

dotsenti, psixologiya fanlari doktori (Phd) dotsent

Manzil: M.Iqbol ko'chasi 11-uy: 200100

KATTA MAKTABGACHA YOSHIDAGI BOLALARDA TAJOVUZKOR HATTI-XARAKATLARINING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Abdullayeva Dilnoza Azimovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada katta maktabgacha yoshidagi bolalar guruhlarida tajavuzkor xatti – harakatlarning psixologik xususiyatlari, bolalardagi yosh davrlar bosqichlariga o'tishdagi agressiv holatlar va bu jarayonda bolada kechadigan noto'g'ri psixologik rivojlanishlarni yani urushqoqlik, tortinchoqlik, uyatchanlik, jizzakilik, o'jarlik, isterika kabilarni psixokorreksiya qilish haqida yoritib berilgan.

MAQSAD: Bolalar bilan psixokorreksiya metodlarini amalga oshirish bilan birgalikda to'g'ri muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, bolalarda atrofdagi odamlarga nisbatan qiziqish uyg'otish, kattalar ya'ni ota - onasi bilan birgalikda o'qituvchi va tarbiyachilari ham bolaning muloqotga kirishuvchanligini rivojlantirish uchun hamkorlikda harakat qilishda amalga oshiriladigan amaliy tavsiyalardan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Hayot va faoliyatda kattalar bolaning shaxsini hurmat qilishlari, uning ehtiyojlari bilan hisoblashishlari, his-tuyg'usini boshqarish imkoniyatlarini aniqlashlari kerak. Bolani sevish, uning yosh xususiyatlarini hisobga olish, qiziqishlariga e'tibor berish – o'jarlikning oldini olishning muhim shartidir. Qorovulbozor tumani 1,2,7 sonli sonli MTT da tayyorlov guruh bolalarida agressivlikni aniqlash uchun M.A.Panfilovning kaktuz metodi olinda va metod natijalariga ko'ra amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi

XULOSA: Maktabgacha ta'lim ped tarbiyachilari va o'qituvchi, ota –onalar uchun mashhur chet el psixologlari N.I Kazlov, I.V Vachkov va boshqalar tomonidan ertak terapiya to'plamlari chiqarilgan va bunday to'plamlarda tirnoq tishlaydigan, shirinlikxo'r, enurez(siyg'oq), ichi qotadigan, gap qaytaradigan, televizor ko'p ko'radigan, qo'l so'rish, o'jar, nerv kasalliklari bor bolalarda ulardan bunday odatlarini korreksiya qiluvchi hikoyalar jamlangan.

Kalit so'zlar: psixokorreksiya, individual muloqot, korreksion buzilish, ijtimoiy taraqqiyot, munosabat, agressivlik, o'jarlik, tortinchoqlik, ijtimoiy psixologik moslashuv, qaysarlik, jizzakilik, o'zini moslashtirish, o'zini chetga olish.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Абдуллаева Дильноза Азимовна

Магистрант Азиатского международного университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассмотрены психологические особенности агрессивного поведения в группах детей старшего дошкольного возраста, агрессивные состояния при переходе детей на стадии возрастных периодов и психокоррекция неправильного психологического развития, протекающего у ребенка в процессе, т. е. воинственность, робость, застенчивость, жизнерадостность, упрямство, истерика.

ЦЕЛЬ: В комплексе с реализацией методов психокоррекции с детьми входят практические рекомендации по формированию у детей правильных коммуникативных навыков, воспитанию у них

интереса к окружающим людям, осуществляемые взрослыми, т. е. совместно с родителями, педагогами и воспитателями в совместных действиях по развитию у ребенка коммуникативной восприимчивости.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В жизни и деятельности взрослые должны уважать личность ребенка, считаться с его потребностями, определять возможности управления своими эмоциями. Любить ребенка, учитывать его возрастные особенности, обращать внимание на его интересы – важное условие профилактики упрямства. Г. Караулбазар в МТТ № 1,2,7 для выявления агрессивности у детей подготовительной группы М.А.Метод Панфиловой кактус Олинда и по результатам метода разработаны практические рекомендации

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Дошкольное воспитание для воспитателей и педагогов – педагогов, родителей известными зарубежными психологами н.И. Казлов, И.Сказкотерапевтические сборники изданы В. вачковым и др. И в таких сборниках собраны рассказы, коррекция таких привычек у детей, которые грызут ногти сладкоежки, страдают энурезом (мочекаменной болезнью), запорами, болтливостью, много смотрят телевизор, сосут руки, упрямые, имеют нервные расстройства.

Ключевые слова: психокоррекция, индивидуальное общение, коррекционное расстройство, социальное развитие, установки, агрессивность, упрямство, робость, социально-психологическая адаптация, упрямство, жизнерадостность, саморегуляция, самоограничение.

PEDOGOGICAL PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN THE ELIMINATION OF THE PHENOMENON OF SHYNESS IN CHILDREN OF SMALL SCHOOL AGE

Abdullayeva Dilnoza Azimovna

Master's student at Asian international university, Bukhara city

Annotation.

Introduction: This article covers the psychological characteristics of compulsive behavior in groups of children of older preschool age, aggressive states in the transition to the stages of younger periods in children, and the incorrect psychological developments that the child experiences in the process, namely, psychocorrection, such as wariness, reluctance, shyness, stubbornness, hysterics.

GOAL: The implementation of methods of psychocorrection with children consists of amalai recommendations, which are carried out in conjunction with the implementation of proper communication skills, to generate interest in children in relation to the people around them, that is, when adults, together with their parents, teachers and educators, also act in cooperation to develop the child's accessibility to communication.

MATERIALS AND METHODS: In life and activity, adults must respect the personality of the child, reckon with his needs, determine the possibilities of managing his feelings. Loving a child, taking into account his age characteristics, paying attention to his interests – is an important condition for the Prevention of stubbornness. Karaulbazar city 1,2,7 M to determine aggressiveness in children of preparatory group at MTT.A.According to the results of Panfilova's Cactus method olinda and method, practical recommendations were developed

CONCLUSION: Preschool education ped educators and teacher, famous foreign psychologists for parents N.Kazlov I, I.Fairy-tale therapy collections have been released by V Vachkov and others, and in such collections stories are collected that correct such habits of them in children with nail biting, sweet-eating, enuresis (urination), constipation, talkback, TV-watching a lot, hand sucking, stubborn, nervous disorders.

Keywords: psychocorrection, constructive communication, correctional disorder, social development, attitude, aggression, stubbornness, shyness, social psychological adaptation. obstinacy, stubbornness, self-conformity, self-absorption, cooperation.

Bugungi kunda katta maktab yoshidagi bolalarni har tomonlama rivojlangan, jismonan sog'lom, aqlan etuk va ma'naviy jihatdan shakllangan qilib voyaga etkazish dolzarb vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Shuning uchun ham hurmatli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Bolalar bizning kelajagimiz, maktabgacha va o'rta maxsus ta'lim esa ertangi kunga zamindir" deb o'z strategik chiqishlarida aytib o'tganlar. Bolalarni komil inson bo'lib shakllanishida maktabgacha ta'lim va o'rta talim maktablarining o'rni beqiyosdir. Har bir bolaning maktab ostonasiga oyoq qo'yishi bu bir nihoyatda katta hayotiy burilishdir. Mana shu davrdan boshlab bolalikning eng beg'ubor onlariga bir qadar cheklanishlar kirib keladi. Endi bola oilada nafaqat oilaviy ba'zi burchlarni, vaholanki, o'z shaxsi uchun zarur bo'lgan xususiy vazifalarni bajarishi shart davriga o'tadi. Bu bilan uning oiladagi roli bir qarashda kamayganday emas, aksincha ko'paygan bo'ladi. Ya'ni u o'z obro'sini endi nafaqat oila a'zolari o'rtasida, aksincha, jamiyat o'rtasida oila obro'sini o'z shaxsiy harakati bilan himoya qilish davri boshlanadi. Ruhiy muhiti sog'lom oila a'zosi bo'lgan bolaning birinchi bor maktabga borishi qanchalik hayajonli bo'lmasin bola uchun jiddiy qiynchiliklar tug'dirmaydi. Chunki maktabda o'qituvchi hamma bolalarga bir ko'z bilan qaraydi. Oilada ham bolaga maktabga borganligi munosabati bilan alohida erkatoyga qarash qilmasdan, maktab uning o'zi uchun kerak bo'lgan burch, sifatida qaragan ma'qul. Chunki, mana shunday qaralgandagina bola uy vazifalariga, maktabda berilgan topshiriqlarga shaxsiy burch sifatida qarashga o'rganib boradi.

Bola o'sishi davomida bir davrdan boshqasiga o'tayotganda krizis bosqichini boshidan kechiradi. Krizis so'zning o'zi qadimgi yunon tilidan olingan bo'lib, kiris- qaror, burilish nuqtasi degan ma'noni anglatadi. Bola tug'ilgandan boshlab har bir yosh davriga o'tish bosqichida inqirozni boshidan kechiradi.

Ko'pchilik psixologlar fikriga ko'ra, bu tabiiy holat va bolaning ruhiy rivojlanishi uchun juda ham zarurdir. Bolada krizis 1 yoshda, 3 yoshda, 7 yoshda va o'smirlikda bo'ladi. 3 yoshli bolalardagi krizis paytida nima qilish kerakligini hamma otalalar ham bilavermaydi. Katta maktabgacha yosh davri bu 7 yosh inqiroz davriga to'g'ri kelib asosan bu bolaning maktabgacha ta'limdan o'rta ta'lim maktabiga o'tishi bilan izohlanadi. Bu davr bolada

agressivlik, urushqoqlik, jizzakilik, tortinchoqlik kabi xususiyatlar bilan izohlanadi.

Katta maktabgacha yoshidagi bolalar shaxs sifatida shakllanib borar ekan, uning bu ijtimoiylashuvi murakkab taraqqiyot davrini o'z ichiga olib bolalarda turli xil odatlar shakllanadi deb o'tdik. O'sish va rivojlanishning ayrim davrlarida barcha bolalar uyatchan bo'lishadi, garchi bu xususiyatning namoyon bo'lish darajasi ular uchun farq qiladi. Misol uchun, qizlar o'g'il bolalarga qaraganda uyatchan bo'lish ehtimoli ko'proq. Bu ularning jinsi va tarbiyasi bilan bog'liq. Bola uyatchan bo'lishi zamonaviy bolalarda keng tarqalgan xususiyat. Bu holatning kelib chiqish sabablari va uni engish usullari haqida bilib olish, bolalarning kelajakdagi psixologik salomatligi uchun muhimdir.

Yetti yosh inqirozi- bu bolaning maktabgacha yoshdan boshlang'ich maktab yoshiga o'tishi bilan yuzaga keladigan bolaning rivojlanishidagi inqiroz. Ushbu inqirozning eng yorqin namoyon bo'lishi bolaning kattalar bilan bo'lish istagi, ularning harakatlariga, xulq-atvoriga taqlid qilishidir. Bu davrda bolada ijtimoiy men shakllangan bo'ladi. L.S.Vigotskiy ta'kidlashicha etti yosh inqirozini boshidan kechirayotgan bola soddalik va tabiiylikni o'z-o'zidan yo'qota boshlaydi.

D.B.Elkonin esa bu davrdagi bolani o'yin faoliyatidan ta'lim faoliyatiga o'tishi bilan izohlanadi. Maktabgacha ta'limidan maktab hayotiga o'tish davrida bola ijtimoiy va subyekt munosabatalari doirasida intensiv yo'nalishni, bolaning operatsion va kognitiv qobiliyatlarining jadal rivojlanishini boshdan kechiradi. Bu yosh davrining etakchi faoliyati ta'limdir. Bunda D.B.Elkonin bolaning ta'lim olishini 3 bosqichga bo'ladi:

1. Tarkib bo'yicha(bola ijtimoiy madaniy tajribani o'rganadi)

2. Ma'nosi bo'yicha(o'quv faoliyati jamiyat uchun muhim va u tomonidan baholanadi)

3. Shakl bo'yicha (ijtimoiy normalar qaidalardan foydalangan holda tartibga solish) L.S.Vigotskiyning fikriga ko'ra ushbu inqirozning eng muhim xususiyati bolaning shaxsiyatining ichki va tashqi tomonlarining farqlanishining boshlanishidir. Bu yoshdagi bolada kechadigan simptomlar:

1. Itoatsizlik

2. Ko'proq etuk ko'rinishni xohlaydi(bolalarcha o'yinlardan voz kechishi)

3.So'rovlarga javob bermaydi

4.O'jarlik, injiqlik

5.Tanqidga chiday olmaslik

6.Kattalarni nusxalash, ularning xulq atvoriga taqlid qilish

7. Harakatlar va so'zlardagi spontanlikni yo'qotish

L.S. Vigotskiy etti yillik inqirozni tavsiflovchi bir nechta xususiyatlarni tavsifladi:

1. Tajribalar mazmunli bo'ladi(g'azablangan bola g'azablanganini tushunadi)

2.Tajribalarni umumlashtirish va his tuyg'ularida mantiq paydo bo'la boshlaydi(bola tomonidan umumlashtirilgan ko'p marta takrorlanadigan vaziyat)

Inqiroz davrida tasavvurning yakuniy shakllanishi, xayoliy fikrlash, ixtiyoriy xotira va boshqa bilish jarayonlari shakllana boshlaydi. Bu davrda bola o'zi uchun nima yaxshi va yomonligini tushuna boshlaydi va bu narsa ularda tashqi muhit omillari, ichki his tuyg'ulari va ijtimoiy munosabatlar asosida shakllanadi. Bu yoshda bola o'zini-o'zi qadrlash shakllana boshlaydi, bola o'zini nafaqat oilada balki jamiyatda ham alohida shaxs sifatida anglaydi. Yetti yillik inqiroz noyobdir, chunki bola o'yin faoliyatidan ta'lim faoliyatiga o'tadi va jarayonda bolada noroziliklar paydo bo'ladi. Bular:

Passiv norozilik

Faol norozilik

Somatizatsiya

Nevrotizatsiya

Passiv norozilik bu bolada noroziliklarni oshkora namoyon qilmasligi.

Faol norozilik bola o'z noroziligini hatti harakatlarida namoyon qiladi

Somatizatsiya bu jismoniy alomatlar orqali bezovtalikni ifodalash va ong-tana yoki miya-tana aloqasi natijasidir. 19- asrda bu holat "isteriya" yoki "Briket sindromi" deb nomlangan. Fransuz psixiatri Pol Briket 1859 yilda isteriyaning asosiy ko'rinishlarini o'z asarlarida keltirib o'tdi. Keyinchalik 1943 yilda avstraliyalik psixiatr Vilgelm Stekel tomonidan bunday kasalliklar somatizatsiya deb nomlana boshladi. Somatizatsiya asosan bolalarda uchrab turadi bunda oilaviy muhitni ham ta'siri bo'lib bolada ko'ngil aynishi, qusish, diareya, ich qotishi, tomoq og'rishi, isitma chiqishi

kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Masalan oilada tez tez janjallashib turadigan er-xotinlarning farzandlarida bosh og'rig'i, yurak tez urishi kabi holatlar kuzatiladi.

Bolaga 7 yoshdagi krizis davrining murakkab muammolarini yashashda yordam berishning asosiy shakllari – talablarning sababli asoslarini tushuntirishdan iborat (nima uchun bir ishni aynan shunday qilish kerak, boshqa emas); mustaqil faoliyatning yangi shakllarini amalga oshirish imkoniyatlarini berish; topshiriqni bajarish zarurligini etirof etish, bolaning bajarish qobiliyatiga ishonch bildirish.

Inqiroz davrida bolaning kattalarga qarshilik ko'rsatishi ham turli ko'rinishlarga ega bo'lib, ular o'tkinchi psixologik holat va hodisaga o'xshaydi. Lekin oila va bog'chada qiyinchiliklarni engish jarayonida bolaning shaxsiga uning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda to'g'ri va oqilona yondashish uni inqirozdan ruhan mutlaqo sog'lom olib chiqish imko-nini yaratadi. Quyida ana shu qarshiliklarning ayrim ko'rinishlari haqida qisqacha to'xtalamiz.

Ko'pchilik psixologlarning tadqiqotlaridan va o'zimizning kuzatishlarimizdan ma'lumki, bolalar mazkur inqiroz davrida bir necha ko'rinishdagi qaysarlik yoshini bosib o'tadilar.

Ana shu ko'rinishlarning bittasi biz nazarda tutgan davrga, ya'ni bolaning 3 yoshiga to'g'ri keladi. Shu davrda uning ruhiy dunyosida sifat va miqdor jihatdan turli o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'zgarishlar uning olamni o'zicha kashf qilayotganiga, psixikasi ma'lumot va axborotlar bilan soat sayin bosib borayotganiga bog'liqdir. Ayni shu yoshda bolada irodasiga ishonch hissi tug'iladi, u o'zligini anglay boshlaydi. O'zligini anglash qarama-qarshiliklarni, ziddiyatlarni engish bilan amalga oshadi.

Mazkur yoshdagi bola ba'zan o'ziga aytilgan so'zning mohiyatini tushunmasligi, anglab etmasligi, goho o'yinga haddan tashqari berilib ketib, kattalarning ovozi eshitmay qolishi mumkin.Bunday paytda bolada tashqi ta'sirga yoki qo'zg'atuvchiga e'tibor berish qobiliyati etishmasligi, bunga uning ko'tarinki yoki g'oyat tushkin kayfiyati halaqit berishi mumkin.Ba'zan bola o'z o'ylari va ichki kechinmalari bilan bandligi sababli uning tashqi ta'sirga javob qaytarishi biroz kechikishi ham mumkin. Ana shu jarayonga o'zgalarning psixologik qonuniyatga rioya qilmay

qo'pollik bilan aralashuvi yoqimtoy, odobli bolalarni ham darrov jahli qo'zg'aydigan, gap ko'tara olmaydigan, nozik tabiatli shaxslarga aylantirib qo'yishi mumkin. Bunda kattalarning muloqotdagi qo'polliigi bolada qaysarlikning belgilarini yaqqol namoyon eta boshlaydi. U har qanday taklifni, buyruqni, hatto, iltimosni ham rad qiladi, o'ziga berilgan barcha savollarga bir maromda "yo'q", "kerakmas", "bermayman", "bilmayman" deb javob qaytaraveradi. Kattalar bilan bola o'rtasidagi munosabatning buzilishi tufayli uning xatti-harakatida o'jarlik illati paydo bo'ladi. Buning asosiy sababi bolada o'zining ichki kechinmalari, his-tuyg'ulariga bog'liq harakatlarni mustaqil bajarish istagi tug'ilishi, "men" bilan bog'liq butunlay yangi nuqtai nazarning vujudga kelishidir.

Mazkur davrni inson shaxsini shakllantirishda eng murakkab davr desak, xato qilmagan bo'lamiz. Shunga ko'ra katta yoshdagi odamlar, ota-onalar, bog'cha tarbiyachilari shu davrda bolaga undagi o'zgarishlarni, murakkab ichki kechinmalarining mohiyatini psixologik inqirozni inobatga olgan holda munosabatda bo'lsalar, ijobiy voqelikni keltirib chiqaradi. Yuqorida aytganimizdek, bu davrda bolaning irodasi, irodaviy sifati takomillasha boshlaydi, shaxsning murakkab fazilatlarini xarakter xislatlari barqarorlashadi. Bola o'zligini anglashining tashqi va ichki belgilari yaqqol ko'zga tashlanadi. "O'zim" bilan bog'liq ezgu niyat mustaqillikka intilish tuyg'usini vujudga keltiradi, binobarin, ularning ta'siri tufayli unda o'z xulq-atvori, "yurish-turishi" bilan kattalarning maqtovi va olqishini eshitish ishtiyoqi tug'iladi. Shaxsning xulqini baholash keyinchalik o'zini o'zi baholash darajasiga etadi.

Katta yoshdagi odamlar, ota-onalar, tarbiyachilar bunday hollarda o'zlarini osoyishta tutishlari, sharoitga qarab bolaga biroz yon berishlari, ba'zan ularga aytganlarini qildirishlari, kerakli paytlarda masalani ochiq qoldirishlari lozim,

M.A.Panfilovning kaktuz metodi natijalari:

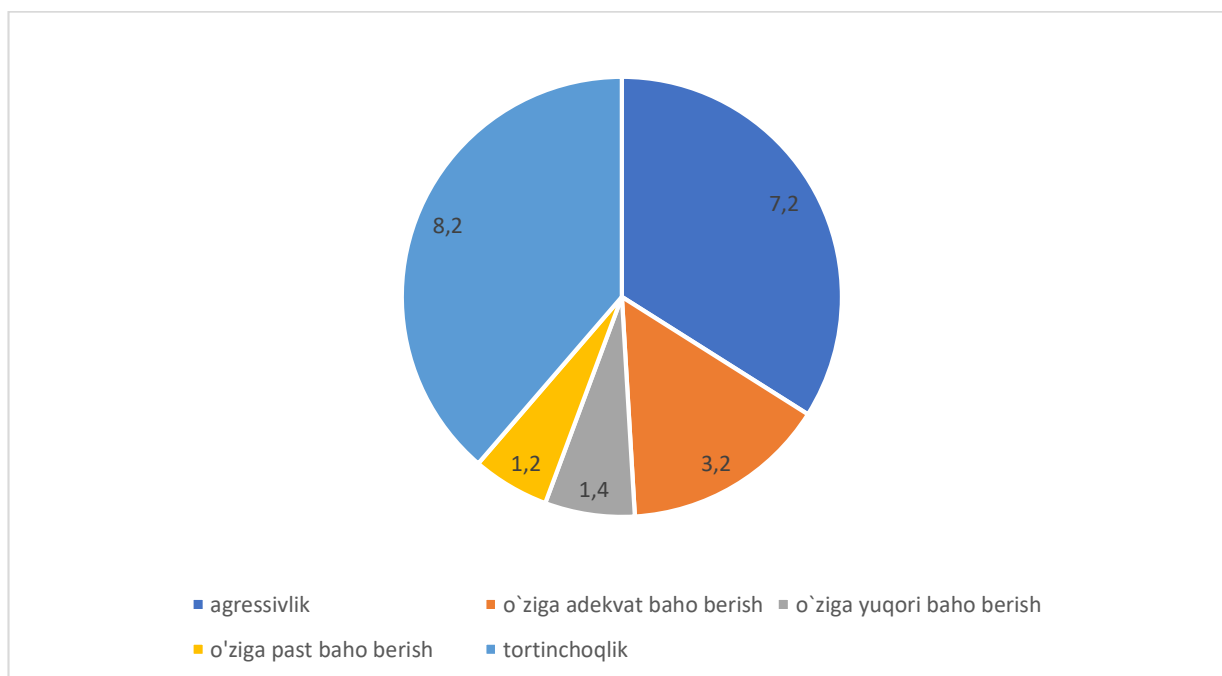
Qorovulbozor tuman 1, 2, 7 sonli MTT da 60 nafar tayyorlov guruh bolalari miqyosida:

1. agressivlik;
2. o'ziga adekvat baho berish;
3. o'ziga yuqori baho berish.
4. o'ziga past baho berish;
5. tortinchoqlik

chunki shaxslararo munosabatning ba'zan muammoligicha qolishi ham maqsadga muvofiqdir. Yaxshisi asabiylik vaziyatida bolaning diqqatini boshqa narsaga (ob'ektga) jalb qilish, uni mushkul holatdan chalg'itish ma'qul. Shaxsiy kuzatishlarimizda ayon bo'ldiki, mazkur holat bolaning ruhiy dunyosiga qattiq ta'sir qiladi, u o'zining nojo'ya qiliqlari kattalarga aslo yoqmayotganini anglaydi, ichidan chuqur iztirobga tushadi.

Shu davrda organizmning tez sur'atlar bilan o'sishi oqibatida bola sho'x, serg'ayrat, tinib-tinchimas, hamma narsaga qiziquvchan, harakatchan bo'lib qoladi. Undagi bu o'zgarishlar tabiiy ekanligini kattalar yaxshi bilishlari, o'zlarining kichkintoylarga muomala va munosabatlarini tubdan o'zgartirishlari lozim. Binobarin, bola oldiga qo'yiladigan talablar muayyan shart va sharoitga muvofiq bo'lishi kerak. Amaliy faoliyatda jismoniy va ruhiy o'zgarishlarni hisobga olmaslik kattalar bilan bolalarning o'zaro munosabatlarida qator qiyinchiliklarni vujudga keltiradi; bola ota-onalar va tarbiyachilarning gapiga quloq solmaydigan, topshiriqlarni bajarmaydigan, qo'rs, hech narsaga ko'nmaydigan bo'lib qoladi. Bunday xatti-harakatni keltirib chiqaruvchi bosh sabab bolalarning mustaqillikka intilishini kattalar tan olmasligidir. Shuning uchun ular goho kattalardan o'rinli hafa bo'ladi, nizoning sababini to'g'ri payqaydilar.

Hayot va faoliyatda kattalar bolaning shaxsini hurmat qilishlari, uning ehtiyojlari bilan hisoblashishlari, his-tuyg'usini boshqarish imkoniyatlarini aniqlashlari kerak. Bolani sevis, uning yosh xususiyatlarini hisobga olish, qiziqishlariga e'tibor berish – o'jarlikning oldini olishning muhim shartidir. Qorovulbozor tumani 1,2,7 sonli MTT da tayyorlov guruh bolalarida agressivlikni aniqlash uchun M.A.Panfilovning kaktuz metodi olinda va metod natijalariga ko'ra

Xo'sh bunday holatda nimalar qilishimiz mumkin masalan: bolalar bilan psixokorreksiya metodlarini amalga oshirish bilan birgalikda to'g'ri muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, bolalarda atrofdagi odamlarga nisbatan qiziqish uyg'otish, kattalar ya'ni ota - onasi bilan birgalikda o'qituvchi va tarbiyachilari ham bolaning muloqotga kirishuvchanligini rivojlantirish uchun hamkorlikda harakat qilishlari ayni muddaodir. Bolaning erishgan muvaffaqiyatini sezish, sinfda xayrixoh munosabatlarni yaratish, o'zaro yordamni rag'batlantirish, shaxsiy namuna bilan o'ziga tortish, kichik yoshdagi bolalar bilan do'stona muloqot usulini qo'llash orqali bolalarda moslashuvchanlik xususiyatlarini shakllantirib borishimiz mumkin. Ushbu yoshdagi bolalarda agressivlikni bartaraf etishda psixokorreksiya metodlarining ham o'rni katta. Psixokorreksion tadbirlar rivojlanishdagi og'ishlarni to'g'rilashga yo'naltirilgan va bu usuldan asosan bolalar, o'quvchilar va o'smir yoshlarda qo'llanilyapti. Bolaga o'tkaziladigan har qanday psixologik ta'sir faqatgina ortda qolgan bosqichni korreksiya qilishgagina qaratilgan bo'lmay, ortda qolishni oldini olishga, uyg'un rivojlanishga yo'l ochishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Umuman olganda, korreksion rivojlantiruvchi dastur 3 ta vazifani bajarishi lozim:

1. Korreksion buzilish va ortda qolishni tuzatish.
2. Profilaktik –buzilish va ortda qolishni oldindan aniqlash.
3. Rivojlantiruvchi-taraqqiyot mazmunini boyitish, optimallashtirishga qaratilganlik.

Shu 3 ta dasturni birgalikda olib borilishi kutilgan natijalarni berishi mumkin.

Psixokorreksiya ham keng tarmoqli bo'lib o'z ichiga art terapiya, musiqa terapiya, o'yin terapiya, ertak terapiya, psixogimnastika kabilarni oladi. Hozirgi kunda asabiy, agressiv, urushqoq, jizzaki, o'ziga ishonmaydigan, qo'rqqoq, xavotirligi kuchli bo'lgan, nutqida nuqsoni bor bo'lgan bolalar bilan ishlashda ularda bu jarayonlarni koreksiya qilishda ertak terapiyadan keng qo'llanilmoqda va bu usul ijobiy tomonga o'z foydasini ko'rsatmoqda. Bu usulni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar uchun ham keng targ'ib qilinsa foydadan xoli bo'lmas edi. Chunki bolalarning asosiy vaqti maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va maktabda o'tadi.

Maktabgacha ta'lim ped tarbiyachilari va o'qituvchi, ota –onalar uchun mashhur chet el psixologlari N.I.Kazlov, I.V.Vachkov va boshqalar tomonidan ertak terapiya to'plamlari chiqarilgan va bunday to'plamlarda tirnoq tishlaydigan, shirinlikxo'r, enurez(siyg'oq), ichi qotadigan, gap qaytaradigan, televizor ko'p ko'radigan, qo'l so'rish, o'jar, nerv kasalliklari bor bolalarda ulardan bunday odatlarini korreksiya qiluvchi hikoyalar jamlangan.

Yuqorida aytib o'tilganidek bolaning psixologik rivojlanishi murakkab taraqqiyot davrini o'z ichiga olib bu jarayonda bolada turli psixologik og'ishlarni kuzatishimiz mumkin. Shuning uchun bolalar doimiy

bolalar psixologi va nervpatologi ko'rigidan o'tib turishi kerak va bunday holatlarda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining pedagog va psixologlari, ota-onalar sinchkov bo'lib, bolalarga befarq bo'lmasliklari kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoyev "Milliy Taraqiyot yo'limizni qatiyat bilan davom ettirib,yangi bosqichga ko'taramiz "(Toshkent Uzbekiston 2019y).
2. Sh.M.Mirziyoyev "Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir"(Toshkent Uzbekiston 2018y) .
3. Avezov O.R. Shaxs psixologiyasi va kouching. Darslik, " Kamolot" nashriyoti, Buxoro. 2025 yil. 436 bet.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Abdullayeva Dilnoza Azimovna

Osiyo xalqaro universiteti,
pedagogika va psixologiya kafedrası magistranti
Abdullayevadilnoza993@gmail.com

TALABALARDA EKOLOGIK ONG SHAKLLANISHINING NAZARIY ASOSLARI

Muxamedova Muhayyo Karimovna

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada talabalar ekologik ongini shakllantirishning nazariy asoslari, ekologik tarbiya va ta'limning ahamiyati, hamda ekologik ongni rivojlantirishda qo'llaniladigan metodlar haqida so'z yuritiladi. Ekologik muammolarni hal qilishda yosh avlodning bilim va ong darajasini oshirish muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslab beriladi.

Hozirgi davrda global ekologik muammolar insoniyat oldida dolzarb masala sifatida turibdi. Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish borasidagi muammolarni hal qilishda yoshlarning ekologik ongini shakllantirish alohida o'rin tutadi. Ekologik ongni shakllantirish orqali kelajak avlodni tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatda bo'lishga o'rgatish mumkin.

Ekologik ongni shakllantirishda quyidagi nazariy asoslar muhim ahamiyatga ega:

Ekologik tarbiya – bu insonning tabiat bilan uyg'unlikda yashash qobiliyatini shakllantirish jarayoni bo'lib, u orqali talabalar ekologik bilim va ko'nikmalarni egallaydi. Ta'lim jarayonida ekologik mavzularni o'rganish ularda atrof-muhitni muhofaza qilishga oid mas'uliyatni oshiradi.

Ekologik ongni rivojlantirishda yoshlarning psixologik xususiyatlari va ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Yoshlarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olib, ularni tabiatni sevrishga va qadrlashga o'rgatish lozim.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ekologik ta'limni samarali tashkil etishda katta imkoniyatlar yaratadi. Virtual laboratoriyalar, ekologik simulyatsiyalar va interaktiv darslar talabalar ongida ekologik muammolarga oid tushunchalarni yanada mustahkamlaydi.

MAQSAD: Talabalarda ekologik ong shakllanishining ijtimoiy psixologik xususiyatlarini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi: Nazariy tahlil: ekologik tarbiya va ta'limga oid ilmiy adabiyotlar va hujjatlar o'rganildi. Empirik metodlar: talabalar o'rtasida so'rovnomalar va intervyular o'tkazildi. Eksperimental tadqiqot: ekologik ta'lim bo'yicha dars jarayonlarining samaradorligi baholandi.

XULOSA: Talabalarda ekologik ongni shakllantirish – bu nafaqat ta'lim muassasalarining, balki butun jamiyatning asosiy vazifalaridan biridir. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ekologik ta'lim va tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlar qo'llanilishi talabalarning ekologik bilim va ko'nikmalarini oshirishga sezilarli hissa qo'shadi. Shuningdek, bu usullar orqali yoshlarning tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatini shakllantirish mumkin.

Kalit so'zlar: ekologik ong, ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, innovatsion texnologiyalar, talabalarning ekologik madaniyati.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ

Мухамедова Мухайё Каримовна

Научный сотрудник Бухарского государственного университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются теоретические основы формирования экологического сознания учащихся, важность экологического образования и воспитания, а также методы, используемые для развития экологического сознания. Утверждается, что повышение знаний и осведомленности молодого поколения имеет важное значение для решения экологических проблем.

В настоящее время глобальные экологические проблемы являются актуальной проблемой для человечества. Формирование экологического сознания у молодежи играет особую роль в решении проблем охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов. Поощряя экологическую сознательность, можно научить будущие поколения ответственно относиться к природе.

В формировании экологического сознания важное значение имеют следующие теоретические основы:

Экологическое образование — это процесс развития у человека умения жить в гармонии с природой, посредством которого учащиеся приобретают экологические знания и навыки. Изучение экологической тематики в образовательном процессе повышает их ответственность за охрану окружающей среды.

Важную роль в формировании экологического сознания играют психологические особенности молодежи и педагогические подходы, используемые в образовательном процессе. Необходимо учить молодежь любить и ценить природу, учитывая их интересы и потребности.

Современные информативно-коммуникативные технологии создают большие возможности для эффективной организации экологического образования. Виртуальные лаборатории, моделирование окружающей среды и интерактивные уроки еще больше укрепляют понимание учащимися проблем окружающей среды.

ЦЕЛЬ: Изучить социально-психологические особенности формирования экологического сознания у учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В данном исследовании использовались следующие методы: Теоретический анализ: изучалась научная литература и документы, связанные с экологическим образованием и обучением. Эмпирические методы: проводились анкетирование и интервьюирование студентов. Экспериментальное исследование: проведена оценка эффективности педагогических процессов в экологическом образовании.

ВЫВОД: Формирование экологического сознания у обучающихся является одной из главных задач не только образовательных учреждений, но и общества в целом. Результаты данного исследования показывают, что использование инновационных подходов в процессе экологического образования и воспитания вносит существенный вклад в повышение уровня экологических знаний и умений учащихся. Эти методы также могут помочь молодым людям развить ответственное отношение к природе.

Ключевые слова: экологическое сознание, экологическое образование, экологическое воспитание, инновационные технологии, экологическая культура учащихся.

THE THEORETICAL BASIS OF FORMING ECOLOGICAL AWARENESS IN STUDENTS

Mukhamedova Muhayyo Karimovna

Researcher, Bukhara State University

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the theoretical foundations of the formation of students' environmental awareness, the importance of environmental education and training, and the methods used to develop environmental awareness. It is argued that increasing the level of knowledge and awareness of the younger generation is important in solving environmental problems.

Currently, global environmental problems are a pressing issue for humanity. The formation of environmental awareness of young people plays a special role in solving problems related to environmental protection and rational use of natural resources. By forming environmental awareness, the future generation can be taught to be responsible towards nature.

The following theoretical foundations are important in the formation of environmental awareness:

Environmental education is the process of forming a person's ability to live in harmony with nature, through which students acquire environmental knowledge and skills. Studying environmental topics in the educational process increases their responsibility for environmental protection.

The psychological characteristics of young people and the pedagogical approaches used in the educational process play an important role in the development of ecological awareness. It is necessary to teach young people to love and appreciate nature, taking into account their interests and needs.

Modern information and communication technologies create great opportunities for the effective organization of environmental education. Virtual laboratories, ecological simulations and interactive lessons further strengthen the concepts of environmental problems in the minds of students.

GOAL: To study the socio-psychological characteristics of the formation of ecological awareness in students.

MATERIALS AND METHODS: The following methods were used in this study: Theoretical analysis: scientific literature and documents on environmental education and training were studied. Empirical methods: questionnaires and interviews were conducted among students. Experimental research: the effectiveness of teaching processes in environmental education was assessed.

CONCLUSION: The formation of ecological awareness in students is one of the main tasks not only of educational institutions, but also of society as a whole. The results of this study show that the use of innovative approaches in the process of environmental education and upbringing significantly contributes to the improvement of students' environmental knowledge and skills. Also, these methods can form a responsible attitude of young people towards nature.

Keywords: environmental awareness, environmental education, environmental upbringing, innovative technologies, environmental culture of students.

Ekologik ong – bu insonning tabiat bilan o‘zaro munosabatlari haqidagi bilimlar, ko‘nikmalar va qadriyatlar majmuasidir. Ushbu tushuncha ekologik ta‘lim va tarbiya orqali shakllanadi va insonning atrof-muhitga bo‘lgan mas‘uliyatini oshiradi.

Ekologik ongni rivojlantirishda yoshlarning psixologik xususiyatlari va ta‘lim jarayonidagi pedagogik yondashuvlar muhim o‘rin tutadi. Ta‘lim jarayonida ekologik tarbiya elementlarini kiritish orqali yoshlarning tabiatga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirish mumkin.

Ekologik madaniyat – bu tabiatni muhofaza qilish va ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan ijtimoiy qadriyatlar tizimidir. Talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirish orqali ularni ekologik mas‘uliyatga o‘rgatish mumkin.

Ekologik ta‘limning asosiy maqsadi – yosh avlodda ekologik bilim, ko‘nikma va qadriyatlarni shakllantirishdir. Bu orqali talabalarda tabiatga nisbatan mas‘uliyatli munosabat va barqaror rivojlanishga hissa qo‘shish ko‘nikmasi shakllanadi.

Zamonaviy texnologiyalar ekologik ta‘lim jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. Virtual laboratoriyalar, ekologik simulyatsiyalar va interaktiv darslar talabalar ekologik ongini rivojlantirishda muhim vositalardir.

Tadqiqot davomida o‘tkazilgan tajribalar shuni ko‘rsatdiki, ekologik ta‘lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni kiritish talabalarning ekologik bilimlarini oshirishda sezilarli natijalar beradi. Talabalar o‘rtasida ekologik loyihalar va tadbirlarni tashkil etish ularning tabiatga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirdi.

Ekologik ta‘limni takomillashtirish uchun ta‘lim dasturlariga ekologik mavzularni kengroq kiritish, pedagoglarni maxsus tayyorlash va zamonaviy o‘quv vositalaridan foydalanish zarur.

Jamiyat ekologik ongni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy tashabbuslar, ekologik

kampaniyalar va axborot vositalari orqali aholi, ayniqsa yoshlar ongida ekologik mas‘uliyatni shakllantirish mumkin.

Ekologik ong insonning tabiat bilan o‘zaro munosabatlari haqidagi bilimlar, qadriyatlar va hissiy munosabatlarning majmuidir. Bu tushuncha quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

Bilim: Atrof-muhit, uning holati va muammolari haqida ma‘lumot.

Qadriyatlar: Tabiatni asrashga yo‘naltirilgan axloqiy prinsiplar.

Hissiy munosabat: Tabiatga bo‘lgan mehr va mas‘uliyat hissi.

Ekologik ongning shakllanish bosqichlari:

Ekologik ong bosqichma-bosqich shakllanadi:

Boshlang‘ich bosqich: Tabiat va uning resurslari haqida oddiy bilimlar.

O‘rta bosqich: Ekologik muammolarni tushunish va ularning oqibatlarini anglash.

Yuqori bosqich: Ekologik mas‘uliyat va barqaror rivojlanish tamoyillarini hayotga tatbiq etish.

Talabalarda ekologik ongni shakllantirish nafaqat ekologik barqarorlikni ta‘minlash, balki kelajak avlodni mas‘uliyatli va ongli shaxs sifatida tarbiyalash uchun ham muhimdir. Ushbu jarayon ta‘lim, tarbiya va ijtimoiy tashabbuslar orqali amalga oshiriladi. Ekologik ongni shakllantirishda innovatsion texnologiyalar, ijtimoiy muhit va davlat dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, ekologik ta‘limni rivojlantirishga doimiy e‘tibor qaratish zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik ta‘lim va tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar va amaliy loyihalardan foydalanish talabalar ekologik madaniyatini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Kelgusida ekologik ta‘limni takomillashtirish orqali jamiyatning ekologik barqarorligini oshirishga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. To‘ymurodovna, I. D. (2021). SPECIFIC PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PARENTAL COOPERATION IN CHILD REARING. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(04), 75-80.
2. Tuymuratovna, I. D. (2022). Socio-psychological features of correction of adolescents' emotional stress in the family. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(4), 116-118.
3. Исмадова, Д. Т. (2022). Социально-психологические особенности отношений в молодой семье. Science and Education, 3(2), 1147-1154.

4. Izatovna T. S. THE INFLUENCE OF PSYCHOGENETIC FACTORS ON THE UPBRINGING OF TWINS IN UZBEK FAMILIES //ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2021. – T. – №. 05. – C. 297-303.

5. Исмадова, Д. Т. (2022). Социально-психологические особенности коррекции эмоциональных напряжений подростков в семье. Science and Education, 3(5), 1317-1325.

6. Исмадова, Д. Т. (2016). РОЛЬ СЕМЬИ В ОБЩЕСТВЕ. NovaInfo. Ru, 3(57), 556-560.

7. Risnawati, W. I., Astuti, M., Shaxlo, T., Dilafruz, I., & Dilnoza, K. Effect of Work Conflict, Work Stress and Satisfaction working on Employee Erformance at PT. Federal International Financegroup (FIF-Group) Sidoarjo. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development, 4(4), 69-80.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Muxamedova Muhayyo Karimovna

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ВОСПИТАНИЮ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ

*Исломова Фазила Амруллаевна
Бухарский академический лицей МВД*

Аннотация

В статье рассматривается психологический подход к воспитанию физических качеств у детей, подростков и взрослых. Особое внимание уделяется роли мотивации, эмоционального состояния, индивидуально-психологических особенностей личности, а также психолого-педагогическим методам формирования двигательных навыков. Анализируются принципы обучения и тренировки, учитывающие когнитивные процессы, личностную мотивацию и психологические барьеры, влияющие на развитие силы, выносливости, скорости, гибкости и координации. Обоснована необходимость комплексного подхода, включающего как физические, так и психологические аспекты. Представлены практические рекомендации для тренеров, педагогов и родителей.

Ключевые слова: мотивация, эмоции, внимание, память, стресс, выносливость, координация, саморегуляция, привычки, индивидуальный подход.

PSYCHOLOGICAL APPROACH TO DEVELOPING PHYSICAL QUALITIES

*Islomova Fazila Amrullaevna
Bukhara Academic Lyceum of the Ministry of Internal Affairs*

Annotation

The article considers the psychological approach to developing physical qualities in children, adolescents and adults. Particular attention is paid to the role of motivation, emotional state, individual psychological characteristics of the personality, as well as psychological and pedagogical methods of developing motor skills. The principles of teaching and training are analyzed, taking into account cognitive processes, personal motivation and psychological barriers that affect the development of strength, endurance, speed, flexibility and coordination. The need for an integrated approach, including both physical and psychological aspects, is substantiated. Practical recommendations for coaches, teachers and parents are presented.

Keywords: motivation, emotions, attention, memory, stress, endurance, coordination, self-regulation, habits, individual approach.

Введение

Физическая подготовка — это не только развитие мышечной силы, выносливости и других качеств, но и сложный процесс, в котором большую роль играет психология. Многие специалисты отмечают, что психологическая подготовка является неотъемлемой частью спортивного воспитания, особенно в юном возрасте. Без правильно сформированной мотивации и позитивного отношения к тренировкам невозможно достичь высоких результатов.

Цель данной статьи — рассмотреть психологические аспекты воспитания физических качеств, определить ключевые факторы, влияющие на формирование двигательных навыков, и предложить методические рекомендации, учитывающие индивидуальные особенности личности.

1. Психологические основы формирования физических качеств

Развитие физических качеств — это не просто механическое выполнение упражнений. Оно зависит от множества психологических факторов, среди которых можно выделить:

1. **Мотивацию** — желание заниматься физической активностью, которое может быть как внутренним (интерес к спорту, стремление к самосовершенствованию), так и внешним (похвала, соревнования, награды).

2. **Эмоциональное состояние** — положительные эмоции способствуют лучшему усвоению двигательных навыков и устойчивому интересу к тренировкам.

3. **Уровень самооценки** — уверенность в своих силах повышает эффективность тренировок.

4. **Познавательные процессы** — внимание, память, воображение и мышление играют важную роль в освоении и совершенствовании движений.

Таким образом, тренер или педагог должен учитывать психологические особенности обучаемого, чтобы сделать процесс тренировки максимально эффективным.

2. Влияние мотивации на развитие физических качеств

2.1. Виды мотивации в физическом воспитании

Мотивация делится на **внутреннюю** и **внешнюю**. Внутренняя мотивация связана с удовольствием от самого процесса движения, а внешняя — с поощрением, например, желанием выиграть соревнование или получить признание.

Исследования показывают, что **внутренняя мотивация** более устойчива и долговременна. Например, ребенок, который получает удовольствие от бега, будет продолжать тренироваться даже без внешнего поощрения.

2.2. Методы повышения мотивации

- **Постановка достижимых целей** — маленькие победы укрепляют уверенность.

- **Игровая форма занятий** — особенно важна для детей.

- **Создание соревновательной среды** — способствует проявлению волевых качеств.

- **Позитивное подкрепление** — похвала, награды, признание способствуют продолжению занятий.

3. Роль эмоций и психологических барьеров в развитии физических качеств

Положительные эмоции способствуют лучшему усвоению двигательных навыков. Если человек испытывает радость от тренировки, он будет заниматься дольше и с большей отдачей.

Однако существуют **психологические барьеры**, мешающие эффективному развитию физических качеств:

- **Страх неудачи** — может возникнуть из-за низкой самооценки или негативного опыта.

- **Тревожность перед соревнованиями** — снижает концентрацию и ухудшает результаты.

- **Отсутствие уверенности в себе** — мешает раскрыть потенциал.

Как преодолеть психологические барьеры?

- **Создавать положительный эмоциональный фон** — использовать музыку, дружескую атмосферу.

- **Формировать уверенность через поэтапное усложнение заданий** — начинать с простых упражнений и постепенно увеличивать сложность.

- **Использовать методы релаксации и саморегуляции** — дыхательные упражнения, визуализацию.

4. Индивидуальный подход в воспитании физических качеств

Каждый человек имеет свой **темп развития**, уровень мотивации и психофизиологические особенности. Поэтому тренировки должны строиться с учетом:

- **Возрастных особенностей** (у детей преобладает игровая деятельность, у подростков — стремление к лидерству, у взрослых — целенаправленный подход).

- **Типа темперамента** (холерики нуждаются в эмоциональной разрядке, флегматики — в методичной работе).

- **Личностных качеств** (уверенные в себе люди легче справляются с нагрузками, а тревожные требуют дополнительной поддержки).

Индивидуальный подход помогает избежать **психологического выгорания** и делает тренировки более продуктивными.

5. Психолого-педагогические методы воспитания физических качеств

Среди эффективных методов можно выделить:

5.1. Метод позитивного подкрепления

Похвала, признание и награды помогают закрепить положительное отношение к тренировкам.

5.2. Метод наглядности

Использование видеозаписей, показ правильной техники движений тренером.

5.3. Метод целеполагания

Четкие, конкретные цели помогают ориентироваться в тренировочном процессе.

5.4. Метод саморегуляции

Техники расслабления, дыхательные упражнения, медитация.

6. Влияние когнитивных процессов на развитие физических качеств

Физическая активность тесно связана с когнитивными процессами, такими как внимание, память, мышление и воображение. Эти процессы помогают человеку осваивать и совершенствовать двигательные навыки, а также повышают эффективность тренировок.

6.1. Внимание и его роль в тренировочном процессе

Внимание спортсмена должно быть направлено на:

- Контроль техники выполнения упражнений.
- Анализ ощущений в процессе движения.

- Оценку внешних факторов (например, положение соперников в командных видах спорта).

Развитие концентрации внимания помогает улучшить координацию движений и уменьшает риск травм.

6.2. Память в обучении двигательным навыкам

Освоение новых движений требует задействования **моторной памяти**. Для её улучшения используют:

- **Повторение движений** (метод многократных повторений).

- **Визуализацию** (мысленное представление правильной техники).

- **Ассоциации** (связывание движений с привычными ощущениями).

6.3. Воображение в спорте

Воображение помогает спортсмену прогнозировать свои действия, предугадывать поведение соперников и представлять идеальное выполнение движений. Тренеры часто используют метод **ментальных тренировок**, когда спортсмен представляет выполнение упражнений без фактического движения.

7. Формирование устойчивых привычек и долгосрочной мотивации

Чтобы физическая активность стала частью жизни человека, необходимо формировать **долговременную мотивацию и привычки к регулярным тренировкам**.

7.1. Этапы формирования полезных привычек

1. **Создание триггеров** — ассоциация тренировок с определённым временем или местом.

2. **Маленькие шаги** — постепенное увеличение нагрузки без резких изменений.

3. **Вознаграждение** — положительное подкрепление (удовольствие, похвала).

4. **Последовательность** — тренировки должны быть регулярными, без длительных перерывов.

7.2. Способы удержания интереса к физической активности

- **Варьирование упражнений** — изменение типа нагрузки, чтобы избежать однообразия.

- **Создание социальной поддержки** – занятия в группе, общение с единомышленниками.

- **Использование технологий** – фитнес-трекеры, мобильные приложения, игровые элементы.

8. Влияние психологического состояния на результаты тренировок

Психологическое состояние человека играет решающую роль в эффективности тренировок. Существует несколько состояний, влияющих на физическую подготовку:

8.1. Стресс и его влияние на физическую активность

Умеренный стресс может мобилизовать организм, но хронический стресс ухудшает спортивные показатели. Высокий уровень кортизола (гормона стресса) может привести к:

- Ухудшению концентрации.
- Снижению выносливости.
- Повышенному риску травм.

Для борьбы со стрессом полезны дыхательные упражнения, медитация и техники осознанности.

8.2. Психологическое выгорание в спорте

Выгорание часто возникает при:

- Чрезмерных физических нагрузках.

- Высоком давлении со стороны тренеров или родителей.

- Недостатке отдыха и восстановления.

Профилактика выгорания включает в себя разнообразие тренировок, отдых, смену деятельности и акцент на внутреннюю мотивацию.

9. Практические рекомендации для тренеров, педагогов и родителей

Психологический подход к физическому воспитанию требует учета индивидуальных особенностей обучающихся.

9.1. Для тренеров и педагогов

- Использовать **индивидуальный подход** к каждому ученику.

- Создавать **позитивную атмосферу** во время тренировок.

- Работать над формированием **долгосрочной мотивации**.

- Развивать у учеников навыки **саморегуляции**.

9.2. Для родителей

- Поддерживать ребенка, избегая чрезмерного давления.

- Формировать **позитивное отношение** к физической активности.

- Быть примером – заниматься спортом вместе с детьми.

1-Таблица

Аспект	Описание	Методы и рекомендации
Мотивация	Внутренняя (интерес, самореализация) и внешняя (награды, соревнования) мотивация	Постановка достижимых целей, игровая форма, позитивное подкрепление
Эмоциональное состояние	Влияет на усвоение навыков и устойчивость к нагрузкам	Создание позитивной атмосферы, поддержка со стороны тренера, снижение тревожности
Индивидуальные особенности	Темперамент, уровень самооценки, когнитивные особенности	Индивидуальный подход, адаптация программ под личные особенности
Когнитивные процессы	Внимание, память, мышление, воображение	Использование визуализации, метод наглядности, объяснение теории движений
Психологические барьеры	Страх неудачи, тревожность, низкая самооценка	Психологическая поддержка, постепенное усложнение заданий, техники саморегуляции
Формирование привычек	Регулярность занятий, долгосрочная мотивация	Создание триггеров, постепенное увеличение нагрузки, использование системы вознаграждений

Стресс и выгорание	Высокие нагрузки могут привести к утомлению и потере интереса	Регулярный отдых, варьирование нагрузок, профилактика стресса
Роль тренера и родителей	Влияние на формирование интереса к занятиям	Поддержка без давления, развитие самостоятельности, личный пример

Эта таблица поможет структурировать понимание психологического подхода к воспитанию физических качеств.

Заключение

Психологический подход к воспитанию физических качеств играет ключевую роль в успешном развитии двигательных навыков. Учет мотивации, эмоций, индивидуальных особенностей и психолого-педагогических методов позволяет повысить эффективность тренировок, снизить психологические барьеры и сформировать устойчивую привычку к физической активности.

Для тренеров и педагогов важно не только давать физическую нагрузку, но и создавать комфортные условия для занятий, поддерживать мотивацию и учитывать психологические особенности каждого обучающегося.

Применение комплексного подхода к воспитанию физических качеств способствует гармоничному развитию личности и улучшению спортивных достижений. Психологический подход к воспитанию физических качеств играет ключевую роль в успешном обучении двигательным навыкам. Мотивация, эмоциональное состояние, когнитивные процессы и индивидуальные особенности личности влияют на эффективность тренировок.

Для достижения высоких результатов важно сочетать физическую и психологическую подготовку, учитывать личностные особенности обучающихся, применять методы повышения мотивации и профилактики стрессов.

Включение психологических аспектов в систему физического воспитания способствует не только развитию физических качеств, но и формированию устойчивой привычки к здоровому образу жизни.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ананьев Б. Г. Психология физических качеств человека. — Л.: ЛГУ, 1980.
2. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. — К.: Олимпийская литература, 1997.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975.
4. Запорожец А. В. Развитие произвольных движений. — М.: Педагогика, 1986.
5. Рубцов В. В. Социально-культурные факторы формирования физических качеств. — М.: Институт психологии РАН, 2001.
6. Холодов Ж. К., Кузнецов В. С. Теория и методика физического воспитания и спорта. — М.: Академия, 2008.
7. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры. — М.: Физкультура и спорт, 1991.
8. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию. — М.: ЧеРо, 1997.
9. Шадриков В. Д. Психология и физиология физического воспитания. — М.: Наука, 2004.

**TALABALARINING KASBIY MULOQOTI JARAYONINI TADBIQ QILISHNING
PSIXOLOGIK METODLARI SHARHI.
(HARBIY TA'LIM FAKULTETI TALABALARI MISOLIDA).**

Abdullayev Amrullo Nassulloyevich
Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti dotsenti

Annotatsiya: Hozirgi davrda O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy – iqtisodiy sohalarida kechayotgan tub islohotlar jamiyatning barcha tarmoqlarini qamrab olmoqda. Ayniqsa, jamiyat taraqqiyoti uchun muhim bo'lgan idora va tarmoqlardagi o'zgarishlar mamlakat rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tasarufigidagi oliy ta'lim muassasalari ham aynan shunday tub o'zgarishlarni boshidan kechirayapti.

Kalit so'zlar: kommunikativ qobiliyatlarni, psixotexnika, Sensitiv trening, Perseptiv-dagnostik trening, Mexelsonning kommunikativ, Og'zaki portret, Psixometrik mashg'ulotlar.

Bugungi kunda xalqaro aloqalarning jadallashuvi va kengayishi O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tasarufigidagi oliy ta'lim muassasalari xalqaro faoliyatining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi. Mudofaa vazirligi jarayonlarini amalga oshirishda xorijiy texnologiyalar, zamonaviy kompyuter texnologiyasi, elektron va zamonaviy uskunalaridan foydalanish o'z ijobiy samarasini bermogda, ammo shu bilan birga, tizimda faoliyat olib borayotgan xodimlarning psixologik tayyorgarligi, ularning kasbiy malakalarni egallashlari tizim faoliyatini samarali tashkil etishda muhim o'rin egallovchi omil bo'lib qoladi.

**REVIEW OF PSYCHOLOGICAL METHODS OF APPLYING THE PROCESS OF
PROFESSIONAL COMMUNICATION OF STUDENTS.
(IN THE CASE OF STUDENTS OF THE FACULTY OF MILITARY EDUCATION).**

Abdullayev Amrullo Nassulloyevich
Associate Professor of Psychology and Foreign Languages Institute of Bukhara

Key words: communication skills, psychotechniques, Sensitive training, Perceptive-diagnostic training, Mechelson's communicative, oral portrait, Psychometric training.

Abstract: At present, fundamental reforms in the social and economic spheres of the Republic of Uzbekistan cover all sectors of society. Changes in offices and branches, which are especially important for the development of society, are of great importance in the development of the country. Higher education institutions under the Ministry of Defense of the Republic of Uzbekistan are also undergoing such fundamental changes.

Today, the acceleration and expansion of international relations is a characteristic feature of the international activity of higher education institutions under the Ministry of Defense of the Republic of Uzbekistan. The use of foreign technologies, modern computer technology, electronic and modern equipment in the implementation of the processes of the Ministry of Defense has a positive effect, but at the same time,

the psychological preparation of the employees operating in the system, their acquisition of professional skills, plays an important role in the effective organization of the system. remains the occupying factor.

ОБЗОР ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИМЕНЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ КУРСАНТОВ. (НА ПРИМЕРЕ КУРСАНТОВ ФАКУЛЬТЕТА ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ).

Абдуллаев Амрулло Насуллаевич

Доцент Бухарского института психологии и иностранных языков

Ключевые слова: коммуникативные навыки, психотехники, Сенситивный тренинг, Перцептивно-диагностический тренинг, Коммуникатив Мехельсона, устный портрет, Психометрический тренинг.

Аннотация: В настоящее время фундаментальные реформы в социально-экономической сфере Республики Узбекистан охватывают все слои общества. Большое значение в развитии страны имеют изменения в учреждениях и филиалах, которые особенно важны для развития общества. Столь же кардинальные изменения происходят и в высших учебных заведениях Министерства обороны Республики Узбекистан.

Сегодня ускорение и расширение международных связей является характерной особенностью международной деятельности высших учебных заведений Министерства обороны Республики Узбекистан. Использование зарубежных технологий, современной компьютерной техники, электронного и современного оборудования при реализации процессов Министерства обороны имеет положительный эффект, но в то же время необходима психологическая подготовка работающих в системе сотрудников, приобретение ими профессиональные навыки, играет важную роль в эффективной организации системы. остается оккупационным фактором.

Kasbiy faoliyatni psixologik ta'minotida asosiy o'rinlardan birini kasbiy tayyorgarlik bosqichi egallaydi.

O'qitishni jadallashtirishning psixologik-pedagogik tomonlari, insonning ichki resurslarini, uning ijodiy imkoniyatlarini faollashtirishning guruhii vositalari, mutaxassislarning shaxsiy sifatlarini shakllantirishga mo'ljallangan treninglarni tashkil etish va ularni o'tkazish hozirgi kunda dolzarb masala sifatida yuzaga chiqmoqda.

Zamonaviy sharoitda treningni turli murakkab faoliyatlarni o'rganish va egallash qobiliyatlarini rivojlantirishga, yangi funksional tuzilmalarni yaratishga (yoki mavjud bo'lganlarini shakllantirish) mo'ljallangan metodlar guruhi, ustanovkalar malaka hamda qobiliyatlar, shaxs xususiyatlari, sifatleri kognitiv strukturasini o'zgartirish, shu bilan birga insonda zarur kasbiy sifatlar, xususiyatlar shaxsiy xarakteristikalarini rivojlantirish maqsadida psixologik ta'sir o'tkazishning ko'pqirrali metodi sifatida qaraladi.

Trening natijasida guruh qatnashchisi faoliyat muhitini (ijtimoiy, jismoniy) va unda o'zini anglaydi, o'z oldiga qo'yilgan kasbiy hamda

shaxsiy maqsadlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan yanada faolroq ta'sir vositalarini egallaydi. Kasbiy kommunikativ qobiliyatlarni shakllantirishda noeffektiv xatti – harakat modellarini mazkur vaziyat uchun optimal xatti – harakat modellari bilan almashtirish jarayoni kechadi.

L. Petrovskayaning fikricha, ijtimoiy psixologik trening mavjud bo'lgan shaxsiy o'zgarishlar uchun turtki rolini bajaruvchi vaziyat yaratadi... trening davomida o'zi va boshqalar haqida olingan yangi chuqur emotsional ma'lumotlar «Men - konsepsiya», «O'zga» - konsepsiyasi, «Men - ideal» konsepsiyalarini qayta idrok etishga, shu yo'l bilan qo'yilgan vazifalarning shaxsiy ma'no kasb etishiga sharoit yaratadi.

Treningda psixologik ta'sir maqsadli ravishda to'yingan axborot muhitini yaratish, ma'lum tarzda tashkillashtirilgan faoliyatga jalb etish shuningdek, ergashtirish, ishontirish, taqlid qilish kabi psixik mexanizmlar asosida so'z orqali va so'zsiz vositalar yordamida axborotlarni uzatish orqali amalga oshiriladi.

Psixologik trening maxsus tashkil etilgan intensiv ta'sir tizimi bo'lib, kishilar kundalik hayoti va boshqaruv faoliyatining dolzarb muammolarini hal etishga yordam beruvchi vositadir. Hozirgi kunda treningni amaliy psixologiyaning maxsus sohasi sifatida baholashda turli qarama-qarshi yondashuvlar va noaniqliklar mavjud. Shu davrgacha bu muammoga bag'ishlangan barcha ishlar trening tushunchasiga aniqlik kiritish bilan boshlanadi. Keng ma'noda «trening» atamasi guruhiiy psixologik ishlarning turli shakllarini o'zida mujassamlashtiradi. Ammo, shunga teng ravishda guruhiiy psixoterapiya, psixokorreksion guruhlar, tajriba guruhleri, amaliy eksperimental laboratoriyalarning faol o'qitish guruhleri kabi tushunchalar ham qo'llaniladi.

I.V. Vachkov o'zining «Guruhiiy trening texnologiyasi asoslari» (1999) kitobida qayd etganidek, bir xil turdagi guruhlar turli mualliflar tomonidan turlicha nomlanadi.

Bizningcha, Yu.Ye. Yemelyanovning treningga bergan ta'rifi bizning fikrimizni aniqroq ifodalaydi:

«... «trening» termini ... o'qitish metodikalarini ifodalashda emas, balki o'qitish uchun zarur qobiliyatlarni yoki turli murakkab faoliyat turlarini, shu jumladan muomalani o'zlashtirish metodi sifatida qo'llanishi lozim.

Ushbu ta'rifdan ko'rinish turibdiki, asosiy diqqat treningni tashkil etuvchi «psixotexnika» usullarga qaratilmoqda. "Psixotexnika" termini birinchi marta U. Shtern tomonidan kiritilgan bo'lib, psixikaga ta'sir etish va uni boshqarish amaliyotining barcha turlarini anglatadi.

N.V. Szen va Yu.V. Paxomov bu atamaning quyidagi zamonaviy ta'rifini berishadi: «Psixotexnika – bu psixik hodisalarga va ularni boshqaruvga yo'naltirilgan san'atdir». «Psixotexnikani ko'pincha amaliy psixologiya deb atashadi va bu bilan uning fan va amaliy yo'nalish bilan bevosita yaqinligiga urg'u beriladi. Psixologiyada kashf etilgan psixik jarayonlar, motivatsion va shaxs strukturalari, guruhiiy dinamika va ongosti fenomenlari rivojlanishi va shakllanishi faoliyatning turli sahalarida samarali qo'llanishi mumkin».

Ushbu ma'noda psixologik ta'sir psixotexnik vositalar orqali amalga oshiriladigan psixotexnik harakat tizimi sifatida yuzaga chiqadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy psixologik trening o'zini anglash, o'z – o'zini tushunish, refleksiya, o'z – o'ziga va o'zgalarga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, qatnashchilarning ijtimoiy adaptatsiyasini oshirish va o'zga kishilarning xatti-harakatlarini psixologik interpretatsiya qila olish tajribasini chuqurlashtirish uchun o'zini boshqarish malakasini o'zlashtirish, emotsional moslashuvchanlikni rivojlantirishda qo'llaniladi.

Treningning jamoani rivojlantirishdagi asosiy shakllari ish o'yinlari, guruhiiy bahs munozaralar, rolli o'yinlar, «aqliy hujum»ning turli modifikatsiyalari, «g'oyalar jangi» va amaliy vaziyatlar tahlili metodlari (keys-stadiz) qo'llaniladi.

Jamoaning umumiy rivojlanishiga erishish, xodimlarning shaxsiy o'sishiga va ziddiyatlarni kamaytirish uchun ko'proq psixologik treningning an'anaviy shakllaridan foydalaniladi.

Psixodramaning ommaviy va sodda ko'rinishlaridan biri rolli treninglardir. Qatnashchilar tugal ssenariylarni emas, balki o'zlarini turli rollarda sinab ko'rib, kichik sahnalarni ijro etishadi. Bu metod ijtimoiylashuvni chuqurlashtirish va takomillashtirish, qatnashchilarning baho va axloqiy – etik ustanovkalari hamda u bilan bog'liq bo'lgan ichki psixologik his-tuyg'ularning korreksiyasiga mo'ljallangan.

Rollar ijrosi, ustanovkalar, kechinmalar, o'z his-tuyg'ulari va guruhdagi boshqa qatnashchilarning his-tuyg'ularini kuzatish zarur darajadagi emotsional munosabatlarning chuqurlashuviga baho va pozitsiyalarni o'zgartirishga imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, o'zgarishlarga ataylab yoki anglanmagan tarzda qarshilik ko'rsatilganda bu metodni qo'llash mumkinligi (bu holda o'z xulq-atvorini ongli darajada korreksiyalash mushkullashadi) uning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Rolli treninglarning asosiy vazifasi kommunikativ jarayonlarni rivojlantirish va muloqot malakalari korreksiyasi, «siqqlik» va «kompleks»larni echishdan iboratdir. Ushbu umumiy vazifalarni bir necha alohida vazifalarga ajratish mumkin:

– muloqotning noverbal shakllarini faollashtirish;

- empatiyani rivojlantirish, muloqotdagi sherikka diqqatni to'liq jamlay olish qobiliyati;
- nogahoniy vujudga keluvchi xatti-harakatlarni mashq qilish;
- o'zgalar oldida engil, tabiiy xatti-harakatlarni amalga oshira olish;
- hayotiy va maishiy jabhadagi xuddi shunday vaziyatlarda, faoliyatdagi va shaxsiy xarakterdagi oddiy ziddiyatli holatlarda engil va moslashuvchan xatti-harakatlarni amalga oshira olish;
- konfliktli, jiddiy darajadagi shaxsiy ahamiyatga molik vaziyatlarda o'zini to'g'ri tuta olish.

Senzitiv trening guruhleri individni umumiy rivojlantirishga qaratilgandir. Ushbu yo'nalish doirasida individning hayotiy baho me'yorlarini, uning o'ziga xosligi tuyg'usini aniqlash birlamchi masala sifatida qaraladi. Trening sheriklarning shaxsiy sifatlarini, holatlarini, ular o'rtasida shakllanadigan munosabatlarni to'g'ri tushinishda muhim bo'lgan senzitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgandir.

Senzitiv treningning maqsad va vazifalari quyidagilardir:

- muloqotdagi kompetentlikni rivojlantirish;
- qatnashchilarning faol ijtimoiy – psixologik pozitsiyalarini rivojlantirish;
- psixologik madaniyatni oshirish;
- ijtimoiy – perseptiv kompetentlikni rivojlantirish;
- guruh qatnashchilari tomonidan umumlashtirilgan diagnostik bilim va malakalarning o'zlashtirilishi;
- psixologik himoya to'siqlarini kamaytirish evaziga o'z-o'zini anglashni rivojlantirish va shaxsiy darajadagi notabiiylikni yo'qotish.

O'zgarishlarning keyingi doirasi ijtimoiy – psixologik kompetentlikka, ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish, o'zgalarni tushuna olish, muloqot shakllarini to'g'ri tanlash va qo'llay olishga tegishlidir. Psixodinamik yondashuv ushbu ta'sirga o'zining va o'zganing xatti-harakatini noto'g'ri interpretatsiya qilinishiga olib keluvchi to'siqlarni hamda ong osti himoya mexanizmlarini engib o'tish orqali erishsa, bixeviorizm vakillari ijtimoiy persepsiya ko'nikmalarini rivojlantirish va takomillashtirish, tashqi xatti – harakatni o'z o'rniga qo'yish orqali erishadilar. Gumanistik yondashuv ochiqlikni, o'zga kishining xatti – harakatini qabul qilish va

tushunishni rag'batlantirishni nazarda tutadi. L.A. Petrovskaya o'z ishlarida guruhiiy mashg'ulot jarayonida egallangan kechinmalar tajribasi turli ta'sirlar uchun muhim emotsional komponent bo'lishini qayd etadi.

Faol o'zaro hamkorlik usullarining biri ijtimoiy -psixologik treninglardir. Ijtimoiy -psixologik trening metodlari ikki guruhga bo'linadi: o'yin metodlari va sensitiv metod (shaxslararo sezgirlikni rivojlantirish metodi). O'yin metodlari boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ularni ishlab chiqishga mo'ljallanadi. Sensitiv metodning asosiy maqsadi individlarning bir-birlarini tushunish qobiliyatlarini takomillashtirish va rivojlantirishdan iboratdir.

Muomala malakalarni shakllantirishga mo'ljallangan ko'plab guruhiiy va yakka holdagi amaliy mashg'ulot shakllari ichida bojxona xodimlari amaliy faoliyatida vujudga keladigan muammolar echimini topishda ko'proq qo'l keladigan mashg'ulotlardan biri ijtimoiy -psixologik trening(IPT) dir.

Faoliyatga yo'naltirilgan IPTning ajralib turuvchi tomonlari quyidagilardan iborat: qatnashchilarning birlamchi kasbiy faoliyatlari psixologik tahlilini o'tkazish, IPT qatnashchilarining kasbiy faoliyat strukturasidagi muloqot o'rnini aniqlash, aytib o'tilgan elementlarni IPT davomida qo'llash.

Perseptiv-diagnostik trening maqsadi shaxslararo muloqot samaradorligini belgilovchi omil sifatida talabalar suhbatdoshning emotsional holati ekspress-diagnostikasini amalga oshirish qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir. Treningda psixologik-pedagogik vositalar sifatida standartlashtirilgan grafik sxema-etalonlari kompleksidan foydalaniladi.

Ijtimoiy-psixologik trening quyidagi tamoyillarga asosan o'tkaziladi: Faoliyatni belgilash tamoyili; Faollik tamoyili; Pozitsiyalar tengligi tamoyili; Teskari aloqani ta'minlash tamoyili; «Shu erda va hozir» tamoyili; O'zaro ishonch asosidagi muloqot; Emotsional ochiqlik tamoyili; «Men - mulohaza» tamoyili; Shaxsiy javobgarlik tamoyili; Konfedensiallik tamoyili; Erkin tanlov tamoyili.

Amaliyotni o'tkazish 6 ta bosqichni o'z ichiga oladi.

Berilgan sharoitga moslashish, muammoning belgilanishi, o'z «men»ligi pozitsiyasini aniqlash, tadqiqot bosqichi, integratsiya, refleksiya.

Trening davomida «O'z-o'zini baholash» anketasi, A. Bodalyovning «Og'zaki portret» metodikasidan, shuningdek, «Mexelsonning kommunikativ qobiliyatlarni baholash» metodikalaridan foydalaniladi.

Ijtimoiy-psixologik treningda quyidagi modellar qo'llanildi:

1. Harbiy ta'lim fakulteti talabalari kasbiy faoliyatdagi sharoit o'zgarishlari, xizmat vazifalarining bajarishlari jarayonida yuzaga keladigan kutilmagan vaziyat o'zgarishlari psixologik modellari.

2. Noaniqlik omili ta'siridagi xatti-harakatlarni aks ettirgan psixologik modellar: topshiriqni bajarish sharoitidagi axborot tanqisligi va qarama-qarshiligi hamda axborotning yo'qligi omillari.

3. Harbiy ta'lim fakulteti talabalari yangilik omili sharoitidagi xatti-harakatlari modeli. Bu model qabul qilingan qarorni amalga oshirishda talabalar uchun avvaldan ma'lum bo'lmagan elementlarning mavjud bo'lishidir. Mazkur yangi elementlar mutaxassisning bilimi va tajribasiga asoslanib, aniqlanadi.

4. Harakat maromining tezlashuvi jarayonidagi xatti-harakatlar modeli. Mazkur omil maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan vaqtning keskin qisqarishi natijasida paydo bo'ladi.

5. Harakat maromining tezlashuvi va vaqt tanqisligi sharoitidagi xatti-harakatlar modeli. Topshiriqni muvaffaqiyatli bajarilishida nafaqat harakat maromining oshirilishi talab etiladi, balki qisqa vaqt ichida boshqaruv faoliyatining psixologik strukturasini o'zgartirishga to'g'ri keladi: mazkur vaziyatda eng muhim operatsiyalarni aniqlash, ikkinchi darajali va unchalik muhim bo'lmagan operatsiyalardan voz kechish talab etiladi. Vaqt tanqisligi sharoitida nafaqat aqliy harakatlarning tezlashuvi, balki ularning ketma – ketligi ham o'zgaradi.

Taklif etilgan vaziyat quyidagi qayta ishlashlarni talab etadi:

– vaziyatning aniq oddiy tilda bayon etilishi (uslubiy qayta ishlash);

– mashg'ulot rejasi bayoni, qatnashchilar uchun vazifaning qo'yilishi va asoslanishi (uslubiy ishlash).

Vaziyatga qo'yilgan topshiriqlar 5-7 savoldan oshmasligi lozim.

O'tkazilgan ijtimoiy psixologik trening samaradorligi kommunikativ qobiliyatlarni baholash testlari hamda persektiv qobiliyatlarni baholash metodikalari orqali o'rganiladi.

«Mexelsonning kommunikativ qobiliyatlarni baholash testi» kommunikativ layoqatlilik darajasini va asosiy kommunikativ malakalar shakllanishi sifatini aniqlashga mo'ljallangan. Ushbu test to'g'ri javoblar mavjud bo'lgan vazifalar asosida tuzilgan. Testdagi to'g'ri javoblar ma'lum darajadagi etalonga mos tushishi kommunikativ layoqatlilikni belgilovchi omil sifatida qabul qilinadi. Xatti-harakatlarning etalon variantiga yaqinlashish darajasi layoqatli, dadil hamkorlik usuliga mos kelishi nazarda tutiladi. Noto'g'ri javoblar esa pastdan (yon bosuvchi) va yuqoridan (agressiv) javoblarga bo'linadi. So'rovnoma 27 ta kommunikativ vaziyatni o'z ichiga olgan. Har bir vaziyatga 5 ta variantdagi javob mavjud. Har bir qatnashchi o'zi uchun maqbul bitta javobni tanlashi zarur. Ikkita javobni tanlash yoki so'rovnomada mavjud bo'lmagan variantlarni qo'shish man etiladi. Taqdim etilgan kalit asosida (tanlangan javoblar soniga nisbatan foiz hisobida) shaxs uchun etakchi bo'lgan xatti-harakat usuli (layoqatlilik, yon bosuvchanlik, agressivlik) aniqlanadi.

Savollar 5 tipdagi kommunikativ vaziyatlarga ajratilgan:

– Muloqotdagi sherikning ijobiy mulohazalariga bo'lgan munosabat vaziyati (1, 2, 11, 12 - savollar);

– Muloqotdagi sherikning salbiy mulohazalariga munosabat vaziyati (3, 4, 5, 15, 23, 24 - savollar);

– Muloqotdagi sherikning iltimos bilan murojaat qilishiga munosabat bilan bog'liq vaziyatlar (6, 10, 14, 16, 17, 25 - savollar);

– Suhbat vaziyati (13, 18, 19, 26, 27 - savollar);

– Empatiyani (insonning holati va tuyg'ularini tushunishni) namoyon etish vaziyati (7, 8, 9, 20, 21, 22 - savollar).

Quyidagi savollarga berilgan javoblar esa o'ziga xos qobiliyatlar blokini tashkil etadi:

1. E'tiborni (maqtovni) qabul qila olish va e'tibor bildira olish qobiliyati – 1, 2, 11, 12 – savollar;

2. Adolatli tanqidga munosabat qobiliyati – 4, 13 – savollar;

3. Noto'g'ri tanqidga munosabat qobiliyati – 3, 9 – savollar;

4. Suhbatdoshning qattiq botadigan, «ilmoqli» xatti-harakatlariga bo'lgan munosabat – 5, 14, 15, 23, 24;

5. Suhbatdoshga iltimos bilan murojaat qila olish qobiliyati – 6, 16 – savollar;

6. O'zganing iltimosiga rad javobini bera olish qobiliyati – 10, 17, 15 – savollar;

7. O'zgalarga g'amxo'rlik, ko'mak bera olish qobiliyati – 7, 20 – savollar;

8. Famxo'rlikni, ko'makni qabul qila olish qobiliyati – 8, 21 – savollar;

9. O'zgalalar bilan aloqaga kirishuvchanlik qobiliyati – 18, 26 – savollar;

10. O'zganing aloqaga kirishish istagiga nisbatan munosabat – 19, 27 – savollar.

A. Bodalyovning «Og'zaki portret» metodikasi orqali IPTdan oldin va undan keyin tadqiqot va nazorat guruhlarida notanish kishi qiyofasidan olingan taassurotlarning bayoniy xarakteristikalarini, shakliyl tahlil (bayon etish hajmi) va mazmun tahlili (kategoriyalardan foydalanish darajasi) ko'rsatkichlari bo'yicha farqlar aniqlanadi.

«Og'zaki portret» metodikasi qo'llanishi jarayonida 20 dona bir xil formatdagi (9x14) oq-qora tasvirdagi ayol va erkak fotosuratlarini tanlab olinadi. Tanlov jarayonida fotosuratdagi kishilar chehrasidagi ifodaning neytral bo'lishiga ahamiyat berish lozim.

Birinchi hamda ikkinchi qismda har bir tadqiq etiluvchi ikkitadan fotocurat (ayol va erkak)ni tasvirlab berishadi.

Og'zaki portret metodikasini qo'llash jarayonida qatnashchilar uchun bayon etish kategoriyalari tanlovida cheklovni nazarda tutmagan ko'rsatmalar beriladi. Fotosuratlarini tashqi ko'rinish jihatidan va imkoni boricha ichki jihatdan xarakterlab berish so'raladi. So'rov yakka tartibda o'tkaziladi qatnashchilar yozma javob berishadi, javob vaqti chegaralanmaydi.

Kontent – tahlilning asosiy qo'llanish yo'nalishlari: matngacha mavjud bo'lgan xususiyatlarni aniqlash va u yoki bu tarzda mazkur xususiyatlarning matnda aks etganligi (bu erda matn o'rganilayotgan ob'ekt (atrof muhit, matn muallifi yoki matn yo'naltirilgan adresat)ning ma'lum tomonlarini aks ettiruvchi indikator vazifasini

bajaradi; faqatgina matnda mavjud bo'lgan xususiyatlarni aniqlash (turli shakliyl xarakteristikalar – til, tuzilma, xabar janri, nutqning ritmi, toni); matndan so'ng vujudga kelishi mumkin bo'lgan, ya'ni adresat tomonidan uning idrok etilishi tufayli paydo bo'ladigan xususiyatlarni o'rganish (turli ta'sir effektlarini baholash).

Mashg'ulotlarda turli mualliflar (masalan, Szen N., Paxomov Yu. va boshqalar)ning psixologik mashqlari va usullaridan Harbiy ta'lim fakulteti talabalari faoliyatiga moslashtirilgan holda foydalanilishi mumkin. O'tkazilgan mashg'ulotlar maqsadiga ko'ra bir necha tiplarga bo'linadi:

1. Umumfaollashtiruvchi, tayyorlovchi mashg'ulotlar. Ular tegishli guruhii hamkorlik muhitini yaratish: emotsional va xatti-harakatlardagi erkinlik, me'yoriy to'siqlarni olib tashlash. Odatda, bu mashg'ulotlar butun guruh bilan birgalikda bajariladi. Mazkur mashg'ulotlarga quyidagilar kiradi: «tanishuv», «qor ustida yurish» «harakatni yoki tuyg'uni doira bo'ylab o'tkazish», «Broun harakati» va boshqalar.

2. Psixometrik mashg'ulotlar. Keyingi hamkorlik uchun o'ziga «o'xshashlik» yoki «farqlar» bo'yicha sherik tanlash vazifasi: turli usullardagi «xotirjamlik» va «zo'riqish» holatlari; «guruhii portret» va «haykaltaroshlik» asarlarini yaratish mashg'ulotlari.

3. Turli xatti-harakatlarni amaliy bajarishni mashq qilishga mo'ljallangan mashg'ulotlar. Ikki yoki uch kishi bo'lib bajariladi. Ularga sheriklarni tushunishga yo'naltirilgan, o'zaro hamkorlik strategiyasini o'zgartirishga qaratilgan, o'zaro aloqani o'rnatishga his etishga yo'naltirilgan verbal va noverbal mashqlar kiradi. «Yetakchilik» holatidan «bo'ysunish» holatiga o'tish, «bir-biridan nusxa ko'chirish», «psixoterapevtik aloqa», «istaklarni topish» va boshqalar.

Taklif etilgan mashqlarning noodatiyligi tufayli tinglovchilarning mashg'ulot chog'ida o'zlariga xos bo'lmagan xatti-harakatlar ni bajarishlariga to'g'ri keladi va bu muomaladagi siqqlikni bartaraf etishga yordam beradi. Jismoniy aloqaga alohida urg'u berish zarur: «broun harakati» dagi oddiy jismoniy muloqot hamda o'z jarayonida qatnashchilarning «shu erda va shu paytdagi» his-tuyg'ulari haqidagi suhbatlari asosida kechadigan, bir-birlarining o'ziga xos holatlarini tushunishga qaratilgan «qalbdan suhbat» mashqi. Shuni ham ta'kidlash joizki, mashg'ulotlarning samaradorligi birgalikdagi

faoliyat uchun zarur muhitni ta'minlashga bog'liqdir.

Shunday qilib, biz yuqoridagi paragrafda bojxona xodimlari faoliyatida kasbiy shaxslilik sifatlarini tadqiq qilishga xizmat qiladigan

psixologik metodikalarni va shaxslilik sifatlarini takomillashtirishga mo'ljallangan IPT hamda uni o'tkazishning psixologik shart – sharoitlarini yoritdik. Endi bevosita ekspremental tadqiqot natijalarini tahlil qilishga o'tamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2024.- 36 b.
2. Abdusamedov N.A. Iqtisodiy xavfsizlik (ijtimoiy falsafiy tahlil). – Toshkent: Star-poligraf, 2008.- 166 b.
3. Abu Nasr Forobiy. Fazilat, baxt-saodat va kamolot haqida. – Toshkent: Yozuvchi, 2002.- B.62.
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.- 224 b.
5. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al Buxoriy «Al Jomi' as– sahih». – Toshkent: Qomuslar bosh tahririyati, 1997. 4-jild.- 526 b.
6. Alisher Navoiy. Mahbub – ul – qulub. – Toshkent, 1983.- 138 b.
7. Alimbayev S.A., Nosirov K.J. Rahbarlik faoliyatining pedagogik-psixologik asoslari. – Toshkent: OHBI, 2005.- 48 b.
8. Amir Temur va Temuriylar madaniyati va san'ati. – Toshkent: F. Fulom, 1996.- 88 b.
9. Usmanova X.E. Til yo'nalishidagi mutaxassislar tayyorlashni ta'minlovchi psixologik omillar: Avtoref. dis. ... psixologiya fanlari nomzodi. – Toshkent, 2005.- 23 b.
10. Karimova V.M. Psixologiya. O'quv qo'llanma. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq me'rosi nashriyoti «O'AJBNT» markazi, 2002.- 205 b.
11. Burxoniddin Marg'inoniy «Hidoya». – Toshkent: Adolat, 2001. I-jild.- 848 b.

TABIY FANLARNING BOSHLANG'ICH TA'LIMDAGI AHAMIYATI VA O'RNI

Nurullayeva Aziza Ravshan qizi
Osiyo xalqaro universiteti stajor-tadqiqotchisi

Аннотация

KIRISH: Tabiiy fanlar boshlang'ich ta'limda muhim o'rin tutib, tanqidiy fikrlash, muammolarni echish ko'nikmalarini rivojlantirish va dunyoni chuqur anglash uchun asosiy fan bo'lib tizimlashtirilgan.

MAQSAD: Tadqiqot natijalari va tavsiyalar tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi rolini yanada kuchaytirish va ta'lim tizimini samaraliroq qilish uchun amaliy qo'llanma sifatida xizmat qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tabiiy fanning boshlang'ich ta'limda qanday pedagogik yondashuvlar orqali o'rgatilishi, tajribaviy va interaktiv metodlarning samaradorligi, o'quvchilarning ilmiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati batafsil tahlil qilinadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Bu maqola tabiiy fanlarni ta'limga integratsiyalashning ahamiyatini o'rganadi, uning yosh o'quvchilarda qiziquvchanlik, ilmiy savodxonlik va atrof-muhit haqida xabardorligini oshirishdagi afzalliklarini ta'kidlaydi.

XULOSA: Maqolada turli xil o'qitish strategiyalari va o'quv dasturlari dizaynini o'rganish orqali tabiiy fanlarga erta ta'sir qilish kognitiv rivojlanishni qanday oshirishi va o'quvchilarning keyingi ta'limda yanada ilg'or ilmiy tushunchalarga tayyorlashi ta'kidlanadi.

KALIT SO'ZLAR: Tabiiy fanlar, boshlang'ich ta'lim, ilmiy savodxonlik, kognitiv rivojlanish, so'rovga asoslangan ta'lim, atrof-muhitni muhofaza qilish, o'quv dasturini ishlab chiqish, amaliy tajribalar, global tadqiqotlar, interaktiv pedagogika, statistika va ma'lumotlar

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Нуруллаева Азиза Равшан кизи
Азиатский международный университет

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ Естественные науки занимают важное место в начальном образовании и систематизированы как основной предмет для развития критического мышления, навыков решения проблем и более глубокого понимания мира.

ЦЕЛЬ: Результаты исследования и рекомендации служат практическим руководством для усиления роли естественных наук в начальном образовании и повышения эффективности системы образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Какие педагогические подходы используются при преподавании естествознания в начальной школе, эффективность экспериментальных и интерактивных методов, а также важность развития научных способностей учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: В этой статье рассматривается важность интеграции науки в образование, подчеркиваются ее преимущества в развитии любознательности, научной грамотности и экологического сознания у молодых учащихся.

ВЫВОДЫ: Исследуя различные стратегии преподавания и структуру учебных программ, в этой статье подчеркивается, как раннее знакомство с наукой может улучшить когнитивное развитие

и подготовить учащихся к более продвинутым научным концепциям на более позднем этапе обучения.

THE IMPORTANCE AND ROLE OF NATURAL SCIENCES IN PRIMARY EDUCATION

Nurullayeva Aziza Ravshan qizi
Asian International University

Annotation

INTRODUCTION Science occupies an important place in primary education and is systematized as a core subject for developing critical thinking, problem-solving skills, and a deeper understanding of the world.

AIM: The research findings and recommendations provide practical guidance for strengthening the role of science in primary education and improving the effectiveness of the education system.

MATERIALS AND METHODS: What pedagogical approaches are used in teaching science in primary schools, the effectiveness of experimental and interactive methods, and the importance of developing students' scientific abilities.

DISCUSSION AND RESULTS: This article discusses the importance of integrating science into education, highlighting its benefits in developing curiosity, scientific literacy, and environmental awareness in young students.

CONCLUSIONS: By exploring different teaching strategies and curriculum design, this article highlights how early exposure to science can enhance cognitive development and prepare students for more advanced scientific concepts later in their education.

Boshlang'ich ta'lim tizimi har bir bolaning umumiy rivojlanishi va dunyoqarashining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu bosqichda o'quvchilarga ilm-fan asoslari, jumladan, tabiiy fanlarning asoslari taqdim etiladi. Tabiiy fanlar boshlang'ich ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi, chunki ular bolalarga atrof-muhitni tushunish, ilmiy tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirish va hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishda yordam beradi. O'zbekistonning boshlang'ich va umumta'lim maktablarida tabiiy fanlar quyidagi asosiy sohalarini qamrab oladi:

1. Biologiya – Hayotiy tizimlar va ularning o'zaro aloqalarini, o'simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlar, va inson tanasining strukturalari va funksiyalarini o'rganadi. Maqsad: O'quvchilarga hayotiy tizimlarning tabiati, evolyutsiyasi va ekologik o'zaro ta'sirlarini tushuntirish.

2. Kimyo – Moddalar, ularning tarkibi, xususiyatlari, o'zgarishlari va o'zaro reaksiyalari bilan shug'ullanadi, shuningdek, kimyo tajribalarini va laboratoriya ishlarini o'z ichiga oladi. Maqsad: Kimyoviy reaksiyalar va moddalar haqidagi bilimlarni rivojlantirish, shuningdek, laboratoriya tajribalarida amaliy ko'nikmalarni shakllantirish.

3. Fizika - Tabiatning fizikal qonuniyatlarini o'rganadi, masalan, harorat, energiya, kuch va harakat. Fizika tajribalari va matematik hisob-kitoblar yordamida tabiiy jarayonlarni tahlil qiladi.

Maqsad: Tabiatning asosiy qonunlarini tushuntirish va fizik hodisalarni amaliy misollar bilan ko'rsatish.

4. Geografiya – Yer yuzasining tabiiy va ijtimoiy jihatlarini, shu jumladan iqlim, er shakllari, tabiiy resurslar, aholining tarqalishi va global muammolarni o'rganadi.

Maqsad: Yer yuzasining strukturasi, tabiiy va ijtimoiy jarayonlarini tushuntirish va geografik xaritalarni o'rganish orqali o'quvchilarga kompleks geografik tushunchalarni rivojlantirish.

5. Astronomiya - Koinotning tuzilishi, yulduzlar, galaktikalar va boshqa kosmik jismlar bilan shug'ullanadi. Astronomiya koinotning fizik qonunlarini o'rganadi.

Maqsad: Kosmik jismlarning xususiyatlarini va ularning tabiiy hodisalarini tushuntirish.

6. Ekologiya – Tabiat va uning tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'rganadi, shu jumladan ekosistemalar, biologik xilma-xillik va atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini qamrab oladi. Maqsad: Tabiiy resurslarning barqarorligini

ta'minlash va ekologik muammolarni hal qilish bo'yicha bilimlarni rivojlantirish.

Tabiiy fanlarni o'rgatishda tajribaviy va o'yin asosidagi metodlar o'quvchilarning o'rganish jarayoniga faol ishtirokini ta'minlaydi, bu esa bilimlarni mustahkamlash va ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tajribaviy faoliyat va o'yin orqali o'rganish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va tushunchalarni yanada chuqurroq anglashlariga yordam beradi. Tajribalar va o'yinlar o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, bu esa fanlarni yanada qiziqarli va samarali o'rganish imkonini beradi. Masalan:

- Biologiya darslarida o'simlik va hayvonlar dunyosini o'rgatish.
- Kimyo darslarida oddiy laboratoriya tajribalarini o'tkazish.
- Fizika darslarida oddiy tajribalar va fizik hodisalarni ko'rsatish.
- Geografiya darslarida er yuzasining xaritalari va tabiiy hodisalarni o'rganish.

Har bir fan o'zining ilmiy asoslari va metodologik yondoshuvlariga ega bo'lib, o'quvchilarga tabiiy dunyo haqida chuqurroq tushunchalar hosil qilish va bilimlarini kengaytirishga yordam beradi.

Shuning uchun Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi o'rni tobora ortib bormoqda, chunki ta'lim tadqiqotlari uning kognitiv rivojlanish va doimiy ta'limga jiddiy ta'sirini ta'kidlaydi. 2022-yilda Amerika Qo'shma Shtatlari Milliy Fan Jamg'armasi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, boshlang'ich maktabda fan bilan bog'liq faoliyat bilan shug'ullanadigan o'quvchilar keyinchalik STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) kasblariga intilish ehtimoli 50 foizga ko'proq. Bu statistik ma'lumotlar tabiiy fanlarni boshlang'ich ta'lim o'quv dasturiga kiritish muhimligini ko'rsatadi.

Tabiiy fanlar biologiya, kimyo, fizika va geografiya fanlarni o'z ichiga olgan keng doiradagi fanlarni o'z ichiga oladi. Ushbu sohalar kognitiv rivojlanishning shakllanish yillarida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan tabiiy dunyoni tushunish uchun keng qamrovli asosni taklif qiladi. Journal of Research in Science Teaching jurnalida chop etilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tadqiqotga asoslangan fanni o'rganishda ishtirok etuvchi (amaliy tajribalar va izlanish faoliyati bilan ajralib turadigan)

o'quvchilar o'zlarining tengdoshlariga qaraganda tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini sezilarli darajada yuqori darajada namoyish etadilar. 2023 yilgi ta'lim psixologiyasi sharhida o'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, fan bo'yicha mustahkam asoslar o'rganayotgan o'quvchilar matematika va o'qish sohalarida yaxshi natijalarga erishadilar, bu esa fan ta'limining fanlararo foydaliligini ko'rsatadi. Bu bog'liqlik ko'p jihatdan analitik ko'nikmalarni rivojlantirish va fanni o'qitish bilan ta'minlangan muammolarni hal qilishda tizimli yondashuv bilan bog'liq.

Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati bir nechta asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi. Bu jihatlar bolalar rivojlanishi, ta'lim samaradorligi va umumiy bilim darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Quyida tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyatini batafsil ko'rib chiqamiz:

1. Tabiatni tushunish - Tabiiy fanlar o'quvchilarga atrof-muhitni va tabiiy jarayonlarni tushunishga yordam beradi. O'quvchilar biologiya, fizika, kimyo va geografiya kabi fanlar orqali atrof-muhitdagi mavjud hodisalarni, hayvonlar va o'simliklar dunyosini o'rganadilar. Bu, o'z navbatida, ularning tabiiy dunyoqarashini shakllantiradi va ekologik bilimlarini oshiradi.

2. Ilmiy tafakkurni rivojlantirish - Tabiiy fanlar, o'z navbatida, ilmiy tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Tajribalar, kuzatishlar va tajribaviy ishlar o'quvchilarga ilmiy metodlarni o'rgatadi, natijalarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. Kritikal fikrlashni kengaytirish - Tabiiy fanlar, ayniqsa, kritik fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini oshiradi. O'quvchilar ilmiy tajribalar yordamida sabab-oqibat bog'liqliklarini anglash, natijalarga asoslangan xulosalar chiqarish va turli muammolarni hal qilishni o'rganadilar.

4. Yangi bilimlarni o'zlashtirishga moyillik - Tabiiy fanlar yordamida o'quvchilar yangi bilimlarga bo'lgan qiziqish va tayyorliklarini rivojlantiradilar. Bu fanlar, doimo rivojlanayotgan sohalar bo'lib, o'quvchilar uchun yangiliklarni o'rganish va qabul qilish imkoniyatini taqdim etadi. Masalan, yangi texnologiyalar, ilmiy kashfiyotlar va ekologik o'zgarishlar haqida bilim olish o'quvchilarning global tafakkurini kengaytiradi.

5. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish - Tabiiy fanlar o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni o'rgatadi.

Darslarda o'tkaziladigan tajribalar, laboratoriya ishlar va loyihalar orqali bolalar amaliy ko'nikmalar, masalan, tadqiqot qilish, tajribalarni bajarish va natijalarni taqqoslash kabi ko'nikmalarni egallashadi.

6. Tabiatga hurmatni shakllantirish - Tabiiy fanlar o'quvchilarda tabiat va atrof-muhitga hurmat va e'tibor hissini shakllantiradi. O'quvchilar atrof-muhitning ahamiyatini va tabiat resurslarining cheklanganligini tushunadilar, bu esa ularning ekologik mas'uliyatini oshiradi.

7. Aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish- Tabiiy fanlarni o'rganish o'quvchilarning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Matematik va mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish, analitik ko'nikmalar kabi qobiliyatlar tabiiy fanlar orqali shakllanadi.

8. Interdisiplinar (Integratsion) yondashuv - Tabiiy fanlar boshqa fanlar bilan interdisiplinar yondashuvni o'rgatadi. Tabiiy fanlarning matematik, geografiya va texnologiya sohalariga qanday

bog'langanini tushunish o'quvchilarga kengroq bilimlarni qabul qilish imkonini taqdim etadi.

9. Ilmiy qiziqishni qo'llab-quvvatlash - Tabiiy fanlar o'quvchilarning ilmiy qiziqishini qo'llab-quvvatlaydi. Tajribalar va kuzatuvlar orqali o'quvchilar ilmiy tadqiqotlarga bo'lgan qiziqishlarini oshiradilar va kelajakda ilmiy sohalarda faoliyat yuritishga ilhomlanadilar.

Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi roli ilmiy bilimlarni o'rgatishdan ko'ra kengroqdir. Ular o'quvchilarning umumiy dunyoqarashini rivojlantirish va ekologik mas'uliyatni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega va amaliy ko'nikmalarni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Quyida keltirilgan faol o'rganish usullari (1-jadval), kollaborativ (jamoaviy) o'rganish, differensial ta'lim va boshqa metodlar orqali tabiiy fanlarning o'qitish tizimini tubdan yangilab, nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlaydi. Shuningdek, dars samaradorligini oshirishda xalqaro baholash tizimlariga muvofiq darsni tashkillashtiradi.

1-jadval

O'rganish usuli	Asosiy xususiyatlar	Misollar
Faol o'rganish	O'quvchilarni faol ishtirok etishga undash, guruh ishlari, tajribalar.	Guruh ishlari, muammolarni hal qilish, tajribalar o'tkazish.
Tajriba	Yangi tushunchalarni real hayotdagi tajribalar orqali o'rganish.	O'simliklar bilan ishlash, kimyoviy reaksiyalarni tajriba qilish.
Kollaborativ (jamoaviy) o'rganish	Guruh ishlari va hamkorlik loyihalari orqali o'rganish.	Guruh loyihalari, tadqiqotlar, birgalikda ishlash.
Differensial ta'lim	Darslarni individual ehtiyojlarga moslashtirish, qo'shimcha yordam.	Har bir o'quvchining qiziqishlariga moslashtirilgan materiallar, qo'shimcha yordam.
Interaktiv usullar	Virtual simulyatsiyalar (SI) va ta'limiy o'yinlar orqali o'rganish.	Virtual simulyatsiyalar (SI), ta'limiy interaktiv o'yinlar va viktorinalar.
Ko'rgazmali o'qitish	Diagrammalar, grafiklar va tajribalar yordamida ma'lumot taqdim etish	Diagrammalar, biologik jarayonlarni namoyish qilish va eksperimentlar

Tadqiqot va loyihalar	O'quvchilarga tadqiqotlar va loyihalar orqali mustaqil ishlash imkoniyatini berish.	Kichik tadqiqotlar, loyiha ishlari.
Muammolarni hal qilish	Muammolarni echish va keys- stady metodlarini qo'llash.	Haqiqiy hayotdagi masalalarni hal qilish, keys stady tahlillari.
Integratsiya va kross-dasturiy yondashuv	Fanlararo integratsiya va turli fanlar bo'yicha bilimlarni birlashtirish.	Ekologiya darslarida san'at elementlari, fanlararo loyihalar.
Reflektiv o'rganish	O'z-o'zini baholash va reflektiv kunliklar-tahlillar.	O'z-o'zini baholash, dars davomida o'rganilgan narsalar haqida yozish yoki gapirish.
Differensial o'qitish (individual)	Dasturiy ta'minot (AKT) va o'quv materiallarini o'quvchilarning qobiliyatlariga moslashtirish	Yosh va qobiliyatga moslashtirilgan materiallar, individual ta'lim dasturi

Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi o'rni

1. Integratsiya va ko'nikmalarni o'zaro bog'lash: Tabiiy fanlar boshqa fanlar bilan integratsiya qilinib, matematik hisoblashlar, yozish va o'qish ko'nikmalari bilan bog'lanadi. Masalan, eksperimentlar o'tkazishda matematik hisoblashlar kerak bo'ladi, yoki tabiatdagi jarayonlarni tushuntirish uchun izohli yozuvlar zarur bo'ladi.

2. Aktiv o'qitish metodlari: Tabiiy fanlar ko'pincha tajribalar, laboratoriya ishlar va amaliy mashg'ulotlar orqali o'qitiladi. Bu metodlar o'quvchilar uchun bilimlarni amalda qo'llash imkoniyatini yaratadi va ular uchun darslarni qiziqarliroq qiladi.

3. Yoshga mos ta'lim yondashuvi: Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlar o'quvchilarning yoshiga mos ravishda, soddalashtirilgan va tushunarli tarzda o'rgatiladi. O'quvchilarning qiziqishlarini uyg'otish va bilimlarni mustahkamlash uchun interaktiv usullar qo'llaniladi.

4. Motivatsiya va qiziqish: Tabiiy fanlar o'quvchilarda o'ziga xos qiziqishlarni rivojlantirishi mumkin. Misol tariqasida, tabiatni o'rganish, hayvonlar va o'simliklar haqida bilimlarni oshirish, tajribalar o'tkazish orqali o'quvchilar fanlarga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantiradilar.

Tabiiy fanlar boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ilmiy fikrlash qobiliyatini

rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish va atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu fan orqali o'quvchilar ilmiy usullarni o'rganadilar, kreativ qobiliyatlarini rivojlantiradilar va hayotiy ko'nikmalarni egallaydilar. Shuning uchun tabiiy fanlar boshlang'ich ta'limning ajralmas qismi bo'lib, ularning ahamiyatini va o'rnini tan olish va rivojlantirish zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADDIQOT METODOLOGIYASI

Boshlang'ich ta'limga tabiiy fanlarning integratsiyalashuvi o'quv tadqiqotlarida mukammal tahlil qilinib, uning keng ko'lamdagi afzalliklari va o'quvchilarning natijalariga ta'siri aniqlangan.

Tabiiy fanlar — biologiya, fizika, kimyo, geografiya, astronomiya kabi sohalar, boshlang'ich ta'limning ajralmas qismini tashkil etadi. Boshlang'ich ta'lim dasturida tabiiy fanlarga beriladigan e'tibor o'quvchilar dunyoqarashining shakllanishi va ilmiy tafakkur qobiliyatlarining rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Davlat statistika qo'mitasining 2023-yilga oid ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi bo'yicha 7 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan o'quvchilarning tabiiy fanlar darslariga faollik darajasi 85%ga etdi. Bu ko'rsatkich, tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi o'rnini yana bir bor ta'kidlaydi.

Ilmiy tadqiqotlar ko'rsatmoqdaki, tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, PISA (Programme for International Student Assessment) baholash tizimiga muvofiq, tabiiy fanlarni samarali o'rgangan o'quvchilar ilmiy tafakkur va muammolarni hal qilishda yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ladilar. 2022-yilgi ma'lumotlarga qaraganda, tabiiy fanlarni yaxshi o'rgangan o'quvchilar testlarda 15% ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar. Bundan tashqari, o'quvchilarning tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning tanqidiy fikrlash va tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. AQShda amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida, tabiiy fanlarda yuqori natijalarga erishgan o'quvchilar 20% ga ko'proq muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar, bu esa ularning kelajakdagi yuqori va professional muvaffaqiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili shunday natijani beradi: tabiiy fanlar boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning bilimlarining muhim asosini tashkil etadi. Hattie (2009) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, tajribaviy o'qitish usullari, shu jumladan, laboratoriya mashg'ulotlari va amaliy tadqiqotlar, bolalarning ilmiy tushunchalarini yaxshilash va ularning o'z-o'zini baholash qobiliyatlarini

oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu natijalar tabiiy fanlarni interaktiv va tajribaviy metodlar yordamida o'rgatishning samaradorligini ko'rsatadi.

Statistik ma'lumotlar tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi o'rnini yanada aniqroq ko'rsatadi. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) tomonidan 2021-yilda o'tkazilgan PISA (Programme for International Student Assessment) baholashlariga ko'ra, tabiiy fanlar bo'yicha yuqori ball to'plagan o'quvchilar o'zlarining analitik va ilmiy qobiliyatlarini yanada rivojlantiradilar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tabiiy fanlar o'rganiladigan maktablarda o'quvchilar ilmiy mushohada qilish qobiliyatlari 18% ga oshishi mumkin.

Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyatini baholash uchun aralash tadqiqot dizayni (qualitative and quantitative research methods) qo'llaniladi. Pedagogik yondashuvlar va tajribaviy o'qitish metodlarining samaradorligi so'rovnomalar va intervyular yordamida o'rganiladi. Shuningdek, tabiiy fanlarni o'rgatishda eksperimental metodlar yordamida turli usullar taqqoslanadi. Shuningdek, xorij o'quv dasturlari, rejaları va innovatsion yondashuviga tayangan holda shu aytish mumkinki, tabiiy fanlarni o'qitish O'zbekistonda takomillashib bormoqda. Buni 2-jadvalda o'z isbotini ko'rishimiz mumkin:

2-jadval

Mamlakat	O'quv dasturlari	O'quv rejasi	Yangi yondashuvlar va innovatsiyalar
O'zbekiston	Tabiiy fanlar (biologiya, kimyo, fizika, geografiya) milliy ta'lim standartlariga asoslangan.	9-sinfga qadar biologiya, kimyo va fizika; keyin ixtisoslashgan fanlar (masalan, iqtisodiyot, geografiya) o'rganiladi.	STEM ta'limi yuqori sinflarda va maxsus maktablarda qo'llaniladi. Interaktiv ta'lim va laboratoriya ishlari rivojlanmoqda.
AQSh	Tabiiy fanlar uchun Common Core State Standards (CCSS) dasturi mavjud.	Tabiiy fanlar laboratoriya tajribalari, loyiha ishlari va muammolarni hal qilish kabi faoliyatlar bilan o'rganiladi.	STEM ta'limi keng tarqalgan. Ta'lim sifatini yaxshilash uchun CCSS dasturi qo'llaniladi.

Germaniya	Tabiiy fanlar (fizika, biokimyo, biologiya) keng o'rganiladi.	Tajriba va laboratoriya ishlariga katta e'tibor qaratiladi.	Tabiiy fanlarning maktab ta'limida yuqori darajada rivojlanganligi; tajribalar va laboratoriya ishlariga katta e'tibor.
Shvetsiya	Tabiiy fanlar dasturi ekologiya va barqaror rivojlanishga e'tibor qaratadi.	Ilmiy tadqiqotlar va amaliy faoliyatlar uchun imkoniyatlar mavjud.	Ekologiya va barqaror rivojlanishga katta e'tibor; ilmiy tadqiqotlar va amaliy faoliyatlarga ko'plab imkoniyatlar.
Yaponiya	Tabiiy fanlar dasturlari zamonaviy metodlar bilan o'rganiladi.	Laboratoriya tajribalari va amaliy ishlar muhim rol o'ynaydi.	Faol o'rganish va muammolarni hal qilishga qaratilgan yondashuvlar qo'llaniladi.

Tavsiyalar: yuqoridasi ma'lumotlarga tayangan holda

• O'zbekiston uchun: STEM metodologiyasini kengaytirish va interaktiv ta'lim usullarini yanada rivojlantirish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish mumkin.

• Xorijiy tajribalar: Germaniya, Shvetsiya va Yaponiya tajribalaridan foydalanish, laboratoriya va amaliy ishlarni kengaytirish va ekologiya kabi zamonaviy masalalarga e'tibor qaratish O'zbekistonda tabiiy fanlar ta'limini yaxshilashga yordam beradi.

Ma'lumotlar yig'ish jarayonida statistik tahlil metodlari, masalan, regressiya tahlili va ANOVA (Analysis of Variance: Variantlar tahlili yoki ANOVA - bu bir nechta ma'lumotlar bilan shug'ullanishga imkon beruvchi statistik to'plamdan olingan texnikdir.) qo'llaniladi. Ushbu metodlar yordamida tabiiy fanlarni o'rgatish usullarining samaradorligi va ta'limdagi o'zgarishlar aniqlanadi. Tadqiqotda sinfdagi faoliyat va kuzatuvlar yordamida pedagogik jarayonlar va o'quvchilarning o'zgarishlari tahlil qilinadi.

Tadqiqot natijalari asosida tabiiy fanni o'rgatishda kelajakdagi g'oyalar va o'zgarishlarni oldindan ko'rish amalga oshiriladi. World Economic Forum (WEF) tomonidan e'lon qilingan 2023-yilgi hisobotda kelajakda tabiiy fanlarga e'tiborni oshirish o'quvchilarning raqamli va texnologik

ko'nikmalarini kuchaytirishga xizmat qilishi ko'rsatilgan. Bu, o'z navbatida, global raqobatbardoshlikni oshiradi va ijtimoiy taraqqiyotga hissa qo'shadi.

Tadqiqotlar tabiiy fanlar ta'limining kognitiv rivojlanishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Shuningdek, Amerika Ta'lim Tadqiqotlari Assotsiatsiyasi tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, erta yoshda fan o'quv dasturlari bilan shug'ullangan o'quvchilar muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini yaxshilaydi. Xalqaro fan ta'limi jurnalida chop etilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tabiiy fanlar bo'yicha kuchli asosga ega bo'lgan o'quvchilar matematika va o'qish kabi fanlar bo'yicha ishlashda 20% yaxshilanishni namoyish etadilar. Bu boshqa ilmiy yo'nalishlarga o'tkazilishi mumkin bo'lgan ilmiy izlanishlar orqali rivojlangan fanlararo ko'nikmalar bilan bog'liq. Tabiiy fanlar doirasidagi ekologik ta'lim, shuningdek, atrof-muhit haqida xabardorlikni oshirishga yordam beradi. Ekologik ta'lim markazi tomonidan 2021 yilda o'tkazilgan so'rov ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan ekologik fanlar bo'yicha ta'lim olgan talabalarning 75 foizi bunday ta'limga ega bo'lmagan tengdoshlariga qaraganda barqaror amaliyotlarda ko'proq ishtirok etishgan. Review of Educational Research jurnalida chop etilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, savol-javob usuliga asoslangan ta'lim yondashuvlari an'anaviy ma'ruzaga asoslangan

usullarga nisbatan talabalarning faolligini 40% ga oshiradi va ilmiy tushunchalarni tushunishni 25% ga yaxshilaydi. Ilmiy ta'limning ta'sirini aniqlash uchun o'quv samaradorligi va kognitiv ko'nikmalarni yaxshilash kabi asosiy ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Ma'lumotlar nufuzli ta'lim tadqiqotlari ma'lumotlar bazalari va tashkilotlaridan, jumladan, Milliy Fan Jamg'armasi va Amerika Ta'lim Tadqiqotlari Assotsiatsiyasidan olingan. Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni qo'llash bo'yicha amaliy tajribalar va muammolarni aniqlash uchun pedagoglar va o'quv dasturlari yaratish bilan shug'ullanuvchilar bilan suhbatlar va so'rovlar o'tkazildi. Yig'ilgan ma'lumotlardan foydalanib, tabiiy fanlar bo'yicha yaxshilangan ta'limning o'quvchilar natijalari va ta'lim yo'nalishlariga uzoq muddatli ta'sirini prognoz qilish maqsadida prognozli modellar yaratildi. Ushbu modellar o'quv rejasini loyihalash, o'qitish usullari va talabalarning faollik darajasi kabi o'zgaruvchilarni hisobga oldi. Keng qamrovli metodologiya yordamida tadqiqot tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limga qo'shgan hissa va rolini tushuntirish va boshlang'ich bosqichda fan ta'limini optimallashtirish bo'yicha ishonchli tavsiyalarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan.

Turli manbalardan olingan ma'lumotlarni tahlil qilish tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati va ta'siriga oid muhim xulosalarni aniqlash imkonini berdi. Ushbu natijalar tabiiy fanlarni erta ta'limga integratsiyalashning ko'p qirrali afzalliklarini ta'kidlaydi va uning kognitiv rivojlanish, akademik samaradorlik va atrof-muhit haqida xabardorlikni oshirishdagi muhim rolini isbotlaydi. Xalqaro fan ta'limi jurnali ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatdiki, tabiiy fanlar bo'yicha mustahkam asosga ega bo'lgan talabalar umumiy akademik ko'rsatkichlari, jumladan, matematika va o'qishda 20% yaxshilanganini ko'rsatdi. Bu bog'liqlik tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va fan ta'limi tomonidan qo'llab-quvvatlangan muammolarni hal qilishda tizimli yondashuv bilan bog'liq edi. Tabiiy fanlarni o'rganishga asoslangan talabalar an'anaviy o'qitish usullariga qaraganda muvaffaqiyat testlarida 22% yuqori ball oldi. Ushbu topilma konseptual tushunishni kuchaytirishda so'rovga asoslangan ta'lim samaradorligini ta'kidlagan "Ta'lim tadqiqotlari sharhi" ma'lumotlari bilan tasdiqlangan. Keyingi so'rov natijalariga ko'ra, ekologiya fanlari dasturlarida ishtirok etgan talabalarning atrof-muhitni

saqlashga bo'lgan ijobiy munosabati 40% ga oshgan. Ushbu o'zgarish standartlashtirilgan ekologik munosabat so'rovnomasi yordamida aniqlanib baholandi.

Ta'lim tadqiqotlari sharhidagi tahlil so'rovga asoslangan so'rov asosida ta'lim yondashuvlari bilan bog'liq bo'lgan o'quvchilarning faolligi 40% ga oshganini aniqladi. Bu yuqori faollik va ilmiy faoliyatga bo'lgan ishtiyoqda namoyon bo'ldi. Ilmiy kontseptsiyalarni tushunish yaxshilandi: so'rovga asoslangan fanni o'rganishga jalb qilingan to'quvchilar an'anaviy ta'lim sharoitlarida tengdoshlariga qaraganda ilmiy tushunchalarni tushunishda 25% yaxshilanganligini ko'rsatdi. Ushbu yaxshilanish asosiy ilmiy tamoyillarni tushunishni o'lchash uchun mo'ljallangan aralashuvdan oldingi va keyingi testlar orqali baholandi.

Tabiiy fanlar bo'yicha kuchli poydevorga ega bo'lgan o'quvchilarning oliy ta'limda STEAM bilan bog'liq sohalarni ta'qib qilish ehtimoli 60% ko'proq ekanligini ko'rsatadi. Ushbu proektsiya jamlanmasi tadqiqotlar va traektoriyasi tahlillarida kuzatilgan tendentsiyalarga asoslanadi. Boshlang'ich maktablarda tabiiy fanlarni kuchaytirish kelajak avlodlar orasida ekologik mas'uliyatni 30% ga oshirishga yordam berishi mumkin. Bu prognoz ekologiya fanlari ta'limi va atrof-muhitni himoya qilish faoliyatlari o'rtasidagi kuzatilgan korrelyatsiya orqali tasdiqlanadi. Yuqorida ko'rsatilgan asoslar boshlang'ich ta'lim dasturlarida tabiiy fanlarni doimiy ravishda va kengaytirilgan holda kiritishning o'quvchilarning natijalarini yaxshilash va ekologik muammolarga tayyorlashdagi ahamiyatini ishonchli tarzda taqdim etadi.

Natijalar

Tabiiy fanlar bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarda amaliyotlarga bo'lgan qiziqish (75%) va ekologik mas'uliyatga ijobiy munosabat (40%) ko'rsatkichlarining sezilarli darajada oshishi, tabiiy fanlarning ekologik mas'uliyatni oshirishdagi rolini kuchaytiradi. Savol-javobga asoslangan ta'lim bilan bog'liq bo'lgan o'quvchilar faolligining 40% ga oshishi va ilmiy tushunchalarni tushunishning 25% ga yaxshilanishi ushbu pedagogik yondashuvning samaradorligini ta'kidlaydi. O'quvchilarning motivatsiyasi va tushunishini oshirish uchun amaliy va kashfiyotli o'rganish tajribalarini qo'llab-quvvatlaydigan ta'lim tadqiqotlarini qo'llab-quvvatlaydi. Keyinchalik, ta'lim tizimlari so'rovga

asoslangan strategiyalarni samarali amalga oshirish va ularni turli ta'lim sharoitlariga moslashtirish uchun o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini asosiy o'ringa qo'yishi kerak. Tabiiy fanlardagi kuchli poydevor STEAM manbalarini davom ettirish ehtimolini 60% ga oshirishi va atrof-muhitga mas'uliyatli xatti-harakatlarning 30% ga oshishiga olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu prognozlar jamlanmasi ma'lumotlar bilan qo'llab-quvvatlanadi va tabiiy fanlar ta'limining uzoq muddatli afzalliklarini ta'kidlaydi. Ta'lim sohasidagi

manfaatdor tomonlar ushbu tushunchalardan mustahkam fan o'quv dasturlarini qo'llab-quvvatlash va erta yoshdan boshlab tabiiy fanlar ta'limini qo'llab-quvvatlovchi resurslarga sarmoya kiritish uchun foydalanishi kerak.

Keyingi tadqiqotlar innovatsion yondashuvlarni o'rganishni davom ettirishi va ushbu istiqbolli natijalarga tayangan holda turli ta'lim sharoitlarida ularning samaradorligini tahlil qilishni davom ettirishi lozim. Keltirilgan 3-javdaldan esa tadqiqot natijalarining ustuvorligi seziladi:

3-jadval

Maqsad	Ko'rsatkich	Natija	Izoh
Muammoni hal qilish qobiliyatini baholash	O'quvchilarning muammoni hal qilish qobiliyati	30% yaxshilanish	Fanga ta'siri cheklangan tengdoshlariga qaraganda muammoni hal qilishda yaxshiroq natija ko'rsatilgan.
Ilmiy savodxonlik darajasi	K-3 sinflaridan boshlab 5-sinf oxirigacha ilmiy savodxonlik	25% yuqori	Tabiiy fan faoliyatlari bilan shug'ullangan o'quvchilar ilmiy savodxonlik darajasida 25% yaxshilanish kuzatildi.
Akademik ko'rsatkichlarni yaxshilash	Umumiy akademik ko'rsatkichlar (matematika va o'qish)	20% yaxshilanish	Tabiiy fanlar asosida mustahkam poydevor o'rganilgan talabalar umumiy akademik ko'rsatkichlarda yaxshilanishni ko'rsatdi.
Savol-javobga asoslangan ta'limning faollikka ta'siri	O'quvchilarning faolligi	40% oshish	Savol-javobga asoslangan ta'lim bilan faollik 40% ga oshdi, bu yuqori motivatsiya va ilmiy faoliyatga olib keladi.
Ilmiy tushunchalarni tushunish	Ilmiy tushunchalarni tushunish darajasi	25% yaxshilanish	So'rovga asoslangan fanni o'rganish ilmiy tushunchalarni tushunishda 25% yaxshilanishni ko'rsatdi.

Tabiiy fanning STEAM sohalariga ta'siri	Oliy ta'limda STEAM sohalarini ta'qib qilish ehtimoli	60% ko'proq ehtimol	Tabiiy fanlarda kuchli poydevor STEAM sohalarini ta'qib qilish ehtimolini 60% ga oshiradi.
Ekologik ta'limning barqaror amaliyotlar	Barqaror amaliyotlarda ishtirok etish	75% ko'proq faoliyat	Ekologik fanlar dasturlarida qatnashgan o'quvchilarning 75% barqaror amaliyotlarda faol ishtirok etgan.
Ekologik qarashlarning yaxshilanishi	Atrof-muhitni himoya qilishga foydali yondashuv	40% oshish	Ekologiya fanlari dasturlarida qatnashgan o'quvchilarning ekologik munosabati 40% ga ko'tarildi.
Xulq-atvorni o'zgartirish	Ekologik mas'uliyatli xatti-harakatlar	30% oshish	Boshlang'ich ta'limdagi tabiiy fanlarning kuchaytirilishi ekologik mas'uliyatli xatti-harakatlarni 30% ga oshirishga olib kelishi mumkin.

Tadqiqotlar natijasida pedagogik tavsiyalar tayyorlandi, ularning orasida tabiiy fanlarni boshlang'ich ta'limda samarali o'rgatish uchun interaktiv va tajribaviy metodlarni kengaytirish taklif etildi. NRC (2012) hisobotiga ko'ra, bilimlarni amalda qo'llash, eksperimentlar o'tkazish va real hayotiy masalalarni hal qilish bolalarning ilmiy ko'nikmalarini yanada yaxshilaydi. Shuningdek, o'qituvchilar uchun maxsus tayyorlov kurslari va resurslar taqdim etish orqali pedagogik yondashuvlarni yanada takomillashtirish zarur. Natijalar, tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi o'rnini va ahamiyatini yanada ravshanlashtiradi va ta'lim jarayonida tabiiy fanlarga e'tiborni kuchaytirish zarurligini tasdiqlaydi. Samaradorlikni yaxshilash va ta'lim tizimiga innovatsion yondashuvlarni kiritish orqali o'quvchilarning ilmiy rivojlanishini yanada qo'llab-quvvatlash mumkin bo'ladi.

XULOSA

Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati va o'rniga oid olib borilgan tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu fanlar o'quvchilarning ilmiy tafakkurini, muammolarni hal qilish qobiliyatlarini va analitik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Boshlang'ich

ta'limda tabiiy fanlarni o'rganish, o'quvchilarga ilmiy va texnologik qarashlarni shakllantirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Yuqoridagi tahlillar va statistik ma'lumotlar tabiiy fanlarni o'rgatishda tajribaviy va interaktiv pedagogik yondashuvlarning samaradorligini ta'kidlaydi. OECD va PISA tadqiqotlari ko'rsatganidek, tabiiy fanlarga qiziqish va ularni o'rganish o'quvchilarning ilmiy muvaffaqiyatlarini 15-22% ga oshiradi. Shuningdek, Hattie(2009) va NRC(2012) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar tajribaviy metodlarning bilimlarni yaxshilashda muhimligini tasdiqlaydi. World Economic Forum(2023) hisobotiga ko'ra, tabiiy fanlarga bo'lgan e'tibor o'quvchilarning raqamli va texnologik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa sifatida, tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyatini oshirish va innovatsion pedagogik metodlarni ta'lim jarayonida tatbiq etish orqali, o'quvchilarning ilmiy va texnologik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini oshirish va global raqobatbardoshlikni kuchaytirish mumkin. Tabiiy fanlarni o'rgatishga e'tibor berish, ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning umumiy

rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Shu sababli, tabiiy fanning boshlang'ich ta'limdagi o'rnini yanada kuchaytirish va bu borada doimiy ravishda yangi yondashuvlarni amalga oshirish zarur.

Tabiiy fanlarning boshlang'ich ta'limga integratsiyalashuvi har tomonlama barkamol, intellektual jihatdan qiziquvchan, atrof-muhitga mas'uliyatli o'quvchilarni tarbiyalashning hal qiluvchi omili sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, tabiiy fanlarga erta ta'sir qilish nafaqat kognitiv rivojlanishni, balki ko'rsatkichlarni ham sezilarli darajada yaxshilaydi, balki atrof-muhitni muhofaza qilish va mas'uliyatli xulq-atvorni ham oshiradi. Muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashda sezilarli yutuqlarga hissa qo'shadi, o'quvchilarr bu sohalarida 30% yaxshilanishni ko'rsatadi. Bundan tashqari, tabiiy fanlar bo'yicha mustahkam poydevor matematika va o'qish kabi fanlar bo'yicha umumiy ko'rsatkichlarning 20% yaxshilanishi bilan bog'liq. Ushbu natijalar fan ta'limining turli fan bo'ylab

uzatilishi mumkin bo'lgan muhim ko'nikmalarni rivojlantirishdagi muhimligini ta'kidlaydi.

Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ekologiya fanlari bo'yicha ta'lim bilan shug'ullanadigan o'quvchilar barqaror amaliyotlarda ishtirok etish ehtimoli 75% ga va atrof-muhitni muhofaza qilishga ijobiy munosabat 40% ga oshadi. Bu tabiiy fanlarning o'quvchilarni dolzarb ekologik muammolarni hal qilishga va barqaror kelajakka hissa qo'shishga tayyorlashdagi rolini ta'kidlaydi.

Demak, butun dunyo miqyosida olib qaraganda boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish orqali rivojlantirgan yosh avlodni fikrlash doirasini, atrofni bilish, tushunish, shuningdek, bu fan orqali boshqa fanlarni ham o'rganish, uni tatbiq etish ancha osonlashadi. Buning isboti sifatida AQSH, Finlandiya, Turkiya, O'zbekiston, Rossiya, Germaniya va Singapurda tabiiy fanlarni o'qitishga oid pedagogik yondashuvlarni keng qamrovli statistik ma'lumotlar va tadqiqotlar asosida aks ettirib, ularning integratsiyasini quyidagi jadvalda taqdim etamiz.

4-jadval

Mamlakat	Ta'limiy yondashuv	Izohlar	Statistik ma'lumotlar
AQSh	STEM ta'limi	AQSh maktablarida STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) ta'limi keng qo'llanilgan bo'lib, o'quvchilarni ilmiy va texnologik ko'nikmalar bilan o'rganishga qaratilgan.	- STEM ta'limi 2023-yil holatiga ko'ra, AQShning 60% maktablarida amalga oshirilmoqda. - National Assessment of Educational Progress (NAEP) bo'yicha STEM fanlarida o'quvchilarning o'rtacha baholari yuqori. - STEM uchun ajratilgan budjet 2022-yilda 5.9 milliard dollarni tashkil etdi.
Finlandiya	Kollaborativ va faol o'rganish	Finlandiyada o'quvchilarga o'zaro hamkorlikda ishlash va muammolarni hal qilishga qaratilgan metodlar qo'llaniladi. Darslar amaliy va interaktiv bo'ladi.	- 2023-yilgi PISA testlarida Finlandiya o'quvchilari tabiiy fanlar bo'yicha yuqori natijalar ko'rsatdi. - Finnish National Agency for Education ma'lumotlariga ko'ra, o'qituvchilarning 80% dan ortig'i o'quvchilarga kollaborativ usullardan foydalanishni afzal ko'radi. - 2022-yilda darslarda amaliy faoliyat uchun ajratilgan vaqt 30% ga etdi.
Turkiya	STEM va interaktiv ta'lim	Turkiyada STEM metodologiyasi o'rta maktablarda qo'llaniladi va interaktiv ta'lim usullari kengaytirilgan.	- 2022-yil holatiga ko'ra, Turkiyaning 50% maktablarida STEM dasturlari mavjud. - Turkey National Education Statistics ma'lumotlariga ko'ra, STEM ta'limi bilan shug'ullanish darajasi 2023-yilda 55% ga oshdi. - Laboratoriya ishlari ajratilgan vaqt 20% ga etdi.
O'zbekiston	STEM va ko'rgazmali ta'lim	O'zbekistonda STEM metodologiyasi yuqori sinflarda qo'llaniladi va ko'rgazmali ta'lim usullari kengaytirilgan.	- 2023-yilda O'zbekistonda STEM ta'limi asosida o'qitiladigan maktablar soni 40% ni tashkil etdi. - O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, laboratoriya va tajriba ishlari uchun ajratilgan vaqt 15% ga etdi. - O'quvchilarning 70% STEM fanlariga qiziqadi.

Rossiya	Integratsiya va muammolarni hal qilish	Rossiyada tabiiy fanlar bo'yicha fanlararo integratsiya va muammolarni hal qilish metodlari qo'llaniladi.	- 2022-yil statistik ma'lumotlarga ko'ra, Rossiyada tabiiy fanlar bo'yicha laboratoriya ishlari o'quvchilarning 70% uchun amalga oshiriladi. - TIMSS testlarida Rossiya o'quvchilari yuqori natijalarni ko'rsatmoqda, tabiiy fanlar bo'yicha o'rta baho 550 dan yuqori. - Integratsiya metodlari yordamida o'quvchilarning umumiy bilim darajasi 2023-yilda 10% ga oshdi.
Germaniya	Tajribalar va laboratoriya ishlari	Germaniya maktablarida tabiiy fanlar o'rganishda tajribalar va laboratoriya ishlari muhim	- 2022-yilda Germaniyada tabiiy fanlar darslariga ajratilgan vaqt 20% ga oshgan. - PISA va TIMSS testlarida Germaniya o'quvchilari yuqori natijalar ko'rsatmoqda, tabiiy fanlar bo'yicha o'rta baho 530. - Laboratoriya ishlarida o'quvchilarning 80% ishtirok etadi.
Singapur	Faol o'rganish va innovatsion ta'lim	Singapur o'quvchilarning ilmiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun faol o'rganish va innovatsion metodlarni qo'llaydi.	- 2022-yil PISA testlarida Singapur o'quvchilari tabiiy fanlar bo'yicha dunyo bo'yicha eng yuqori natijalarni ko'rsatdi. - Ta'lim tizimida innovatsion metodlar va amaliy tajribalar uchun ajratilgan vaqt 25% ga etdi. - Singapurda STEM ta'limi bilan shug'ullanish darajasi 90% ni tashkil etadi.

Tahlil

• **STEM ta'limi:** AQSh, Turkiya, O'zbekiston va Singapurda STEM ta'limi keng qo'llaniladi.

• **Ko'rgazmali ta'lim:** Germaniya va Singapurda tajribalar va laboratoriya ishlari muhim rol o'ynaydi. Germaniyada laboratoriya ishlari uchun katta vaqt ajratiladi, Singapurda esa amaliy tajribalar va innovatsion metodlar yuqori darajada qo'llaniladi.

• **Integratsiya va muammolarni hal qilish:** Rossiya va Germaniya fanlararo integratsiya va muammolarni hal qilish metodlariga e'tibor beradi. Bu usullar o'quvchilarning bilimlarini kengaytirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tabiiy fanlarni boshlang'ich ta'limga integratsiyalashuvi jadal rivojlanayotgan dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun har tomonlama jihozlangan o'quvchilarni rivojlantirish uchun ajralmas hisoblanadi. Ta'limga oid yangiliklarni yaratuvchi stajyor tadqiqotchi, akademik olimlar, o'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar va o'qituvchilar boshlang'ich ta'lim tizimiga ahamiyat berishi va sarmoya kiritishga da'vat etiladi, bu esa o'quvchilarning erta yoshdanoq yuqori sifatli va qiziqarli fan tajribasiga ega bo'lishini ta'minlaydi. Boshlang'ich ta'lim ilm-fanga bo'lgan qiziqishni va atrof-muhit muammolarini tushunishni oshirish orqali shaxs va jamiyat kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar samarali fan ta'limi strategiyalarini

o'rganish va takomillashtirishni davom ettirishi, ularning o'quvchilarning turli ehtiyojlarini

qondirishi va global muammolarni hal qilishga yordam berishini ta'minlashi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Kamilov, A. (2021). "Tabiiy fanlar ta'limi: nazariya va amaliyot." Toshkent: O'qituvchi.
2. Saidov, D. (2020). "Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlar: metodologiya va strategiyalar." Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti.
3. Omonov, S. (2019). "Tabiiy fanlar bo'yicha boshlang'ich ta'lim: metodik qo'llanma." Toshkent: Xalq ta'limi vazirligi.
4. Ismailov, R. (2018). "Tabiiy fanlar va ularning boshlang'ich ta'limdagi o'rni." Tashkent: Fan va ta'lim.
5. Azimov, I. (2022). "Tabiiy fanlar ta'limida innovatsion yondashuvlar." Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti.
6. G'ulomov, J. (2023). "Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'rgatish metodikasi." Nukus: Qarakalpak davlat universiteti nashriyoti.
7. National Research Council (NRC).(2012). A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts, and Core Ideas. Washington, DC: The National Academies Press.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Nurullayeva Aziza Ravshan qizi
Osiyo xalqaro universiteti stajor-tadqiqotchisi
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri
aziza19950613@gmail.com

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 1-son (2025-yil, Yanvar) Jurnal 2024-yildan chiqa boshlagan	Jurnal oliy o'quv yurtlarining professor- o'qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari hamda maktab o'qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo'ljallangan. Jurnalda nazariy, ilmiy- metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi. Original maket uchun mas'ul: Mirshod SATTOROV Maqolalarni qabul qiluvchi: Ziyodullo ELOV	Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi. Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar. Bosishga ruxsat etildi 07.02.2024 Tezkor bosma usulda bosildi. Adadi – 100 nusxa Buyurtma № 1 Bahosi kelishilgan narxda. “BUXORO DETERMINANTI” MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Bosmaxona manzili: Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy.
--	--	--

Eslatma: Jurnal “OSIYO XALQARO UNIVERSITETI” MCHJ va “BUXORO DETERMINANTI” MCHJ
 Kamolot nashriyoti tasarrufidadir.

Jurnaldan ko'chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi!

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIIYASI XUZURIDAGI
AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKATSIYALAR AGENTLIGI

ГУВОХНОМА

№ 250649

"BUXORO DETERMINANTI" MASULIYATI CHEKLANGAN JAMIYAT

Оммавий ахборот воситаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги
губоҳнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИБ РАҚАМИ
C-5669527

СТІР (СОЛІҚ ТЎЛОВЧИНИНГ ІДЕНТИФІКАЦІОН РАҚАМИ)
309343334

АМАЛ ҚІЛІШ МУДДАТИ
04.04.2024дан - чексіз

ЖОЙЛАШАН МАНЗІЛИ (ПОЧТА МАНЗІЛИ)
Бухоро вилояти, Бухоро шаҳри, Намозгоҳ, дом 24

ВАКОЛАТИ ОРГАН
Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлиги

04.04.2024 14:09
ТАҚДІМ ЭТИЛГАН САНА

Губоҳнома № 250649

Фаолият тури

Оммавий ахборот воситаси сифатида фаолиятни амалга ошириш

Қўшимча маълумотлар

Оммавий ахборот воситасининг номи	Оммавий ахборот воситасининг тили	Оммавий ахборот воситасининг тури
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI	O'zbek, rus, ingliz, turk tillari	Журнал

ТАРҚАТИЛИШ ХУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш хуудди ва шакли	Хуудд	Тарқатилиш шакли
Республика миқёсида		Онлайн

Журнал O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil
04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI HUZURIDAGI
OLIIY ATTESTATSIYA
KOMISSIYASI

100947, Toshkent sh., Y. G'ulomov ko'chasi, 70
Tel.: (71) 233-28-83, Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

SUPREME ATTESTATION
COMMISSION
AT THE MINISTRY OF HIGHER
EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

70, Y. G'ulomov st., Toshkent, 100947
Tel.: (71) 233-28-83, Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

№ 08/2503-28.08.2024 y.

Осиё халқаро университетига

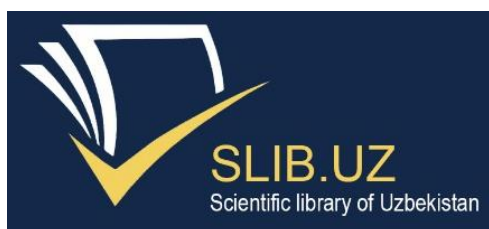
Олий аттестация комиссияси Осиё халқаро университетининг
мурожаатига (08.08.2024 й., №01-563) кўра ОАК Раёсатининг 2024 йил 28
августдаги 360/5-сон қарорига мувофиқ педагогика ва психология фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига
талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан диссертациялари асосий
илмий натижаларини chop etish тавсия этилган миллий илмий нашрлар
рўйхатига "Осиё халқаро университети ахборотномаси" илмий-назарий ва
методик журнади (<http://scientificjournal.uz>) киритилганлигини маълум қилади.

Изоҳ: Педагогик технологиялар ва психологик тадқиқотлар (23.08.2024 й., №8)
бўйича эксперт кенгаши тавсияси; ОАК Тартиб-қонда комиссияси қарори (27.08.2024 й.,
№8/23); ОАК Раёсатининг қарори (28.08.2024 й., №360/5).

Бош илмий котиб А.А.Шермухамедов

Иарочи: Т.Ш.Мамайтурсов

Журнал O'zbekiston Respublikasi OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360-son
qaroriga asosan pedagogika, psixologiya,
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan
doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning
dissertatsiya ishlari yuzasidan "Dissertatsiyalar
asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya
etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan.

<https://scientificjournal.uz/>

ISSN

ISSN 3030-3796